

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Historický ústav ČSAV—Numismatická komise

NUMISMATICKÝ

SBORNÍK

II

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Vědecká redaktorka Dr. Emanuela Nohejlová-Prátová

Členové Numismatické komise:

akademik Josef Dobiáš, doc. Dr. František Graus, František Kraumann,
Dr. Emanuela Nohejlová-Prátová, Dr. Josef Petrtyl a doc. Dr. Gustav Skalský

NUMISMATICKÝ SBORNÍK

II

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

PRAHA 1955

VÝZNAM SLAVNÍKOVSKÉHO MINCOVNICTVÍ*)

(Tab. I)

O slavníkovském mincovnictví byly do nedávna pochybnosti. Berlínský badatel Josef Menadier sice již r. 1887 při popisu nálezu byrčského ve Slezsku (u Olavy), v němž bylo několik denárů Slavníkovce Soběslava, rozbořem mincí a písemných pramenů přesvědčivě ukázal, že tento kníže, syn Slavníkův, jež náš kronikář Kosmas, který zemřel r. 1125, nazývá Soběborem, ale současný saský kronikář Dětmar (Thietmar) Soběslavem (Zebislovo), určitě razil.¹⁾ Ale naši přední numismatikové Eduard Fiala a Josef Smolík Menadierovo přidělení nepřijali, protože podle jejich mínění v Čechách nikdo kromě Přemyslovců právo vydávat peníze neměl.²⁾ Fiala viděl v Soběslavovi jakéhosi jinak neznámého syna Boleslava I., vládnoucího prý údělem časlavským a kterýmsi moravským, a denáry s poněkud nejasným, ale přece dost snadno jménem Soběslavovým vysvětlitelným opisem připsal Václavovi, synu Boleslava II., o němž jen víme, že zemřel mlád. Smolík pak, který opis správně vyložil,³⁾ kladl mince Soběslavovy někde na sever, protože se jméno Malín, jež nesou na rubu některé ražby tohoto Slavníkovce, vyskytuje ve staré říši polské, v Dolní Lužici a v Meklenbursku. Proto mohl pak náš dějepisec Václav Novotný, který dobře tušil, jaký význam by měla skutečnost, že Slavníkovci razili, prohlásit, že numismatika nedovede podat přesný toho důkaz.⁴⁾

Důkaz ten však podal, opíraje se o výklad Menadierův, r. 1923 jasně,

*) Za pomoc poskytnutou mně při této práci děkuji doc. dr. Em. Nohejlové-Prátové dr. P. Radoměřskému a prof. L. Nemeškalovi.

¹⁾ J. Menadier, *Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter*, Zeitschr. für Numismatik XV, 1887, str. 124 n.

²⁾ O názorech těchto badatelů viz můj spis *Nález českých denárů z konce X. století ve Staré Boleslavi*. Zvl. otisk ze VII. ročenky Okresní jednoty musejní v Brandýse n. Lab., str. 58, pozn. 2 a 3.

³⁾ J. Smolík, *Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje*. Rozpr. České akademie 1899; viz na příklad č. 541: ZOIC + VEZLAESDXV = ZOBVEZLAES DVX. Opis reprodukuje moderním písmem.

⁴⁾ V. Novotný, *České dějiny I*, 1, Praha 1912, str. 642.

Viktor Katz⁵⁾ a já jsem mohl ve zpracování staroboleslavského nálezu, jenž obsahoval nejméně 79 Soběslavových mincí, tenkrát nejvíce po nálezu čistěveském, kde jich bylo 125, rozdělit všechny tehdy a dodnes známé mince Soběslavovy do skupin a včlenit je do českého mincovnictví z druhé poloviny 10. stol.⁶⁾

Jestliže je tedy sama skutečnost slavníkovské ražby dnes postavena najisto, není ještě zcela jasně vysvětlen její důvod, smysl a význam v českých dějinách 10. věku. Dotkl jsem se té věci v uvedené práci o staroboleslavském nálezu v souvislosti s úvahami o libické minci Soběslavově, na které je hlava knížete zdobena korunou a o níž později povím více.⁷⁾ Na soudech tenkrát stručně a spíše náznakem vyslovených nemohu v zásadě nic měnit. Avšak obsah nového, velikého, dosud bohužel podrobně nezpracovaného nálezu v Poděbradech z r. 1936, v němž bylo mezi téměř 1400 mincemi 126 denárů Soběslavových, tedy dosud asi největší počet, diskuse vedená v poslední době o otázce samostatnosti, nebo, lépe řečeno, větší či menší míře samostatnosti slavníkovského panství v rámci státu přemyslovského, jakož i nynější soustavný výzkum libického hradiště a jeho okolí pod vedením Rudolfa Turka dává podnět, abychom se znovu, hlouběji a podrobněji zamyslili nad jedním ze základních problémů českých dějin 10. stol. Myslím, že poznání vnější stránky, metrologického základu, obsahu, rozsahu a časových hranic slavníkovských mincí a jejich typů, rozšíření Soběslavových mincí v zahraničních a domácích nálezech, jakož i smysl a význam ražby pražského biskupa Vojtěcha, bratra Soběslava, jsou z důležitých příspěvků k řešení této otázky. Omezují se v tomto článku vědomě na tyto numismatické poznatky v povšechném jen rámci celé široké a složité problematiky politické a kulturní situace slavníkovského panství, jíž se podrobněji zabývat nemohu.

1

Všimněme si nejdříve slavníkovských mincí po stránce vnější a rozdělme si je podle typů. Nutno ovšem předem podotknout, že můžeme v této souvislosti přihlídnout jen k těm, o nichž není pochybností, že jsou skutečně slavníkovské, nesou více nebo méně jasně jméno Soběslava, nejstaršího syna Slavníkova, jenž zemřel r. 981. Vzhledem k nápadné okolnosti, že z Libice, hlavního sídla Slavníkovců, kde byly při nynějším výzkumu nalezeny zbytky tavírniny stříbra a mědi a zbytky lícího náčiní,⁸⁾ byl a je zatím zcela bezpečně

⁵⁾ V. Katz, Denár knížete Václava svatého a denáry Soběslava Slavníkovce, Věstník Num. Spol. Čsl., str. 202 n.

⁶⁾ Viz pozn. 2, str. 57 n.

⁷⁾ L. c., str. 73 n.

⁸⁾ R. Turek, Výzkum hradiště v Libici nad Cidlinou, Čas. Nár. musea (dále cit. ČNM), oddíl věd společenských CXXII, 1953, č. 1, str. 26.

znám jen jediný, arci velmi důležitý typ slavníkovských ražeb, hledaly se totiž peníze s málo nebo vůbec s nesrozumitelnými opisy, které by bylo lze přidělit libickému panství, třebas ještě za života Slavníkova.⁹⁾ Musíme se však zřítci dohadů při řešení otázek tak důležitých.

Tři typy denárů se jménem Soběslavovým¹⁰⁾ jsou rázu anglosaského, a to takového, jehož užíval anglosaský král Eduard II. (975—979) a zvláště Ethelred II. (979—1016); proto nazýváme tento typ jménem tohoto panovníka — totiž s obrazem poprsí panovníka doleva, nebo doprava, před nímž bývá křížek, na jedné, a ruky boží z oblak vyčnívající obyčejně mezi písmeny *a* a *ω* po stranách ruky v poli umístěnými, na druhé straně mince.¹¹⁾ Tyto Ethelredovy peníze obíhaly, jak ukazují nálezy, velikými tributů, placenými anglosaským králem do Dánska, ve značném množství na březích a ostrovech Baltického moře i na cestách k němu. Objevovaly se také ve vzdálenějším vnitrozemí, kde byly často napodobovány, také věrně v Čechách, zde s rozličnými znameními po stranách ruky, a to někdy v posledních dvou desetiletích 10. věku — přibližně — v l. 985—995¹²⁾ (vyobr. tab. I, č. 1). Není tedy pochyby, že ethelredské mince se jménem Soběslavovým byly raženy také někdy v l. 985 až 995, ve kterémž roce slavníkovské panství zaniklo.

Tohoto t. zv. ethelredského typu jsou: 1. všechny soběslavské ražby s opisem MALIN CIVITAS, tedy z mincovny v Malíně u Kutné Hory (viz tab. I, č. 2 a 3); 2. denáry s ne zcela jasným jménem Soběslavovým na líci i rubu¹³⁾ (viz tab. I, č. 4) a konečně 3. mince se jménem Soběslavovým na líci a se záhadným opisem, znějícím v moderní transkripci EOS•T•VDFAER nebo POS•T•VPFAER a pod. (viz tab. I, č. 5). O jeho vysvětlení se zmíním později.

Jiná skupina má na jedné straně ruku boží podle nahoře uvedeného příkladu ethelredského s rozličnými přídávky po stranách ruky, z nichž naši pozornost zvláště upoutává malé poprsí zředu. Na druhé straně má tato skupina obraz ptáka, obráceného doprava anebo obraz ptáka doleva nebo doprava vzad hledícího (viz tab. I, č. 6, 7 a 8). Opisy vyjadřují na líci více nebo

⁹⁾ Uvedl jsem je ve zpracování staroboleslavského nálezu na str. 66 n., kde je citována i příslušná literatura.

¹⁰⁾ Pro podrobnější zkoumání a údaje mohu odkázat na svoji, v 2. pozn. uvedenou práci, str. 57 n. Roztřídění typů je v tomto článku vzhledem k jeho účelu provedeno s jiného hlediska.

¹¹⁾ B. E. Hildebrand, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongliga myntkabinettet, Stockholm 1881, tab. 2, typ. B, tab. 3, typ. B 1—3; G. C. Brooke, English coins from the seventh century to the present day, London 1932, tab. XVI, typ. 7. Příslušný katalog Britského musea není bohužel v Praze.

¹²⁾ V. Katz, O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II. Knihovna Num. Čas. Čsl. (zkracováno dále NČČsl) II, 1935, str. 32, klade tento ethelredský typ do posledního desetiletí, já do let přibližně 985—995. O časovém vymezení jednotlivých hlavních typů mincí Boleslava I. a Boleslava II. viz polemiku mezi Katzem a mnou v NČČsl XI a XII, 1936, str. 31 n.

¹³⁾ Srov. pozn. 3.

méně jasně jméno Soběslavovo, na rubu se setkáváme s právě uvedeným základním opisem anebo se zmateným shlukem písmen. Sem patří zvláštní denár s rukou, přes níž je položen krátký meč, na líci, na rubu s ptákem doleva s hlavou skloněnou k nohám, totiž s pelikánem, sytícím vlastní krví svá mláďata, ve středověké symbolice obrazem Krista (*viz tab. I, č. 9*). Na rubu je opět onen zatím bezpečně nerozlučitelný opis.

O symbolickém významu a pravděpodobně orientálním původu obrazu ptáka bylo něco pověděno jinde.¹⁴⁾ Motiv ptáka, různě znázorněný, objevuje se také na některých mincích Boleslava II., které jsou z druhé poloviny jeho vlády a souvisí dobou, dilem i ikonograficky s typem ethelredským (*viz tab. I, č. 10*), a na denárech a obolech, z nichž některé byly přidělovány i Slavníkovcům.¹⁵⁾ Mimo Čechy jej potkáváme na třech či čtyřech variantách mince polského Boleslava Chrabrého (992–1025), které nenesou jméno panovníkovo a jsou z počátku jeho vlády, kde je pták podobně, byť primitivněji, znázorněn jako na Soběslavově denáru, i když je tu obrácen doleva.¹⁶⁾ Lze říci, že se tento motiv, takto pojatý, objevuje, pokud vím, na evropských mincích 10. stol. po prvé v Čechách v několika, někdy velmi svérázných podobách, zvláště na ražbách Soběslavových v obrazu ptáka s hlavou zpět zvrácenou. Svědčí o vztazích k východu, nejvýrazněji právě na denárech slavníkovských. O časovém zařazení těchto posledních skupinek ještě povím. Zde budiž jen poukázáno na to, že štíhlá, žehnající ruka boží je staví bezprostředně do blízkosti ražeb ethelredského typu, vydávaných v slavníkovském území přibližně v l. 985–990, nebo o něco později, a to, jak uvidíme, za ně, a budiž upozorněno na příbuznost s mincemi Boleslava Chrabrého z prvních let jeho vlády.

Jestliže budí pozornost neobvyklé motivy ptáka, zvláště ptáka-pelikána, překvapují přímo obrazy na denáru, nesoucím korunovanou hlavu zpřímá a jméno Soběslavovo na líci a kaplici — podle vzoru feniků otto-adelheidských, vydávaných nejdříve v Goslaru, potom i v jiných císařských mincovnách saských od r. 991 — s opisem Liubuz, tedy libické mincovny, na rubu (*viz tab. I, č. 12*).¹⁷⁾ Překvapuje tak, že bychom měli pochybnosti o pravosti

¹⁴⁾ Nález ve Staré Boleslavi, str. 72.

¹⁵⁾ J. Smolík, l. c., tab. IV, č. 95, VI, č. 125, 141–143, VII, 147. Zvláště budiž upozorněno na tento poslední denár nebo obol, kde pták značí zřejmě také pelikána, symbol Krista, jako na minci Soběslavově nahoře uvedené. Jeho poloha na minci není Smolíkem správně vystižena (*viz tab. I, č. 11*).

¹⁶⁾ K. Stronczyński, Dawne monety polskie II, Piotrków 1884, tab. I, typ. 7, a M. Gumowski, Corpus nummorum Poloniae I, Kraków 1939, tab. I, č. 10–13. O mincích anglických a německých s motivem ptáka viz můj Staroboleslavský nález, str. 72.

¹⁷⁾ O době vzniku otto-adelheidských feniků viz můj článek Český obchod 10. a 11. století ve světle nálezů mincí. Num. sborník I, 1953, str. 14, pozn. 2. Dnes může být už sotva sporu o tom, že byly raženy až v době poručnictví Adléty, manželky Oty I., nad mladým Otou III. po r. 990 (nikoliv po r. 980, tak dlužno opravit datum uvedené v mém článku), potom ovšem v napodobeninách až hluboko do 11. stol.

tohoto nejen v českém, ale v celém soudobém mincovnictví evropském jediného denáru, kdyby nebyl ověřen několika nálezy, mezi nimi dvěma českými, ostroměřským a posledně poděbradským. Otto-adelheidská kaplice objevuje se ovšem i na mincích vydaných v jiných oblastech německé říše, ale často též na denárech polského Boleslava Chrabrého, vzniklých částečně bezprostředně po jeho mincích s motivem ptáka, tedy ještě v posledních letech 10. stol., a to i s jménem Adléty rozličně znázorněným, jak to vidíme na saských fenicích tohoto typu.¹⁸⁾ Nejvíce ovšem překvapuje koruna na hlavě knížete,¹⁹⁾ kterou nikdy nevidíme na ražbách přemyslovských, zato však na některých mincích Boleslava Chrabrého, vydaných dávno před jeho korunovaci v r. 1025.²⁰⁾ Co lze z této závažné skutečnosti vyvozovat pro poznání politického postavení a zaměření Slavníkovců, uvidíme později. Zde je třeba uvést, že společné motivy na denárech Soběslavových a Boleslava Chrabrého, jenž panoval od r. 992, zařadují typ s korunovanou hlavou a s otto-adelheidskou kaplicí, která se vyskytuje podle vši pravděpodobnosti na saských fenicích až od r. 991, do posledních tří let Soběslavova panování.

Zbývá ještě se zmínit o skupině mincí, které jsem mohl oproti staršímu názoru určit jako denáry sv. Vojtěcha, v l. 982–988 a 992–994 biskupa pražského (*viz tab. I, č. 13*).²¹⁾ Nálezy, v nichž se vyskytly, vesměs za českými hranicemi, nemohou je přesněji datovat. Ale štíhlá ruka boží na jejich rubu je klade, jako některé skupiny předcházející, do blízkého sousedství typu ethelredského, tedy do let asi 985–995, kdy panství slavníkovské zaniklo.

2

Vidíme tedy, že lze všechny typy Soběslavových mincí podle vnější jejich stránky vročit přibližně do l. 985–995. Získali jsme tak zhruba jejich časový rámec. Abychom tyto časové hranice zpřesnili a připravili půdu pro poznání hospodářského a politického významu slavníkovského mincovnictví, musíme si nyní především všimnout jeho metrologického základu a zjistit tak vnitřní, peněžní hodnotu Soběslavových denárů, pokud možno i množství peněz jím vydaných, jakož i nálezů, v nichž se jeho denáry vyskytly doma i za českými hranicemi.

¹⁸⁾ Některé z těchto polských mincí mohly být vydány také v Praze v době polské okupace v l. 1003–1004. Viz o tom můj spis Denár knížete Václava Svatého a počátky českého mincovnictví, Praha 1929, str. 45 n. Srov. M. Gumowski, l. c., tab. II–III.

¹⁹⁾ O tom, že jde o korunu, která je asi zjednodušeným residuem byzantské koruny s kamrami, nebo derivátem čtyřhranné koruny otonské, viz můj Staroboleslavský nález, str. 75, pozn. 2.

²⁰⁾ K. Stronczyński, l. c. II, str. 19, typ 8; E. Majkowski, Ze studjów śriedniowieczną Numizmatyką Polska, Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne 1927, str. 2 n.; M. Gumowski, l. c., str. 26; č. 16–18 (tab. II), str. 30, č. 21.

²¹⁾ Denáry biskupa pražského Vojtěcha Slavníkovce, NČČsl V, str. 26 n.; Fr. Cach, Poznámky k denárům biskupa Vojtěcha Slavníkovce, tamtéž XI, 1939, str. 5 n.

Pokud se týče metrologických dat, mohu se dovolávat svého vyšetření mincí staroboleslavského nálezu, který obsahoval 815 denárů Boleslava II. z mincovny pražské, 22 z mincovny vyšehradské, tedy nepoměrně méně zaměstnané, 90 ražeb Emmy, manželky Boleslava II. z mincovny mělnické a 79 mincí Soběslava Slavníkovce, a který poskytoval tedy dost širokou a spolehlivou základnu takového zkoumání.²²⁾ Základnu tím spolehlivější, že jde o nález malého časového rozpětí a proto pro chronologii typů a metrologické šetření zvláště vhodný, jen z posledních dvou desetiletí 10. věku, pravděpodobně asi z osmi let, 988–995, neboť obsahoval jen část denárů Boleslava II. ethelredského typu. Lze sotva pochybovat o tom, že při množství mincí Soběslavových a vzhledem k místu úkrytu ve břehu Labe na samém rozhraní panství přemyslovského a slavníkovského nález nějak souvisí s katastrofou libickou, že byl majetkem — velkým majetkem — obchodníka nebo velmože, jenž prchal z rozkotaného nebo již krajně ohroženého hlavního sídla Slavníkovců.

Z metrologického vyšetření mincí Boleslavových a současných Emmiňých, založeného na počtu denárů, vyšlých z téhož páru razidel nebo z týchž razidel lícních nebo rubních, mohl jsem zjistit překvapující a v celé soudobé střední Evropě nepozorovanou stejnoměrnost váhy a jakosti i jednotlivých denárů, svědčící o skvělé organisovanosti ražby v přemyslovských mincovnách, kde již tenkrát se řídili pevným ustanovením, kolik mincí se má razit z určité váhové jednotky a jaké množství náčistu (mědi) má obsahovat stříbro, užívané k ražbě. Mince nebyla tedy jako jinde v té době jen kusem stříbra, ceněným podle váhy a jakosti, ale skutečným penízem hodnoty předem stanovené.²³⁾ Z tohoto šetření vyplynulo, že váha jednotlivých denárů Boleslava II. a Emmy byla 1,32–1,33 g, jakost pak 0,870–0,890, že tedy byla jim přidávána jen asi jedna desetina měděné přísady, poněvadž čisté nebo téměř čisté stříbro tenkrát připravit nedovedli. Jsou to tedy peníze velmi dobré.

Totéž lze říci o téměř současných ražbách Soběslavových. Přesné vyšetření je ovšem znesnadněno hojným střídáním typů v posledních letech vlády Soběslavovy, jehož příčinami se budeme ještě zabývat, zastoupených většinou jen několika málo kusy. Tam, kde bylo v staroboleslavském nálezu mincí více, mohl jsem vypočítat průměrnou váhu jednoho kusu na 1,335 až 1,4 a jakost na 0,870–0,900, přihlížeje i k jiným slavníkovským denárům v rozli-

²²⁾ Něco mincí bylo jako obvykle před zpracováním malodušnou ziskuchtivostí prozkoumání odnáto. Tak popsal V. Vágnér (K nálezu českých denárů ve Staré Boleslavi NČČsl XIX, 1950, str. 181 n.) devět dalších denárů z tohoto pokladu, které na štěstí na celkovém výsledku jeho vyšetření nic nemění. Doufejme, že tak tomu je i s jinými mincemi, ukrytými ještě v soukromém majetku. Pokud mohu soudit, jde jen o malou část tohoto velkého nálezu.

²³⁾ Někteří němečtí badatelé totiž tvrdí, že doba saských a salských císařů neznala úmyslné přísady mědi k mincovnímu stříbru. Byly by tedy peněžní poměry v Čechách značně pokročilejší. Viz o tom můj článek Český obchod, I. c., str. 28.

ných sbírkách.²⁴⁾ Lze tudíž soudit, že se v slavníkovských mincovnách razilo podle týchž řádů jako v přemyslovských, ba že váha a jakost Soběslavových peněz byla snad o něco lepší nežli mincí přemyslovských. To celkem potvrdil poděbradský poklad, jenž by ovšem potřeboval a zasluhoval podrobného zkoumání a zpracování, kde průměrná váha mincí dvou typů, z nichž jeden obsahoval 9, druhý 108 kusů, byla 1,332–1,334 g. Jakost ještě vyšetřena být nemohla, ale nelze pochybovat, že bude souhlasit s jakostí Soběslavových denárů staroboleslavských. Je tedy vidět, že Soběslav vydával, nebo, lépe pověděno, počal vydávat mince také proto, aby mohly v obchodních stycích souperit s penězi Boleslavovými.

Pro otázky, které si tu klademe a jimiž se budeme ještě zabývat, by bylo důležité aspoň přibližně zjistit, jaké množství peněz vyšlo v téže asi době z mincoven přemyslovských a slavníkovských. Odpověď je tu arci velmi těžká, protože může být dána jen pomocí bohatého materiálu, poskytnutého nálezem nebo nálezy úzkého časového rozpětí, důkladně zpracovanými, a to tak, že mince v nich obsažené jsou roztrženy podle razidel, z nichž vyšly, což je práce velmi namáhavá. Byla zatím podniknuta jen jednou, při popise nálezu staroboleslavského, jež lze ohraničit lety asi 988–995 a o nějž se proto při těchto úvahách musíme stále opírat. Obsahoval jen 2 typy denárů Boleslava II. z mincovny pražské a vyšehradské, typ ethelredský, a to jen mincmistra Omerize,²⁵⁾ ovšem s množstvím odchylek, a typ s rukou na jedné a s křížem na druhé straně (viz tab. I, č. 14).²⁶⁾ Počítáme-li podle vykonaných zkoušek, že z jednoho páru razidel mohlo být vybito 5000–6000 mincí, bereme-li zřetel na razidla vyspravovaná a na kombinaci razidel nových i starších, třeba vyspravovaných, i na to, že razidel nebylo vždy užito až do opotřebení, vidíme, že jen typů ethelredského a s rukou a křížem z pražské mincovny, pokud se vyskytly v nálezu staroboleslavském, který ovšem neobsahoval všechny varianty těchto typů, bylo vydáno asi v osmi letech několik set tisíc denárů Boleslava II. a mincí jeho manželky Emmy z jedné varianty — známe tři — alespoň 30.000 kusů.²⁷⁾

Jestliže tento výpočet je velmi přibližný a spíše zkusmo a proto uveden, aby znázornil to převeliké bohatství přemyslovské ražby v posledních dvou desetiletích 10. věku, ovládaných typem ethelredským a typem s rukou a křížem, v souvislosti se skvělým rozmachem českého obchodu té doby, uvnitř

²⁴⁾ Srov. můj popis staroboleslavského nálezu, str. 77.

²⁵⁾ O funkci českých „mincmistrů“ té doby viz můj článek O denárech vyšehradských, NČČsl III, 1927, str. 172 n. Podle ethelredského typu razili v Praze také „mincmistři“ Nacub a Mizleta, na Vyšehradě Zanta.

²⁶⁾ Srov. na příklad J. Smolík, I. c., tab. V, č. 106 n. Vyobrazená mince je z vyšehradské mincovny.

²⁷⁾ Podrobné zdůvodnění viz v mém zpracování staroboleslavského nálezu, str. 38 n. Že čísla ta nejsou příliš vysoká potvrzuje skutečnost, že denáry staroboleslavské vynikají velkou většinou zřetelnou, ostrou ražbou.

i vně hranic,²⁸⁾ staví se pozorování slavníkovské ražby s tohoto hlediska do cesty obtíže zatím těžko překonatelné, tkvící ve zvláštní její povaze ikonografické a ražebně technické. Oproti jakési pravidelnosti a obrazové střízlivosti denárů přemyslovských, pražských a vyšehradských, tak nápadně ovládaných, jak již řečeno, v posledních dvou desetiletích 10. věku, dvěma typy, vyznačují se totiž Soběslavovy mince, vydávané jen asi v deseti a snad ještě méně letech, pestrým střídáním rozličných motivů a namnoze odlišným technickým provedením, takže mohla snadno vzniknout domněnka, dnes arci nedoložitelná, že pracovaly v rozsáhlém panství slavníkovském vedle libické a malínské ještě mincovny jiné. Je příznačné a pro posouzení povahy slavníkovské ražby důležité, že v staroboleslavském nálezu, uschovaném do země na samém rozmezí říše přemyslovské a území ovládaného Slavníkovci, byly jen dva typy přemyslovských mincí z mincovny pražské, vyšehradské a mělnické o 927, ale čtyři typy slavníkovské z mincovny malínské a libické o 79 kusech. V době tak bohaté ražby Boleslava II. a jeho manželky Emmy, zastoupené hlavně dvěma typy mincí, lze podle dnešních našich vědomostí z 12–13 různých typů mincí Soběslava, někdy jen málo od sebe se odchylojících, na větší rozsah a bohatství ražby soudit jen u anglosaského (ethelredského) typu, a to typu s poněkud nejasným jménem Soběslavovým na lici i rubu. Seznámil nás s ním nález čistěveský, který nebyl bohužel tak podrobně zpracován, jak bychom potřebovali.²⁹⁾ Druhým typem, svědčícím o větším rozsahu slavníkovské ražby, je typ denárů s opisem *Malin civitas*. Při obou byl použit větší počet razidel, jak ukazuje vyšetření zejména malínských ražeb z nálezů staroboleslavského,³⁰⁾ jichž bylo také v čistěveském nálezu několik variant. Ostatní typy jsou — až na jeden, jímž se musíme zabývat ještě zvlášť — zastoupeny vždy jen jednotlivými nebo několika málo kusy.

Z toho tedy plyne, že se ve slavníkovských mincovnách nerazilo mnoho, s výjimkou dvou právě uvedených typů v době, kdy alespoň pražská mincovna přímo chrlila své ražby do oběhu domácího a zahraničního, aby jimi sytila obchodní ruch, na němž Praha měla tak vynikající podíl. Budiž v této souvislosti poznamenáno již na tomto místě, že podle obsahu nálezů, v nichž se Soběslavovy mince vyskytly, i podle jiných okolností, o nichž se ještě zmíním, dva poslední typy ethelredského typu, nahoře uvedené, vznikly pravděpodobně v prvních letech Soběslavova mincování, tedy snad někdy v letech 985 až

990, nebo o něco málo později. Poslední dva až tři roky slavníkovské vlády se vyznačují pestrým a častým střídáním obrazů na mincích, typů, tedy jsou z razidel, z nichž nemohlo být vybito mnoho denárů.

Slavníkovské ražby rovnají se tedy přemyslovským — pokud lze soudit z jejich dochovaného počtu — vnitřní hodnotou, vynikají nad ně po stránce ikonografické větší vynalézavostí, někdy i samostatnou tvořivostí, svědčící nepochybně o kulturní výši slavníkovského dvora. Ale přemyslovské poskytují oproti neklidné rozmanitosti slavníkovských pohled mnohem jednodušší a ucelenější, který velmi prospíval peněžní, platební funkci mince doma i za hranicemi, vystupující v této době, v posledních dvou desetiletích 10. věku, v přemyslovských Čechách do popředí tak nápadně, že ji výrazně odlišují od ostatního současného mincování středoevropského, pokud alespoň numismatické bádání v jiných zemích věnovalo těmto věcem pozornost. Obraz byl zárukou vnitřní hodnoty mince, jak tomu bylo podobně při současné ražbě Bavor a Anglosaska, s jejichž mincemi se obchod, směřující z Čech na sever, často setkával. A Soběslavovo mincovnictví zůstává daleko za mincovnictvím Boleslava II. co do rozsahu, bohatství ražby v letech asi 985–995, do nichž nutno přibližně zařadit všechny bezpečně zjištěné denáry Soběslavovy.

3

To potvrzují také nálezy přemyslovských a slavníkovských mincí, zahraniční i domácí. Rozsah tohoto článku nedovoluje, abych na podporu svých tvrzení znovu uvedl všechny podrobnosti, týkající se zejména časového zařazení důležitých typů denárů Boleslava II. Musím poukázat na některé své starší práce, v nichž je toto zařazení zdůvodněno.³¹⁾

Asi 120 bezpečně zjištěných nálezů českých mincí 10. a z první poloviny 11. stol. za našimi hranicemi ve Slezsku, v Polsku, v oblastech Slovanů polabských, na březích a ostrovech Baltického moře, ale i v Dánsku, Švédsku a v severozápadním Rusku svědčí o veliké účasti české na bohatě v té době rozkvetlých stycích. Tyto se rozvíjely zásluhou Normanů-Varjagů, směklých pirátů a současně podnikavých obchodníků, kolem Baltického moře a na cestách k němu, hlavně po i proti toku Odry a Visly, mezi oběma řekami a v blízkosti jejich ústí.³²⁾ Nálezy ty byly uschovány v 10., většinou však až v 11. stol., ale i tyto obsahují mince, které se tam dostaly již v 10. stol., protože jde o poklady stříbra, skládající se z mincí všech možných zemí a dob a jejich zlomků, šperků a ozdob, celých i lámaných. Stříbro bylo platidlem a obchodovalo se většinou s vahou v ruce. Popisy těchto nálezů, rozptýlené a mnohdy

²⁸⁾ Viz o něm moji nahoře uvedenou práci *Český obchod 10. a 11. století ve světle nálezů mincí*.

²⁹⁾ E. Fiala, *Nález čistěveský*, Pam. arch. XVII, 1897, str. 341 n. Bylo zde 107 denárů se jménem Soběslavovým na lici i rubu ve třech variantách. Mohl jsem zkoumat z rozličných sbírek 11 těchto mincí, které vyšly až na dva shodné ruby vždy z jiných razidel.

³⁰⁾ K 19 denárům z malínské mincovny bylo užito 7 razidel lících a rovněž 7 rubních. K nim přistupuje podle mincí shlednutých v rozličných sbírkách dalších 7 lících a 7 rubních. Známe šest význačných variant tohoto typu malínského.

³¹⁾ Viz hlavně pozn. 18, 25, 31 a ovšem zpracování staroboleslavského nálezů. K tomu Katzovu *Chronologii* a polemiku na tento spis navazující (pozn. 12).

³²⁾ G. Skalský, *Český obchod 10. a 11. stol. ve světle nálezů mincí*, I. c., na rozličných místech. Srov. tam i mapu č. 2.

všelijak chatrné, nedovolují často, abychom alespoň zjistili, které typy denárů našich Boleslavů se v tom kterém nálezu vyskytly. Z let asi 985—995, kdy Slavníkovci razili, mohly to být hlavně mince ethelredského typu, jaké razil většinou i Soběslav, a typu s obrazem ruky na jedné a kříže na druhé straně, ale i některé menší i větší typové skupinky patrně v té době nebo krátce před ní nebo po ní vzniklé, na příklad typ s meči na lici i rubu a s rukou na obou stranách mince i jiné. Mohl jsem zjistit, že ze zahraničních nálezů, v nichž byly přemyslovské mince těchto typů, zvláště rázu ethelredského a s rukou a křížem, bylo nejméně 20, pravděpodobně značně více. V některých z nich, poskytujících přehled hlavních typů Boleslava I. a Boleslava II., zastoupených často jen jedním nebo několika málo denáry, jsou ethelredské mince a mince s obrazy ruky a kříže významnou složkou. Je to přirozené. Vždyť jsme poznali, jak veliký počet denárů, zvláště ethelredského typu, a tu zase Omerizových, byl v Praze ražen. Třeba ještě připomenout, že v některých z těchto zahraničních nálezů se setkáváme se značným počtem přemyslovských mincí, jež, jak se zdá, se přidružily jako celek k ostatním složkám těchto pokladů.³³⁾

Mince Soběslavovy se vyskytly, pokud je bezpečně zjištěno, jen ve čtyřech zahraničních nálezech, v Magnuszewicích v Poznaňsku, v Rummelsburgu v Pomořanech, v Leissowském mlýně blízce Frankfurtu n. Odrou a Byřči u Olavy ve Slezsku.³⁴⁾

O nálezu v Magnuszewicích jsou jen neurčité zprávy, že obsahoval mezi jinými značnější počet mincí Boleslava II. ethelredského rázu a jeden denár Soběslavův s opisem *Malin civitas*, tedy rovněž tohoto typu.

V nálezu rummelsburském, zakopaném r. 1020, bylo vedle mincí rozličných zemí, Dannenbergem jen výběrem popsanych, a zlomkového stříbra, 29 českých, rovněž asi jen vybraných denárů od první poloviny 10. stol. až po Jaromíra, mezi nimiž libický denár Soběslavův (s korunovanou hlavou zpředu) a mince biskupa Vojtěcha, o níž bude ještě řeč.

Ve velikém, cele zpracovaném pokladě zlomkového stříbra a mincí všech zemí a dob, ještě také římských, v Leissowském mlýně, setkáváme se s 58 českými ražbami, rovněž od první poloviny 10. věku až po Jaromíra, skýtajícími jakousi přehlídku hlavních typů českých mincí té doby, v tom s jedním denárem Soběslavovým ethelredského typu a s jeho jménem na lici i rubu, a s dvěma denáry Vojtěchovými.

Největším zahraničním nálezem s českými mincemi je poklad byřčský, zakopaný záhy po r. 1000, obsahující zlomkové stříbro a opět ražby mnohých zemí a dob (také ještě římské). Bylo tu 315 celých českých denárů z vlády

³³⁾ L. c., str. 24.

³⁴⁾ E. Fiala, *České denáry*, Praha 1897, str. 159; H. Dannenberg, *Der Münzfund von Rummelsburg*, Berl. Blätter f. Münz- u. Wappenkunde I, 1863, str. 13 n.; E. Bahrfeldt, *Der Silberfund von Leissower Mühle*, Berlin 1896; E. Menadier, *Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter*, I. c., str. 113 n.

Boleslava I. a Boleslava II., mezi nimiž 3 ethelredské Soběslavovy (jeden malínský a dva s opisem EOSV·T·DFAER).

Konečně třeba se ještě zmínit, že ve velikém pokladu jarociňském v Poznaňsku, jenž obsahoval značnou a souvislou složku českou od Boleslava I. až po Jaromíra, byl denár, snad nesprávně popsáný, jež bychom mohli — s pochybnostmi — přidělit Vojtěchovi, a že v nálezu odkrytém v Quilitz při ústí Odry do Baltického moře, vyskytl se zlomek mince tohoto pražského biskupa.³⁵⁾

Je tu tedy veliký nepoměr v množství přemyslovských a slavníkovských ražeb v zahraničních nálezech, zvláště nápadný u pokladu byřčského, blízce českých hranic, s takovým množstvím českých mincí, které se tam asi jako celek dostaly přímo z Čech a z bývalého slavníkovského území, nedlouho po jeho pevném připojení k českému přemyslovskému státu. Ale také do ostatních uvedených, a mnohých jiných nálezů přišly české denáry náhodským průsmykem podle Visly a Odry dále na sever, procházely tedy bývalým panstvím slavníkovským.³⁶⁾

Poněkud blíže si musíme všimnout českých, domácích nálezů, v nichž se vyskytly Soběslavovy mince. Vojtěchovy se objevily, jak již pověděno jen v zahraničních pokladech.³⁷⁾ Jsou to nálezy v Čištěvsi u Sadové, v Ostroměři u Hořic, ve Staré Boleslavi a v Poděbradech. Nejistý je nález litoměřický, kde prý byly dva denáry ethelredského typu se jménem knížete na lici i rubu.³⁸⁾

V čišťevském nálezu se setkáváme s 247 českými denáry, z toho s 125 slavníkovskými. Jsou tedy zde přemyslovské a slavníkovské mince přibližně v rovnováze. Slavníkovské jsou vesměs ethelredského typu. Z nich 107 nese jméno Soběslavovo na lici i rubu a je početnou skupinou, která se v žádném jiném ze čtyř českých nálezů se Soběslavovými denáry nevyskytla, zejména ne v nálezu staroboleslavském, jenž obsahoval jinak téměř všechny typy slavníkovské. Jinak bylo v tomto nálezu, jenž obsahoval ještě mince Boleslava I., 15 Soběslavových ethelredských ražeb s oním záhadným opisem, jímž se budeme ještě zabývat, a tři mince malínské, tedy rovněž ethelredského rázu. Denárů Boleslava II. je nejvíce ethelredského typu a typu s rukou a křížem

³⁵⁾ W. Jażdżewski, *Wykopisko Jarocińskie*, Poznań 1879, č. 37; E. Bahrfeldt-R. Burkhardt, *Der Denarfund von Quilitz*, Berl. Münzbl., N. F. XLVII, 1927, str. 246, č. 138.

³⁶⁾ Srov. mapu č. 3 v mé práci o českém obchodě 10. a 11. stol.

³⁷⁾ E. Fiala uvádí Vojtěchův denár, vsunuje jej do mincí Boleslava II. (jeho tab. III, č. 10), mezi ražbami nálezů v Dlouhém Goslíně v Poznaňsku a ve Föhlagen na ostrově Gotlandu, odvolává se v prvním případě na jakési přátelské sdělení, v druhém na starý ročník švédského časopisu mně nepřístupný. Ale to může být jeden z omylů, s nimiž se v zásadním díle Fialově setkáváme častěji. — Tato práce byla odvedena do tisku na konci ledna 1954. Nemohlo být v ní tudíž přihlédnuto k článku R. Turka, *Nálezy mincí z doby pádu Libice*, vyšlému v dubnu 1954 v Num. listech, jehož výklady jsou v podstatě shodné s našimi závěry.

³⁸⁾ E. Fiala, I. c., str. 159.

nebo s rukou na obou stranách mince. Cizí mince končí rokem 995, kdy asi byl tento nález uschován.

Ostroměřský nález,³⁹⁾ obsahující jen denáry Boleslava II. a jednu minci Boleslava III., uschovaný tedy do země asi r. 999, začíná zhruba tam, kde čistěveský končí, totiž kolem r. 995,⁴⁰⁾ kdy — nebo krátce před tím — počíná typ s rukou a křížem a asi souběžný s rukou na obou stranách mince, jichž tu bylo nejvíce, Omerizových (ethelredských) ještě 18. V tomto nálezu, zakopaném až na samém konci 10. stol., se vyskytly jen 2 mince Soběslavovy, a to libická s korunovanou hlavou zpredu a jiná, s ptákem-pelikánem, což je důležité pro datování těchto dvou ražeb. Patří, jak uvidíme, na konec Soběslavova mincování. Nebyl tu již žádný ze slavníkovských denárů ethelredského rázu, s nimiž se setkáváme v nálezu čistěveském, staroboleslavském a poděbradském, uschovanými kolem nebo přímo v r. 995.

Nález staroboleslavský s více než 1000 českými denáry, z nichž se 79 soběslavskými (75 ethelredského typu, z toho s 19 malínskými; ostatní mají několikrát již vzpomenutý záhadný opis, čtyři jsou s rukou boží a ptákem), byl uschován do labského břehu v roce katastrofy libické 995. Obsahoval tedy ještě Soběslavovy ražby ethelredské a sice skupinu se zvláštním, zatím nevysvětleným opisem a skupinu malínskou, vedle toho jen několik málo kusů s rukou boží na typ ethelredský navazujících.

Poděbradský nález konečně, nejbohatší z nich, jenž obsahoval mince Boleslava I. a Boleslava II., dává přehledku velké většiny typů jejich ražeb. Ze Soběslavových, jichž je 126 kusů, vyskytl se tam jen jeden ethelredský, tři libické, 14 s rukou a ptákem doprava a zpět se ohlížejícím a 108 s ptákem-pelikánem (*viz tab. I, č. 9*). Tohoto typu byl do odkrytí poděbradského pokladu znám jen jeden kus z nálezu ostroměřského. Sluší hned zde podotknout, že všech 109 denárů s tímto motivem, také totiž jeden kus z ostroměřského nálezu, bylo vybito z jednoho páru razidel, podobně jako 3 kusy libické (*viz tab. I, č. 12*) z poděbradského a jeden z ostroměřského nálezu.

Z tohoto výpočtu, jen stručně pro účel tohoto pojednání sestaveného, vyplývá zejména podle slavníkovských denárů v nálezu poděbradském, avšak i v ostroměřském a čistěveském, že ethelredský typ, zvlášť onen se jménem Soběslavovým na obou stranách, vyskytnuvší se jen v nálezu čistěveském, náleží k starším, denáry pak, na nichž se střídají pestré a neobvyklé motivy, k mladším mincím slavníkovským. Zejména nemůže být pochybností o tom, že de-

³⁹⁾ J. Smolík, Nález denárů v Ostroměři, Pam. Arch. XX, 1903, str. 510 n.

⁴⁰⁾ Podrobné zdůvodnění toho viz v mém článku o vyšehradských denárech, l. c. Denár u Smolíka č. 32 pokládám za minci Boleslava III. Vedle jemných setkáváme se i s velmi hrubě provedenými ražbami tohoto panovníka. Podle kaplice a písmen v ní lze minci tu zařadit až na samý konec 10. stol. Vřadění tohoto denáru do prvních ražeb Boleslava I., jak chtěl V. Katz, Chronologie, str. 57, naprosto odporuje obsah ostroměřského nálezu, v němž byly mince Boleslava II. jen z druhé poloviny jeho vlády.

náry s ptákem-pelikánem, jichž bylo v poděbradském nálezu, zakopaném ve dnech kolem rozkotání Libice v bezprostřední blízkosti Poděbrad, 108, vesměs z téhož páru razidel, jsou z nejmladších, ne-li nejmladšími mincemi slavníkovskými. To platí také o denáru libickém, známém jen vždy o jednom kuse ze dvou nálezů zahraničních a ze dvou českých, v Ostroměři o jednom, v Poděbradech o třech kusech. Všech šest vyšlo, jak jsem poznal z originálů a odlitků, rovněž z jednoho páru razidel. To potvrzuje i ikonografická příbuznost s některými mincemi polskými, raženými od r. 992, a s otto-adelheidskými feniky, vydávanými podle vši pravděpodobnosti až od r. 991. Nejen nálezy, ale celý vnější vývoj slavníkovského mincovnictví — snad s výjimkou ražby malínské —, nechceme-li předpokládat ražbu i v jiných mincovnách mimo malínskou a libickou, ukazuje na dvě doby a po vnější stránce na dva rozličné způsoby mincování, starší podle vzoru ethelredského a mladší, v níž se střídají rozličné, zvláštní motivy na mincích. Ražby s oním záhadným opisem jsou přechodem od první skupiny ke druhé.

Poznali jsme, že slavníkovské mince jsou podle jejich dnes známého počtu velkou většinou ethelredského typu a že ostatní jsou zastoupeny vždy jen několika denáry, s výjimkou mincí s ptákem-pelikánem, jichž bylo v poděbradském nálezu, souvisícím určitě s pádem Libice, 108 kusů, vybitých tímž párem razidel, tedy daleko největší počet, takže je jisté, že jsou z nejmladších ražeb Soběslavových. Opisem na rubu POS·T·VPFAER souvisí tento typ se Soběslavovými denáry ethelredského rázu s touto legendou a s mincemi s rukou boží na líci a s ptákem doprava na rubu, na nichž zní opis EOS·T·VDFAER, jak jej podobně uvidíme na denárech biskupa Vojtěcha.⁴¹⁾ Protože pak tato biskupská mince byla, jak ještě ukáži, vydána Soběslavem,

⁴¹⁾ Je otázka, jaký smysl má tento opis. Lze uvažovat, netají-li se v něm jméno anglosaského krále Eduarda, které zní jak u Eduarda I. (900/1—925), tak u Eduarda II. (975—979) EADWEARD. Mohlo by se poukázat na to, že ještě i na mincích Jaromírových přichází jméno anglosaského krále Ethelreda II., ba i jméno winchesterského mincmistra Aelsiga. Jméno Ethelredovo a jeho poprsí nesou i některé denáry hrabat ze Stade a což je pro nás důležité, i mince polského Boleslava Chrabrého, z nichž jiné otto-adelheidského rázu mají jméno Oty i Adléty. Ale je možno také soudit, že jde spíše o mincmistra anglosaského původu Eduarda, protože se nahoře uvedený opis vyskytuje na několika typech Soběslavových ražeb. Jméno anglosaského mincmistra vyskytuje se nejen na mincích Jaromírových, ale i na některých denárech kolínských, polských a snad i jiných (srov. E. Fiala, l. c., č. 432 a 433, M. Gumowski, l. c., č. 21, J. Menadier v Zeitschr. f. Num. XIV, 1886, str. 51). Na českých denárech přicházejí jména mincmistrů ke konci 10. stol. skoro pravidelně, jenže jsou spíše hebrejského znění. Otázce anglosaského vlivu na české mincovnictví věnuje nyní velkou pozornost P. Radoměřský článkem Emma regina, který byl v tisku, když jsem připravoval tuto práci. Kol. Radoměřský zapůjčil mně k nahlédnutí rukopis, za což mu srdečně děkuji. Klade důraz na působení anglických mincmistrů v Čechách v důsledku dynastického spojení dvora českého s anglosaským a na vyspělost a organisovanost anglosaského mincovnictví, které mohlo mít vliv na vyspělost a organisovanost českého mincovnictví v posledních desetiletích 10. stol., o níž jsme se zmínili nahoře. Otázka ta ostatně přesahuje rámec mé práce. Bylo však třeba se jí alespoň dotknout.

bratrem Vojtěchovým, pravděpodobně na Libici, je jistě odůvodněn závěr, že všechny tyto denáry, jakož snad i mince se zkomolenými opisy na rubu, vznikly na Libici a že ethelredské ražby s tímto opisem jsou přechodem od soběslavských mincí tohoto rázu k těm, jež pestře střídají různé, zvláštní motivy a které jsou z nejmladších slavníkovských. To potvrzuje také ruka boží na nich vyobrazená. Zvláštní místo mezi nimi zaujímá ovšem nepochybně libický denár s korunovanou hlavou zpřímá a s otto-adelheidskou kaplicí. Tak bychom mohli mincovně v Libici, hlavním sídle Slavníkovců, z níž jsme znali dosud jen typ jeden, přidělit i jiné typy Soběslavových denárů.

Celkový obraz slavníkovské ražby, jak se jeví ve světle nálezů mincí, ukazuje toto:

Všechny nálezy, až na nejistý litoměřický, byly odkryty v slavníkovské oblasti anebo na samém rozmezí panství slavníkovského a přemyslovského, jeden z nich v bezprostředním sousedství Libice. Přece však vykazují tyto nálezy — až na číštěveský, v němž bylo Soběslavových mincí o něco málo více — velikou převahu ražeb přemyslovských. V Libici samé bylo v hrobě zvlášť upraveném nalezeno roztroušeně 10 ethelredských denárů Boleslava II., tedy přemyslovských. Hrob byl několik let po pohřbení zřejmě vynikajícího muže vyloupen, takže je nasnadě domněnka, že mincí bylo více. Mohly tedy mezi nimi být i slavníkovské. Ale bylo by příliš nápadné, že se roztroušeně zachovaly právě jen Boleslavovy. Také není pravděpodobné, že by mrtvý byl pohřben až po r. 995.⁴²⁾ Také jinde na slavníkovském území byly učiněny nálezy jen s přemyslovskými denáry 10. stol.⁴³⁾ V ostatních Čechách se slavníkovské mince v žádném nálezě, obsahujícím denáry z poslední čtvrtiny 10. stol., nevyskytly. Přitom nutno upozornit, že slavníkovským územím šla velká obchodní magistrála severovýchodním směrem k Odře a dále na sever k ohniskům tehdejšího kvetoucího obchodu při Baltickém moři. A konečně vidíme, pokud se týče počtu denárů Soběslavových v těchto nálezích obsažených, velikou převahu mincí ethelredského rázu, s výjimkou typu s rukou boží, přes níž je položen meč a s ptákem-pelikánem,⁴⁴⁾ jemuž jsme věnovali

⁴²⁾ J. Hellich, Nálezy denárů Boleslava II. na Libici. NČČsl I, 1925, str. 38 n. O osudech libického hradiště po r. 995 viz práci R. Turka, Slavníkova Libice, Maticе česká 1946.

⁴³⁾ V Mančicích u Zámuk (G. Skalský, Poznámky k nálezě mančickému, NČČsl VI, 1930, str. 119 n. Nález byl zakopán kolem r. 995); Křinec u Nymburka z téže asi doby (J. Smolík, l. c., str. 24. Denár uvedený Smolíkem se jménem Soběslavovým na lici a mincistra Omerize na rubu je novodobé falsum). Z nálezu křineckého mohl být ovšem zjištěn jen zlomek. Nález mančický je přes některé pochybnosti průkazný. J. Smolík, Nález denárů v Chraštanech u Českého Brodu, Rozpr. Č. Akad., tř. I, č. 3, který obsahoval mince z konce vlády Boleslava II. až po Oldřicha.

⁴⁴⁾ Tento počet nepřekvapuje, víme-li, že jde o jednu z posledních, ne-li poslední ražbu Soběslavovu, vyšlou z libické mincovny, když všech 108 kusů i jeden z ostroměřského nálezů jsou z téhož páru razidel. Také jiné z posledních typů slavníkovských mincí mohou se v novém nálezě objevit větším počtem kusů, vybitých z téhož páru nebo jen z několika málo razidel.

zvláštní pozornost pro jeho důležitost pro datování soběslavských mincí, podobně jako libickému typu s korunovanou hlavou zpředu a s otto-adelheidskou kaplicí, kterýmiž obrazy mělo být jistě vyjádřeno něco zvláštního a mimořádného. Tak se dostáváme k hodnocení významu slavníkovského mincovnictví.

4

Mince jsou penízem, platidlem, směnným prostředkem, měřítkem cen a uchovatelem hodnot, důležitým instrumentem hospodářského života. Mincování některého panovníka, některé země, jeho vznik, způsob a průběh musíme tedy pozorovat a vyložit především s tohoto hlediska. Jak tedy posuzovat v tomto ohledu slavníkovské mincovnictví?

Metrologické šetření ukázalo, že se slavníkovské denáry vnitřní hodnotou, vahou a jakostí vyrovnaly soudobým ražbám přemyslovským, snad je i poněkud předčily, pokud lze soudit ze zkoumání typů zastoupených větším počtem ražeb, zejména typu s ptákem-pelikánem. Nikdy se asi nedozvíme, zda Slavníkovec Soběslav počal razit se souhlasem pražského dvora, či bez něho, což je pravděpodobnější. Ale je jasné, že vydával své mince na Libici a v Malíně podle týchž řádů jako Přemyslovci v Praze a na Vyšehradě a že Slavníkovci chtěli mít v prvních letech svého mincování rovněž zisk a podíl na velkém obchodním a vůbec hospodářském rozmachu českém v posledních asi dvou desetiletích 10. věku, že chtěli s přemyslovskou ražbou soupeřit. Že razili z počátku mince podle anglosaského vzoru s poprsím panovníkovým a s rukou boží, nejvíce užívaného v té době Přemyslovci hlavně v Praze a tak rozšířeného doma i za českými hranicemi, dosvědčuje tuto snahu zřetelně.

Z pohledu na obsah nálezů domácích a zvlášť zahraničních vyplývá však rovněž jasné, že se jim to nepodařilo, ač hlavní obchodní cesta k velkým baltickým trhům vedla jejich územím a ač smíme předpokládat, jak dovozují jinde,⁴⁵⁾ že se v slavníkovské oblasti blíže hranicím Moravy již tenkrát alespoň povrchově dobývalo stříbro a že proto byla na Malíně, v jehož sousedství pak na konci 13. věku rozkvetlo přímo pohádkové bohatství stříbra, právě proto zřízena výkonná mincovna, jak vyplývá z počtu variant mincí tam ražených. Rudolf Turek přímo soudí, že hrad Malín sloužil především jako ochrana hornického okrsku slavníkovského.⁴⁶⁾ A je zajímavé, že Soběslav nenapodobil, když se zřekl ethelredského typu svých mincí a tím i obchodního jejich významu, druhý v posledních letech 10. stol. Boleslavem II. hojně užívaný, v domácích a zahraničních nálezích často přicházející typ, s rukou na jedné a s křížem na druhé straně mince, zavedený asi krátce před r. 995, nýbrž uchýlil se k neobvyklým obrazům, jen částečně motivem ruky boží na ethelredský ráz

⁴⁵⁾ Český obchod 10. a 11. století ve světle nálezů mincí, str. 29.

⁴⁶⁾ V článku Kmenová území v Čechách, ČNM, oddíl věd společenských CXXI, 1952, str. 8.

navazujícím, které hlavně na zahraničních, ale také na domácích trzích nemohly vzbudit oblibu a nebyly snad ani k tomu účelu vydávány, k typům, které jsou, jak jsme viděli, z posledních několika málo let jeho vlády.

Chápeme dnes peníze jako prostředek racionálního hospodaření. Ale jim se staly znenáhla a dlouhým vývojem, plným těžkých krisí. A vznik peněz nelze vyložit jen hospodářskými příčinami. Měly — mimo jiné — i úkol náboženský, sakrální, jsou i svědky kulturního prostředí a duchovního života je naplňujícího, jak ukazují četné náboženské symboly na nich vyobrazené, měly i funkci prestižní a reprezentační.⁴⁷⁾ Ve starověku a středověku byla mince také nositelkou kulturního a politického programu, chtěla i v nové době obrazem i opisem působit na veřejné mínění, byla podle slov Tomáše Aquinského nejen mensura, ale i ornamentum, nejen měřítkem, ale i ozdobou. To krásně dosvědčují české denáry doby románské, plné hluboké symboliky.⁴⁸⁾

V německé říši trvá v době panování domu saského alespoň theoreticky výhradní císařovo výsostní právo mincovní. A když průběhem 10. věku kmenoví vévodové a duchovní knížata počínají s ražbou s vlastním jménem a s vlastními obrazy a brzy pak na základě vlastní měnové soustavy, vedl je k tomu jejich zvýšený význam politický a rostoucí neodvislost na ústřední vládě. Vznikem a vývojem teritoriální moci knížecí vysvětluje se vznik a vývoj teritoriální ražby.

Úzce spjat je vznik a vývoj mince s osudy států rostoucích z kmenových zápasů na východních a severovýchodních hranicích říše, v Čechách, v Polsku, v Uhrách, Rusku, v Dánsku, Švédsku a Norsku. Mince se tu nezrodila jen z hospodářských příčin, reprezentovala i křesťanského panovníka a ve smyslu moderní doby stát, byla znakem autonomie a suverenity, důležitým článkem státní organizace, měla veliký význam politický. Byla v 10. a na počátku 11. stol. nejdříve tvořícímu a scelujícímu se státu českému, potom polskému, uherskému, ruskému, dánskému a švédskému nejen znamením kulturní a politické pokročilosti, nýbrž přímo znakem suverenity, samostatnosti, hájené v některých z nich proti universalistickým nárokům říše. Krásně to ukazují nejstarší ruské mince Vladimíra Svatého, prvního křesťanského panovníka ruského. Bylo jich raženo jen málo v době, kdy na jeho území obíhalo množství cizích peněz, zejména arabských, a stříbro neražené. Jsou zhotoveny podle vzoru byzantské říše, odkud Vladimír přijal křesťanství a s ním měl křesťanský stát mnoho styků kulturních a obchodních, jimž sloužily cizí mince a neražený kov, pro něž však vlastní mince nemohly mít význam.⁴⁹⁾ Zejména však je pro nás příznačný příklad polský.

⁴⁷⁾ Opakuji tu stručně, co jsem podrobněji rozvedl a zdůvodnil v článku Kníže Václav Svatý a počátky české mince, Svatováclavský sborník I, zvl. ot., str. 5 n. Srov. i můj článek Vznik a počátky peněz, Num. listy I, 1945, str. 1 n.

⁴⁸⁾ G. Skalský, České mince a pečeti 11. a 12. stol., Sborník Nár. musea I, 1948, str. 1 n.

⁴⁹⁾ B. Romanov, Dengy i deneznoje obraščeniye, Istorija kultury drevnej Rusi I, Moskva-Leningrad 1951, str. 382; Dějiny SSSR I, Československá akademie věd, Praha 1953, str. 80.

Polskou říší procházely důležité obchodní cesty, směřující k Baltickému moři, kde se soustřeďoval, jak bylo již pověděno, živý obchodní ruch, hojně sycený mincemi mnoha zemí a dlouhých dob a t. zv. sekaným, zlomkovým stříbrem, braným na váhu. Také celé i rozlomené mince měly právě jen hodnotu drahého kovu. A přece tam razil Měšek I. a pak mocný Boleslav Chrabrý, r. 1025 král, jenž silnou rukou polský stát skul a jeho samostatnost hájil proti úchvatům německé říše. Vydával mincí ne mnoho a obvykle jen při některých významných příležitostech, tedy nikoliv souvisle a pravidelně.⁵⁰⁾ Proto také někteří polští badatelé tvrdí, že byly jeho denáry téhož typu raženy vždy tímž párem razidel a že byla tedy k vydávání občas ražených mincí vždy zhotovována razidla nová. Není to sice zcela správné, jak jsem mohl ukázat,⁵¹⁾ ale celkem to dobře charakterizuje způsob polské ražby na konci 10. a v prvních desetiletích 11. stol., jejímž hlavním účelem byla politická propagace a demonstrace, i když ovšem finanční zisk z vydávání mincí nebyl nikdy věcí vedlejší.

Zcela jiná byla tenkrát, v druhé polovině a zvláště v posledních dvou desetiletích 10. věku, situace v přemyslovských Čechách, kde mince měly již velmi důležitý úkol v obchodních stycích domácích i zahraničních.⁵²⁾

A v této době, někdy kolem r. 985 nebo o něco později, počíná razit na Libici a Malíně Soběslav, syn Slavníkův. Z počátku podle příkladu ethelredského, jehož se tenkrát přidržovaly přemyslovské mincovny, potom však podle jiných, od přemyslovského vzoru odchylných, zvláštních typů. Při tom je, jak jsme viděli při srovnávání s přemyslovskými ražbami, příznačné pestré střídání motivů, částečně orientálního původu, ušlechtilé jejich provedení, svědčící o samostatné tvořivosti a kulturní výši. Z toho musíme soudit i na časté střídání ražebních želez, z nichž nemohlo vycházet mnoho mincí, nevhodných pro platební jejich funkci, poněvadž doma a zejména za hranicemi byly v oblibě určité běžné a proto často napodobované ražby, jako bavorské, anglosaské, saské (vendické) a otto-adelheidské feniky. Je to tedy — alespoň ke konci Soběslavova mincování — podobný způsob, kterým se tenkrát postu-

⁵⁰⁾ Podrobněji jsem se věcí tou zabýval ve spise Denár knížete Václava Svatého a počátky českého mincovnictví, str. 33 n., opíraje se o kritické bádání polské, hlavně Z. Zakrzewského. Od té doby přibýly, pokud vím, dvě knihy M. Gumowského, Podręcznik numizmatyki polskiej, Kraków 1914, a uvedený Corpus nummorum Poloniae, které nekriticky zpracovávají nejstarší mincovnictví polské a přidělují Boleslavu Chrabrému mnoho ražeb, které do Polska nepatří. Autor vřazuje na příklad do let 1003–1004, tedy do doby polské okupace Čech, to množství českých denárů ethelredského typu, k tomu ovšem i denáry Soběslavovy a Emmíny, ačkoliv při vydání jeho spisu byly dobře známy české nálezy, které takové přidělení jasně vylučují. Pro způsob jeho práce je charakteristické, že čte onen záhadný opis na některých ražbách Soběslavových, o němž jsem se nahoře několikrát zmínil: Eos hoc fabricavit! (Corpus, str. 100.)

⁵¹⁾ To vyplývá i z popisů mincí Boleslavových u Gumowského.

⁵²⁾ O tom viz můj článek Český obchod v 10. a 11. století ve světle nálezů mincí.

povalo v Polsku, kde ražba měla spíše ještě účel politický a kulturní, prestižní a demonstrační. Podobně musíme nepochybně posuzovat ražbu v posledních málo letech slavníkovského panství.

V době, kdy nadkmenová organisace v Čechách vstupuje do jasnějšího historického světla a kdy se dotváří český stát, je vláda nad východním Charvátskem, Zličskem a Doudlebskem v rukou Slavníka, původně knížete charvátského, jehož panství zabíralo tak dobrou polovinu Čech i s Kladskem.⁵³⁾ Slavník, mocný a bohatý kníže, nebyl snad plným suverénem, uznával, jak se lze domnívat, dobrovolně svrchovanost Prahy, žil ve shodě s Přemyslovci, s nimiž byl spřízněn. Byl však také spřízněn s panujícím rodem saským, jenž by byl jistě nevstoupil v příbuzenský svazek s knížetem málo významným.

Zvláštnímu politickému postavení odpovídal skvělý dvůr na Libici, ústředním hradě tohoto panství,⁵⁴⁾ nazvaný naším kronikářem Kosmou „metropolis“. Rovnal se jistě dvoru přemyslovskému, jak ukazují nalezené tam hmotné památky, základy chrámu, keramika, šperky a ozdoby, jejichž vzory se hledají v oblasti byzantské a arabské, vyznačují se však i samostatnou tvořivostí, právě tak, jak jsme to mohli pozorovat na slavníkovských mincích. Libice byla velké a významné sídlo, takřka městská aglomerace, jak praví R. Turek.

Velikou výhodou přemyslovského panství byla jeho zeměpisná poloha — ve středu země, v kotlině, v níž se křižovaly a odkud vycházely obchodní cesty — a jeho jednotnost. To bylo základní podmínkou jeho centralizačních snah a jeho jednotícího úspěchu. Víme, jak důležitou úlohu měl při tom v 10. a v první polovině 11. stol. v rukou knížete a velmožů obchod, jeden z hlavních pramenů bohatství. Obchodní cesty, tenkrát nejdůležitější, vedly z Prahy slavníkovským územím k Odře a Visle a dále, nejvíce po jejich toku, na sever. I to nutilo Prahu naléhavě k úplnému ovládnutí slavníkovské oblasti. K obchodu tomu, měl-li se plně rozvinout ku prospěchu a k užítku pražského knížete, bylo třeba stříbra, domácího stříbra, jež bylo v krajích polabských Slovanů a v baltském obchodě vítaným a nejvýše potřebným platidlem. A stříbro to se pravděpodobně nalézalo velkým dílem na panství slavníkovském. A jestliže se již v prvé polovině 10. věku vyskytly neshody mezi knížetstvím přemyslovským a charvátským, jež se pak za Slavníka tak znamenitě rozšířilo, prohloubily také tyto hospodářské příčiny rozpory, množící se po smrti Slavníkově r. 981. Viděli jsme, že tento hospodářský boj vyhráli podle svědectví nálezů mincí, podle rozsahu a obsahu ražby již před r. 995 Přemyslovci. Už tenkrát se musili Slavníkovci zřítí hospodářského soutěžení s Přemyslovci, jak to prozrazuje vnějšek jejich nejmladších mincí. I to připravilo a vysvětluje vítězství Přemyslovců.

⁵³⁾ K tomu i dalšímu M. Vach, *Čeští Charváti*, Český časopis historický L, 1947—9, str. 129 n. a R. Turek, *Kmenová území v Čechách*, Slavníkova Libice, I. c., a *Výzkum hradíště v Libici nad Cidlinou*, ČNM, oddíl věd společenských, CXXII, 1953, str. 19 n.

⁵⁴⁾ Slavníkovská hradíště jsou blatná po vzoru saském nebo polském.

Poměr Slavníkovců k Přemyslovcům se nadobro zkalil zásahem Polska.⁵⁵⁾ Měšek I., zakladatel polské říše, jehož manželka byla Doubrava, dcera našeho Boleslava I., obracel svůj zájem nejdříve k severu, aby získal přístup k Baltickému moři, jistě také z příčin hospodářských. Ale po smrti Doubravčině uvolnilo se pouto vízící Piastovce k Přemyslovcům a Měšek vpadl r. 989 nebo 990 do českého tenkrát Slezska a z největší části je dobyl. Slavníkovci zachovali, jak se zdá, neutralitu, neúčastnili se tedy války, jak by byla kázala jejich vasalská povinnost, usilovali tedy již o uvolnění svazku s Prahou. A že se jejich sympatie obracely k Polsku, ukázaly další události. Je nápadné, že Soběslav táhl do boje v čele zvláštního svého vojenského oddílu, když císař Ota III. svolal na počátku r. 995, tedy před pádem Libice, český pomocný sbor proti vzbouřivším se slovanským Bodrcům. Víme, že vedl u Oty III. a Boleslava Chrabrého stížnosti na úchvaty Přemyslovců a zůstal pak na dvoře polském.

Lze tedy asi od r. 990 pozorovat zřejmý sklon Slavníkovců k Polsku a ten se jeví, jak jsme viděli, i ve vnějšku jejich mincí a ve způsobu ražby. Častá změna a střídání motivu, ale i tyto motivy samy to ukazují. Denáry, patrně poslední Soběslavovy, s rukou, přes níž je položen krátký meč, a s ptákem-pelikánem chtějí nepochybně způsobem tak zvláštním vyjádřit něco zvláštního, byly vydány k nějakému zvláštnímu účelu. Těžko zatím říci, k jakému. Vysvětlení bude třeba hledat v jejich symbolické mluvě. Domněnky, že tyto obrazy souvisí nějak s vyvražděním bratrů Soběslavových a že tedy byly mince, které tyto obrazy nesou, raženy až po pádu Libice, vyvrací, je-li třeba, nálezez poděbradský. A jedinečný typ s korunovanou hlavou zpředu a s otto-adelheidskou kaplicí, známý v šesti kusech, vybitých týmž párem razidel, má jistě zvláštní a významné místo v posuzování poměru slavníkovského dvora k přemyslovskému a polskému. Měla jím být zdůrazněna moc a samostatnost slavníkovského panství i jeho příklon ke státu polskému, jako svému pomocníku, kde Boleslav Chrabrý se dal na mincích několikrát zobrazit s korunou na hlavě.

Mince tyto svědčí, že Soběslav usiloval o samostatnost, šel za suverenitou, jež by byla v Čechách vytvořila nejdříve státní dualismus a ze slavníkovské državy druhý krystalizační střed k ovládnutí celého státu, a že tak činil ve shodě s polským Boleslavem Chrabrým, jím snad podněcován. Král polský chtěl tak vrazit klín do přemyslovské říše, oslabit ji a připravit si cestu k jejímu opanování, což se později stalo, byť na krátko na škodu Slovanstva. Teprve náš Břetislav I. ujal se opět programu Boleslava Chrabrého a snažil se ho uskutečnit slavným tažením do Hnězdna, střediska polské říše, v letech 1038 a 1039, příliš pozdě v době panující feudální roztržičnosti. Ať vědomě či nevědomě šlo o vytvoření velké slovanské říše za východními hranicemi Německa. Kmenová příbuznost obyvatelstva hrála tu jistě roli významnou.

⁵⁵⁾ V. Novotný, I. c. I, str. 639, kde uvedena ostatní literatura.

Vůli Slavníkovců k samostatnosti dotvrzuje přesvědčivě denár, jenž byl Soběslavem, pravděpodobně na Libici, ražen pro jeho bratra pražského biskupa Vojtěcha (*viz tab. I, č. 13*).

Tato mince, již jsem oproti staršímu mínění prokázal za českou z posledních dvou desetiletí 10. věku,⁵⁶⁾ je známa v 6—7 exemplářích, dělicích se podle razidel na 3—4 skupinky, podle smyslu legend na dvě skupiny hlavní, z nichž je jedna původní, anebo blízká původní ražbě, ostatní, s pokaženými opisy, jsou napodobeniny, vzniklé snad za hranicemi českými. Důležité je, že čtyři, řekněme původní, vyšly z téhož páru razidel. Všechny pak jsou známy zatím jen ze zahraničních nálezů. Čtyři původní mají na jedné straně kolem ruky boží zcela jasný opis *Hic denarius est epis(z)*, tedy *episcopi*, tototť jest denár biskupův. Pokažený, nebo lépe řečeno, neuspořádaný opis na druhé straně, kolem kaplice, pokládal jsem za nerozluštitelný a vyslovil názor, že minci razil Vojtěch, pražský biskup, jakožto příslušník mocného rodu slavníkovského u vědomí své vysoké hodnosti církevní, již v německé říši příslušelo právo mincovní, při čemž ovšem nutno uvážit, že němečtí biskupové byli správnými orgány královskými, jimž byla také svěřena péče o obchod a hospodářskou činnost vůbec, k níž jim měly poskytnout prostředky trh, clo a mince.

Ale krátce potom rozluštil opis přeskupením a doplněním písmem přesvědčivě Václav Hrubý⁵⁷⁾ jako ZOBESLAVLIIDVTFAER. Tím se posledními písmeny tato mince přiřazuje ke skupinám denárů Soběslavových, v jejichž opisech tato písmena přicházejí a které pravděpodobně vznikly na Libici, zejména k poslední asi ražbě slavníkovské s rukou, přes níž je položen meč a s ptákem-pelikánem,⁵⁸⁾ líc stává se rubem a rub lícem a je jasné, že minci razil Soběslav — kde jinde než na Libici — pro svého bratra Vojtěcha, biskupa v Praze, tedy na ústředním hradě přemyslovském, odkud vycházelo politické sjednocení země. Je to opět, jako některé z posledních ražeb přemyslovských a některé denáry Boleslava Chrabrého, mince ražená při zvláštní příležitosti a k zvláštnímu účelu. Uvažme, že všechny čtyři známé denáry s jasným opisem na rubu vyšly z téhož páru razidel jako 108 mincí poděbradského nálezu s obrazem ptáka-pelikána a šest denárů s opisem Liubuz. Podle typu mohla tato, řekněme biskupská ražba vzniknout v prvním i v druhém údobí Vojtěchova biskupování, v l. 982—988 nebo 992—994. Mohlo to tedy být při příležitosti nastolení biskupova. Ale pak by na ní bylo určité uvedeno jméno pražského knížete Boleslava II., z jehož majetku bylo biskupství dotováno. Poněvadž ji však vydal kníže libický Soběslav, je zřejmé, že tu jde o akt

⁵⁶⁾ K tomu srov. doplňky a drobné opravy F. Cacha, l. c., str. 5 n.

⁵⁷⁾ Deset let československé práce numismatické, Naše věda XIII, 1932, str. 118.

⁵⁸⁾ I když nepřihlížíme k písmenům LII, připomínajícím jméno Libice.

politické a kulturní demonstrace, namířený proti Praze, jenž má své místo spíše až v devadesátých letech 10. stol.

Svatého Vojtěcha líčí ovšem legendy jako zaníceného křesťana a horlivého pastýře svěřeného stáda.⁵⁹⁾ Ale i z jejich vypravování, zejména z proslulé legendy Brunona z Querfurtu, vzniklé hned na počátku 11. stol., vysvítá, byť nepřímě, že Vojtěchova náboženská činnost, zdánlivě tak neúspěšná, plná hořkého zklamání, byla úzce spjata s politickým děním v tehdejších Čechách, že byla mocně ovlivněna poměrem Slavníkovců k Přemyslovcům a Slavníkovců a Přemyslovců k snahám polského panovníka Boleslava Chrabrého o církevní a politické sjednocení západního Slovanstva. Jako biskup věnoval se Vojtěch jistě horlivě svému duchovnímu poslání, utvrzení nového náboženství v zemi, jež sotva oblékla křesťanské roucho. Nabyl skvělé vzdělanosti, měl styky s vůdčími osobnostmi velkého reformního hnutí clunijského, jehož průkopníkem u nás byl. Ale byl i synem mocného Slavníka, spřízněného s císařským domem německým, jehož veliké panství se těšilo i po jeho smrti r. 981 privilegovanému postavení v rámci českého státu. Vojtěch skutečně sjednotil rozsáhlou říši Boleslavovu v ohledu církevním a dal tak politickému rozmachu českého státu 10. stol. náplň kulturní. Ale právě tato okolnost, snaha osvobodit církevní život podle programu hnutí clunijského od nadvlády světské, vysoké chápání biskupské hodnosti, zračící se i ražbou mince, vedla na politickou dráhu příslušníka rodu slavníkovského, v letech devadesátých již zřejmě s Přemyslovci soupeřícího a opírajícího se o pomoc polskou. Nepochopení, nepřízeň a nepřátelství pražského dvora vyhnalo tohoto prvního velkého představitele evropské kultury v Čechách ze země a vehnalo pak, po po vraždě libické, zcela do náruče nepřítele Přemyslovců Boleslava Chrabrého a jeho politického a církevního programu, na úkor a škodu státu českého, na konci 10. stol. krajně ohroženého v samé existenci. Samostatná církevní organizace tehdy nepřátelského Polska a potom i Uher, mocná to podpora organizace politické a kulturní, spjatá s působením Vojtěchovým v Polsku a Uhrách, jeho bratra Radima-Gaudentia v Polsku a jeho rádce a přítele Radly-Anastasia v Uhrách, je toho důkazem. Krátce, Vojtěch byl nejen mničem, světcem, byl i politikem, jež uvedené okolnosti přiměly, aby se dal do služeb církevní a politické koncepce piastovské, odlišné od koncepce přemyslovské. Pochybnosti o tom vyslovené nadobro rozptyluje mince, ražená Soběslavem Slavníkovcem, asi na Libici, pro Vojtěcha, biskupa pražského. Ji

⁵⁹⁾ K starším pracím, uvedeným v mém článku o mincích Vojtěchových, přibýly nové, věnované cele nebo s širšího hlediska životu a působení sv. Vojtěcha. Je to hlavně knížka R. Holinky, Svätý Vojtěch. Církev a vlast III, Brno 1947 a V. Chaloupeckého, jenž své názory na osobnost Vojtěchovu souhrnně vyslovil v článku Sv. Vojtěch a jeho poslání v Uhrách a Polsku ve Sborníku Co daly naše země Evropě a lidstvu, ELK, Praha 1939, str. 20 n., klade důraz na politickou stránku Vojtěchovy činnosti, již Holinka, jak myslím, dost neoceňuje. Srov. i referát o Holinkově spisu v Českém časopise histor. L, 1947—1949, str. 257 n.

dává libický dvůr najevo svou pevnou vůli k samostatnosti, ba k opanování celých Čech, jí se Vojtěch ztotožňuje s tímto úsilím.

Mohl jsem několikrát ukázat, jak důležitým a vynikajícím pramenem pro poznání českých dějin, hlavně starších, jsou české mince, které nově a významně osvětlují jevy a události, jinými prameny osvětlené nedostatečně anebo zahalené do temnot. Myslím, že také tento nový pohled na slavníkovské mincovnictví nás lépe poučuje o příčinách a následcích pádu libického knížetství r. 995, který vedl k úplnému sjednocení Čech pod panstvím Přemyslovců a Prahy a k vytváření dalších osudů našeho národa.

PAVEL RADOMĚRSKÝ

BAVORSKÝ FENIK NA ČESKÉM JIHOZÁPADĚ VE 13. STOLETÍ

Nález mincí ve Stříbře r. 1953

(Tab. II a III)

Česko-bavorské obchodní styky datují se od prvopočátků českého státu. Doloženy jsou jednak písemnými, jednak hmotnými prameny, mezi nimiž mince a nálezy mincí zaujímají významné postavení. Zvláště ve druhé polovině 13. století projevují se česko-bavorské obchodní styky intenzivním pronikáním bavorské mince na naše území. Nálezy bavorských mincí z Krukanic u Stříbra, z Kolvína u Rokycan, z Nehodiva u Plánice, z Hořovic, dále nálezy odkryté ve Zlívě u Hluboké, v Ražicích u Písku, v Újezdě u Cerhovic, ve Vintřicích u Kadaně, v Hrádku u Vysočan, v Tetíně u Berouna, v Doksanech a další méně významnější dokazují, že bavorská mince byla v Čechách ve 13. století oblíbeným a hojně používaným platidlem vedle domácích ražeb — brakteátů.¹⁾ Nálezy bavorských mincí na našem území současně naznačují, jak je ostatně přirozené vzhledem ke geografické poloze, že bavorská mince zastávala významnou úlohu v peněžním oběhu zvláště v západní a jižní části Čech, t. j. na území, které s Bavorskem bezprostředně souviselo, zatím co východní část země byla v této době ovládána domácí mincí brakteátovou.

Množství nálezů bavorských feniků v Čechách v pokladech ukrytých do země v druhé polovině 13. století již několikrát soustředilo na sebe pozornost badatelů. Intensita výskytu bavorských mincí na našem území svedla posléze numismatiky i k nesprávným závěrům, jak především dokazuje názor J. Ječného. Tento se domníval, že se mu podařilo celou řadu typů řezenských ražeb z nálezu nehodivského identifikovat jako dosud neznámé a dlouho marně hledané ražby plzeňské mincovny ve druhé polovině 13. století, jako mince ražené podle bavorského způsobu na základě známého ustanovení vydaného

¹⁾ J. Ječný, Poznámky k nálezu nehodivskému, NČČsl III, 1927, str. 190 n.; G. Skalický, Ražba dvoustranných denárů v Čechách v době brakteátové, NČČsl XV, 1939, str. 29 n.; též, Nález českých brakteátů a bavorských feniků z druhé poloviny 13. století v Doksanech, NČČsl XV, 1939, str. 44 n. — Přesné citace a bibliografické údaje o veškerých nálezech, na něž se v této práci odvolávám, jsou uvedeny v Seznamu nálezů (příloha č. I., str. 47).

králem Václavem pro plzeňskou mincovnu.²⁾ Třebaže právě na základě tohoto ustanovení není pochybnosti o existenci plzeňské mincovny v 13. století, čeští i němečtí numismatici po právu odmítli názor Ječného jako zcela hypotetický.³⁾

Spor o plzeňskou provenienci bavorských typů z nehodivského nálezu mohl by být znovu rozvířen významným objevem velkého nálezu bavorských feniků ve Stříbře v květnu r. 1953, neboť tento nález se celkovým složením jen nemnoho lišil od struktury nehodivského nálezu. Vystala tu tedy povinnost, abychom se vyrovnali znovu při popisu stříbrského nálezu s názorem Ječného, neboť je nepochybné, že stříbrský nález by mohl být pro jeho tvrzení velkou oporou. Nejen že stříbrský nález přinesl daleko větší množství mincí příkládaných Ječným Plzni než nález nehodivský, nýbrž byl i nalezen v místě, které lze vlastně nazvat „sousedstvím“ Plzně. Proto jsem podrobně zpracoval nález stříbrský, srovnáváje jej neustále s veškerými nálezy příbuznými; toto porovnání znovu potvrdilo známý poznatek, že místa těchto nálezu jasně dokazují bavorskou provenienci řezenských typů z nehodivského (a stříbrského) nálezu. Složení veškerých známých nálezu současně dokazuje naprostou souvislost nehodivského a stříbrského nálezu s nálezy bavorskými. Mince byly také co nejpodrobněji prozkoumány metrologicky; všechny nálezy kusy byly zváženy na tisíce gramů a na základě statistiky vahových četností byl stanoven aritmetický průměr jejich váhy;⁴⁾ byly provedeny zkoušky mincí titrací sulfokyanidem amonným, které umožnily přesně stanovit jejich jakost. Veškeré tyto zkoušky poskytly důkaz, že feniky stříbrského nálezu jsou mince bavorské, ražené na vahových a jakostních zásadách řezenského mincovního díla.

²⁾ Obsaženo je ve formuláři Zdeňka z Třebíče ve smlouvě uzavřené s mincmistrem Eberlinem o pronájmu mince v Čechách, kde se praví: „Item si denarii pragenses in Pilsna loco cursum non habuerint, suo iure concessimus ipsi, ut ibidem ratisponenses denarios debeat fabricare,“ t. j. kdyby pražské denáry v Plzni nešly na oběh (nebyly v oběhu užívány), dovolili jsme jemu (Eberlinovi) z vlastní moci, aby tamže směl raziti řezenské denáry. (Viz Ječný, l. c. str. 194.) Listina není datována, takže není jistota, byla-li smlouva uzavřena Václavem I. nebo Václavem II. Nejspíše však náleží do doby Václava II., t. j. na skloněk druhé poloviny 13. století. (Viz Skalský, Ražba dvoustranných denárů, l. c., str. 30.)

³⁾ Ječný (l. c., str. 203 n.) snažil se podložit svůj názor i po stránce metrologické; srovnal váhy i jakosti feniků z českých a bavorských nálezu a domníval se, že nalezl ve zjištěných rozdílech vah a jakosti pádný důkaz, že feniky řezenských typů z nehodivského nálezu vznikly v jiné (t. j. plzeňské) mincovně, než v Řezně. Avšak právě výsledky jeho zkoušek, uvedené v přehledné tabulce na str. 203 Ječného práce ukazují na slabost jeho důvodů. Jde většinou o rozdíly tak nepatrné, nebo tak kolísavé (někdy jsou domnělé české mince těžší nebo lepší jakosti než mince řezenské, někdy naopak jsou lepší kvality feniky řezenské), že můžeme v údajích snesených Ječným naopak spíše spatřovati důkaz o pravém opaku jeho tvrzení.

⁴⁾ Tuto obtížnou práci jsem mohl dokončit jen za obětavé pomoci PhDr. Jarmily Štěpkové, věd. aspirantky numismatického oddělení Národního musea, a Milana Zárebského, studujícího přírodovědecké fakulty University Karlovy; oběma vyslovuji svůj upřímný dík.

Na jaře r. 1953 pracoval ve Stříbře dílovedoucí J. Helcl se svým pracovním kolektivem na stavbě nové silnice. Tato stavba si vyžádala rozšíření ulice Hradební, kde bylo nutno přikročit ke zboření několika domovních objektů. Po zbourání domu čp. 255 byly provedeny hluboké výkopy, aby bylo dosaženo úrovně nové silnice. Tehdy, po odbourání sklepů zbořeného domu, byl dne 13. května asi 150 cm pod podlahou bývalého sklepa objeven dělníky nález mincí.

Dům čp. 255 ležel v bezprostřední blízkosti t. zv. Židovské branky, která byla výpadní brankou prvních hradeb stříbrských. Branka byla přistavena na t. zv. Rabínský dům a všechna stavení kolem Židovské branky tvořila stříbrské ghetto, jež leželo částečně před prvými hradbami a částečně za nimi. Místo, kde byl nález odkryt, bylo mezi prvými a druhými stříbrskými hradbami. Vlastní dům čp. 255 byl starý asi 200 let a neměl s nálezem mincí nic společného. Na jeho místě stála kdysi dřevěná stavba, která mohla být nejspíše obydlím majitele nalezených mincí.⁵⁾ (Místo nálezu viz na *tab. II*, kde je označeno dlouhou šipkou. Kratší šipka označuje místo nálezu brakteátů, o nichž pojednáme níže.)

Nález stříbrský byl uložen v hliněné, baňaté, tuhované nádobě, vysoké 122 mm, široké (největší šířka) 124 mm, o světlosti vrchního otvoru 172 mm, šířce hrdla 102 mm a šířce dna 78 mm. Nádobka je ozdobena v místech největší baňatosti širokým pásem, sestávajícím z vodorovných pruhů. Dodatečně vrytý pruh je také na spodku nádoby u dna. Celkovým rázem patří tato nádobka mezi keramiku 13. století.

Nádobka (*viz tab. III*) byla uložena na poměrně suchém místě a ve velké hloubce, proto mince málo utrpěly rušivými zásahy vlhka. Ostatně vrchní otvor nádobky byl zakryt střepem dna nádobky jiné, což rovněž do značné míry chránilo mince před škodlivými vlivy. Nádobka se dochovala takřka neporušená, nebyla při objevu pokladu roztržena, jak je obvyklé. Má toliko na jedné straně poněkud olámaný vzdušný kraj hrdla (nejspíše jde o starý lom) a čtverhranný otvor po straně, který vznikl při zásahu nádoby nálezcovým krumpáčem.

Mincí, stříbrných bavorských feniků z druhé poloviny 13. století, bylo v nádobce 1510 kusů. Byly i s nádobkou odevzdány velice svědomitě do stříbrského musea, kde se ujal jejich konservace správce musea p. Adolf Samec, který je posléze odevzdal k vědeckému zhodnocení do numismatického oddělení Národního musea v Praze.⁶⁾

Krátce poté, na místě vzdáleném asi dva metry od naleziště nádoby, byly

⁵⁾ Podle sdělení p. Adolfa Samce.

⁶⁾ Pan Adolf Samec, správce Městského musea ve Stříbře zaslouží si největší dík za veškeré své úsilí, aby stříbrský nález byl v celistvosti zachráněn pro numismatické bádání. Je jeho opravdovou zásluhou, mohlo-li dojít k vědeckému zhodnocení tohoto velkého a cenného nálezu.

objevy volně v zemi ve sloupečku uložené brakteáty v počtu asi 20 kusů. Tyto mince byly silně porušené a rozlámané, takže přesný počet kusů nemohl být podle neidentifikovatelných zlomků stanoven. Celkem vážily 5 g. Ačkoliv se našly odděleně od nádoby s mincemi, a třebaš byly v zemi uloženy ještě o 1 m hlouběji než nádoba s mincemi, mají přece s vlastním nálezem nepochybnou souvislost. Jisto jest, že je musíme pokládat za jiný nález, pojednáme však o nich současně s celkovým popisem stříbrského nálezu. Jde o tytéž brakteáty, které se objevily zároveň s řezenskými feniky i v jiných nálezech.

Mince, uložené v nádobě v počtu 1510 kusů, byly převážně stříbrné řezenské feniky z 13. století (celkem 1507 kusů), příměs tvořily dva feniky norimberské a jeden fenik vídeňský. Celkem sestával stříbrský nález z 13 různých typů mincí, necháme-li prozatím stranou brakteáty, které musíme pokládat za druhý, třebaš paralelní nález.

Základem nálezu byly tudíž řezenské feniky v počtu jedenácti různých typů. Nejsou to většinou, až na výjimku, na kterou upozorníme dále, ražby neznámé. Jsou to mince, které byly v poměrně hojném počtu objeveny v řadě bavorských nálezů, a ve výborné práci H. Buchenaua byly s konečnou platností určeny jako řezenské ražby vévody Oty II. (1231–1253), jeho nástupce vévody Jindřicha I. (1253–1290) a podílníků na bavorské minci — řezenských biskupů.⁷⁾

V Řezně byla totiž původně výhradně vévodská mincovna. Avšak postupem doby, se zesílením moci církevních velmožů, získali řezenská biskupství jistá fiskální práva; od doby Wittelsbachů v Bavorsku — tudíž od r. 1180 — měli bavorští vévodové a biskup rovný podíl na řezenské minci.⁸⁾

Řezenské paralelní ražby, které tvoří prakticky těžiště nálezu, jsou právě odrazem vévodského a biskupského podílu na minci. Vždy dva typy mincí mají společnou rubní stranu, liší se od sebe pouze obrazy na straně lícni, které můžeme, buď podle jejich více církevní (na příklad poprsí biskupa) nebo více světské náplně (na příklad poprsí vévody) rozlišiti jako ražbu řezenského biskupa nebo jako ražbu vévody. Průměrná váha řezenských feniků ve 2. pol. 13. století se pohybovala (podle výsledků, k nimž dospěli němečtí badatelé při vážení mincí z rozličných nálezů) mezi 0,85–0,95 g, jejich jakost jen ve

⁷⁾ H. Buchenau, Regensburger Pfennigmünzung unter den Niederbayerischen Herzögen (Pfennigfund von Riedenburg), MBNG XLII, 1924, str. 5 n. Zde je uvedena i ostatní literatura, z níž zvláště zaslouží vyzvednouti práce: W. Schratz, Muthmassliche Zuthellung der Regensburger Gemeinschaftsmünzen von Mitte des 11. bis Mitte des 13. Jahrhunderts, N. Z. XII, 1890, 25 n.; Die Medaillen und Münzen des Gesamtthauses Wittelsbach I–II, München 1897–1901.

⁸⁾ H. Gebhart, Fund Hochhaus, MBNG XLV, 1927, str. 104; W. Schratz, Die Conventionsmünzen der Herzoge von Bayern und der Bischöfe von Regensburg vom Ende des XII. bis Anfang des XIV. Jahrhunderts, Regensburg 1880; K. Sperl, Die Münzgeschichte Regensburgs von Karl dem Grossen bis zum Erlöschen der herzoglich-bischöflichen Gemeinschaftsmünze, Inaugural-Dissertation, Kallmünz 1928.

velmi vzácných případech vybočila z mezí 700–800/1000. Metrologická fakta, která vyplynula ze zevrubného měření mincí stříbrského nálezu se s těmito známými skutečnostmi plně shodují.

Přistupme nyní k vlastnímu zhodnocení stříbrných řezenských feniků, které tvořily vlastní těžiště nálezu:⁹⁾

ŘEZNO

Starší řezenské ražby před r. 1255

Ražba biskupská (kol r. 1250)

(biskup Siegfried 1227–46 nebo Albert I. 1246–60)

1. (Typ „biskup — gryf“.) *Tab. II, č. 1.*

Líc: V hladkém vydutém kruhu prostovlasé poprsí muže zpřímá s klíčem v pravici a knihou v levici; nad knihou malý ležatý křížek. Kolem okraje mince malé hvězdičky. Rub: V perličkovitém kruhu okřídlený gryf (drak?) v profilu, vlevo krácející. Kolem okraje mince růžice.

2 kusy; průměr střížku 18–19 mm; průměrná váha = $\begin{pmatrix} 0,874 + 0,012 \\ - 0,012 \end{pmatrix}$ g. Jakost (črtem) 760/1000 a 780/1000. (*Viz soupis vah na str. 51.*)

Nálezy: Vilsbiburg (158 kusů, II. hlavní typ); Bürgerleithen (54 kusů, IV. hlavní typ); 743/1000); Beratzhausen (33 kusy, VI. hlavní typ); Hersbruck (47 kusů, XIV. hlavní typ); Offenhausen; Torrental. (Veškerá literatura o nálezech je podrobně citována a shrnuta v příloze č. I.)

Typ „biskup — gryf“ je nejstarší řezenskou ražbou stříbrského nálezu. Jeho stáří stanoví především nález ve Vilsbiburgu, kde byl tento typ zastoupen celkem 158 kusy. V nálezu ve Vilsbiburgu se nevyskytl vedle našeho typu ani typ „okřídlený kříž — vévoda“ ani typ „lev s orlí hlavou — vévoda“, protože oba tyto typy jednak z tohoto důvodu, jednak z příčin, o nichž pojednáme dále, musíme pokládat za mladší typu „biskup — gryf“. (*Viz tabulku nálezu str. 48, jež dokazuje stáří typu „vévoda — gryf“ nejpřesvědčivěji.*)

Vévoda Ota II. (1231–1253)

2. (Typ „okřídlený kříž — vévoda na stolci“.) *Tab. II, č. 2.*

Líc: V hladkém vydutém kruhu okřídlený kříž (nebo orel s křížem na místě hlavy). Kolem okraje mince malé hvězdičky. Rub: V jemně vroubkovaném kruhu vévoda na stolci s praporcem v pravici a sokolem na levici.

4 kusy; průměr střížku ok. 20 mm; průměrná váha = $\begin{pmatrix} 0,846 + 0,044 \\ - 0,093 \end{pmatrix}$ g. (*Viz soupis vah na str. 51.*) Jakost (črtem) 760/1000 a 720/1000.

⁹⁾ Jako obvykle jsou mince popisovány heraldicky, t. j. s hlediska mince samé.

Nálezy: Bürgerleithen (206 kusů, II. hlavní typ); Beratzhausen (8 kusů, VII. hlavní typ); Hersbruck (12 kusů, XXXII. hlavní typ); Hirschau (1 kus, X.—XXV. hlavní typ); Waldau (2 kusy, X. hlavní typ); Untergriessbach (2 kusy); Münchsmünster (hlavní typ); Niedermünchsdorf; Meitingen.

3. (Typ „lev s orlí hlavou — vévoda na stolci“.) *Tab. II, č. 3.*

Líc: V hladkém vydutém kruhu lev s orlí hlavou v profilu vpravo kráčející se vztyčeným ocasem, protaženým mezi zadními končetinami. **Rub:** Jako u typu předchozího.

5 kusů; průměr střížku ok. 20 mm; průměrná váha $(0,831 + 0,117) - 0,118$ g. (*Viz soupis vah na str. 51*); jakost (črtem) 770/1000 a 770/1000.

Nálezy: Bürgerleithen (302 kusy, I. hlavní typ); Beratzhausen (7 kusů, VIII. hlavní typ); Hersbruck (20 kusů, XXIII. hlavní typ); Hirschau (2 kusy, VIII. hlavní typ); Münchsmünster (mnoho tisíc kusů); Untergriessbach; Niedermünchsdorf; Ranna; Offenhausen; Meitingen.

Umístění těchto dvou paralelních typů (jež mají společný rubní ráz) na druhém až třetím místě v chronologickém sledu mincí stříbrského nálezu jako ražby z doby vévody Oty II. (1231—1253) dokazuje již zmíněný nález ve Vilsbiburgu, kde vedle množství mincí typu „vévoda — gryf“ (t. j. č. 1 stříbrského nálezu) se typy č. 2 a 3 nevyskytly, dále zejména nález v Bürgerleithen, kde typy č. 2 a 3 byly prvými hlavními náleзовými typy, vedle menšího množství feniků typu č. 1. Jak ukazuje *nálezová tabulka*, mají však pro podporu těchto chronologických závěrů význam i nález v Untergriessbachu, Münchsmünsteru, Niedermünchsdorfu a nález v Meitingenu.

Ražba z let 1250—1260

4. (Typ „anděl — orel“.) *Tab. II, č. 4.*

Líc: V hladkém vydutém kruhu prostovlasé poprsí anděla zpřímá s rozpjatými křídly, s rukama napřaženými před hrudí (žehnající postava). **Rub:** V perličkovitém kruhu orel s rozpjatými křídly zpřímá, s hlavou v profilu vlevo obrácenou.

1 kus; průměr střížku 22 mm; váha 0,935 g (*viz soupis vah na str. 51*); jakost (črtem) 770/1000.

Nálezy: Beratzhausen (138 kusů, III. hlavní typ); Hersbruck (5 kusů, XLVII—LIII. hlavní typ); Hochhaus (24 kusy, V. hlavní typ).

Nález v Bürgerleithenu (*viz tabulku nálezů na str. 48*), jehož těžištěm byly mince typu č. 1, 2, 3 stříbrského nálezu, neobsahoval feniky typu „anděl — orel“. Tato skutečnost proto velmi přesvědčivě umísťuje tento typ až na čtvrté místo v chronologickém sestavení mincí stříbrského nálezu. Také nález v Be-

ratzhausenu poskytuje dobrý důkaz správnosti takového umístění, neboť typ „anděl — orel“ tvořil v tomto nálezu co do množství ražeb III. hlavní náleзовý typ (138 kusů) a jeho paralelní typ „lev — orel“ (který nebyl v nálezu stříbrském zastoupen ani jediným kusem) dokonce I. hlavní náleзовý typ (1600 mincí). Naproti tomu obsahoval již nález z Beratzhausenu jako II. a IV. hlavní náleзовý typ feniky typu „biskup — sv. Petr“ a „vévoda — sv. Petr“, což jsou ražby nad veškerou pochybnost mladší a náleží do údobí vlády vévody Jindřicha I. (1253—1290). Nález v Beratzhausenu tudíž poskytuje důkaz blízké časové souvislosti mezi vznikem našeho typu č. 4 a typy č. 5 a 6, o kterých pojednáme dále.

Ačkoliv tyto přesvědčivé důvody mluví ve prospěch umístění typu „anděl — orel“ na čtvrté místo v časovém sledu mincí stříbrského nálezu, nutno upozornit, že ne všechny okolnosti vyznívají tak jednoznačně na podporu našeho seřazení typů. Je to především nález v Hochhausu, který podává zcela jiný obraz. Tento, počtem kusů nevelký nález (čítal 416 mincí), obsahoval především v několika typech ražby z let 1200—1250, avšak kromě těchto ražeb (s nimiž se přirozeně v daleko mladším nálezu stříbrském neseťkáváme) také náš typ č. 4, typ „anděl — orel“ (24 kusů), a vedle něj i jeho minci paralelní, t. j. již zmíněný typ „lev — orel“ (194 kusů). Při tom nález v Hochhausu nepřinesl žádné mince našeho typu 1—3, které bychom přirozeně v tomto nálezu hledali. Jisto je, že struktura nálezu z Hochhausu je neobvyklá a mohla by do značné míry nasvědčovat, že typ „anděl — orel“ (a „lev — orel“) je starší, než typy 1—3 našeho sestavení. Ačkoliv mezera ve struktuře nálezu z Hochhausu může být jen náhodná, nutno prostě pokládat chronologické zařazení typu č. 4 za ne zcela jisté. Snad v budoucnu jiné nové nálezy pomohou nám definitivně stanovit jeho stáří. Prozatím musíme pokládat důvody, vyplývající ze svědectví nálezu v Bürgerleithenu a Beratzhausenu, které nám umožnily umístit typ „anděl — orel“ jako časově v pořadí čtvrtý typ stříbrského nálezu, za přesvědčivější.

Uvedme konečně, že také český nález nehodivský podporuje zařazení typu „anděl — orel“ mezi mladší mince než jsou feniky č. 1—3 našeho popisu. Třebaže se v tomto nálezu tento typ vůbec nevyskytl, objevil se zde zato v poměrně početném množství zmíněný již typ „lev — orel“, který je úplnou paralelou typu „anděl — orel“, jak dokazuje celkový ráz obou typů (mají totožný rub), tak i jejich současný výskyt v nálezech (oba typy byly zároveň obsaženy ve všech třech výše uvedených nálezech, t. j. v nálezu z Beratzhausenu, Hersbrucku a Hochhausu). Mezi jedenácti typy mincí, které obsahoval nález nehodivský, zaujímal typ „lev — orel“ svými 67 kusy místo III. hlavního náleзовého typu a V.—VI. hlavním náleзовým typem byly feniky typu „biskup — sv. Petr“ a „vévoda — sv. Petr“, což jsou nepochybně mladší ražby řezenské série feniků, jak ukážeme dále při popisu č. 5—9. Třebas je neobvyklé, že v případě nehodivského nálezu nebyl typ „lev — orel“ provázen svou pa-

ralelní ražbou — t. j. feniky typu „anděl — orel“, přece musíme podle dosavadních vědomostí o bavorských ražbách 13. století pokládat nehodivský nálezu za další důkaz správnosti našeho chronologického sestavení typů stříbrského nálezu. (*Viz tabulku nálezů na str. 48.*)

Mladší řezenské ražby

I. mincovní údobí (1255—1260)

Biskup Albert I. (1246—1260)

5. (Typ „biskup — sv. Petr“. *Tab. II, č. 5.*)

Líc: V hladkém vydutém kruhu poprsí biskupa zpřímá s mitrou na hlavě. (Mitra bicornis.) Pravici má pozdviženu k žehnání, v levici drží berlu. Kolem okraje mince hvězdičky.

Rub: V perličkovitém (také v hladkém) kruhu postava sv. Petra s klíčem v pravici a rybou v levici. Kolem okraje mince růžice.

378 kusů; průměr střížku 19—21 mm; průměrná váha = $(0,86097 \pm 0,09954)$ g; jakost 738/1000 a 790/1000.

Nálezy: Hirschau (29 kusů, V. hlavní typ); Beratzhausen (184 kusy, II. hlavní typ); Zeholfing (2 kusy, VII.—VIII. hlavní typ); Neumarkt (12 kusů); Waldau (113 kusů, VI. hlavní typ); Offenhausen; Grossalfalterbach (6 kusů); Untergriessbach (14 kusů); Nehodiv (27 kusů, V. hlavní typ).

Vévoda Jindřich I. (1253—1290)

6. (Typ „vévoda — sv. Petr“. *Tab. II, č. 6.*)

Líc: V hladkém vydutém kruhu prostovlasé poprsí vévody zpřímá s mečem v pravici a žezlem (ve tvaru listu stromu) v levici. Kolem okraje mince hvězdičky.

Rub: Jako u typu předchozího.

177 kusů; průměr střížku 19—21 mm; průměrná váha = $(0,87224 \pm 0,0941)$ g; jakost 732/1000 a 760/1000.

Nálezy: Hirschau (25 kusů, VI. hlavní typ); Beratzhausen (126 kusů, IV. hlavní typ); Zeholfing (2 kusy, VII.—VIII. hlavní typ); Neumarkt (9 kusů); Waldau (61 kusů, VIII. hlavní typ); Grossalfalterbach (4 kusy); Untergriessbach (15 kusů); Nehodiv (13 kusů, VI. hlavní typ).

Obě tyto mladší paralelní ražby tvořily III. a IV. hlavní typ stříbrského nálezu. Jak nejpřesvědčivěji dokazuje nálezu z Beratzhausenu (*viz tabulku nálezů na str. 48*), jsou oba typy časově prvními ražbami mladší skupiny řezenských ražeb z druhé poloviny 13. století. Nálezu z Beratzhausenu přinesl vedle typů, jež jsme výše popsali pod č. 1—4, typ 5—6 jako II. a IV. hlavní nálezu

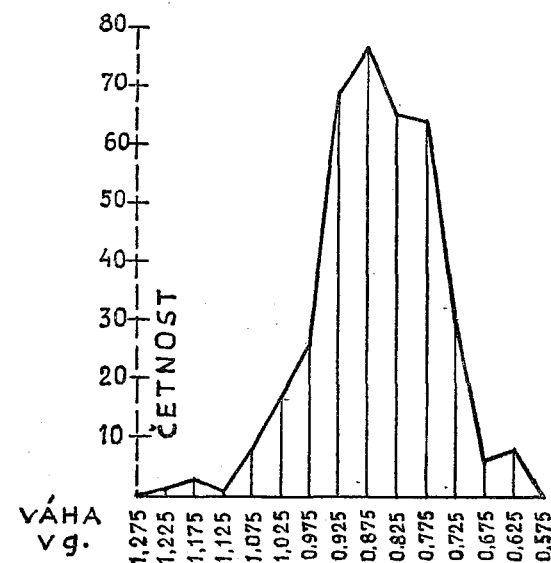
typ, avšak neobsahoval žádného typu, o kterých dále pojednáme jako o číslech 7—11. Podobný důkaz ovšem poskytují i další nálezy, jmenovitě nálezu z Offenhausenu (třebaže se zde vyskytl jen typ č. 5, t. j. bez vévodského paralelu) a nálezu z Untergriessbachu.

Velké množství nálezuových kusů umožnilo jejich statistické zpracování; veškeré mince byly jednotlivě zváženy a metodou navrženou v práci Em. Nohejlové-Prátové a Jana Tichého¹⁰⁾ stanoven přesný aritmetický průměr vah a variabilita vah vyšetřovaných souborů mincí. Příslušný metrologický aparát, na jehož podkladě bylo možno výpočty uskutečnit, je uveden v příloze č. II.

Statistická metoda současně ukázala, že mince obou typů jsou soubory váhově zcela homogenní. Jde o typy s pravidelně rozloženými váhovými četnostmi, jak názorně dokazuje jednovrcholový polygon (jednovrcholová křivka četnosti) na obr. č. 1 a 2, sestrojený na základě soupisu vah obou typů. Skutečnost, že oba typy nevykazují žádných podstatných váhových odchylek, že nevykazují žádných odlišných jednotek šetření, současně svědčí, že ražba mincí typů č. 5—6 byla plynulá a neprodělávala žádných rušivých zásahů do váhových zásad, kterými se ražba mincí v řezenské mincovně řídila.

Přesné zkoušky jakosti mincí titrací sulfokyanidem amonným podle Volhardovy metody provedl ing. R. Kočí z Puncovního úřadu v Praze.¹¹⁾ Výsledky zkoušek zcela odpovídají již známým skutečnostem. Jakost mincí nevybočuje z hranic 700—800/1000, což je rozmezí, k němuž dospěli i němečtí badatelé při zkoumání řezenských ražeb z přelomu a konce 13. století.¹²⁾

Veškeré nálezuové kusy obou popsaných typů nevykazovaly žádných va-

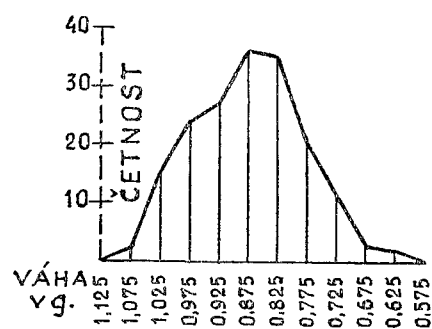
Obr. č. 1. Diagram vahových četností 5. typu řezenských feniků z nálezu ve Stříbře.

¹⁰⁾ Em. Nohejlová-Prátová—Jan Tichý, Příspěvek k numismatické metrologii NČČsl XX, 1951, str. 7 n.

¹¹⁾ Tímto zároveň vyslovuji upřímný dík ředitelství Puncovního úřadu v Praze a panu ing. R. Kočímu za porozumění pro mou práci a ochotu, se kterou mně vyšli vstříc.

¹²⁾ H. Gebhart připojil ke svému zpracování nálezu z Hersbrucku (MBNG LIV, 1936, str. 63 n.) zvláštní kapitulu (Chronologie und Datierung der Regensburger Pfennige), kde podrobněji pojednal o váze a jakosti řezenských feniků 13. století.

riant v lícím i rubním obrazu feniků. Třebaže můžeme při zevrubnějším zkoumání, hlavně výraznější lící strany mincí, postřehnout řadu odchylek v kresbě motivů (zejména mitry u typu č. 5 a úcesu vévody u typu č. 6), jsou tyto odchylky zcela bezvýznamnými změnami základní kresby, které na-

Obr. č. 2. Diagram vahových četností 6. typu řezenských feniků z nálezů ve Stříbře.

prosto nelze nazvat variantami. Jejich bližší studium postrádá opodstatnění. Litovati možno pouze, že velmi často, téměř pravidelně, nejasnost jak lící tak rubní kresby mincí, způsobená technikou jejich výroby a použitím t. zv. čtyřrázu, úplně znemožňuje u bavorských ražeb 13. století přikročit k pokusu o srovnání a stanovení počtu použitých razidel při ražbě jednotlivých typů, neboť takového studium by mohlo prozradit nejvíce skutečností o intenzitě ražby v řezenské mincovně ve 13. století.

II. mincovní údobí (1261–1277)

Vévoda Jindřich I. (1253–1290)

7. (Typ „lev nad cimbuřím — anděl“.) Tab. II, č. 7.

Líc: V hladkém vydutém kruhu korunovaný lev v profilu vpravo obrácený nad cimbuřím. Kolem okraje mince hvězdičky.

Rub: V perličkovitém kruhu prostovlasé poprsí anděla s vysoko rozpjatými křídly. Kolem okraje mince růžice nebo hvězdičky.

482 kusů; průměr střížku ok. 20 mm; průměrná váha = $(0,8606 \pm 0,1108)$ g; jakost 710/1000 a 728/1000.

Nálezy: Hirschau (383 kusů, I. hlavní typ); Zeholfing (183 kusů, I. hlavní typ); Waldau (116 kusů, V. hlavní typ); Nehodiv (143 kusů, I. hlavní typ); Grossalfalterbach; Neumarkt; Füssen; Doksany (4 kusy).

Biskup Albert II. 1260–1262 a

biskup Leo Thundorfer 1262–1277

8. (Typ „gryf s hlavou biskupa — anděl“.) Tab. II, č. 8.

Líc: V hladkém vydutém kruhu okřídlený lev vpravo kráčející s hlavou biskupa zředu, krytou mitrou (mitra bicornis). Kolem okraje mince hvězdičky.

Rub: Jako u typu předchozího.

380 kusů; průměr střížku ok. 20 mm; průměrná váha = $(0,86907 \pm 0,1166)$ g; jakost 720/1000, 734/1000, 764/1000.

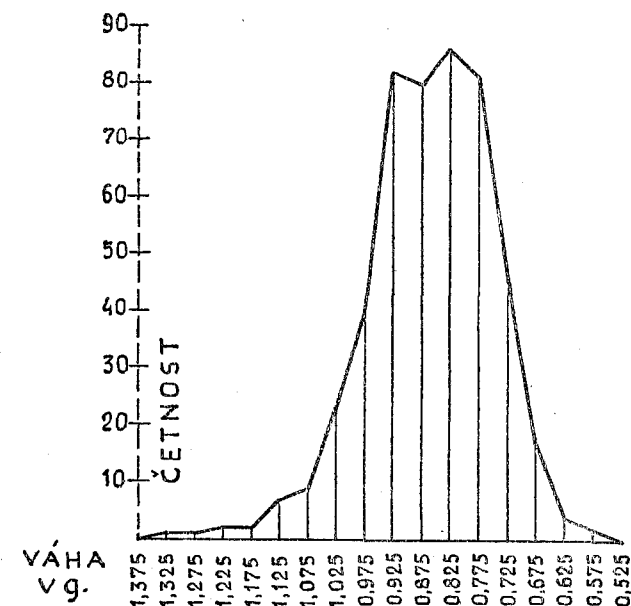
Nálezy: Hirschau (315 kusů, II. hlavní typ); Zeholfing (134 kusy, III. hlavní typ); Neumarkt (130 kusů); Waldau (86 kusů, VII. hlavní typ); Grossalfalterbach (10 kusů); Nehodiv (99 kusů, II. hlavní typ); Doksany (2 kusy); Füssen (1 kus).

Oba popsané paralelní typy jsou I. a II. hlavním typem stříbrského nálezu a představují vlastní těžiště tohoto nálezů. Souhrn mincí obou typů tvořil více než polovinu nálezového souboru. Důkaz správnosti chronologického umístění typu 7–8 za typ 5–6 poskytuje především nález z Beratzhausenu, v němž nebyly vedle velkého množství feniků typu 5–6 mince typu 7–8 zastoupeny. (Viz tabulku nálezů na str. 48.)

Také u obou těchto typů bylo přikročeno k stanovení aritmetického průměru vah a variability vah zmíněnou statistickou metodou (*soupis vah obou typů viz na str. 53 n.*) a výsledkem tohoto zkoumání jsou rovněž příslušné grafy vahových četností obou typů na obr. 3 a 4. Zatím co jednovrcholová křivka typů č. 8 (obr. 4) poskytuje naprostý důkaz

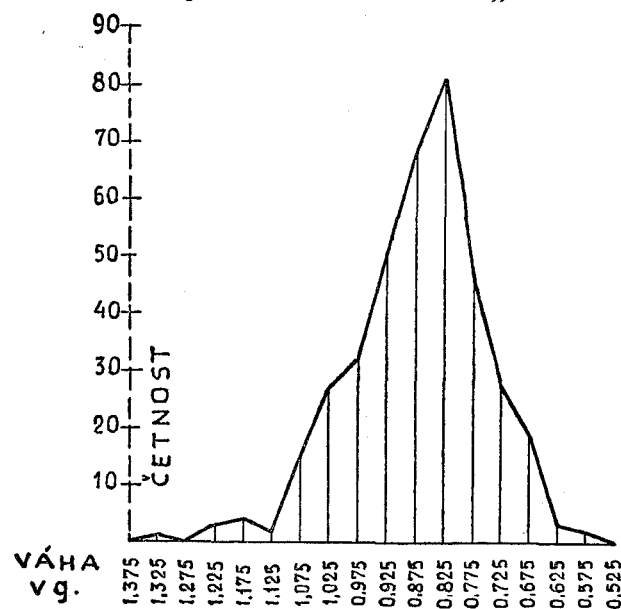
stejnorodosti vyšetřovaného souboru mincí, který jsme zjistili i u typu č. 5–6, polygon na obr. č. 3 nevyznívá zcela přesvědčivě. Je snad rozeklaný vrchol této křivky, t. j. jistá nepravidelnost ve stoupání křivky důkazem zásahu do plynulé ražby mincí typu „lev na cimbuři — anděl“? Soudím, že nikoliv, neboť pokles vahových četností u středního intervalu 0,875 g je zcela nepatrný. Rozdíl dvou kusů mincí, kterým se střed intervalu 0,875 g liší od středního intervalu 0,925 g, což vytváří na vrcholu křivky mírný, nepřírozený zářez, není při vysokém počtu četností, kterého oba intervaly dosahují (82 a 80 četností), žádným důkazem rušivých vlivů na ražbu feniků typu „lev nad cimbuřím — anděl“, nýbrž je nutno vysvětlit jej jako zcela náhodný. Také tento typ nutno posuzovat jako metrologicky homogenní.

Důkaz homogenosti vyšetřovaného souboru mincí typu „lev nad cim-

Obr. č. 3. Diagram vahových četností 7. typu řezenských feniků z nálezů ve Stříbře.

buřím — anděl“ poskytují ostatně také výsledky přesných zkoušek titračních, které nám daly čísla prakticky se od sebe nelišící, třebaš byly ke zkouškám záměrně zvoleny mince o vysokých vahových rozdílech. (Vybrán byl fenik o váze 0,912 g, jehož jakost byla 716/1000, fenik o váze 0,871 g měl jakost 728/1000 a fenik o váze 0,747 g jakost 710/1000.) Výsledek zkoušek přesvědčuje, že ani jakost feniků s obrazem „lva nad cimbuřím“ neprodělala během

Obr. č. 4. Diagram vahových četností 8. typu řezenských feniků z nálezů ve Stříbře.

své ražby žádných rušivých změn.

Také tato paralelní skupina feniků typů č. 7 a 8 nevykazovala významnějších obměn obrazových motivů. Pouze na jedinou minci typu „lev nad cimbuřím — anděl“ je nutno zvláště upozornit, jako na variantu odlišnou od běžné lícni kresby. Tento fenik vyobrazený na tab. II, č. 7a má na lici obvyklou kresbu, vyrůstajícího lva nad cimbuřím, avšak s tím rozdílem, že nad pravou pozdviženou tlapou lva je umístěna malá, velmi výrazná šesticípá hvězda. Mince váží 0,748 g.

T. zv. „královská ražba“ (r. 1276?)

9. (Typ „korunované poprsí — orel“.)¹³⁾ Tab. II, č. 9.

Líc: V hladkém vydutém kruhu korunované poprsí (krále) zpřímá, umístěné mezi dvěma půlměsíčky a dvěma hvězdami. Kolem okraje mince hvězdičky (kroužky, čárky, tečky).

Rub: V hladkém (perličkovitém, vroubkovaném) kruhu orel zpřímá, s rozpjatými křídly, s hlavou v profilu vpravo obrácenou, kolem okraje mince hvězdy (nebo růžice).

44 kusy; průměr střížku ok. 20 mm; průměrná váha = $(0,8725 \pm 0,1040)$ g; jakost 740/1000 a 774/1000.

¹³⁾ Eduard Fiala vyobrazil v Českých denárech (Praha 1895) tuto minci na tab. XXXV, č. 11 a podmiňuje ji pokládá za ražbu českou, vycházející z nálezů tetínského (viz Č. d., str. 218 a 459 n.), kde prý (podle poznámek Em. Mikše) byly tyto mince v roce 1853 objeveny.

Nálezy: Hirschau (32 kusů, IV. hlavní typ); Zeholfing (15 kusů, V. hlavní typ); Neumarkt (383 kusů); Grossalfalterbach (31 kusů); Waldau (11 kusů, IX. hlavní typ); Nehodiv (5 kusů, VII. hlavní typ); Tetín.

O časovém umístění těchto ražeb nemůže být pochybností, neboť, jak dokazují veškeré nálezy, v nichž se typ „korunované poprsí — orel“ vyskytl, má tento typ feniků úzkou časovou souvislost se vznikem předchozích čtyř typů č. 5–8 (viz tabulku nálezů na str. 48). Nález z Hirschau, Neumarktu, Grossalfalterbachu a Nehodiva, v nichž se nevyskytl typ o němž dále pojednáme jako o č. 10–11, kladou typ „korunované poprsí — orel“, který v těchto nálezech byl vždy významnou složkou, před vznik typů č. 10–11, t. j. před r. 1277. Avšak zatím co vznik tohoto typu č. 9 je jasný časově, nebyla dosud jistota v jeho umístění teritoriálním. Podle novějších názorů německých numismatiků je typ „korunované poprsí — orel“ ražbou říšské mincovny v Norimberce. Buchenau ji kladl přímo do let 1274–1276 a pokládal ji za ražbu, která vznikla u příležitosti norimberských sněmů, jež se v těchto letech odbyvaly za účasti krále Rudolfa.¹⁴⁾ Není pochybností, že korunované poprsí na mincích č. 9 představuje opravdu poprsí krále; přece však nemohu souhlasit s názorem německých badatelů na norimberský původ tohoto mincovního typu. Nálezy mincí typu „korunované poprsí — anděl“ přesvědčivě mluví proti jeho domnělé norimberské provenienci. Ve všech nálezech, kde se dosud tento typ vyskytl, byla vždy přítomna úplná série řezenských ražeb z let 1255–1277, t. j. naše typy č. 5–8 (v nálezu stříbrském, zeholfingském a waldaukém byly také typy č. 10–11), což dokazuje závislost výskytu typu č. 9 na ražbách řezenských a bezprostřední nálezovou souvislost řezenských mincí mladšího údobí s tímto domnělým norimberským typem a mluví pro jeho řezenský, nikoli norimberský původ. (Viz tabulku nálezů na str. 48.) Ani geografické rozmístění nalezišť typu č. 9 nedokazuje norimberský původ tohoto typu.

Typ „korunované poprsí — orel“ jeví i po vnější stránce veškeré znaky řezenské výroby (němečtí badatelé sami doznávají, že je „rázu řezenského“). Což je však zvláště důležité, je skutečnost, že typ č. 9 náleží mezi řezenské ražby i svou průměrnou vahou 0,872 g a především svou jakostí 740/1000 a 774/1000. Z toho vyplývá, že typ „korunované poprsí — orel“ byl ražen podle stejných vahových zásad jako ostatní mince řezenské, podle téže mincovní jednotky, t. j. *marky řezenské*, nikoli norimberské a podle téhož *řezenského zrna*. Norimberská mince byla ve 13. století nižšího zrna oproti minci řezenské, což nejlépe dokazují zkoušky jakosti u mincí typu č. 12 (viz níže).

Co vedlo německé badatele k tomu, aby mince typu „korunované poprsí — orel“ nekladli do Řezna? Jedním z důvodů byla skutečnost, že tento typ vskutku poněkud nezapadá do řady řezenských vévodsko-biskupských ražeb,

¹⁴⁾ H. Buchenau, Pfennige des Würzburger Bischofs Berthold von Sternberg und deren königliche Genossen, MBNG XLVII, 1929, str. 25, tab. I, č. 16a a 16b.

nýbrž je mezi nimi osamocen, neboť nemá své paralelní ražby. Na mincích je vyobrazeno poprsí krále, což je nepochybně pro řezenskou vévodsko-biskupskou mincovnu nezvyklé. V této souvislosti však je na nás, abychom upozornili na historickou zprávu, kterou uvedl již Buchenau.¹⁵⁾ Je známo, že v září r. 1276 pobýval král Rudolf v Řezně. Tímto, třebaž časově krátkým údobím králova pobytu v Řezně, bylo by možno odůvodnit vznik typu „korunované poprsí — orel“ v Řezně.

Zkoumáme-li podrobněji vnějšek mincí typu č. 9, překvapí nás konečně ještě jeden fakt. Je jisté, že mince typu č. 9 nebyly raženy ani zdaleka v tak velkém množství, v jakém byly vybíjeny ostatní řezenské mince typu č. 5—8 a 10—11. Přece však právě tento typ vyniká řadou velmi podstatných odchylek od základní lící i rubní kresby, z nichž některé musíme pokládati za skutečné varianty. Jelikož celkové prozkoumání vnějšku mincí a porovnání obrazových odchylek s vahami feniků ukázalo, že vnější znaky nemají žádnou souvislost s vahami jednotlivých mincí, zmíníme se o těchto odchylkách pouze souhrnně:

Korunované poprsí na lící straně mincí je někdy v provedení velmi malém (viz tab. II, č. 9), někdy neobvykle velkém (viz tab. II, č. 9a). Splývající vlasy po stranách obličeje jsou nejčastěji vlnité (viz tab. II, č. 9), vzácněji se vyskytují v provedení, o kterém předpokládáme, že jím řezač želez chtěl naznačit dva silné copy (viz tab. II, č. 9a), nejvzácněji se vyskytuje účes hladký (viz tab. II, č. 9b).

Na rubu mincí nutno rozlišiti dvě základní kresby orla: nejčastěji se vyskytuje orel, který je vyražen způsobem, jež nutno nazvati lineárním, na rozdíl od druhého způsobu kresby, kde je celé tělo orla velmi podrobně propracováno, se zvláštním zřetelem k tomu, aby bylo vystiženo opření jeho těla. Orel „lineární“ kresby je někdy umístěn mezi dvěma výraznými kroužky při spodní části těla (viz tab. II, č. 9), někdy je bez těchto kroužků (viz tab. III, č. 9c). Orel jemněji propracovaný má často umístěnu na ocase velkou kouli (viz tab. III, č. 9d), někdy je bez této ozdoby (viz tab. III, č. 9e).

¹⁵⁾ H. Buchenau (Blätter für Münzfreunde 1928, str. 237) v recenzi Numismatického časopisu čsl. III, 1927 (jako připomínku k Ječného zpracování nehodivského nálezu). Buchenau však hájí norimberský původ tohoto typu mincí.

III. mincovní údobí (1277—1286)

Vévoda Jindřich I. (1253—1290)

10a (Typ „H. DVX“) Tab. III, č. 10.

Líc: V hladkém vydutém kruhu vztyčený pardál v profilu vpravo krácející; na levé straně obrazového pole částečný opis .H.DVX Kolem okraje mince hvězdičky.

Rub: V hladkém kroužku postavy biskupa a vévody zpřímá, vedle sebe stojící; biskup vpravo s mitrou na hlavě, pravici žehná a v levici drží berlu; vévoda vlevo s vévodským kloboukem na hlavě drží v pravici o rameno opřený meč, levici má pozdviženou. Kolem okraje mince růžice.

13 kusů; průměr střížku ok. 20—21 mm; prům. váha = $\left(\begin{smallmatrix} 0,890 + 0,227 \\ - 0,178 \end{smallmatrix} \right)$ g; jakost 796/1000.

Nálezy: Riedenburg (31 kusů, III. hlavní typ); Zeholfing (149 kusů, II. hlavní typ); Waldau (373 kusů, I. hlavní typ). Viz též A. Luschin, Zur baierischen Münzkunde, N. Z. V, 1873, str. 124 n. č. 1, kde autor publikuje zlomek blíže neznámého nálezu.

10a (Typ „H. DVX“ — půlfenik.) Tab. III, č. 10a.

Líc: Půlfenik typu předchozího.

Rub: Půlfenik typu předchozího.

4 kusy; průměr střížku ok. 16 mm; průměrná váha = $\left(\begin{smallmatrix} 0,422 + 0,050 \\ - 0,043 \end{smallmatrix} \right)$ g; jakost 780/1000 a 790/1000.

Biskup Jindřich II. (1277—1296)

11. (Typ „Sv. Petr v člunu — biskup vedle vévody“) Tab. III, č. 11.

Líc: V hladkém vydutém kruhu tonurované poprsí sv. Petra zpřímá, s klíčem v pravici a rybou v levici, umístěné v lodce. Kolem okraje mince hvězdičky.

Rub: Jako u typu předchozího.

17 kusů; průměr střížku 19—20 mm; průměrná váha = $\left(\begin{smallmatrix} 0,961 + 0,446 \\ - 0,161 \end{smallmatrix} \right)$ g; jakost 798/1000.

Nálezy: Riedenburg (27 kusů, IV. hlavní typ); Zeholfing (96 kusů, IV. hlavní typ); Waldau (217 kusů, III. hlavní typ); viz dále A. Luschin, Zur baierischen Münzkunde, N. Z. V, 1873, str. 125, č. 2.

Paralelní řezenské ražby typu č. 10—11 jsou nejmladšími ražbami stříbrského nálezu. Ačkoliv má pro jejich datování význam několik nálezů, jak zřejmě vysvítá z tabulky nálezů na str. 48, přece je pro jejich chronologické zařazení největší důležitosti nález z Riedenburgu u Kelheimu; tento nález, v němž

mince typu č. 10–11 tvořily III. a IV. hlavní nálezo-
vý typ, nepřinesl mincí
starších, zato však obsahoval jako hlavní typy ražby z posledního období vlády
Jindřicha I., vybité před r. 1290, jež nebyly zastoupeny ani v nálezu stří-
brském, ani v žádném z nálezů uvedených na *tabulce nálezů na str. 48*. (Jsou to
paralelní mince typu „vévoda s dvěma liliovitými žezly — poprsí vévody v lo-
menici“ a „biskup s berlou a palmovým stvolem — poprsí vévody v lomenici“
viz Wittelsbach I, str. 3 n., č. 19–20, kde jsou nesprávně pokládány za
ražby Ludvíka I., † 1231.)

Feniky typu č. 10–11 jsou tudíž v chronologickém pořadí předposlední
skupinou Jindřichových mincí. Jako ražbu vévody Jindřicha určuje je ostatně
také jejich dílčí opis „H.DVX“, který je vlastně jediným případem uplatnění
legendy na bavorských mincích v druhé polovině 13. století.

Velice pozoruhodným objevem mezi mincemi těchto dvou typů jsou
čtyři půlfeniky typu „H.DVX“ (typ 10a). Půlfeniky tohoto typu nebyly do-
sud známy. Víme o existenci půlfeniků typu „lev nad cimbuřím — anděl“,
„gryf s hlavou biskupa — anděl“ i „korunované poprsí — orel“, jež vesměs
přinesl nález z Hirschau, avšak půlfeniky typu „H.DVX“ jsou pro nás obje-
vem novým. Že tyto vzácné ražby přinesl právě český nález stříbrský, může-
me děkovat té okolnosti, že nález stříbrský byl ukryt do země podle všech zná-
mek v době, kdy ražba paralelní skupiny mincí typu 10–11 právě začínala
a kdy byl patrně současně se zavedením nových mincovních typů uskutečněn
pokus o ražbu nižšího nominálu těchto typů; ražba půlfeniků „H.DVX“ se
však zřejmě neujala, neboť v žádných jiných pozdějších nálezech se tyto půl-
feniky mezi feniky typu „H.DVX“ nevyskytly.

O tom, že nález stříbrský přinesl vskutku pouze první a nejstarší emise
„H.DVX“ a „sv. Petr ve člunu — biskup vedle vévody“, že byl ukryt do země
v době, kdy ražba těchto mincí teprve začínala, svědčí okolnost, že oba typy
se vyskytly ve stejném a vlastně velmi nízkém počtu kusů (17 + 17 kusů), tře-
bas šlo o ražbu nejmladší. Také vysoká váha a jakost mincí obou typů může
svědčit, že jde o jedny z prvních výrobků řezenské mincovny. O významu to-
hoto poznatku pro přesnější stanovení doby ukrytí stříbrského nálezů do ze-
mě, zmíníme se na jiném místě.

Jako méně významnou nálezo-
vou příměs obsahoval nález stříbrský také
dva feniky říšské mincovny

v Norimberce.

12. (Typ „lev — poprsí krále“.) *Tab. III, č. 12.*

Líc: V hladkém vydutém kruhu lev Rub: V hladkém kroužku poprsí
v profilu, vpravo krácející. krále zpřímá s dvěma pozved-
nutými liliovitými žezly. Ko-
lem okraje mince růžice.

2 kusy; průměr střížku 18 mm; váha 0,687 g a 0,580 g; jakost 660/1000 a 660/1000.

Nálezy: Wendelstein (přes kilo mincí; I. hlavní typ); Röthenbach (velké množství, hlavní
typ); Herrsbruck (1152 kusů, II. hlavní typ); Hirschau (127 kusů, III. hlavní typ); Beratz-
hausen (3 kusy, příměs); Ergersheim (2 kusy, příměs); Watzendorf (222 kusy, III. hlavní
typ); Neumarkt (53 kusy); Waldau (1 kus, příměs); Offenhausen (patrně ve větším
množství); Föhrenbach (188 kusů); Oberasbach (1 kus, příměs); Torrental (1 kus, příměs).

Norimberský původ tohoto typu, který byl ražen kolem r. 1250, je nad-
veškerou pochybnost dokázán řadou nálezů, odkrytých v těsném sousedství
Norimberka (nález Wendelstein, Watzendorf, Röthenbach, Herrsbruck),
v nichž tento mincovní typ tvořil nálezo-
vé těžiště. Jakákoliv jeho záměna
s ražbami řezenskými není možná ve světle získaných metrologických po-
znatků; jeho nízká váha a jakost naprosto odlišuje jej od veškerých řezenských
ražeb a svědčí, že mince byla ražena podle zcela jiných mincovních ustanovení.

Příměsí nálezů stříbrského byl konečně jeden

fenik vídeňský,

který A. Luschin pokládá za ražbu z let 1261–1281 a přičítá ji buď Přemyslu
Otakaru II. jako králi, nebo králi Rudolfovi Habsburskému.

13. (Typ „slon s věží — kříž ze štítů“.) *Tab. III, č. 13.*

Líc: V hladkém vydutém kruhu slon Rub: V dvojitém kroužku perličko-
v profilu, vpravo krácející s věží vitém a hladkém kříž složený
s cimbuřím na zádech. ze čtyř štítů, z nichž dva proti
sobě jsou opatřeny erbem kří-
že, dva vodorovným břevnem.

1 kus; 18 mm; váha 0,692 g; jakost 770/1000.

Nálezy: A. Luschin znal tento fenik z nálezů: Vöslau (1 kus); Schwarzenau (10 kusů);
Csepreg (18 kusů).

Váha a jakost této mince ze stříbrského nálezů liší se od metrologických údajů Luschi-
nových, který uváděl jakost této mince 650/1000 a váhu 0,785 g a 0,770 g.

Popisem vídeňského feniku zakončili jsme pojednání o 1510 mincích
vlastního stříbrského nálezů. Jeho těžištěm, jak jsme ukázali, byly mince ba-
vorské, řezenské. Chronologický sled těchto řezenských ražeb je nám i výcho-
diskem k stanovení doby ukrytí nálezů stříbrského do země. Ukázali jsme
výše, že nízký počet nejmladších řezenských mincí v nálezů typu „H.DVX“
a jeho biskupské paralelní ražby a metrologická fakta, která tyto mince po-
skytují, jasně dokazují, že nález byl ukryt do země na počátku ražby tohoto
typu. Počátek ražby mincí typu „H.DVX“ a jeho současné biskupské emise
můžeme na základě zkušeností, které jsme získali studiem celého chronologic-
kého sledu řezenských mincí z druhé poloviny 13. století, pouze položit k ro-
ku 1277, kam jej kladou němečtí badatelé H. Buchenau a H. Geyer,¹⁶⁾ totiž

¹⁶⁾ H. Buchenau, Regensburger Pfennigmünzung, I. c., str. 14; H. Geyer, Regens-
burger Pfennigfund bei Waldau i. d. Oberpfalz, Bl. f. Münzfreunde 1926, str. 385 n.

jako prvou společnou ražbu vévody Jindřicha I. († 1290) s biskupem Jindřichem II. z Rotenecku, který se 18. srpna r. 1277 ujal po zemřelém Leo Thundorferovi biskupského stolce řezenského. Vycházejíce z této skutečnosti, můžeme ukrytí stříbrského nálezu do země poměrně přesně položit do doby bezprostředně po r. 1277, t. j. s největší pravděpodobností k r. 1278.

Rok 1278 je ovšem památným datem v historii českého státu. Zůstane otevřenou otázkou, můžeme-li ukrytí stříbrského nálezu spojit s tažením pomocných vojsk bavorských přes jižní Čechy na Moravu počátkem léta tohoto roku, když Přemysl II. shromažďoval na Moravě vojenské síly pro rozhodnou bitvu s Rudolfem Habsburským,¹⁷⁾ či zda lze ukrytí nálezu ve Stříbře pokládat za odezvu zmatků po prohrané bitvě na Moravském poli (26. srpna), když země procházela cizí vojska a strach a majetková nejistota vedly k ukládání pokladů do země.

2

Možnost stanovit datum ukrytí stříbrského nálezu do země je krajně důležitá pro posouzení brakteátů, které byly nalezeny současně se souborem řezenských feniků. Uvedli jsme již na jiném místě, že nález brakteátů a nález feniků nesmíme pokládat za nález jediný. Přece však jej můžeme posoudit v souvislosti. Tytéž brakteáty, jež byly ve sloupečku narovnány poblíže nádoby s feniky ve Stříbře, byly objeveny zároveň s řezenskými feniky v nálezu doksanském a v nálezu z Hirschau (*viz tabulku nálezů str. 48*).

Brakteáty stříbrského nálezu, kterých, jak jsme již uvedli, bylo celkem asi 20 kusů, jsou mince týchž typů, jež byly v r. 1934 objeveny v počtu asi 175 kusů v nálezu v Německé Rybné (okr. Žamberk). Tento nález podrobně zhodnotil G. Skalský ve Studii o českých a moravských brakteátech III.¹⁸⁾ a podle Skalského zevrubného zpracování popisujeme brakteáty ze Stříbra.

1. Celkem 12 kusy byl zastoupen typ Něm. Rybná č. 4 (Fiala XX, 21), který, přidržíme-li se popisu Skalského, je možno charakterisovat takto: Ve vypouklém kruhu heraldická korunovaná harpye s kresbou obličejů schematicky naznačenou kroužky; prsa jsou ozdobena tečkami, křídla nahoře volutovitě dovnitř zatočená, po délce rýhovaná a v horní třetině vodorovně přepásaná. Vějířovitě rozložený ocas je vykrojen do tří laloků a uvnitř členěn třemi tečkami.

Průměr střížku ok. 27 mm. Jakost (zkouška titrační) 960/1000. (*Tab. III, č. 14a–c.*)

2. Celkem ve čtyřech kusech vyskytl se typ, který Skalský označuje jako typ 2. (Fiala XXII, 28) a popisuje: Ve vypouklém kruhu dvě stylisovaná,

¹⁷⁾ O. Lorenz, Geschichte König Ottokars II. von Böhmen und seiner Zeit, Wien 1866, str. 668.

¹⁸⁾ G. Skalský, Studie o českých a moravských brakteátech III, NČČsl XI–XII, 1936.

zády k sobě obrácená, dole smyčkou spojená, vztyčená lví těla, každé s třema nohama, se společnou korunovanou hlavou zpředu. (Jako u mincí popisovaných Skalským, tak i na stříbrských brakteátech možno u dvou kusů zjistit kolem obrazu jasnou kresbu kruhu.)

Průměr střížku ok. 27 mm. (*Tab. III, č. 15a–b.*)

3. Zlomky asi 4 brakteátů nebylo možno přesněji určit. Podle jejich celkového rázu možno soudit, že jde o fragmenty brakteátů předchozích dvou typů.

Popis stříbrských brakteátů nebylo možno doprovodit jejich vahovými údaji, neboť není mezi nimi ani jediného kusu, který by nebyl vylomený, proděravělý, nebo jinak znehodnocený pro metrologické studium.

Skalský ve své práci dospěl k názoru, že oba uvedené typy brakteátů nutno zařadit asi do posledního desetiletí 13. století, určitě do doby vlády Václava II. Tento názor je však v rozporu se skutečnostmi, které vyplývají z nálezů řezenských feniků, které byly českými brakteáty provázeny nebo naopak z nálezů českých brakteátů, které byly provázeny řezenskými mincemi.

Feniky nálezu stříbrského, ukryté do země nejspíše r. 1278, datovaly by vznik obou typů Něm. Rybná č. 2 a 4 před r. 1278, t. j. na sklonku vlády Přemysla II. Tento nález však ponechme pro jeho nálezovou rozdvojenost prozatím stranou a obraťme pozornost k důkazům jiným. Nález z Hirschau, ukrytý do země, jak jsme již ukázali, před r. 1277, obsahoval dva kusy (jeden celý a jeden zlomek) brakteátů s korunovanou harpíí typu Něm. Rybná č. 4 (Fiala XX, č. 21), kromě brakteátu typu Něm. Rybná č. 1 (Fiala XXII, č. 1, ve vypouklém kruhu korunovaná poloviční postava zpřima, držící v rozpjatých rukou po věžičce s kuličkou). Nález z Hirschau datuje vznik brakteátů Něm. Rybná č. 4 až do let vlády Přemysla II., t. j. před r. 1278. Současně dokazuje časovou souvislost typu Něm. Rybná č. 4 s typem Něm. Rybná č. 1.

Nález v Krukanicích u Stříbra obsahoval větší množství brakteátů typu Něm. Rybná č. 4 (Fiala, tab. XXII, č. 23) a typu Fiala, tab. XXII, č. 26. Tento nález je datován řezenskými feniky typu „lev — orel“ (t. j. paralelní ražba k typu č. 4 stříbrského nálezu) zaručeně před rok 1277. I nález nehodivský, datovaný řezenskými feniky taktéž k r. 1277 (*viz tabulku nálezů na str. 48*), obsahoval dva brakteáty typu Fiala XXII, č. 26.

Nález v Doksanech, který popisoval Skalský, obsahoval celkem 23 brakteátů typu Něm. Rybná č. 4 (korunovaná harpye). Šest řezenských feniků datuje ukrytí tohoto nálezu před r. 1277 a tudíž i vznik brakteátů před r. 1277 (*viz tabulku nálezů na str. 48*).

Ražba brakteátů typů z Něm. Rybné trvala patrně, třebaže pro to nemáme pevných důkazů, až hluboko ke sklonku 13. století. Ještě Václav II. pokračoval patrně v jejich ražbě. Avšak na základě svědectví nálezu v Hirschau, nálezu doksanského, stříbrského a nehodivského je zřejmé, že počátek jejich ražby nutno položit do druhé poloviny vlády Přemysla II., t. j. před r. 1278.

V úvodu k této práci jsme se již zmínili o tom, že bavorská mince v druhé polovině 13. století byla na českém jihozápadě oblíbeným platidlem. Údaje o vahách bavorských mincí a přesné rozborů jejich zrna objasňují tuto skutečnost. Tlustý feník bavorských vévodů byl totiž po vnitřní stránce mincí opravdu dobré jakosti a hlavně jakosti velice stálé. Přesné kvalitativní i kvantitativní zkoušky feniků, provedené v rámci této práce, ukázaly přímo překvapující vyrovnanost jakosti jednotlivých typů mincí, neboť jejich obsah stříbra se v žádném případě neodchýlil z rozmezí 700–800/1000. Navíc nás provedené zkoušky postavily před pozoruhodný poznatek: jakost bavorských mincí v druhé polovině 13. století nemá u jednotlivých vydávaných typů tendenci poklesu, nýbrž naopak vzestupu. Jestliže feniky typu 7–9, t. j. ražby z let 1255 až 1277 mají průměrnou jakost 742/1000, naproti tomu feniky z let 1277 až 1286 typu č. 10–11 vykazovaly průměrnou jakost 797/1000. Podobně i váhy mincí z let 1277 až 1286 o průměru 0,925 g jsou nepoměrně vyšší než váha starších ražeb z let 1255 až 1277, které vykazují průměr 0,867 g. Z řezenské hřivny čistého stříbra o váze 246 g¹⁹⁾ bylo raženo v letech 1255 až 1277 celkem 367 feniků, zatím co v letech 1277–1286 pouze kolem 320 feniků.²⁰⁾ Tato skutečnost jistě nasvědčuje velmi spořádaným poměrům při řezenské minci a vysvětluje oblibu výrobků řezenské mincovny i v Čechách. Řezenská mince byla v jihozápadních Čechách nepochybně neporazitelným konkurentem domácích brakteátů. Byl to boj nerovný; chatrný, třebaže dobré jakosti, brakteát — „plecháč“ — nemohl na obchodním poli vzdorovat přílivu tvrdé bavorské mince, která poskytovala pevnou záruku jakosti. Výsledkem neúspěšného boje mezi domácím brakteátem a bavorským feníkem je i ono ustanovení krále Václava II., kterým se dostalo mincovně v Plzni svolení, aby razila minci řezenského rázu.

Konec 13. století je prostě dobou zániku brakteátové mince. Rozvoj obchodního podnikání vyžadoval minci lepší jakosti — minci stálou. Na čas byl nedostatek této mince nahrazován bavorským feníkem, aby posléze, současně s objevem stříbrného bohatství v Kutné Hoře, zaražení pražského groše dokonale uspokojilo potřeby rozvinutých směnných styků.

¹⁹⁾ Váha řezenské hřivny je určována od 245,537–246,144 g. Viz A. Luschin, Allgemeine Münzkunde u. Geldgeschichte, München-Berlin 1926, str. 169.

²⁰⁾ Tyto výpočty byly provedeny podle směrnic, navržených v mé práci Peníze Kosmova věku, NČČsl XXI, 1952, str. 72.

Příloha I.

Seznam nálezů — tabulka nálezů — mapa nálezů

Seznam podává v abecedním pořádku bibliografické údaje o nálezech, na něž jsem se na různých místech této práce odvolával. Nejvýznamnější nálezy, které poskytují důležité poznatky ke stanovení chronologického sledu mincí ze stříbrského nálezů jsou zachyceny na *nálezové tabulce*, která je sestavena podle složení stříbrského nálezů, t. j. podává přehled nálezů, v nichž se vyskytly ony typy mincí, nalezené ve Stříbře. Podle téhož hlediska je sestavena *mapa nálezů*, která podává geografický přehled nálezů, v nichž se vyskytly mince obsažené ve stříbrském nálezů. Mapa ukazuje, že těžiště těchto nálezů leží v Bavorsku a naznačuje směry, kterými řezenský feník pronikal do jihozápadních Čech.

Seznam nálezů:

- Beratzhausen. H. Buchenau, Der Münzfund von Beratzhausen, MBNG XXXI, 1913, str. 137 n.
- Bürgerleithen. M. Gebhart-H. Buchenau, Münzfund von Bürgerleithen bei Hemau, MBNG XXVIII, 1910, str. 107 n.
- Csepreg. A. Luschin-Ebengreuth, Wiener Münzwesen im Mittelalter, Wien-Leipzig 1913, str. 34.
- Doksany. G. Skalský, Nález českých brakteátů a bavorských feniků z druhé poloviny 13. století v Doksanech, NČČsl XV, 1939, str. 44 n.
- Ergersheim. H. Buchenau, Mittelalterfund von Ergersheim bei Uffenheim, Bl. f. Münzfreunde 1906, str. 3583 n.
- Föhrenbach. Viz Habich, Hirschau, l. c., str. 148.
- Füssen. Franz Reber, Ergebnisse des Füssener Brakteatenfundes, N. Z. II, 1870, str. 71 n.
- Grossalfalterbach. Obsah sestaven podle údajů Habicha při nálezů z Hirschau, l. c. Viz též H. Buchenau, Pfennige des Würzburger Bischofs Berthold von Sternberg und deren königliche Genossen, MBNG XLVII, 1929, str. 25.
- Hersbruck. H. Gebhart, Der Münzfund von Hersbruck, MBNG LIV, 1936, str. 63.
- Hirschau. Georg Habich, Fund von Hirschau, MBNG XXVIII, 1910, str. 146 n.
- Hochhaus. H. Gebhart, Fund Hochhaus, MBNG XLV, 1927, str. 103 n.
- Hořovice. Viz Ječný, Nehodiv, l. c., str. 195.
- Hrádek u Vysočan. Viz Ječný, Nehodiv, l. c., str. 195.
- Kolvín. G. Skalský, Nález bavorských feniků pravděpodobně z druhé poloviny 13. století v Kolvíně u Rokycan, NČČsl XV, 1940, str. 46 n.
- Krukanice. Viz Ječný, Nehodiv, l. c., str. 194.
- Meitingen. H. Buchenau, Brakteatenfund von Holzburg, MBNG XXVI/XXVII, 1908/9, str. 135.
- Münchsmünster. K. Kirchner, Die Münzfunde von Untergrießbach u. Münchsmünster, MBNG IX, 1890, str. 48 n.

SLOŽENÍ STŘÍBRSKÉHO NÁLEZU	NÁLEZIŠTĚ	DOBA UKRYTÍ	Rozby řezenské												Norimberk Videa		POZNÁMKY		
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14			
VILSBIBURG		před 1250	158																
BÜRGERLEITHEN		ok. 1250	54	206	302														
MÜNCHSMÜNSTER		ok. 1250			3000														
NIEDERMÜNCHSDORF		ok. 1250		?	?														
MEITINGEN		ok. 1250		?	?														
HOCHHAUS		po 1250				24													
HERSBRUCK		po 1250	47	12	20	5											1152		
OFFENHAUSEN		po 1255	?		?			?									mnoho		
BERATZHAUSEN		před 1260	33	8	7	138		184	126								3		
UNTERGRIESBACH		před 1260		2			14	15											
DOKSANY		ok. 1270								4	2								Také české brakřadly
HIRSCHAU		před 1277		1	2		29	383	315	32							127		Také české brakřadly
NEHODIV		před 1277					27	143	99	5									Také české brakřadly
NEUMARKT		před 1277					12	9	?	130	383						53		
GROSSALFALTERBACH		před 1277					6	4	?	10	31								
STŘÍBRO		po 1277	2	4	5	1	378	177	482	380	44	17	17				2	1	Také české brakřadly
WALDAU		ok. 1280		2			113	61	116	86	11	373	217				1		
ZEHLFING		ok. 1280								134	15	149	96						
RIEDENBURG		před 1290																	

Obr. č. 5. Tabulka nálezů řezenských feniků z 13. století, sestavená podle obsahu stříbrského nálezu.

Kreslil E. Pochitonov.

Kreslil E. Pochitonov.

Obr. č. 6. Mapa nálezů řezenských feniků z 13. století, které obsahoval stříbrský nález. (Náleziště jsou vyznačena černými trojúhelníky.)

- Nehodiv. Josef Ječný, poznámky k nálezu nehodivskému, NČČsl III, 1927, str. 190 n. K tomu viz H. Buchenau, Bl. f. Münzfunde 1928, str. 237.
- Německá Rybná. G. Skalský, Studie o českých a moravských brakteátech III, NČČsl XI–XII, 1936, str. 1 n.
- Neumarkt. H. Buchenau, Pfennige des Würzburger Bischofs Berthold von Sternberg und deren königliche Genossen, MBNG XLVII, 1929, str. 25; obsah na tabulce nálezů se-staven podle Habichových údajů v popise nálezu z Hirschau, l. c.
- Neznámý nález. A. Luschn-Ebengreuth, Zur bayerischen Münzkunde, N. Z. V, 1873, str. 122 n.
- Niedermünchschorf. Viz Habich, Hirschau, l. c., str. 152.
- Oberasbach. Viz Habich, Hirschau, l. c., str. 149.
- Offenhausen. J. E. Obermayer, Historische Nachricht von Bayerischen Münzen, Frank-furt-Leipzig 1763, str. 207 n.
- Ranna. Viz Habich, Hirschau, str. 152.
- Ražice. E. Fiala, České denáry, Praha 1895, str. 219.

Riedenburg. H. Buchenau, Regensburger Pfennigmünzung unter den niederbayerischen Herzöge, MBNG XLII, 1924, str. 5 n.; G. Habich, Mittelalterlicher Fund in Riedenburg bei Kelnheim, Bl. f. Münzfreunde 1905, str. 3377.

Röthenbach. Citován v popisu nálezu z Ergersheimu, l. c., str. 3583 a v popisu nálezu z Beratzhausenu, l. c., str. 154.

Schwarzenau. A. Luschin-Ebengreuth, Wiener Münzwesen im Mittelalter, Wien-Leipzig 1913, str. 33.

Tetín. E. Fiala, České denáry, Praha 1895, str. 218.

Torrental. A. Luschin-Ebengreuth, Jahrbuch der K. K. Zentralkommission für Kunst- u. historische Denkm. III, str. 315.

Újezd u Cerhovic. Viz Ječný, Nehodiv, l. c., str. 194.

Untergriessbach. K. Kirchner, Die Münzfunde von Untergriessbach u. Münchsmünster, MBNG IX, 1890, str. 48 n.

Vilsbiburg. Viz Bernhard-Buchenau, Münzfund von Bürgerleithen, l. c., str. 115 n.

Vintiřice u Kadaně. E. Fiala, České denáry, Praha 1895, str. 219.

Vöslau. A. Luschin-Ebengreuth, Wiener Münzwesen im Mittelalter, Wien-Leipzig 1913, str. 33.

Waldau. H. Geyer, Regensburger Pfennigfund bei Waldau i. d. Oberpfalz, Bl. f. Münzfreunde 1926, str. 385.

Watzendorf. H. Gebhart, Beiträge zur nürnbergischen Münz- und Geldgeschichte im 12. u. 13. Jahrhundert (Fund von Watzendorf), MBNG LIII, 1935, str. 101 n.

Wendelstein. Otto Mayr-H. Buchenau, Pfennigfund von Wendelstein bei Nürnberg (um 1200), Bl. f. Münzfreunde 1904, str. 3145 n.

Zeholfing. Franz Reber, Über einige Regensburger Denare aus neueren Funden, Z. f. Numismatik I. 1874, str. 265 n.

Zlív u Hluboké. Viz Ječný, Nehodiv, l. c., str. 194.

Příloha II.

Soupis vah (metrologický aparát)

Metrologický aparát byl podkladem k přesným výpočtům aritmetického průměru vah jednotlivých typů mincí na základě statistiky vahových četností (viz str. 35, pozn. č. 10). Obsahuje soupis vah všech 1510 kusů mincí stříbrského nálezu. Váhy u jednotlivých typů jsou sestaveny v sestupném pořádku (od nejtěžších kusů k nejlehčím) a jsou vždy uvedeny v gramech (váženo na tisíciny gramu). Provázeny jsou příslušnými výpočty aritmetického průměru vah a směrodatné odchylky jednotlivých souborů mincí a rovněž údaji o zjištěné jakosti mincí. Průměrná váha typů č. 1, 2, 3, 4, 10, 10a, 11, 12, 13 byla stanovena prostým aritmetickým průměrem, u typů ostatních, t. j. č. 5–9 výpočtem ze statistiky vahových četností. Přesné zkoušky jakosti byly provedeny u všech typů, zastoupených větším počtem kusů (t. j. u typů č. 5–11) titrací sulfokyanidem amonným, u ostatních typů (č. 1–4 a 12–13) byly provedeny přibližné zkoušky čtem na prubířském kameni.

1. Typ (Typ „biskup — gryf“)

2 kusy

1. 0,886	Průměrná váha = $(0,874 \pm 0,012)$ g.
2. 0,862	Jakost 780/1000 760/1000

2. Typ (Typ „okřídlený kříž — vévoda na stolci“)

4 kusy

1. 0,890	Průměrná váha = $(0,846 + 0,044)$ g.
2. 0,885	— 0,093
3. 0,858	Jakost a) 760/1000
4. 0,753	b) 720/1000

3. Typ (Typ „lev s orlí hlavou — vévoda na stolci“)

5 kusů

1. 0,948	Průměrná váha = $(0,831 + 0,117)$ g.
2. 0,876	— 0,118
3. 0,816	Jakost a) 770/1000
4. 0,805	b) 770/1000
5. 0,713	

4. Typ (Typ „anděl — orel“)

1 kus

1. 0,935	Jakost 770/1000
----------	-----------------

5. Typ (Typ „biskup — sv. Petr“)

378 kusů

1. 1,215	27. 1,006	53. 0,960	79. 0,936	105. 0,918	131. 0,896	157. 0,877	183. 0,860
2. 1,181	28. 1,005	54. 0,958	80. 0,935	106. 0,917	132. 0,893	158. 0,875	184. 0,860
3. 1,171	29. 1,004	55. 0,958	81. 0,935	107. 0,914	133. 0,891	159. 0,875	185. 0,859
4. 1,153	30. 1,003	56. 0,955	82. 0,935	108. 0,913	134. 0,891	160. 0,874	186. 0,858
5. 1,110	31. 1,000	57. 0,953	83. 0,935	109. 0,912	135. 0,890	161. 0,874	187. 0,858
6. 1,083	32. 0,995	58. 0,952	84. 0,934	110. 0,912	136. 0,888	162. 0,873	188. 0,858
7. 1,065	33. 0,995	59. 0,949	85. 0,934	111. 0,912	137. 0,888	163. 0,872	189. 0,857
8. 1,062	34. 0,993	60. 0,949	86. 0,934	112. 0,912	138. 0,888	164. 0,871	190. 0,857
9. 1,061	35. 0,991	61. 0,947	87. 0,934	113. 0,911	139. 0,888	165. 0,870	191. 0,857
10. 1,057	36. 0,990	62. 0,947	88. 0,933	114. 0,911	140. 0,887	166. 0,870	192. 0,856
11. 1,055	37. 0,987	63. 0,947	89. 0,932	115. 0,910	141. 0,885	167. 0,870	193. 0,856
12. 1,055	38. 0,987	64. 0,947	90. 0,932	116. 0,910	142. 0,885	168. 0,870	194. 0,855
13. 1,053	39. 0,985	65. 0,946	91. 0,932	117. 0,910	143. 0,885	169. 0,868	195. 0,854
14. 1,049	40. 0,985	66. 0,946	92. 0,931	118. 0,909	144. 0,885	170. 0,867	196. 0,854
15. 1,043	41. 0,984	67. 0,946	93. 0,931	119. 0,909	145. 0,884	171. 0,865	197. 0,854
16. 1,040	42. 0,983	68. 0,944	94. 0,931	120. 0,907	146. 0,883	172. 0,865	198. 0,853
17. 1,035	43. 0,981	69. 0,941	95. 0,930	121. 0,903	147. 0,883	173. 0,864	199. 0,853
18. 1,033	44. 0,980	70. 0,940	96. 0,929	122. 0,902	148. 0,882	174. 0,863	200. 0,853
19. 1,030	45. 0,980	71. 0,940	97. 0,927	123. 0,901	149. 0,882	175. 0,863	201. 0,852
20. 1,028	46. 0,978	72. 0,940	98. 0,924	124. 0,901	150. 0,881	176. 0,863	202. 0,851
21. 1,022	47. 0,973	73. 0,939	99. 0,924	125. 0,900	151. 0,881	177. 0,863	203. 0,850
22. 1,022	48. 0,969	74. 0,938	100. 0,922	126. 0,900	152. 0,880	178. 0,863	204. 0,850
23. 1,020	49. 0,965	75. 0,937	101. 0,922	127. 0,900	153. 0,879	179. 0,862	205. 0,850
24. 1,020	50. 0,964	76. 0,937	102. 0,922	128. 0,899	154. 0,878	180. 0,861	206. 0,848
25. 1,020	51. 0,961	77. 0,937	103. 0,918	129. 0,899	155. 0,877	181. 0,861	207. 0,848
26. 1,012	52. 0,960	78. 0,937	104. 0,918	130. 0,898	156. 0,877	182. 0,860	208. 0,848

(pokračování tabulky na následující str.)

209.0,845	231.0,827	253.0,815	275.0,798	297.0,778	319.0,764	341.0,740	363.0,706
210.0,845	232.0,826	254.0,815	276.0,797	298.0,777	320.0,763	342.0,738	364.0,705
211.0,844	233.0,825	255.0,814	277.0,796	299.0,777	321.0,761	343.0,737	365.0,695
212.0,843	234.0,825	256.0,813	278.0,795	300.0,775	322.0,761	344.0,736	366.0,693
213.0,842	235.0,825	257.0,812	279.0,794	301.0,775	323.0,761	345.0,733	367.0,685
214.0,842	236.0,825	258.0,812	280.0,794	302.0,774	324.0,760	346.0,733	368.0,670
215.0,842	237.0,825	259.0,812	281.0,793	303.0,774	325.0,758	347.0,728	369.0,665
216.0,842	238.0,823	260.0,812	282.0,793	304.0,773	326.0,757	348.0,728	370.0,664
217.0,842	239.0,823	261.0,812	283.0,793	305.0,773	327.0,757	349.0,728	371.0,645
218.0,838	240.0,822	262.0,811	284.0,792	306.0,773	328.0,757	350.0,725	372.0,645
219.0,837	241.0,822	263.0,810	285.0,790	307.0,772	329.0,757	351.0,725	373.0,634
220.0,837	242.0,822	264.0,807	286.0,789	308.0,772	330.0,755	352.0,725	374.0,633
221.0,836	243.0,821	265.0,807	287.0,788	309.0,771	331.0,755	353.0,724	375.0,630
222.0,836	244.0,821	266.0,807	288.0,786	310.0,770	332.0,753	354.0,724	376.0,615
223.0,835	245.0,821	267.0,805	289.0,785	311.0,770	333.0,751	355.0,723	377.0,605
224.0,835	246.0,820	268.0,804	290.0,784	312.0,768	334.0,751	356.0,721	378.0,601
225.0,835	247.0,820	269.0,802	291.0,780	313.0,766	335.0,750	357.0,718	
226.0,834	248.0,820	270.0,801	292.0,780	314.0,765	336.0,747	358.0,718	
227.0,832	249.0,819	271.0,801	293.0,779	315.0,765	337.0,747	359.0,718	
228.0,831	250.0,817	272.0,799	294.0,779	316.0,765	338.0,742	360.0,717	
229.0,829	251.0,815	273.0,799	295.0,778	317.0,765	339.0,741	361.0,714	
230.0,827	252.0,815	274.0,799	296.0,778	318.0,764	340.0,740	362.0,712	

Průměrná váha = (0,86097 ± 0,09954) g Jakost a) 738/1000 b) 790/1000

6. Typ (Typ „vévoda – sv. Petr“) 177 kusů

1. 1,077	24. 0,977	47. 0,926	70. 0,895	93. 0,862	116. 0,834	139. 0,803	162. 0,733
2. 1,068	25. 0,974	48. 0,926	71. 0,894	94. 0,862	117. 0,830	140. 0,797	163. 0,729
3. 1,047	26. 0,974	49. 0,925	72. 0,893	95. 0,861	118. 0,829	141. 0,796	164. 0,728
4. 1,047	27. 0,973	50. 0,923	73. 0,892	96. 0,860	119. 0,827	142. 0,795	165. 0,725
5. 1,039	28. 0,970	51. 0,922	74. 0,892	97. 0,859	120. 0,826	143. 0,795	166. 0,724
6. 1,031	29. 0,969	52. 0,918	75. 0,890	98. 0,858	121. 0,825	144. 0,794	167. 0,723
7. 1,028	30. 0,967	53. 0,918	76. 0,886	99. 0,856	122. 0,825	145. 0,794	168. 0,720
8. 1,027	31. 0,967	54. 0,916	77. 0,885	100. 0,853	123. 0,823	146. 0,794	169. 0,704
9. 1,022	32. 0,967	55. 0,916	78. 0,880	101. 0,852	124. 0,822	147. 0,791	170. 0,704
10. 1,016	33. 0,959	56. 0,915	79. 0,880	102. 0,851	125. 0,821	148. 0,791	171. 0,703
11. 1,014	34. 0,957	57. 0,915	80. 0,880	103. 0,850	126. 0,820	149. 0,791	172. 0,698
12. 1,014	35. 0,956	58. 0,915	81. 0,878	104. 0,848	127. 0,820	150. 0,790	173. 0,692
13. 1,010	36. 0,956	59. 0,915	82. 0,875	105. 0,847	128. 0,818	151. 0,783	174. 0,685
14. 1,007	37. 0,955	60. 0,915	83. 0,874	106. 0,847	129. 0,817	152. 0,780	175. 0,672
15. 1,006	38. 0,955	61. 0,913	84. 0,873	107. 0,845	130. 0,815	153. 0,779	176. 0,647
16. 1,002	39. 0,954	62. 0,905	85. 0,873	108. 0,843	131. 0,815	154. 0,776	177. 0,603
17. 1,001	40. 0,952	63. 0,903	86. 0,873	109. 0,843	132. 0,814	155. 0,775	
18. 0,986	41. 0,950	64. 0,903	87. 0,872	110. 0,842	133. 0,810	156. 0,770	
19. 0,986	42. 0,949	65. 0,902	88. 0,870	111. 0,839	134. 0,810	157. 0,753	
20. 0,985	43. 0,949	66. 0,900	89. 0,870	112. 0,837	135. 0,807	158. 0,759	
21. 0,982	44. 0,940	67. 0,900	90. 0,865	113. 0,836	136. 0,807	159. 0,753	
22. 0,979	45. 0,930	68. 0,899	91. 0,862	114. 0,834	137. 0,805	160. 0,749	
23. 0,978	46. 0,929	69. 0,898	92. 0,862	115. 0,834	138. 0,805	161. 0,740	

Průměrná váha = (0,87224 ± 0,0941) g Jakost a) 732/1000 b) 760/1000

7. Typ (Typ „lev nad cimbuřím – anděl“)

482 kusů

1. 1,321	49. 0,993	97. 0,942	145. 0,915	193. 0,888	241. 0,854	289. 0,824	337. 0,798
2. 1,250	50. 0,990	98. 0,942	1 6. 0,915	194. 0,888	242. 0,852	290. 0,824	338. 0,798
3. 1,249	51. 0,990	99. 0,941	147. 0,913	195. 0,887	243. 0,851	291. 0,824	339. 0,798
4. 1,214	52. 0,990	100. 0,941	148. 0,912	196. 0,886	244. 0,851	292. 0,823	340. 0,798
5. 1,182	53. 0,989	101. 0,941	149. 0,911	197. 0,884	245. 0,850	293. 0,823	341. 0,797
6. 1,155	54. 0,988	102. 0,940	150. 0,911	198. 0,884	246. 0,850	294. 0,823	342. 0,795
7. 1,145	55. 0,987	103. 0,940	151. 0,910	199. 0,883	247. 0,850	295. 0,822	343. 0,795
8. 1,141	56. 0,987	104. 0,940	152. 0,910	200. 0,881	248. 0,848	296. 0,819	344. 0,794
9. 1,138	57. 0,986	105. 0,940	153. 0,909	201. 0,880	249. 0,848	297. 0,818	345. 0,794
10. 1,128	58. 0,985	106. 0,940	154. 0,909	202. 0,880	250. 0,847	298. 0,817	346. 0,792
11. 1,114	59. 0,984	107. 0,937	155. 0,909	203. 0,879	251. 0,845	299. 0,817	347. 0,792
12. 1,109	60. 0,978	108. 0,936	156. 0,909	204. 0,878	252. 0,844	300. 0,816	348. 0,792
13. 1,108	61. 0,978	109. 0,936	157. 0,908	205. 0,878	253. 0,843	301. 0,816	349. 0,792
14. 1,098	62. 0,975	110. 0,935	158. 0,907	206. 0,877	254. 0,842	302. 0,816	350. 0,792
15. 1,080	63. 0,975	111. 0,935	159. 0,906	207. 0,875	255. 0,841	303. 0,815	351. 0,792
16. 1,077	64. 0,974	112. 0,935	160. 0,905	208. 0,875	256. 0,840	304. 0,815	352. 0,791
17. 1,072	65. 0,974	113. 0,935	161. 0,904	209. 0,875	2 7. 0,840	305. 0,814	353. 0,790
18. 1,072	66. 0,973	114. 0,935	162. 0,904	210. 0,874	258. 0,840	306. 0,814	354. 0,790
19. 1,070	67. 0,971	115. 0,935	163. 0,902	211. 0,873	259. 0,838	307. 0,814	355. 0,788
20. 1,068	68. 0,971	116. 0,934	164. 0,901	212. 0,873	260. 0,838	308. 0,814	356. 0,788
21. 1,067	69. 0,971	117. 0,934	165. 0,901	213. 0,873	261. 0,837	309. 0,814	357. 0,787
22. 1,062	70. 0,970	118. 0,930	166. 0,901	214. 0,872	262. 0,837	310. 0,814	358. 0,787
23. 1,057	71. 0,969	119. 0,929	167. 0,900	215. 0,871	263. 0,836	311. 0,813	359. 0,785
24. 1,044	72. 0,969	120. 0,929	168. 0,899	216. 0,870	264. 0,836	312. 0,812	360. 0,785
25. 1,042	73. 0,967	121. 0,928	169. 0,897	217. 0,870	265. 0,836	313. 0,812	361. 0,785
26. 1,042	74. 0,967	122. 0,928	170. 0,896	218. 0,870	266. 0,835	314. 0,812	362. 0,782
27. 1,040	75. 0,967	123. 0,928	171. 0,896	219. 0,869	267. 0,835	315. 0,812	363. 0,782
28. 1,038	76. 0,967	124. 0,928	172. 0,895	220. 0,869	268. 0,834	316. 0,810	364. 0,782
29. 1,038	77. 0,967	125. 0,928	173. 0,895	221. 0,869	269. 0,834	317. 0,809	365. 0,782
30. 1,033	78. 0,966	126. 0,926	174. 0,894	222. 0,868	270. 0,833	318. 0,808	366. 0,782
31. 1,030	79. 0,963	127. 0,926	175. 0,894	223. 0,868	271. 0,832	319. 0,807	367. 0,781
32. 1,026	80. 0,962	128. 0,924	176. 0,895	224. 0,867	272. 0,832	320. 0,807	368. 0,781
33. 1,026	81. 0,961	129. 0,923	177. 0,894	225. 0,866	273. 0,832	321. 0,807	369. 0,780
34. 1,024	82. 0,960	130. 0,923	178. 0,893	226. 0,866	274. 0,831	322. 0,807	3 0. 0,780
35. 1,024	83. 0,956	131. 0,922	179. 0,893	227. 0,863	275. 0,831	323. 0,807	371. 0,779
36. 1,021	84. 0,956	132. 0,922	180. 0,893	228. 0,863	276. 0,830	324. 0,807	372. 0,779
37. 1,020	85. 0,952	133. 0,920	181. 0,893	229. 0,863	277. 0,830	325. 0,806	373. 0,779
38. 1,016	86. 0,949	134. 0,920	182. 0,892	230. 0,862	278. 0,830	326. 0,805	374. 0,779
39. 1,015	87. 0,949	135. 0,920	183. 0,892	231. 0,860	279. 0,830	327. 0,805	375. 0,777
40. 1,014	88. 0,949	136. 0,919	184. 0,891	232. 0,859	280. 0,830	328. 0,804	376. 0,777
41. 1,012	89. 0,947	137. 0,919	185. 0,890	233. 0,859	281. 0,829	329. 0,803	377. 0,776
42. 1,010	90. 0,947	138. 0,918	186. 0,890	234. 0,859	282. 0,829	330. 0,803	378. 0,776
43. 1,002	91. 0,947	139. 0,917	187. 0,890	235. 0,858	283. 0,829	331. 0,803	379. 0,776
44. 1,000	92. 0,946	140. 0,917	188. 0,890	236. 0,857	284. 0,828	332. 0,802	380. 0,775
45. 1,000	93. 0,945	141. 0,917	189. 0,890	237. 0,857	285. 0,827	333. 0,800	381. 0,775
46. 0,998	94. 0,944	142. 0,917	190. 0,889	238. 0,856	286. 0,827	334. 0,799	382. 0,775
47. 0,995	95. 0,943	143. 0,915	191. 0,889	239. 0,854	287. 0,827	335. 0,799	383. 0,775
48. 0,995	96. 0,942	144. 0,915	192. 0,888	240. 0,854	288. 0,826	336. 0,798	384. 0,773

(pokračování tabulky na následující str.)

385.0,773	398.0,762	411.0,752	424.0,742	437.0,728	450.0,713	463.0,696	476.0,657
386.0,771	399.0,761	412.0,752	425.0,741	438.0,728	451.0,713	464.0,694	477.0,636
387.0,771	400.0,760	413.0,752	426.0,741	439.0,725	452.0,711	465.0,694	478.0,622
388.0,770	401.0,757	414.0,751	427.0,740	440.0,724	453.0,707	466.0,690	479.0,620
389.0,770	402.0,757	415.0,748	428.0,739	441.0,723	454.0,707	467.0,685	480.0,600
390.0,770	403.0,757	416.0,747	429.0,738	442.0,721	455.0,706	468.0,682	481.0,593
391.0,770	404.0,756	417.0,747	430.0,738	443.0,721	456.0,704	469.0,681	482.0,584
392.0,770	405.0,756	418.0,747	431.0,736	444.0,721	457.0,703	470.0,676	
393.0,769	406.0,756	419.0,747	432.0,736	445.0,720	458.0,702	471.0,676	
394.0,768	407.0,755	420.0,745	433.0,735	446.0,718	459.0,700	472.0,674	
395.0,767	408.0,754	421.0,744	434.0,734	447.0,716	460.0,698	473.0,670	
396.0,765	409.0,754	422.0,743	435.0,734	448.0,716	461.0,698	474.0,664	
397.0,763	410.0,752	423.0,742	436.0,730	449.0,715	462.0,697	475.0,658	

Průměrná váha = (0,8606 ± 0,1108) g Jakost a) 710/1000 b) 716/1000 c) 728/1000

8. Typ (Typ „gryf s hlavou biskupa — anděl“)

380 kusů

1. 1,306	31. 1,031	61. 0,980	91. 0,937	121. 0,912	151. 0,882	181. 0,864	211. 0,843
2. 1,241	32. 1,030	62. 0,978	92. 0,936	122. 0,910	152. 0,882	182. 0,864	212. 0,843
3. 1,216	33. 1,021	63. 0,978	93. 0,935	123. 0,910	153. 0,881	183. 0,864	213. 0,843
4. 1,200	34. 1,020	64. 0,978	94. 0,935	124. 0,910	154. 0,880	184. 0,864	214. 0,842
5. 1,193	35. 1,019	65. 0,973	95. 0,934	125. 0,910	155. 0,879	185. 0,863	215. 0,842
6. 1,171	36. 1,019	66. 0,970	96. 0,933	126. 0,910	156. 0,879	186. 0,863	216. 0,841
7. 1,157	37. 1,015	67. 0,970	97. 0,933	127. 0,908	157. 0,878	187. 0,862	217. 0,841
8. 1,156	38. 1,013	68. 0,969	98. 0,933	128. 0,905	158. 0,878	188. 0,862	218. 0,840
9. 1,109	39. 1,013	69. 0,968	99. 0,933	129. 0,904	159. 0,876	189. 0,860	219. 0,840
10. 1,095	40. 1,010	70. 0,968	100. 0,932	130. 0,903	160. 0,876	190. 0,860	220. 0,840
11. 1,095	41. 1,010	71. 0,967	101. 0,932	131. 0,903	161. 0,876	191. 0,859	221. 0,839
12. 1,085	42. 1,010	72. 0,966	102. 0,931	132. 0,903	162. 0,875	192. 0,859	222. 0,838
13. 1,082	43. 1,010	73. 0,965	103. 0,929	133. 0,902	163. 0,875	193. 0,858	223. 0,838
14. 1,079	44. 1,010	74. 0,965	104. 0,929	134. 0,899	164. 0,873	194. 0,858	224. 0,838
15. 1,078	45. 1,008	75. 0,964	105. 0,928	135. 0,899	165. 0,873	195. 0,857	225. 0,838
16. 1,073	46. 1,008	76. 0,963	106. 0,926	136. 0,896	166. 0,873	196. 0,854	226. 0,836
17. 1,069	47. 1,005	77. 0,961	107. 0,926	137. 0,895	167. 0,873	197. 0,853	227. 0,835
18. 1,068	48. 1,003	78. 0,959	108. 0,923	138. 0,894	168. 0,872	198. 0,853	228. 0,835
19. 1,060	49. 1,002	79. 0,957	109. 0,921	139. 0,893	169. 0,872	199. 0,853	229. 0,835
20. 1,060	50. 1,002	80. 0,957	110. 0,920	140. 0,893	170. 0,872	200. 0,853	230. 0,835
21. 1,058	51. 1,001	81. 0,956	111. 0,919	141. 0,891	171. 0,872	201. 0,851	231. 0,835
22. 1,057	52. 0,998	82. 0,954	112. 0,917	142. 0,891	172. 0,871	202. 0,849	232. 0,834
23. 1,052	53. 0,996	83. 0,951	113. 0,917	143. 0,890	173. 0,870	203. 0,848	233. 0,833
24. 1,052	54. 0,995	84. 0,947	114. 0,916	144. 0,888	174. 0,870	204. 0,848	234. 0,833
25. 1,047	55. 0,994	85. 0,947	115. 0,916	145. 0,888	175. 0,869	205. 0,848	235. 0,832
26. 1,043	56. 0,993	86. 0,943	116. 0,915	146. 0,884	176. 0,868	206. 0,847	236. 0,831
27. 1,043	57. 0,993	87. 0,940	117. 0,914	147. 0,884	177. 0,867	207. 0,844	237. 0,830
28. 1,039	58. 0,991	88. 0,938	118. 0,914	148. 0,883	178. 0,866	208. 0,843	238. 0,830
29. 1,037	59. 0,982	89. 0,938	119. 0,913	149. 0,883	179. 0,866	209. 0,843	239. 0,830
30. 1,034	60. 0,981	90. 0,937	120. 0,912	150. 0,882	180. 0,865	210. 0,843	240. 0,828

(pokračování tabulky na následující str.)

241. 0,828	259. 0,815	277. 0,803	295. 0,783	313. 0,768	331. 0,748	349. 0,724	367. 0,667
242. 0,828	260. 0,815	278. 0,801	296. 0,783	314. 0,767	332. 0,748	350. 0,722	368. 0,664
243. 0,827	261. 0,814	279. 0,800	297. 0,782	315. 0,765	333. 0,745	351. 0,714	369. 0,662
244. 0,826	262. 0,813	280. 0,800	298. 0,781	316. 0,764	334. 0,741	352. 0,712	370. 0,660
245. 0,825	263. 0,811	281. 0,800	299. 0,780	317. 0,763	335. 0,741	353. 0,710	371. 0,658
246. 0,824	264. 0,810	282. 0,800	300. 0,780	318. 0,761	336. 0,737	354. 0,706	372. 0,657
247. 0,824	265. 0,810	283. 0,797	301. 0,780	319. 0,761	337. 0,736	355. 0,702	373. 0,655
248. 0,823	266. 0,809	284. 0,796	302. 0,780	320. 0,760	338. 0,735	356. 0,700	374. 0,651
249. 0,823	267. 0,808	285. 0,796	303. 0,780	321. 0,760	339. 0,733	357. 0,686	375. 0,651
250. 0,823	268. 0,808	286. 0,796	304. 0,779	322. 0,760	340. 0,733	358. 0,685	376. 0,645
251. 0,823	269. 0,808	287. 0,793	305. 0,779	323. 0,760	341. 0,733	359. 0,683	377. 0,616
252. 0,823	270. 0,807	288. 0,788	306. 0,778	324. 0,758	342. 0,730	360. 0,679	378. 0,608
253. 0,822	271. 0,806	289. 0,787	307. 0,777	325. 0,758	343. 0,729	361. 0,679	379. 0,597
254. 0,822	272. 0,806	290. 0,786	308. 0,775	326. 0,755	344. 0,728	362. 0,675	380. 0,573
255. 0,818	273. 0,806	291. 0,786	309. 0,773	327. 0,754	345. 0,726	363. 0,674	
256. 0,817	274. 0,805	292. 0,785	310. 0,773	328. 0,750	346. 0,726	364. 0,672	
257. 0,816	275. 0,805	293. 0,785	311. 0,773	329. 0,750	347. 0,725	365. 0,670	
258. 0,815	276. 0,803	294. 0,784	312. 0,772	330. 0,749	348. 0,725	366. 0,670	

Průměrná váha = (0,86907 ± 0,11661) g Jakost a) 720/1000 b) 734/1000 c) 764/1000

9. Typ (Typ „korunované poprsí — orl“)

44 kusy

1. 1,094	12. 0,940	23. 0,873	34. 0,796
2. 1,088	13. 0,935	24. 0,861	35. 0,793
3. 1,046	14. 0,925	25. 0,849	36. 0,785
4. 1,023	15. 0,922	26. 0,844	37. 0,770
5. 1,008	16. 0,908	27. 0,843	38. 0,723
6. 1,000	17. 0,897	28. 0,827	39. 0,720
7. 0,991	18. 0,891	29. 0,824	40. 0,707
8. 0,972	19. 0,885	30. 0,812	41. 0,703
9. 0,969	20. 0,880	31. 0,808	42. 0,665
10. 0,966	21. 0,878	32. 0,803	43. 0,660
11. 0,956	22. 0,873	33. 0,801	44. 0,548 (vylomený)

Průměrná váha = (0,8725 ± 0,1039) g

Jakost a) 740/1000

b) 774/1000

10. Typ (Typ „H. DVX“)

13 kusů

1. 1,117	8. 0,857
2. 1,108	9. 0,815
3. 0,958	10. 0,812
4. 0,953	11. 0,802
5. 0,920	12. 0,760
6. 0,891	13. 0,712
7. 0,866	

Průměrná váha = $\left(0,890 + 0,227\right) - 0,178$ g

Jakost 796/1000

10a. Typ (Typ „H. DVX“ — půlfenik)

1. 0,472	$\text{Průměrná váha} = \begin{pmatrix} 0,422 + 0,050 \\ - 0,043 \end{pmatrix} \text{ g}$
2. 0,420	
3. 0,418	
4. 0,379	
Jakost a) 780/1000	
b) 790/1000	

11. Typ (Typ „Sv. Petr v člunu — biskup vedle vévody“)

1. 1,407	10. 0,900	Průměrná váha = $\begin{pmatrix} 0,961 + 0,446 \\ - 0,161 \end{pmatrix}$ g
2. 1,196	11. 0,895	
3. 1,140	12. 0,889	
4. 1,047	13. 0,855	
5. 0,983	14. 0,845	Jakost 798/1000
6. 0,973	15. 0,838	
7. 0,929	16. 0,803	
8. 0,928	17. 0,800	
9. 0,910		

Norimberské feniky

12. Typ (Typ „lev — poprsí krále“)

1. 0,687	Průměrná váha = $\begin{pmatrix} 0,633 + 0,054 \\ - 0,053 \end{pmatrix}$ g	
2. 0,580		
Jakost a) 660/1000		
b) 660/1000		

Videňský fenik

13. Typ (Typ „slon s věží — kříž ze štítu“)

1. 0,692 g	Jakost 770/1000
------------	-----------------

17 kusů

2 kusy

1 kus

VÁCLAV HUSA

VÝROBNÍ VZTAHY V ČESKÉM MINCOVNICTVÍ
V 15. A 16. STOLETÍ

V rozsáhlé numismatické literatuře domácí i zahraniční je jen několik málo prací, jež si všímají otázek výrobních vztahů v mincovnictví v době feudální. Předmětem numismatického zájmu bývá zpravidla jen mince jako hoto-
vový výrobek, její vnější tvárnost a vnitřní hodnota, po případě okolnosti, za jakých byla nalezena, ve jménu koho byla ražena a pod.; jen zřídka však nacházíme v numismatických dílech i odpovědi na otázky o tom, za jakých podmínek žili ti, kdož minci skutečně vyráběli, jaké bylo jejich postavení ve výrobě a jak se utvářely jejich vztahy k vlastníkům výrobních prostředků. A ještě chudší jsou zmínky o těchto otázkách v historické literatuře, věnované širším souvislostem hospodářsko-společenského vývoje. Vskutku však věc zasluhuje podrobnějšího zkoumání, neboť feudální mincovnictví mělo některé specifické rysy, jimiž se pozoruhodně odlišovalo od ostatních oborů průmyslové výroby.

Středověká rukodělná ražba mincí — jakkoliv byla ve srovnání s moderní strojovou produkcí velmi primitivní a zdoluhavá — náležela k těm výrobním odvětvím, jež se záhy vymykala běžným formám cechovní řemeslné malovýroby. Zhotovení kvalitní mince vyžadovalo si nákladného a složitého výrobního postupu a značné technické dovednosti. Dokud potřeba mincí jako pevně stanoveného měřítka cen zboží nebyla příliš veliká, zastali jejich výrobu technicky zasvěcení jednotlivci s několika málo pomocníky, při čemž dokonce v některých případech ani nepracovali trvale pro téhož objednatele, nýbrž přecházeli po splnění dočasných zakázek s místa na místo, od jednoho velmožského dvora k druhému, tak jako přecházeli z kraje do kraje a ze země do země i příslušníci jiných vzácných odvětví výroby.

Jiná situace však nastala, když si rozvoj zbožní výroby počal vynucovat plynulou ražbu velkého množství několika druhů mincí různé váhy, jakosti a pod. Tu již bylo třeba přikročit k produktivnějším způsobům seriové výroby, založeným na složité kooperaci a dělbě práce značného množství kvalifikovaných (a zčásti i nekvalifikovaných) zaměstnanců, soustředěných v několika navzájem spojených provozovnách. Kromě toho vzácnost surovin, z nichž se mince vyráběly, a potřeba dodržování předepsané váhy a jakosti

oběživa vynutily si záhy přísný kontrolní systém, pomocí něhož byla po celou dobu výrobního postupu bedlivě střežena kvanta drahých kovů určených k zmincování.

To vše vedlo k tomu, že v mincovnictví velmi časně — mnohem dříve než v kterémkoliv jiném výrobním odvětví — vešly v život složitější a pokročilejší formy techniky a organizace výroby, jež se projevily i v složitých a osobitých výrobních vztazích, jimiž byly k mincovně poutány jednotlivé kategorie jejich zaměstnanců.

Zvláště v Čechách, kde ve 14. až 16. století nabyla ražba mincí velkého rozsahu a vysoké technické úrovně, utvořily se ve výrobních vztazích v mincovnictví některé svérázné zvláštnosti, pro něž nenacházíme jinde obdoby.

Podrobné sledování této otázky v celé šíři vyžadovalo by si věnovat pozornost i nejstarším fázím českého mincovnictví v 10. až 13. století i potom pronikavým změnám, jež nastaly po velké mincovní reformě krále Václava II. na přelomu 13. a 14. věku. V této studii chceme se však omezit na dobu pozdější — od sklonku 15. do začátku 17. století. Vede nás k tomu především to, že na rozdíl od starší doby, z níž se nám dochovaly jen kusé a mezerovité prameny, máme pro mladší dobu od sklonku 15. století zachován dokumentární materiál k dějinám českého mincovnictví v takové hojnosti, že si můžeme udělat dosti jasný obraz o tom, za jakých technických předpokladů a pracovních podmínek se tehdy v českých mincovnách pracovalo. A na podkladě tohoto obrazu rozvitých forem výrobních vztahů bude pak možno lépe pochopit a objasnit leccos z toho, co je o počátcích těchto vztahů dosud zahaleno temnotou.

Kromě toho je tu však ještě jiný důvod, pro nějž zasluhuje 16. století zvláštní pozornosti. V této době vynucuje si zrychlený rozvoj tržních vztahů některé změny v mincovních výrobních technikách i v rozsahu výroby a v souvislosti s tím dochází i k odstranění některých typicky feudálních zvláštností, jimiž se do té doby výrobní vztahy v mincovnictví vyznačovaly.

Při studiu českých mincoven 16. století můžeme se na štěstí opřít o hodnotné historicko-numismatické monografie, jež nás seznamují s technikou a organizací výroby do takových podrobností, jakých se nám dosud nedostává snad pro žádné jiné výrobní odvětví tohoto období.

Je to především velké dílo Emanuela Lemingera o kutnohorském mincovnictví, založené na mnohaletém trpělivém studiu nepřehledného bohatství archivních fondů městského a horního archivu v Kutné Hoře.¹⁾ Em. Leminger

¹⁾ Em. Leminger, *Královská mincovna v Kutné Hoře* (Rozpravy České akademie... tř. I, č. 48, 1912 — dále cituji jen: Leminger. — Roku 1924 vydal autor pod tímž názvem *Dodatky* (Rozpravy... I/70 — cituji dále: Leminger, *Dodatky*). — Některé údaje jsou i v ostatních pracích Lemingerových, zejména v jeho díle *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře* (Rozpravy I/71, 1925), i v rukopisné pozůstalosti jeho syna ing. Ot. Lemingera, chované v Historickém ústavu ČSAV. — Je však třeba upozornit, že v citacích archivních pramenů v dílech Em. Lemingera jsou mnohdy nepřesnosti a že tudíž nelze na tyto citace vždy plně spoléhat.

ger shromáždil pramenný materiál k dějinám kutnohorské mincovny v takové úplnosti, že stěží lze — zvláště pokud se týče doby před rokem 1526 — jeho dílo heuristicky doplnit novými podstatnými kusy.

Neméně podrobný obraz o činnosti druhé královské mincovny v 16. století, pražské, podává nám důležitá práce Emanuely Nohejlové, jež se opírá především o pramenný materiál z montanních a mincovních fondů ústředních pražských archivů.²⁾ Monografie Em. Nohejlové nám umožňuje zejména postihnout některé pozoruhodné rozdíly, jež byly v postavení zaměstnanců mezi mincovnami pražskou a kutnohorskou.

Méně jasno již máme o technickém vybavení a o organizaci provozu v třetí významné české mincovně 16. století — jáchymovské, kde jsme odkázáni hlavně na zastaralou již práci Eduarda Fialy.³⁾ A ještě chudší jsou v monografické literatuře zmínky o technickém postupu a o výrobních vztazích v menších feudálních a městských mincovnách 15. století⁴⁾ a stejně tak i v královské mincovně v Českých Budějovicích z let 1570—1610.⁵⁾

Pro objasnění otázek, jež nás zajímají, přichází však v úvahu především mincovna kutnohorská, jež svým trváním, významem a rozsahem činnosti daleko předčila všechny ostatní mincovny v zemi.

*

Veliký pokus o sjednocení měny, k němuž došlo v českém státě na přelomu 13. a 14. věku, vysvětluje souvěký letopisec přáním krále Václava II., aby prý „lid, který společně má jediného krále a v jediném jest pojat království, také v jediné měně měl vzájemné společenstvo“.⁶⁾ Nebyla to ovšem pouhá libovůle panovníkova, nýbrž především zákonitě nutnosti hospodářsko-spoločenského vývoje, vyvolané růstem zbožní výroby a peněžních vztahů, jež si vynutily velkorysé reformní dílo, spojené se jménem Václava II. Ve svých důsledcích pomáhal ovšem tento počín zároveň i posilovat a upevňovat ústřední panovnickou moc a nelze nevidět, že tu šlo o jeden z nejranějších pokusů o částečné překonání feudální roztržetosti na poli hospodářských

²⁾ Em. Nohejlová, *Z příběhů pražské mincovny. Nástin jejích osudů v letech 1537 až 1618* (1929). — Paní doc. Dr. Em. Nohejlové-Prátové vděčím i za mnohé cenné rady a připomínky k této mé studii.

³⁾ E. Fiala, *Das Münzwesen der Grafen Schlick* (Wiener numismatische Zeitschrift, XXII—XXIII, 1890—1891, též zvl. otisk).

⁴⁾ Skrovnou starší literaturu, vztahující se k mincovně Rožmberků, k mincovně chebské a k dočasným mincovnám v Praze, Českých Budějovicích a v Plzni v 15. století uvádí nejnověji Karel Castelin v díle *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300—1471* (1953).

⁵⁾ Em. Nohejlová, *Ražby mincovny v Českých Budějovicích okolo r. 1600* (Numismatický časopis československý XVI—XVII, 1940/41, str. 50—78). — Srov. též starší práci R. Huyera, *Die Münzstätte in Budweis und Rudolfstädter Bergbau* (Numismatische Zeitschrift, N. F. 19, 1926, str. 123—136).

⁶⁾ *Kronika zbraslavská*, *Prameny dějin českých*, IV, str. 80.

vztahů. Od zavedení grošové soustavy obě země, jež tvořily jádro českého státu a z nichž nakonec vzešel novodobý český národ — Čechy a Morava — měly v podstatě nepřetržitě jednotnou základní měnu.⁷⁾

Nejdůležitějším technickým předpokladem pro uskutečnění této reformy bylo soustředění veškeré produkce mince v jedné výrobně a nejužší sepětí této ústřední mincovny přímo s prvovýrobou potřebných surovin. Ne méně než 17 — a možná i více — menších mincoven, roztroušených po jednotlivých významnějších tržních střediscích Čech, Moravy a Slezska, bylo přeneseno do bezprostřední blízkosti nejbohatšího naleziště stříbrných rud, do Kutné Hory. A tu spojením všech těchto drobných mincoven vzniká jediná mincovna centrální, jednotně spravovaná a zajištěná plynulým přísunem všeho nezbytného materiálu.

Tak jako byl tento čin ve své době v celé střední Evropě ojedinělý a daleko předbíhal vývoj v okolních zemích, tak i sama budova mincovny, Vlašský dvůr v Kutné Hoře, má jedinečný význam v dějinách technického vývoje: je to nepochybně nejstarší, alespoň částečně dochovaná velkovýrobná na našem území a zároveň nejstarší hmotný památník počínajícího úsilí o překonávání feudální hospodářské roztržičnosti na přelomu 13. a 14. století.

Vzniká přirozeně otázka, jaký byl společensko-hospodářský charakter této výroby. V literatuře nacházíme nejednou mínění, že tu šlo o objekt, který byl již jakousi anticipací podniku kapitalistického. Tak Josef Šusta hovoří o raném kapitalismu v souvislosti s počátečním rozvojem Kutné Hory a mincovní reformou Václava II.; a podobně Karel Castelin v nedávno vydané práci o české drobné minci dochází k závěru, že tu vznikla „ve střední Evropě první, takřka moderní výroba mincí, které chyběly jen stroje, aby ji bylo možno označit jako tovární“.⁸⁾

Pokud jde o pojem „kapitalismus“, není snad dnes již třeba dokazovat, že jeho užívání pro dobu 13.—14. století je hrubým anachronismem. Avšak ani představa, že kutnohorské mincovně 14. věku chyběly jen stroje, „aby ji bylo možno označit jako tovární“, není správná. Chceme-li nějaký podnik

⁷⁾ To ovšem neznamená, že by na našem území byla již za feudalismu jediná platná měna. Feudální hospodářská roztržičnost a libovůle se projevovala, jak známo, i u nás až do sklonku feudální doby m. j. v tom, že tu kromě domácí mince obíhaly hromadně i mince cizí, hlavně německé a uherské, z nichž některé byly pro chronický nedostatek domácí mince uznávány za pomocnou měnovou soustavu. — Pozoruhodné však je, jak silné bylo pouto společné domácí měny již v 15. století nejen pro Čechy a Moravu, nýbrž i pro ostatní země české koruny: po smrti krále Jiřího, kdy vedlejší země připadly na čas pod nadvládu uherského krále Matyáše, vynutily si hospodářské potřeby, že i ve vedlejších zemích byla zavedena ražba mince — jak bylo stanoveno dohodou jihlavskou roku 1486 — „na touž váhu, zrno i stříh“ jako byly české groše. Jen v rázu mincí měl být rozdíl v tom, že na mincích, ražených Matyášem, mělo být v legendě uvedeno jeho jméno. Obě strany měly dokonce provádět vzájemnou kontrolu dodržování dohody.

⁸⁾ J. Šusta, *Dvě knihy českých dějin*, I, str. 55 a n.; Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví (*České dějiny* II/1, str. 525, 550 a j.). — K. Castelin, cit. dílo, str. 20.

považovat za „manufakturní“ nebo „tovární“, tu nemůžeme spatřovat jediný rozhodující znak jen ve stupni jeho technického vybavení. Vyrábějící továrna — to nejsou jen strojová zařízení, to jsou i lidé, pracující za určitých specifických podmínek, odlišných od pracovních podmínek v drobné řemeslné malovýrobě nebo v produkci domácí a pod. Máme-li tedy odpovědět na otázku, jaká byla sociálně ekonomická povaha středověkých mincoven, musíme zjistit nejenom jak tu byla výroba organizována, nýbrž také, a to hlavně, jaké bylo postavení výrobců ve výrobě, jaké byly jejich vlastnické vztahy k výrobním prostředkům.

*

Podívejme se, jak byla organizována výroba v kutnohorské mincovně v době kolem rozhraní 15. a 16. století. Nejvýraznějším rysem je tu pokročilá dělba práce. Celý výrobní postup se rozpadá v několik samostatných fází, provozovaných v oddělených provozovnách odborně vyučenými dělníky.⁹⁾

Suroviny, z nichž se mince v Kutné Hoře razila — stříbro a měď — vyžadovaly si dosti složité předběžné úpravy, dříve než přišly na pregéřský špalek. Nejdůležitější surovina, stříbro, přicházela do mincovny v několika podobě. Daleko největší kvanta dodávaly stříbrné hutě, a to nejen kutnohorské, nýbrž (až na některé výjimky) i z ostatních dolů na území českého státu. To bylo stříbro surové, krušné, nebo, jak bylo také nazýváno, hertovní. Druhým zdrojem suroviny byl t. zv. peněžní pagament, t. j. jednak starší mince domácí, vzaté z oběhu, jednak mince cizozemské, pokud nebyly v českém státě „berné“. A konečně třetí zdroj stříbrné suroviny tvořil t. zv. pagament klenotní, t. j. nejruznější umělecko-řemeslné výrobky, šperky, nádoby a pod., jež byly z toho či onoho důvodu určeny k zmincování.

Ve většině případů bylo nutno stříbro napřed roztavit a přepálením očistit od všech nežádoucích příměsí. Tato rafinační procedura byla nezbytná z několika důvodů. Předně s hlediska výrobně technického bylo nutno zbavit stříbro pozůstatku olova, antimonu a pod., jež zmenšovaly jeho tažnost a kujnost. Vyrobení čistého stříbra (t. zv. fejnu) bylo dále nezbytným předpokladem pro přesné stanovení předepsaného zrna mince. A konečně bylo přetavení nutné i proto, aby bylo možno bezpečně ohodnotit kvalitu suroviny

⁹⁾ Není cílem této studie obírat se rozбором pracovního postupu v mincovnách do všech detailů; jde nám jen o zjištění, na které základní fáze se výrobní proces rozpadal, abychom mohli konkrétně posoudit, jak pokročilá tu již byla dělba práce. V podrobnostech odkazují na citované dílo Lemingerovo, o němž se především opírám. Pokusil jsem se vyložit výrobní proces způsobem obecně přístupným, neboť mnohé staré výrazy hutnické a mincovní terminologie (jako na příklad prengad, gérovna, kernárna, kernér, gosa, gysárna, kysa, kysér, zágrovná, prengrec, fejn, cány, barchány, farfule, pláty, šrotlíky, kvečování, klopování, var-dajn, frzuchar, lorýř, vajsomora, vinštýř, preggaden atd.) jsou neodborníku většinou nerosozumitelné.

nabídnuté k zmincování. To bylo úkolem proběře (vardajna, frzuchara), jenž se svými pomocníky analysoval vzorky kovů. Přepalování stříbra se dalo v samostatné prostorné místnosti (staré názvy: prenárna, prengárna, prengad), kde pracovali přepalovači¹⁰⁾ (prenéři, někdy také zvaní roštěři, šmelcíři) u prostých, nevelkých pecí, v nichž rafinovali stříbro pomocí přísady tvrdého olova v nístějích (testech) za stálého přívodu prudkého proudu vzduchu. Přepalovači měli pomocné dělníky, rozdmychovače (dýmáky), kteří ručně poháněli měchy u ohnišť, nabíjeli testy popelem a konali i jiné pomocné práce.

Souběžně s přepalováním a rafinací stříbra se prováděla úprava druhé základní suroviny — mědi. Se stoupající potřebou oběživa vzrůstala potřeba mědi jako levnější mincovní suroviny, zejména pro výrobu drobné mince s menším obsahem stříbra. Měď přicházející do mincovny byla po roztavení rozdrobňována na malá, brokovitá zrnka. To se dalo hlavně proto, aby bylo možno při slévání mědi se stříbrem docilovat rovnoměrného složení mincovní hmoty; kromě toho umožňovala granulace rychlejší slévání, což z hospodářně výrobní postup, zejména šlo-li o velká kvanta mědi.

Tato procedura se již v 15. století označovala jako „zrnění mědi“ a místnost, kde se zrnění provádělo, byla zvaná kernárna nebo kernhaus. Nebude proto, myslím, proti duchu českého jazyka, budeme-li volit pro tuto provozovnu označení „zrnárna mědi“ a budeme-li dělníky, kteří zrnili, nazývat „zrníči“ (kernéři).

Ve starších dobách se zrnění mědi neprovádělo v mincovně, nýbrž přímo v hutích. Teprve ze sedmdesátých let 15. století máme nejstarší doklady svědčící o tom, že zrnění bylo již zapojeno do přípravných prací v samotné mincovně.¹¹⁾ Důvod pro to spočíval, jak se zdá, především v tom, že soustředění tohoto úseku výroby na jednom místě umožňovalo přejít k dokonalejšímu a produktivnějšímu technickému zařízení.

Starší způsob zrnění byl primitivní a zdoluhavý. Spočíval v tom, že roztavená měď se lila přes mokrá košťata, jimiž máchal zrnířův pomocník, dokádě naplněné vodou. Tím se docilovalo rozstříkování mědi v kapky, jež ve vodě tuhly v zrnka. Tohoto jednoduchého způsobu se užívalo nepochybně všude v menších hutích a mincovnách i v 16. století, neboť Lazar Ercker v pojednání o hutnictví o něm mluví jako o běžně užívaném postupu.¹²⁾

Avšak v kutnohorské mincovně, kde spotřeba mědi byla v některých obdobích velká (zvláště, kdykoliv bylo třeba v souvislosti s měnovými reforma-

¹⁰⁾ České označení „přepalovač stříbra“ máme doloženo již r. 1528 v českém znění smlouvy Ferdinanda I. se Šliky (Ústřední archiv ministerstva vnitra, fond: RG 5, fol. 23. — Celý dokument otiskl J. Smolík v pojednání Smlouva krále Ferdinanda I. s pány Šliky o hory a minci Jáchymovskou, Pam. archeol. XX, 1902—1903, sl. 333—340).

¹¹⁾ Nejstarší záznam je z r. 1477, kdy se mluví o stavbě „komínu k zrnění“ (srov. Leminger, str. 14).

¹²⁾ L. Ercker, Beschreibung aller furnemisten mineralischen Ertzt und Berckwercksarten (1576), fol. 23 a n.

mi přemincovat většinu oběživa), nebylo možno s touto primitivní procedurou postačit výrobnímu tempu ostatních oddělení. A tak pravděpodobně na sklonku 15. století bylo v kutnohorské zrnárně instalováno mechanické zařízení, jež umožňovalo rychlejší granulaci. Roztavená měď se rozstříkovala vyléváním na rychle rotující válec s vodorovnou osou, zpola ponořený ve vodě.

Aby válec dociloval potřebné rychlosti obrátek, nestačilo pohánět jej ručně pomocí vratidla, nýbrž bylo třeba uvádět jej do pohybu soukolím, jakého se tehdy běžně užívalo ve mlýnech. Kutnohorská mincovna ležela ovšem příliš vysoko nad říčkou Vrchlicí, než aby bylo možno pohánět hlavní kolo vodní silou. Proto bylo v dané situaci nejvýhodnější používat k pohánění tohoto mechanismu lidské síly. Hlavní kolo roztáčeli šlapáním pomocní dělníci — šlapáci.¹³⁾ Toto „velké kolo“ bylo pravděpodobně umístěno vně zrnárny a na jeho prodloužené hřídeli bylo namontováno převodní soukolí s menším kolem palečným, jež převádělo pomalý běh velkého kola „do rychla“. Je možné, že tento stroj poháněl dokonce ne jeden, nýbrž několik válců a že na něj byl zapojen i mechanický pohon měchů u zrnírenské peci, jak tomu bývalo v soudobých hutích a pod.

Byl to pravděpodobně jediný poháněcí stroj, jehož bylo v kutnohorské mincovně určité již na přelomu 15. a 16. století užíváno. Nepodařilo se mi zatím najít doklady o tom, že by se v této době provádělo zrnění mědi takovým způsobem i v jiných mincovnách domácích nebo zahraničních. Zdá se však, že tento poháněcí mechanismus byl ojedinělou zvláštností kutnohorské mincovny a že jeho zřízení bylo vynuceno mimořádně velkým provozem ve Vlašském dvoře. V druhé polovině 16. století vyráběla kutnohorská mincovní zrnárna granulovanou měď v některých letech i pro mincovny v Praze, v Českých Budějovicích a v Jáchymově.¹⁴⁾

Další fází přípravných prací bylo slévání přepáleného stříbra (t. zv. prantu) a zrnění mědi v jednolitou mincovní hmotu (t. zv. sazený verk). To se provádělo rovněž v samostatné slévárenské dílně (staré názvy: gysárna, kysárna, gosa, kysa, kyskomora), kde pracovali slevači (gyseři, kyseři) pod vedením zkušených verkmistrů a za dozoru úředníků mince a královského proběře (zvaného též gvardejn, vardajn nebo frzuchar), jenž prováděl analyzy a kontrolu předepsaného zrna mincovní hmoty. I tu se pracovalo hlavně kolem ohniště a kromě výroby slitiny přesně stanoveného složení bylo úkolem slevačů odlévat slitinu do formy potřebné pro další zpracování.

¹³⁾ Nejstarší dochovaný údaj o „opravení kola, jako měď zrní“ je v registrech verkových z r. 1499 v městském a horním archivu v Kutné Hoře (srov. Leminger, str. 15); bylo-li toho roku kolo již opravováno, je pravděpodobné, že stroj byl postaven již dříve. — Zmínka o „pacholcích, kteří v kole chodí“ je v nedatovaném listu zrníče Jana Holého v témže archivu (dříve v archivním oddělení musea archeol. sboru Vocol v Kutné Hoře. Uvádí ji i Leminger, str. 16).

¹⁴⁾ Em. Nohejlová, Z příběhů pražské mincovny, str. 87, pozn. 589; srov. též Leminger, str. 125, 147; Dodatky, str. 19.

Odlévání se dalo celkem jednoduchým způsobem: kadlub, zhotovený z textilie (z barchanu, cvilinku) namáčené ve vodě, byl uzpůsoben tak, že odlitky měly podobu tyčinek, zvaných pruty (cány). Při „lití cánů“ pomáhali každému slevači dva tovaryši, zvaní barchaníci. Kromě nich byli pravděpodobně i ve slévárně další pomocní dělníci, obsluhující měchy u ohnišť a pod.

Odlité pruty, přesně zvážené a ocejchované, byly někdy určeny i k prodeji zlatníkům a kovotepcům jako surovina pro další řemeslné zpracování; největší část prutů však postupovala do dalších výroben v mincovně, kde se dále obráběla.

To byly kovářské dílny, zvané šmitny. Zaměstnanci pracující ve šmitnách se nazývali minciři. Jejich úkolem bylo roztepati pruty mincovní hmoty těžkými kladivy na kovadlinách do formy úzkých pásů, t. j. pruhů plechu předepsané tloušťky, z něhož pak byly řezány nebo velkými nůžkami stříhány čtverečky (farfule); z těch se pak dále kroužily nebo průbojníkem vyrážely kotoučky, zvané střížky (pláty, šrotlíky).¹⁵⁾

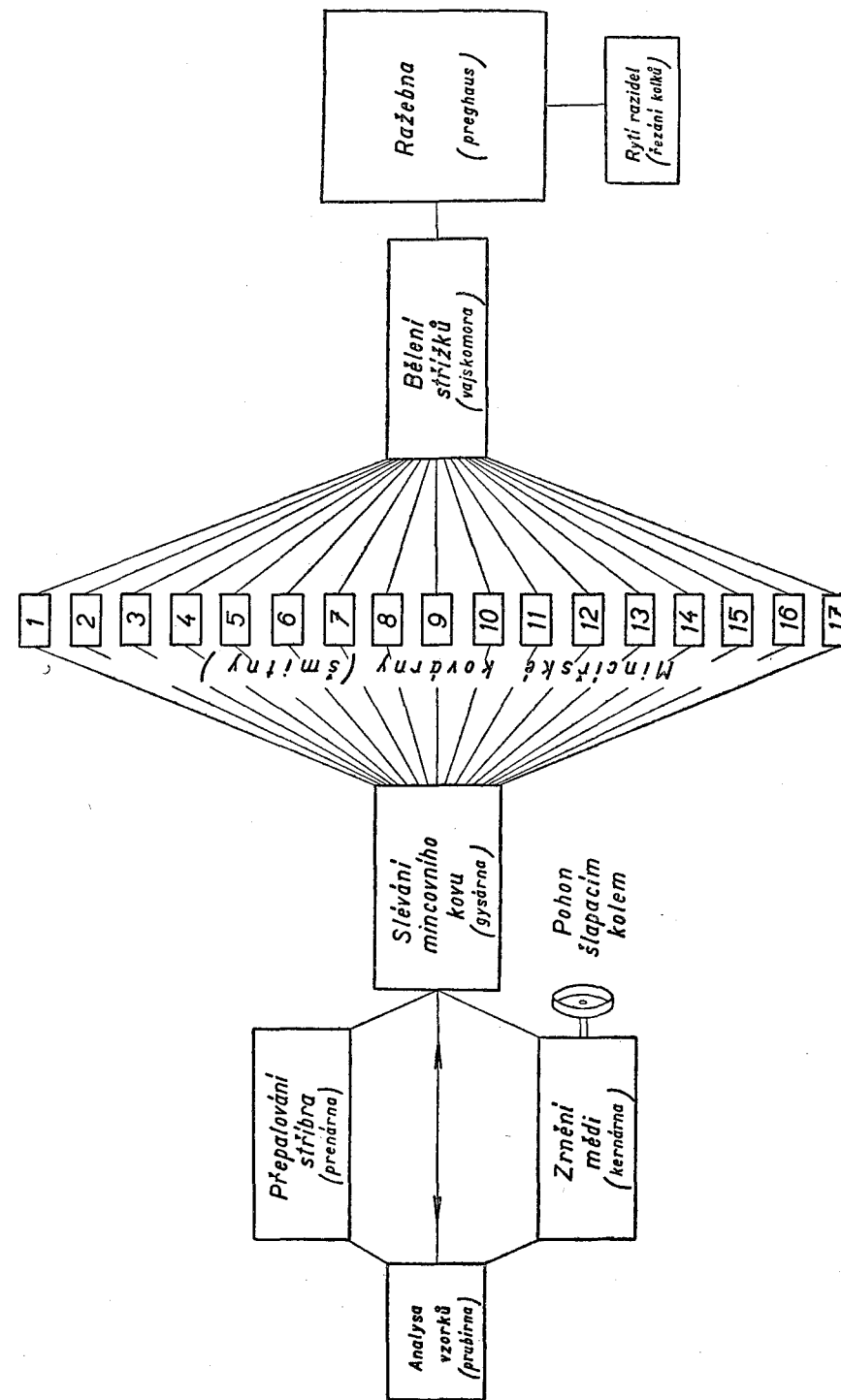
Při plném stavu výroby pracovalo se v kutnohorské mincovně v sedmácti šmitnách, jež tu pravděpodobně existovaly již od samého založení mincovny. V každé ze šmiten byla důsledná dělba práce mezi těmi, kdož pruty roztepávali, a těmi, kdož roztepané pásy plechu rozstříhovali, upravovali do tvaru kotoučků (střížků) a pokroucené střížky vyrovnávali.¹⁶⁾

Ze šmiten šly střížky do další dílny, kde byly ve velkých měděných kotlech vyvářeny v roztoku vinného kamene (vajštanu, vinštýře) a kuchyňské soli tak, aby z nich byla odstraněna veškerá nečistota a mastnota. Pak byly střížky propírány vodou, vysoušeny, žihány, drhnuty jemným pískem a uhelným prachem a pod. Celé této proceduře bělení se říkalo lorování (pravděpodobně od slova löhren); místnost, kde se střížky bělily, se označovala jako vajškomora a dělníci (běliči) byli zvaní lorýři. Bělení střížků bylo součástí díla minciřského.

Poslední fází výrobního procesu byla konečně vlastní ražba mincí, jež se dala opět v samostatné dílně. Byla to ražebna (preghaus, preggaden), kde

¹⁵⁾ Vystříhování střížků velkými nůžkami bylo v Kutné Hoře běžné ještě po celé 16. století — alespoň pokud šlo o velkou minci. Při výrobě drobné mince bylo však podle mínění Em. Nohejlové-Prátové již v 15. století nepochybně užíváno nějakého druhu průbojníku, jak tomu nasvědčují zejména ostřížky (cissury, cissalie), nalezené v nedávno objevené výrobně falešné mince z 15. století v podzemní jeskyni na Zlatém koni u Koněprus. Srov. Nohejlová-Prátová, Numismatické památky doby husitské, Čas. Nár. musea CXX, 1951, str. 31.

¹⁶⁾ Vyrovnávání pokroucených střížků (kvečování) se dalo pomocí speciálních těžkých kladiv (kvečhamrů); o tom podrobněji Leminger, 34–35. — V Kořínkových „Starých pamětech kutnohorských“ (1675) je svědectví o tom, že v 17. století byla dělba práce v minciřských šmitnách ještě pokročilejší: „...minciři farfule, totiž čtverhranné kusy stříhali a z těch farful pláty dělali --- z mítaři těm plátům křehkosti v ohni odníмали: klopíři okrouhlé dělali: hejiři je přebírali: štosíři z křivolakých rovné činili...“ Pro 15. a 16. století nemáme tak důslednou dělbu práce dosvědčenu, ale není vyloučeno, že se už tehdy praktikovala. Srov. také Leminger, str. 47, pozn. 15.

Schema č. 1. Výrobní postup v mincovně v Kutné Hoře kolem r. 1500.

pracovali raziči, rázubitci (pregéři, prekýři) na „pregéřských stolicích“ u špalků (štoků), na nichž mocnými údery kladiv bušili do dvojitých razi-del, mezi něž byly vkládány střížky.

V době, kdy kutnohorská mincovna pracovala naplno, razidla se rychle opotřebovávala; byl tu proto stále zaměstnán i rytec razidel (zvaný řezač kolků). Míval často samostatnou dílnu i s několika pomocníky.

*

Taková byla dělba hlavních pracovních úkonů při výrobě mince v Kutné Hoře na přelomu 15. a 16. století. Pro posouzení charakteru této výroby je třeba si položit i otázku, kolik lidí pracovalo v jednotlivých dílnách a jak velký byl celkový počet zaměstnanců v kutnohorské mincovně v tomto období. Emanuel Leminger se ve svém díle o kutnohorské mincovně touto otázkou nezabýval a ani v pramenech 15. a 16. stol. nenalézáme úhrnných údajů o stavu osazenstva. Avšak na podkladě rozptýlených zpráv o situaci v jednotlivých dílnách možno se pokusit alespoň o přibližný odhad celkového počtu pracovních sil. Přitom je ovšem třeba mít na paměti, že rozsah provozu a tím i stav osazenstva velmi kolísal.

V dílně, kde se přepalovalo a tříbilo stříbro, vyžadovala si povaha práce dosti značného počtu zaměstnanců. Již v první polovině 14. století tvořili kutnohorští mistři přepalovači (prenéři) samostatné tovaryšstvo a roku 1343 dostali od krále Jana Lucemburského privilegium, podle něhož počet členů tovaryšstva byl omezen maximálním číslem deset.¹⁷⁾ Nemáme bezpečných zpráv, zda tento numerus clausus platil ještě na sklonku 15. a 16. století. Protože však provoz kutnohorské mincovny v době jagellovské pravděpodobně nebyl nižší než v době Jana Lucemburského, můžeme předpokládat, že i na přelomu 15. a 16. věku pracovalo tu nejméně 5–10 prenéřů. Měl-li každý z nich jen po jednom robenci a po jednom pomocném dělníku na rozdmýchování ohně, pak docházíme pro dílnu, kde se přepalovalo stříbro, k průměrnému počtu 15–30 pracovních sil.¹⁸⁾

¹⁷⁾ „...A najprve jsme jim naší kniežetskú mocí tohoto práva puojčili a milosti, aby v jich thovařištvu jich více nebylo, než jedno deset preneruov, kteřížto knapové slovú a své mzdy zaslúžiti umějí a mohú...“ V privilegii se dále hovoří o třech starších prenéřského tovaryšstva a o tom, že „robenci mají poslušni knapův býti v prengadě“. — Privilegium z 24. června 1343 se dochovalo ve třech rukopisech v českém překladu z 15. století: v „Transsumpta privilegiorum“ v městském a horním archivu v Kutné Hoře, dále v rukopise kláštera Strahovského, č. 172, fol. 183 v. a konečně v archivu Žerotinském. Plné znění českého překladu privilegia vydal Jar. Čelakovský: Sběrka pramenů práva městského II, str. 378–381; tamtéž na str. 882–883 i text potvrzení téhož privilegia Václavem IV. ze 14. září 1396. — O některých dalších ustanoveních tohoto privilegia viz níže.

¹⁸⁾ Pojem robenec se vyskytuje nejednou v pramenech 15.–16. století pro označení střední kategorie mladých pracovníků na přechodu mezi učedníky a tovaryši. Podle Z. Wintra (Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století [1906] str. 728) nazýval se robencem (nebo „mládkem“, „pacholetem“, „vyučeným pacholetem“) mladík, který již ne-

Naproti tomu v zrnírně mědi byl asi počet zaměstnanců značně menší. Pracovalo-li se jen u jednoho ohniště a pomocí jediného válce, pak tu pravděpodobně nebylo více než 4–6 pracovníků: mistr zrníč (kerněř), jeho tovaryš, po případě učedník a 2–3 nekvalifikovaní pomocní dělníci (rozdmýchovač ohně, dva šlapáci v kole). Jestliže však bylo v provozu více ohnišť a větší počet válců, pak bychom museli uvedený odhad podstatně zvýšit.

V další slévárenské dílně (gysárně) bylo, jak se zdá, asi 3–5 mistrů slevačů (gysérů), 6–10 robenců (2 barchanici u každého mistra při lití cánů!) a 3–5 pomocných sil u ohnišť.¹⁹⁾ Možno tedy odhadovat počet pracovníků ve slévárenské dílně na 12–20.

Největší počet zaměstnanců byl v minciřských šmitnách. Z doby o sto let pozdější, ze samého sklonku 16. století máme zprávu o tom, že „dělníků minciřských do třiceti osob jest a býti musí“; z téhož pramene se však zároveň dovídáme, že „nyní malí verkové bývají“ a že „vždycky na větším díle toliko velká mince se dělá“.²⁰⁾ To znamená, že kutnohorská mincovna nebyla v té době v plném provozu a že při výrobě velké (tolarové) mince bylo třeba menšího počtu minciřů.

Kromě toho na sklonku 16. století neměla již kutnohorská mincovna toho téměř monopolního postavení, jaké měla v době o sto let dříve; byly tu i královské mincovny v Jáchymově, v Praze, a v Českých Budějovicích, takže i z toho důvodu byl provoz v Kutné Hoře mnohem menší. A konečně je možné, že v druhé polovině 16. století byl již výrobní postup v minciřských dílnách poněkud zhospodárněn a zdokonalen, takže i to mohlo mít vliv na snížení počtu zaměstnanců. Vezmeme-li to vše v úvahu, můžeme považovat za velmi pravděpodobné, že v starších dobách pracovalo ve šmitnách rozhodně více zaměstnanců, než uvádějí prameny z konce 16. století.

Potvrzují nám to ostatně i některá jiná svědectví ze starší doby. Tak již v majestátu krále Václava IV. z 21. srpna 1409 se ustanovuje, „aby každá

byl učedníkem a ještě nebyl tovaryšem nebo, lépe řečeno, nebyl ještě tovaryšem dospělým, starším, plnoprávným. (Srov. též Z. Winter, Český průmysl a obchod v 16. věku [1913], str. 339 a j.) — V kutnohorské mincovně bylo — jak ještě uvidíme — názvu robenců (někdy také roubenců) užíváno pro označení jednak mladších dělníků, kteří se v práci teprve zaučovali, a pak vůbec pro všechny námezdně pracující (kvalifikované) dělníky, pokud se nestali knapy, t. j. plnoprávními členy obce, kteří ve výrobě plnili úlohu dílenských mistrů a jejichž počet byl omezen.

¹⁹⁾ Můžeme tak soudit především ze záznamů o „přilepšeních“, jež dostávali o suchých dnech slevači a jejich pomocníci; tu se uvádějí na sklonku 15. a v prvních desetiletích 16. věku několikrát „3 kyséři“. Z téže doby máme i údaje o počtu hutnických klobouků, kukel a rukavic, jež správa mincovny kupovala pro slévárenskou dílnu. Bývalo kupováno 3–5 kukel a klobouků (pravděpodobně jen pro mistry slevače) a 10–26 párů rukavic. O tyto údaje však se nelze bezpečně opřít, neboť je třeba počítat i s možností, že v některých případech byly tyto předměty jen dokupovány, pokud se opotřebovaly, jindy opět mohly být kupovány i nadpočet, do rezervy (srov. Leminger, str. 19–20 a 28).

²⁰⁾ Městský a horní archiv v Kutné Hoře, horní odd. č. 4111/V. — Leminger, str. 243.

šmitna v našem dvoře na Horách Kuthnách měla při nejmenším tři řádné knapy, kteříž by to uměli dobře dělati a na tom diele dobře byli zkušení a na minciářském řemesle byli dobře rozumní“.²¹⁾ Počet tří knapů pro každou šmitnu odpovídá třem hlavním úkonům, na něž se rozpadala dělba práce ve šmitnách: 1. výroba plechu roztepáváním prutů (cánů), 2. rozstřihávání plechu na čtvercové dílce (farfule) a 3. vykružování střížků. Mluví-li se v majestátu Václava IV. o „nejméně“ třech knapech v každé šmitně, tu je nutno počítat i s možností, že v některých šmitnách byl počet knapů dokonce větší.

Zůstaneme-li však jen u počtu tří knapů v každé dílně, pak za předpokladu, že bylo v provozu současně všech 17 šmiten, pracovalo v kutnohorské mincovně již na počátku 15. století 51 minciářských knapů. Tento počet se plně shoduje s počtem 51 minciářských lůnů, jak se uvádí ještě na konci 16. století ve zprávě úředníka mincovny královské komoře z 13. ledna 1597.²²⁾

Kdybychom dále počítali, že na každého knapa připadal jen jeden robenec, došli bychom k celkovému počtu přes sto zaměstnanců jen v šmitnách, t. j. na jediném úseku výrobního procesu v mincovně. Tento odhad se sice zdá příliš vysoký, ale jeho pravděpodobnost je potvrzována i jinými zprávami.

Tak již ze záznamu o usnesení obce minciřů a pregéřů z 1. ledna 1392 se dovídáme, že na valné zasedání knapů ze šmiten a z ražebny „...přišli sú mladí páni společně a prosili sú konšelův a radných lidí a knapův společně, neb jsú po všecy časy rádi dělali a ještě by to chtěli rádi učiniti, aby se oni rozmyslili a vyvolili volenie, jako od starodávna obyčej byl“.²³⁾ Prosbě bylo vyhověno a bylo vyvoleno 57 „volných pánů“, jejichž jména jsou v záznamu uvedena. Em. Leminger se domnívá, že označení „mladí páni“ je třeba vztahovat na mladší knapy. Není však vyloučena možnost, že za „mladé pány“ byli označováni vyučení robenci, kteří se měli stát knapy.²⁴⁾

Buď jak buď, bylo-li roku 1392 z řad mladších (ať už věkem, nebo dělkou činné služby) zaměstnanců ve šmitnách a v ražebně vyvoleno 57 „volných pánů“, t. j. plnoprávných knapů, tu můžeme považovat za velmi

²¹⁾ Jar. Čelakovský, Sběrka pramenů práva městského, II, str. 1096–97. — Leminger, str. 30.

²²⁾ Městský a horní archiv v Kutné Hoře, horní odd. 4110/III; německý koncept téže zprávy v témže oddělení, kniha 11, fol. 433. Ve zprávě úředníků mince král. komoře z 19. dubna 1577 se dokonce udává počet 52 minciářských lůnů; tamtéž, kniha 16, fol. 521 a n. — Srov. i Leminger, str. 231 a 269.

²³⁾ Záznam se dochoval v opisu z 15. století v rukopise kláštera Strahovského č. 172, fol. 186. Otiskl jej Jar. Čelakovský v cit. díle, str. 1099–1100. — Srov. i Leminger, Dodatky, str. 33.

²⁴⁾ Svědčí o tom zvláště tato slova textu: „ač by kto byl, on buď mladý nebo starý, on buď knap nebo robenec...“; rovněž tak je v této souvislosti pozoruhodná i zmínka o tom, že minciřští knapové poznali „...veliký nedostatek --- s jedné strany od moru a z druhé od robencův, kteříž od nás biechu utekli...“ (l. c., str. 1099).

pravděpodobné, že celkový počet pracovníků v minciářských dílnách se skutečně pohyboval kolem sta.

Je ovšem otázka, zda možno přibližně stejný stav osazenstva ve šmitnách předpokládat i pro sklonek 15. a pro první desetiletí 16. věku. Pro řešení této otázky jsou důležité některé zprávy o kontrole přesnosti pracovních výkonů střihačů plátů; z těchto zpráv vychází najevo, že se i v uvedené době vskutku pracovalo v sedmnácti šmitnách.²⁵⁾ Není ovšem zcela jisté, zda bylo v té době ještě respektováno ustanovení z doby krále Václava IV. o nejméně třech kvalifikovaných knapech v každé šmitně; avšak při konservativnosti, s jakou bylo v mincovně úzkostlivě lpěno na všech vžitých zvyklostech, je to nanejvýš pravděpodobné.

V této souvislosti zasluhuje pozornosti zápis z roku 1525 v „Knihách červených minciřův“, podle něhož bylo tehdy přijato „na Dvůr na dílo krále JMti“ (t. j. do kutnohorské mincovny) najednou 69 robenců. Bylo to jistě opatření výjimečné, jehož příčiny nám nejsou zcela jasny.²⁶⁾ V seznamu nově přijatých je jen u devíti jmen poznamenána dílna, kam jsou pracovně přikázáni: šest „do preghauzu“ a tři „do šmitny“. Protože však zápis o přijetí byl zanesen do knih minciářských (t. j. do jedné z knih obce minciřů a pregéřů) a protože robenci skládali konšelům této obce slib poslušnosti, nemůže být pochyb o tom, že i ostatních šedesát robenců bylo přijímáno buď do šmiten nebo do ražebny. V ražebně — jak hned uvidíme — byl počet zaměstnanců značně menší než ve šmitnách. Můžeme proto s velkou pravděpodobností předpokládat, že převážná část nově přijatých robenců byla přikázána do šmiten. Přitom je třeba vzít v úvahu, že tu šlo o mladé dělníky, kteří nebyli ještě plně vyučeni anebo se dokonce teprve začínali zaučovat, takže — i za předpokladu, že došlo ve šmitnách a v ražebně k nějaké radikální výměně nebo dokonce k výluce všech robenců, což však není nikterak jisté — musel tu být ještě dosti značný počet zkušených knapů, kteří nově přijaté mládence zaučovali. Myslím proto, že na sklonku 15. a v prvních desetiletích 16. století můžeme počet zaměstnanců ve šmitnách střízlivě odhadovat nejméně na 80 až 90 lidí.

Při čištění a bělení střížků, jež bylo součástí díla minciářského, možno předpokládat další 4 až 6 pracovníků.

Pokud se týče stavu zaměstnanců v ražebně, nemáme z této doby bezpečných zpráv. V citovaném již vyjádření konšelů minciářských a pregéřských z roku 1599 se však konstatuje, že vedle třiceti minciářských dělníků „jich pak dělníkův pregéřských nemnoho přes šest nebo sedm osob jest, a za dva dni

²⁵⁾ Srov. Leminger, str. 32.

²⁶⁾ Nepodařilo se mi zatím nalézt další doklady, které by umožnily rozhodnout, zda věc nesouvisela nějak s opozičními hnutími, jež v době německé selské války propukala i v našich báňských střediscích, m. j. i na Kutnohorsku. — Seznam přijatých robenců spolu se jmény jejich ručitelů viz u Lemingera, str. 190–191.

i dříve ještě, někdy půl dne sotva pracující, všechno to sdělají a mnohem víceji za to nežli minciři vezmou...²⁷⁾ A konšelé hned také vysvětlují, proč „nyní tak malý počet dělníkův pregéřských jest“: kromě toho, že je provoz celkově nižší a že se produkuje většinou jen velká mince, provádějí pregéřští dělníci „divnou svou praktiku“, a jak mohou, tak prý zošklivují mladým dělníkům práci, činí jim různé nástrahy a překážky, odhánějí je přímo od díla atd. I z toho zase můžeme usuzovat, že situace na sklonku 16. století byla mimořádná a že ve starších dobách bývalo v ražebně knapů i dělníků nepochybne více. V obci minciřů a pregéřů bývali starší již od 14. století ustanovováni v poměru 4 minciři ke 3 pregéřům. Ještě v druhé polovině 16. století se uvádí 26 pregéřských stolic, což ovšem nemuselo znamenat, že se skutečně na všech pracovalo.²⁸⁾ Rozhodně však, myslím, nechybíme, budeme-li počítat, že na přelomu 15. a 16. století pracovalo v ražebně nejméně 20–30 zaměstnanců.

Připočteme-li k tomu ještě 2 až 4 prubíře, kteří měli rovněž samostatné dílny-prubovny s prubířskými pískami,²⁹⁾ dále 1–2 řezače razidel (kolků) s pomocníky a asi 10 členů administrativního personálu (2–3 úředníky a písaře, hospodáře, šafáře, kolkaře, jenž opatroval razidla, vrátného a noční hlídače), docházíme k takovému celkovému odhadu počtu zaměstnanců kutnohorské mincovny na sklonku 15. a v prvních desetiletích 16. století:

Knapové (v některých dílnách mistři)	asi 60–80
robenci, tovaryši, učedníci	„ 70–90
pomocní dělníci (nekvalifikovaní)	„ 10–20
administrativní personál	„ 10
celkem asi	150–200 lidí

Nebylo to však jen těchto 150 až 200 zaměstnanců, soustředěných v dílnách Vlašského dvora, jimž kutnohorská mincovna poskytovala obživu. Desítky a stovky dalších samostatných řemeslníků i námezdně pracujících dělníků nalézaly stále živobytí bezprostřední prací pro kutnohorskou mincovnu. A to nejen v Kutné Hoře samé, nýbrž i v mnohých vzdálenějších oblastech.

Pro ústřední královskou mincovnu pracovala v té době valná část bán-

²⁷⁾ Leminger, 243 — srovnej poznámku 19.

²⁸⁾ V letech 1577 a 1597; Leminger, 231 a 269 — Ve stížnosti deseti pregéřských dělníků ze 24. února 1596 na vykořisťování se strany knapů se praví, že knapové „...na dvacet šest stolic JMC. peníze naše sobě dělí a 26 stolic v prekhauze není nežli toliko 17 se jich nachází a více sme jich jak živi neviděli...“ (Městský a horní archiv v Kutné Hoře, hor. odd. 3988, fol. 1 v.)

²⁹⁾ Leminger, 84, 335 a n.

ských podniků v zemi. Sem směřovaly výsledky práce stovek havířů, hašplířů, trejvířů, hutníků z většiny dolů a hutí na drahé kovy, neboť veškeré stříbro (a ovšem i zlato) podléhalo v zásadě zmincování nebo alespoň opuncování dříve, než se mohlo státí směnnou hodnotou.

S rozvojem ražby drobné mince rostla v mincovnách stále více potřeba mědi, jež přicházela od druhé poloviny 15. století k zmincování většinou ze zcezozen mědi (t. zv. zágroven), kde bylo od ní odlučováno stříbro.³⁰⁾

Další surovinou, nezbytnou pro přepalování stříbra v mincovně, bylo tvrdé olovo, jež bylo přiváženo hlavně ze Stříbra v západních Čechách. Avšak již v 15. století domácí produkce olova nepostačovala (hlavně ovšem pro velkou spotřebu v hutích a zágrovnách), a bylo proto třeba dovážet tvrdé olovo z ciziny, ponejvíce z Polska. V 16. století však bylo v českých mincovnách používáno i olova z Goslaru (v Harzu), ze Saska, z Korutan (Beljak) i z Anglie.³¹⁾

Na četných ohništích v mincovně spotřebovalo se velké množství dřevěného uhlí pro dosažení potřebného vysokého žáru. Pro kutnohorské hutě a pro královskou mincovnu dodávali dřevěné uhlí, pálené v milířích, početní uhlíři, rozptýlení po lesích v širokém okruhu až 50 km kolem Kutné Hory, v oblasti mezi Labem, Sázavou a Českomoravskou vysočinou.³²⁾

Kromě uvedených základních surovin měla mincovna i velkou spotřebu zvláštních pracovních nástrojů, náčiní a kovových nádob. Řemeslníci obrábějící kovy — kováři, kotláři, zvonaři — vyráběli pro mincovnu speciální kladiva, kovadliny, ocelová razidla, váhy, závaží, velké nůžky na plech, kleště, sekáče, míchadla, vidlice, tyče, chapadla, pohrabáče, skřipce, tlukadla, průbojníky, dláta, sběračky, pánve, kotle, hmoždíře, rožně, třínožky, síta, drátěné štětky, obruče, háky, řetězy a pod.

³⁰⁾ T. zv. zcezození (zágrování, saigern), při němž bylo důmyslným způsobem pomoci olova odlučováno stříbro z černých mědí, bylo jedním z významných vynálezů v oboru hutnictví v 15. století. Objev byl u nás znám již v šedesátých letech 15. věku. Počínajíc lety sedmdesátými máme již svědectví, že se v Kutné Hoře měď zcezovala. V té době objevuje se již mezi kutnohorskými rudokupci, kteří dodávali měď do mincovny, i známý Jan Thurzo, jenž na technologických znalostech zcezození mědi založil později své veliké jmění na Slovensku. Záhy po roce 1500 máme zprávy o tom, že u Kutné Hory zcezovali měď i polští taviči, jež sem Thurzo poslal. Valná část černých mědí odplyvala však neodstříbřená za hranice, zvláště do Norimberka. (O tom všem podrobněji Leminger, str. 123 a n.; Dodatky, str. 20 a n.)

³¹⁾ Srov. Leminger, str. 5 a n.; Em. Nohejlová, Z příběhů pražské mincovny, str. 48 a 86. O dodávkách olova pro jáchymovské hutě a mincovnu z Goslaru, Saska a z Anglie viz Ed. Fiala, Das Münzwesen der Grafen Schlick (Wiener Num. Zeitschrift XXII, str. 193).

³²⁾ Podobně jako vlastní zaměstnanci tak i ti výrobci, na jejichž práci byla mincovna zvláště závislá, byli k mincovně připoutáni i prostřednictvím svých korporací, jež byly pod bezprostředním dohledem úřadu nejvyššího mincmistra. Tak vedle tovaryšstva preněřů a obce minciřů a pregéřů — o nichž ještě uslyšíme — vznikly v Kutné Hoře svérázné pořádky havířů, hašplířů, trejvířů, hutníků a rudokupců; rovněž uhlíři roztroušení po lesích v širokém okruhu kolem Kutné Hory, byli sdruženi v samostatné obci, měli své zvláštní výsady a s nimi povinnost plynule dodávat pro kutnohorskou mincovnu potřebné dřevěné uhlí.

Stálá byla i spotřeba výrobků hrnčířských, zejména speciálně vypalovaných tyglů a poklic různé velikosti pro prubovny a pro slévarenskou dílnu. Tyto keramické výrobky, jež se ve vysokém žáru peci rychle opotřebovávaly, dodávali v 15. století hrnčíři z Ledče nad Sázavou a později (v druhé polovině 16. století) alpští hrnčíři z Hafnerzellu a pod.³³⁾

Jiní výrobci dodávali mincovně nejrůznější další pomocné předměty, nádobí a materiál, jako byly kádě, sudy, štoudve, vany, brusy, škopky, trubky a žlaby (na vedení vody do zrnírny mědi, do bělírny, do kovolijny a pod.), truhly, koše (na uhlí), lavice, okované špalky (štoky), hutnické klobouky, rukavice a kukly, textilie (cvilinkové pro odlévání a plátno na sušení plátů), kůže (na pytle a na měchy u ohnišť), cihly (na stavbu pecí), papír (na balení stříbra i pro písáře), mazadla (sádlo, máslo, lůj, vosk — na mazání sekáčů i jiných nástrojů), svíce, dříví, sůl, popel, drtiny, vinný kámen atd.

Nákupními expositurami mincovny byly směnárny (vexle, cambia) v Praze, Kutné Hoře a dočasně i na jiných místech, kde bylo možno získat peněžní i klenotní pagament pro mincovnu.

*

To vše vyvolává obraz neobyčejně rozsáhlého a důmyslně organisovaného podniku, s nímž na rozhraní 15. a 16. století nelze srovnávat žádný jiný výrobní obor v zemi.³⁴⁾ S hlediska organisace a techniky výrobního postupu je kutnohorská mincovna na sklonku 15. století — ne-li již dříve — plně rozvítenou centralisovanou manufakturou, v níž se realizuje hromadná, možno říci seriová výroba kooperací značného počtu dělníků, pracujících ručně (s částečným použitím poháněcího stroje), za velmi pokročilé dělby práce a s široce organisovaným stálým přísunem potřebných surovin, pracovních nástrojů i pomocného materiálu.

Všechny tyto rysy má kutnohorská mincovna společně s pozdějšími kapitalistickými manufakturami, jak se s nimi setkáváme zejména v oboru textilní výroby v 18. a na počátku 19. století. A totéž platí v podstatě i o dalších královských mincovnách vzniklých v Čechách v 16. století, třebaže jak rozsahem

³³⁾ Kutnohorská mincovna měla v druhé polovině 16. století dokonce stálého faktora ve Freistadtu v Horních Rakousích, jenž obstarával dodávky hafnerzellských tyglů, štyrské oceli, řetězů a pod. Srov. Leminger, str. 3 a 17; Em. Nohejlová, Z příběhů pražské mincovny, str. 88—89.

³⁴⁾ Viz schemata č. 1 a 2. Teprve v 2. polovině 16. století přibližovaly se kutnohorské mincovně počtem zaměstnanců kutnohorské hutnické podniky, když bylo hutnění stříbra i mědi soustředěno v nově založených hutích královských, jež zaměstnávaly asi 160 pracovních sil (srov. Jan Kořan, Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském, str. 40—41). V době kolem roku 1500 hutnilo se asi v patnácti menších (většinou soukromých) hutích, rozsetých v okolí Kutné Hory (Leminger, str. 100).

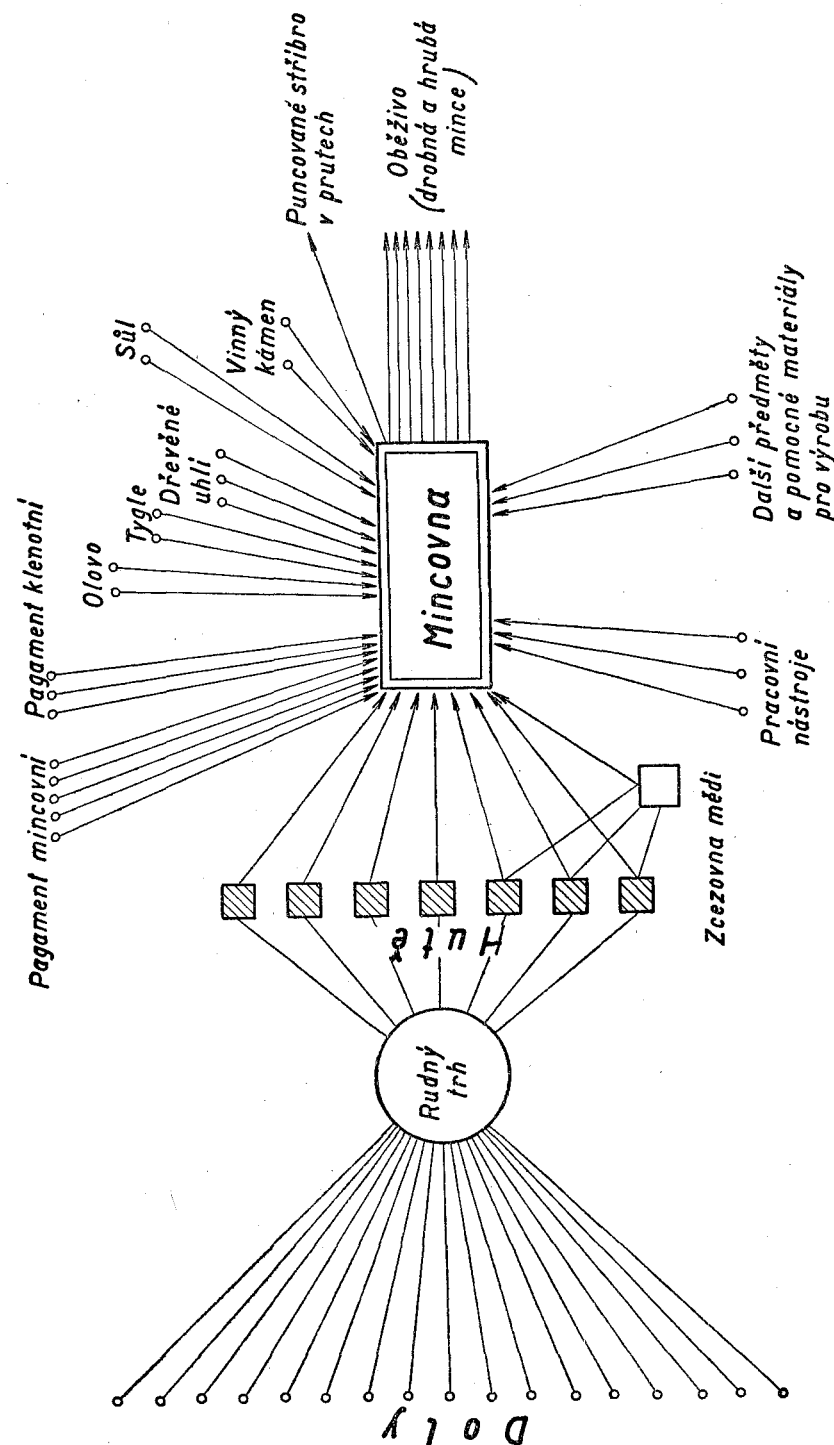

Schéma č. 2. Suroviny, pracovní nástroje, pomocný materiál a výrobky kutnohorské mincovny v době kolem r. 1500.

výroby, tak i dělbou práce zůstávaly daleko za mincovnou kutnohorskou.³⁵⁾ Vedle těchto znaků společných byly tu však i závažné rozdíly, jimiž se mincovny v období feudálním principiálně odlišovaly od kapitalistických manufaktur.

Nejpodstatnější rozdíl tkví ovšem ve zvláštní, jedinečné hospodářsko-spoolečenské funkci výrobků, jež se produkují v mincovně. Všechny ostatní průmyslové výroby produkují buď spotřební předměty nebo výrobní prostředky. Naproti tomu mincovny mají funkci jinou: výrobky, jež odtud vycházejí, jsou konvenčním měřítkem cen všeho ostatního zboží.

Má-li hodnota těchto měřítek cen být jednotná a všeobecně respektována, musí být stanovena a kontrolována vládní mocí. Proto všude tam, kde vládní moc byla dostatečně silná, přisvojovala si suverenní právo monopolní výroby mince.

Tak se stává mincovní regál a spolu s ním i regál horní (t. j. právo výkupu veškerých, kdekoliv na území státu vydobytých drahých kovů jakožto základních surovin, potřebných k výrobě mince) monopolem feudálního panovníka a jedním z nejvýznamnějších zdrojů vládních příjmů. V 15. a 16. století nabývá již mincovní a horní regál povahy monopolu státního. To znamená, že výroba mince je v této době monopolisována (až na některé dočasné výjimky) feudální státní mocí, zosobňovanou navenek feudálním monarchou. Královští úředníci z řad feudálů a městských patriciů mají v rukou správu mincovny a privilegované feudální „stavy“ rozhodují na zemském sněmu o tom, které druhy mincí a v jakém zrna a stříži se mají v královské mincovně vyrábět.

Za tohoto stavu věcí, kdy vrchním vlastníkem výrobních prostředků v mincovnictví je feudální panovník, resp. feudální stát, je nasnadě, že nad-

³⁵⁾ Z mincoven 16. století na území českého státu stojí na předním místě mincovna jáchymovská, založená hrabaty Šliky roku 1519. V letech 1519–1528 byli Šlikové jejími suverenními vlastníky. Ferdinand Habsburský uplatňoval však od svého nastoupení na český trůn mincovní regál i na tuto mincovnu. V letech 1528–1545 stali se Šlikové jejími pouhými správci a roku 1545 přešla pak úplně do rukou královských. Jáchymovská mincovna byla od svého založení zařízena především na ražbu hrubé mince tolarové, jejíž výroba byla vyvolána v život zejména potřebami velkých finančních transakcí mezinárodního obchodu. Jáchymovská mincovna zpracovávala nejen stříbro krušnohorské, nýbrž zčásti i tyrolské. Speciálním výrobním odvětvím při této mincovně byly i proslulé dílny medailérské. (O tom podrobněji v citované práci E. Fialy.) O technickém zařízení a počtu osazenstva jáchymovské mincovny v nejstarším období její činnosti se mi zatím nepodařilo najít podrobnějších zpráv. — Královské mincovny v Praze (od roku 1539) a v Českých Budějovicích (v l. 1570–1610) měly patrně menší výrobní kapacitu než mincovna jáchymovská. Pražská mincovna měla podle Em. Nohejlové v druhé polovině 16. století největší počet minciřů šest, při čemž tyto minciři vykonávali zároveň i práce slevačské. (Z příběhů pražské mincovny, str. 71, 115). V českobudějovické mincovně, jež byla umístěna v pustém klášteře, bylo v sedmdesátých letech devět minciřů a vardajn, jenž zastával dočasně i práci přepalovače. (R. Huyer, Die Münzstätte in Budweis und Rudolfstädter Bergbau, Numismatische Zeitschrift, NF 19 [1926], str. 130).

hodnota, akumulovaná z vykořisťování dělníků pracujících v mincovně, se obrací jinam než v soukromokapitalistických průmyslových podnicích. Akumulovaná nadhodnota se tu nekapitalisuje rozšířenou reprodukcí, jež je charakteristickým znakem kapitalistického podnikání.

Kromě tohoto nejpodstatnějšího rozdílu má však feudální mincovnictví ještě mnohé další zvláštnosti ve vlastnických vztazích a v postavení zaměstnanců ve výrobě, jaké nenacházíme v pozdějších kapitalistických manufakturách.

Zájem vlastníka mincovny vyžadoval, aby byli pro mincovnu získáni a ve stálých službách udrženi dovední odborníci, jichž nebylo nadbytek a kteří většinou žárlivě střežili a uchovávali v tajnosti své znalosti mincovacích technik. Proto byly některé kategorie zaměstnanců mincovny obdařeny mimořádnými právy a privilegii. Některá ustanovení těchto privilegií jsou blízká statutům řemeslnických cechů ve feudálních královských městech. Většinou se však od nich podstatně odlišují, neboť vyplývají ze značně rozdílného postavení těchto výrobců ve výrobním procesu.

Udělování zvláštních výsad těm, kdož se podíleli na výrobě mince, nebylo zjevem jen českým. V době rozvitého feudalismu setkáváme se s udělováním zvláštních výsad minciřům porůznu v evropských zemích — zejména v Itálii, ve Francii a v Německu. Všude tam, kde nebylo silné ústřední panovnické moci, jež by byla schopna vzít produkci mince pevně do svých rukou, byla nositelem těchto privilegií zpravidla konsorcia soukromých podílníků na mincování, jež na sebe brala ručení nejen za chod výroby, nýbrž i za obstarávání potřebných výrobních surovin a pod.

Zvláště v Německu vyvinula se záhy instituce mincovních družstev, zvaných „Hausgenossenschaften“, jež ovládla produkci mince v některých hospodářsky významných německých a rakouských městech.³⁶⁾ Ve 13. a 14. století byla to města Augšpurk, Kolín nad Rýnem, Mohuč, Bamberg, Basilej, Goslar, Erfurt, Špýr, Worms, Štrasburk, Öhringen, Pasov, Trevír, Weissenburg, Řezno a Vídeň. V 15. století k nim přibyla ještě města Štyrský Hradec a Kremže. Valná část těchto měst měla za feudální vrchnosti biskupy nebo jiné církevní hodnostáře. Výjimku tvořily jen Vídeň, Štyrský Hradec a Kremže (v oblasti habsburské), dále královské město Goslar a hohenloheovské Öhringen.

„Hausgenossen“ (t. j. členové konsorcia mincovního domu) nebyli však

³⁶⁾ Z literatury o mincovních „Hausgenossenschaften“ je třeba uvést základní práci K. Th. Eheberga, Über das ältere deutsche Münzwesen und die Hausgenossenschaften besonders in volkswirtschaftlicher Beziehung, jež vyšla ve Schmollerových Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen II/5 (1879); nově se otázkou zabýval W. Jesse, Die deutschen Hausgenossen (Numismatische Zeitschrift, N. F., 23, str. 47 n.), jenž v leccems doplnil a opravil údaje Ehebergovy. — Srov. též Leminger, 274–275. — F. I. Michalevskij, Очерки истории денег и денежного обращения, том I, Дengi в феодальном хозяйстве (1948), str. 75 a d.

ve většině případů skutečnými výrobci mince. Jejich hlavním úkolem bylo dodávání surovin, hlavně drahých kovů pro mincovny. Tato potřeba byla zvláště naléhavá v těch městech, jež ležela daleko od důlních ložisek, takže neměla možnost plynulého přílivu hutního stříbra a mědi a byla tudíž odkázána mnohem více na nákup peněžního a klenotního pagamentu.

Počet členů těchto konsorcií býval zpravidla omezen: ve Weissenburgu 7, v Öhringen a ve Štyrském Hradci 11, v Augšpurku 12, v Erfurtě 16 (z toho mělo být 12 technicky vyškolených minciřů), v Bambergu 24 a v Trevíru 30 členů. V ostatních městech nebyl stanoven numerus clausus. Tak v Basileji bylo 36 členů, ve Vídni 48—68, v Kolíně nad Rýnem 59—65, v Goslaru 80, ve Štrasburku roku 1283 dokonce 454 členů, zatím co do roku 1437 klesl jejich počet na pouhých 40. Členové měli zpravidla právo sami doplňovat konsorcium volbou nových členů. Členství v konsorciu bylo vázáno na dědičnou držbu „místa“ (Stelle), „úřadu“ (Amt) nebo „lavice“ (Stuhl), jež přecházela většinou jen na manželské syny nebo někdy toliko na jednoho z nich; ve Vídni přecházelo toto právo i na dcery a vdovy. V některých případech mohlo být toto právo i svobodně odkazováno a prodáváno.

V čele konsorcia stál mincmistr, jenž býval většinou vrchnostenským úředníkem; v některých městech však býval volen z řad členů konsorcia. Mincmistr řídil mincmistrovský soud, jehož judikatura se vztahovala nejen na členy „Hausgenossenschaft“, nýbrž i na právo stíhání a trestání padělatelů mince a pod. V mnohých městech měl mincmistr spolu s členy konsorcia i dozor nad měrami a vahami (zejména nad vahou na stříbro) a konsorcium vykonávalo více méně úlohu tržní policie.

Členové těchto „Hausgenossenschaften“ bývali zpravidla jádrem městského patriciátu. Byli to bohatí kupci, zlatníci, kraječi sukna a pod., kteří kromě směnářského monopolu a bezpracného důchodu z výtěžku mincovny neměli s výrobou mince nic společného. V mnoha případech měli vládu nad celou hospodářskou i politickou správou městských obcí ve svých rukou.

V českých zemích byl vývoj mincovních korporací značně odlišný. Jedině v druhé polovině 13. století, v době decentralisované výroby mince před velkou mincovní reformou Václava II. je možno předpokládat, že se i u nás počínaly vytvářet zárodky podobných mincovních družstev, jaká se utvořila v soudobém Německu.³⁷⁾ Soustředění drobných mincoven v jediné ústřední královské mincovně v Kutné Hoře vytvořilo však novou situaci a dalo vznik i novým, svérázným formám korporací a výsad zaměstnanců mincovny.

V Kutné Hoře, kde byl zajištěn stálý přísun stříbra i mědi z okolních dolů a hutí a kde feudální vládní moc postupně vzala sama do svých rukou

³⁷⁾ Srov. Gustav Skalský, *Stručný přehled vývoje českého mincovnictví* (1937), str. 10.

nejen monopol výkupu hutního stříbra a pagamentu, nýbrž zároveň i provozní správu mincovny, nebylo podmínek pro to, aby mincovní korporace uchvátila takové výsady a s nimi i takovou politickou moc, jakou měla v mnohých německých městech. Po této stránce byl vývoj minciřských korporací v českých zemích pravděpodobně bližší vývoji ve Francii než v Německu.³⁸⁾

*

Privilegia zaměstnanců kutnohorské mincovny se asi ustálila z největší části již v první polovině 14. století. Přitom pravděpodobně bylo už leccos přejato ze starších zvyklostí z doby před velkou mincovní reformou Václava II. Bohužel základní privilegium obce minciřů a pregérů i většina ostatních písemných záznamů o těchto výsadách z doby předhusitské jsou ztraceny. Avšak i ze zlomkovitých dokladů, jež se nám dochovaly, můžeme si utvořit představu o ryze feudálních vztazích mezi výrobcí a králem jakožto vrchním vlastníkem výrobních prostředků.

I po soustředění mincoven z různých míst českých zemí do Kutné Hory zachovaly si jednotlivé, původně samostatné šmitny část staré svébytnosti. Malé pracovní kolektivy minciřů pokračovaly v práci i po přestěhování do Vlašského dvora tak jako na svých původních pracovištích.³⁹⁾ Každá šmitna měla svou budovu se samostatnou střechou (při čemž jedna budova navazovala na druhou) a v průčelí každé šmitny byl v kameni vytesaný znak města, kde bylo původní sídlo mincovny. Dokonce i názvy jednotlivých šmiten připomínaly sídla původních mincoven. Tak slyšíme nejednou o šmitnách žitavské, písecké, brněnské, vysokomýtské, pražské, žatecké, jihlavské a j. Tohoto označování se užívalo ještě ve čtyřicátých letech 15. století.⁴⁰⁾

Spolu s vnějším vzhledem zachovaly si minciřské šmitny i některé pozůstatky ve vlastnických vztazích ještě z doby před založením kutnohorské mincovny.

³⁸⁾ Řády minciřských korporací ve Francii by si zasluhovaly podrobnější srovnání s řádem obce minciřů a pregérů v Kutné Hoře. Tato otázka však přesahuje rámec této studie. Ze starší francouzské literatury přichází v této souvislosti v úvahu pojednání E. Cartiera, *Réglement sur les ouvriers et monnoyers du serment de France, fait par leurs Prévosts et Commissaires, députés en l'assemblée tenue à Paris au mois de juin 1354*, *Revue numismatique* (1846), str. 367 a násl.; tu je otiskána i pečeť francouzských minciřů ze XIV. století (pl. XVIII.). Dále stať M. A. Barthélemyho, *Lettres à M. Lecointre-Dupont sur les magistrats et les corporations préposés à la fabrication monnaies*, uveřejňovaná na pokračování v *Revue numismatique* 1847—1852. Z ostatní literatury byl mi dostupný jen diletantský článek Rogera Vallantina, *Du degré d'instruction du personnel des monnaies d'Avignon et de Ville-neuve-lès-Avignon à la fin du XVIe siècle*, ve sborníku *Congrès internat. de numismatique, Bruxelles 1891 — Mémoires et comptes rendu des séances*, str. 585—605.

³⁹⁾ Otázky počátků Vlašského dvora objasnil Leminger na str. 48 a násl. a 203 a násl., jakož i v *Dodacích*, str. 13.

⁴⁰⁾ Srov. doklad z 25. října 1443 u Lemingera v *Dodacích*, str. 67.

Vrchním vlastníkem celé kutnohorské mincovny a tudíž i všech minciřských šmiten byl panovník, jenž ve 14. století nejednou mincovnu pronajímal, obyčejně zároveň s urbaurou z dolování. Toto vrchní vlastnictví v rukou královských (resp. v rukou feudálního státu) nebylo však vlastnictvím úplným, absolutním, nýbrž představovalo zvláštní formu vlastnictví děleného. Dělené vlastnictví je velmi častým zjevem v době feudální.⁴¹⁾ Setkáváme se s ním běžně jak v pozemkové držbě, tak i v držbě některých podniků průmyslových, jako byly mlýny, valchy, doly, hutě, cihelny a pod. V kutnohorské mincovně nabylo však dělené vlastnictví zvláštních a v mnohém ohledu jedinečných forem.⁴²⁾

Emanuel Leminger shromáždil řadu dokladů o tom, že k částem jednotlivých minciřských šmiten kutnohorské mincovny měly již od počátku 14. století vlastnická práva soukromé i právnické osoby, jež se samy nikterak neúčastnily práce v mincovně. Z nejstaršího dokladu tohoto druhu z roku 1312 je patrné, že tu šlo o respektování starých práv, v něž se zakoupili podílníci mincovních družstev, v jejichž dědičné držbě byly původní, po různých městech rozptýlené mincovny.⁴³⁾ Tato stará práva zůstala i nadále v platnosti a jejich držitelé považovali části šmiten za své dědičné vlastnictví, s nímž volně disponovali. Z řady dokladů ze 14. století vidíme, že části (polovina, čtvrtina i osmina) jednotlivých šmiten byly svobodně prodávány a odkazovány jak soukromníkům (i ženám, většinou z řad měšťanstva), tak i církevním ústavům (klášterům a pod.). Byly to podíly na ideálních částech šmiten, jejichž vlastnictví se projevovalo jen v podobě stálých bezpracných důchodů z výtežku práce dělníků, zaměstnaných ve šmitnách.

Tyto vlastnické podíly nebyly však jen v rukou těch, kdož neměli na práci v mincovně žádné účasti. I část výrobců mince měla vlastnická práva k jednotlivým šmitnám, resp. k jejich ideálním dílcům. Byli to minciřští knapové, kteří měli mezi zaměstnanci privilegované postavení. Em. Leminger

⁴¹⁾ O tom zejména u A. Venediktova, Státní socialistické vlastnictví, český překlad I. díl (1950), str. 93 a n.

⁴²⁾ Emanuelu Lemingerovi náleží zásluha, že vnesl jasno do některých z nejtemnějších otázek, týkajících se vzniku institutu minciřských lůnů a pregéřských stolic. Jeho výkladem však zdaleka nebyly rozřešeny všechny složité problémy, jež se kolem tohoto tematu kupí a jež by vyžadovaly samostatného podrobného zkoumání. Em. Leminger zjednodušil, myslím, svůj výklad především v tom, že vychází z předpokladu jako by vlastnická práva k šmitnám náležela původně jen skutečným výrobcům-minciřům, ačkoliv z řady dokladů, jež sám shromáždil, je zřejmé, že většina držitelů pocházela z řad měšťanů, kteří se mincování nijak neúčastnili. Leminger si dále nepovšiml toho, že o minciřských lůnech se mluví ponejprv až v listinách z počátku 15. století, kdežto ve starších dobách se uvádí buď „census“ nebo přímo „eyn halbe smyden“, „quarta pars fabrice“ a p. — Pozornosti Lemingerově ušlo také, že v dokladech z doby předhusitské jsou to zpravidla konšelé obce minciřů a pregéřů, kteří vydávají potvrzení o koupi částí té které šmitny, při čemž ve většině případů nebývá vůbec uvedeno, kdo byl prodávajícím.

⁴³⁾ Srov. Leminger, str. 206 a n.

vyslovil oprávněnou domněnku, že tato práva pocházejí rovněž ještě z doby, kdy knapové v původních mincovnách byli nájemci po př. spolunájemci šmiten. Po přestěhování do Kutné Hory stali se knapové královskými zaměstnanci, jimž byla vyplácena týdenní „mzda“. To však neznamenal, že postavení knapa se stalo podobným postavení námezdního dělníka v kapitalistickém závodě anebo konec konců i postavení nádeníka v době feudální. Postavení knapů vůči zaměstnavateli se projevovalo právy a povinnostmi, jež jsou podstatně odlišné od podmínek, za nichž pracují skuteční námezdní dělníci.

S hlediska technicky provozního měli knapové ve šmitnách postavení mistrů či dílovedoucích (verkmistrů). Jejich hlavní povinností byla odpovědnost za kvalitní a hospodárné zpracování materiálu, jež správa mincovny přidělila šmitně k obrábění. Za odevzdané dílo pobírali hromadně „mzdu“ (Lohn, luon, lůn), kterou dělili mezi sebou a z níž vypláceli skutečné námezdné dělníky (robence), kteří v jejich dílnách a pod jejich vedením pracovali. Knapové měli nárok na svůj podíl „mzdy“, i když sami nepracovali a když za sebe postavili výkonného dělníka. Snad již od samých začátků kutnohorské mincovny měli knapové zaručenu dědičnou držbu svých živností a s ní i dědičný nárok na „mzdu“.

V důsledku toho přecházelo zaměstnání (jež se někdy zvalo i „úřadem“) v týchž rodech z otce na syna.⁴⁴⁾ Plnoprávní knapové, t. zv. „volní páni“, jejichž počet doplňovala obec knapů volbou, měli právo „volení“, jež pojišťovalo jejich dědičná vlastnická práva k výnosu práce šmiten. Toto „volení“ mohl knap i prodat, avšak — podle usnesení obce minciřů a pregéřů z roku 1392 — jen v případě nouze. „A ktož by své volenie chtěl prodati bez núze a chtěl někam jinam přeč táhnúti a naši minci hyndrovati, ten trh nemá žádné moci mieti a to volenie má ztraceno býti. Také kteříž by ti byli, ješto by luonu dobyli, a toho zdělati neuměli, jakož právo jest, ten jistý luon má tak dlúho prázdny luon býti, až by toho zaslúžiti uměli.“⁴⁵⁾

Od počátku 15. století nacházíme doklady, v nichž se již nemluví o prodeji částí té či oné šmitny, nýbrž o prodeji a koupi „minciřského lůnu“. V době pohusitské se pojem „minciřských lůnů“ postupně vžil všeobecně. Po celé 15. a 16. století a ojedinele dokonce až do doby po třicetileté válce můžeme z mnoha dokladů sledovat, jak byly lůny prodávány, darovávány, odkazovány, směňovány, postupovány, dávány v zástavu a jistotu při zápůjčkách, dluhích a pod. Podle ustanovení z roku 1435 mělo se to však vždy dít s vědomím

⁴⁴⁾ V této souvislosti je pozoruhodné, že v době předhusitské nacházíme mezi konšely obce minciřů a pregéřů velmi často se opakující příjmení, jež upomínají názvy měst, odkud byly přineseny mincovny do Kutné Hory (na příklad: de Písek, Glaczar, Prager, Zitaw, snad i de Castro [Hradiště?], Töpler a j.).

⁴⁵⁾ Jar. Čelakovský, Sbírka pramenů práva městského, II, str. 1099. — Srov. též Leminger, Dodatky, str. 33.

mincmistrovým. Někdy jde o lůny celé, častěji však jen o jejich díly, jež se štěpily až na devitiny a dvanáctiny.⁴⁶⁾

A podobně jako knapové mincířští měli privilegované vlastnické vztahy ke svým živnostem i plnoprávní knapové pregéřští. O jejich lůnech však slyšíme až v době pohusitské — po prvé roku 1437. V druhé polovině 15. století se pak místo výrazu „pregéřský lůn“ vžil označení „pregéřská stolice.“ Nejstarší doklad tohoto termínu je z roku 1472.⁴⁷⁾

V době husitské nepochybně zanikla většina nároků držitelů bezpracných rent z kutnohorské mincovny, zejména pokud šlo o příslušníky německého patriciátu a o církevní instituce. Držbu těchto lůnů, jež ztratily své držitele, „osedli“ mincířští a pregéřští knapové, skutečně pracující ve šmitnách a v ražebně. A v jejich rukou byla pravděpodobně většina mincířských lůnů a pregéřských stolic po celé 15. i v první polovině 16. století.

*

Složité výrobní vztahy, jež se utvořily v kutnohorské mincovně, by se nebyly mohly v podmínkách feudálního řádu udržet a rozvíjet bez pomoci korporací zaměstnanců mincovny. Již ve 14. století vznikla tu dvě samostatná sdružení: tovaryšstvo přepalovačů a obec mincířů a pregéřů.

Podrobněji jsme zpraveni o tovaryšstvu přepalovačů (preněřů), jež, jak se zdá, se zformovalo dříve než korporace mincířů a razičů. Podle již vzpomenutého privilegia krále Jana Lucemburského ze 24. června 1343 nemělo být v prenárně více než deset knapů, kteří tvořili tovaryšstvo, v jehož čele stáli tři starší. Ty si pravděpodobně volili knapové sami ze svého středu. Bylo to jakési výrobní konsorcium, jež zajišťovalo řádný provoz prenárny a jehož členové se dělili rovným dílem o týdenní mzdu; jen starší měli dostávat o čtyři groše týdně více než ostatní knapové. Ale nejen to. Jestliže některý z knapů onemocněl nebo se stal pro úraz práce neschopným, měli ostatní zastat jeho pracovní úkoly a dávat jemu ze společného výdělku jeho podíl mzdy tak, jako by byl zdravý. A dokonce „pakli by se stalo, že by některý z nich z příhody pro některé věci vyhnán nebo vypovědien byl od Hory, tehda mají jemu jiní také

⁴⁶⁾ Doklady uvádí Leminger, str. 193, 201–202, 231 a 269; Dodatky, 36. — Leminger shromáždil také některé zprávy o cenách mincířských lůnů a pregéřských stolic; z nich je patrné, že tyto ceny v 16. století značně kolísaly. Od doby jagellovské do počátku 17. věku klesla jejich cena na méně než desetinu původní hodnoty. Podle odhadů úředníků kutnohorské mince z roku 1577 činila cena 52 mincířských lůnů (po 60–70 tolařech) a 26 pregéřských stolic (po 100 tolařech) celkem asi 6000 tolarů. Pokud se týče výnosnosti lůnů a stolic, nepostačují údaje, uváděné Lemingerem k tomu, abychom z nich mohli bezpečně odhadnout, jak vysokou rentu lůny a stolice v různých dobách představovaly. S velkou pravděpodobností však možno předpokládat, že v době, kdy kutnohorská mincovna pracovala naplno, zaručovalo vlastnictví lůnů a stolic důchod, který značně převyšoval legální 10% úrok z peněžních zápůjček.

⁴⁷⁾ Leminger, Dodatky, str. 36.

jeho mzdy zaslúžití a zaň dělati a jemu jeho mzdu dáti, anebo komuž by on poručil na každý týden, právě též, jako by on každý den s nimi dělal, tak dlúho, dokavadž by jeho pře smluvena nebyla a k milosti nepřišel, leč by se stalo, že by on to z své zvláštne vuole nebo ze zlosti ztratil, tehda by obec neměla nic vice s ním činiti. Jestli také že by se stalo, jehož bože nedaj, že by hory tak mdly a chudy byly, že by prenennerstvie na jednoho vzešlo nebo na dva a že by jiných lidí nemohli mieti, jimž by stříbra pálili nebo dělali, tehda tu mzdu, kteréž jsú ta dva zaslúžila, mají všickni spolu rozdělití, právě jakož by všickni měli dosti dělati a páliti.“⁴⁸⁾

Rovněž v případě úmrtí některého z členů tovaryšstva mělo tovaryšstvo odvádět pozůstalé vdově a sirotkům plný podíl mzdy po dobu jednoho roku a šesti týdnů. Teprve potom měli knapové zvolit jednoho z robenců za knapa tak, aby byl doplněn stanovený maximální počet deseti knapů. Ani urbureř (t. j. nepochybně dočasný nájemce mincovny) ani žádný z královských úředníků neměli práva dosazovat do prenárny robence nebo ustanovovat některého z robenců za knapa; právo volení knapů bylo vyhrazeno tovaryšstvu.

O výši mzdy přepalovačů není v Janově privilegiu ustanovení, ale možno předpokládat, že se řídila — tak jako v pozdějších dobách — množstvím stříbra, jež bylo za týden v prenárně přepáleno. Rovněž tak nenalzáme zmínky o tom, jak byla vyplácena mzda robencům (pokud vůbec ve stadiu učednickém mzdu pobírali) a pomocným dělníkům. I tu však můžeme považovat za pravděpodobné, že už tehdy (jako tomu bylo později) vypláceli jednotliví knapové mzdu svým robencům a pomocným dělníkům sami ze svého týdenního podílu výdělku konsorcia.

Z pozdějších dokladů se dovídáme, že jednotliví preněřští knapové měli své živnosti (jež nazývali rovněž „úřady“) zajištěny majestáty, jež byly — nepochybně pro větší bezpečnost — ukládány na radnici. I preněřství bylo asi v některých rodech dědičné.⁴⁹⁾

V 15. a 16. století byla některá ustanovení privilegia Janova v prenárně ještě zachovávána, ale o samostatném tovaryšstvu preněřů a o jeho starších již nenacházíme dokladů. Poměrně malý počet osazenstva prenárny byl patrně příčinou toho, že se tu samostatná korporace neudržela.

Jinak tomu bylo s velmi početnou obcí mincířů a pregéřů, jež se pravděpodobně utvořila o něco později než tovaryšstvo přepalovačů, neboť trvalo asi delší dobu, než se překonal partikularismus jednotlivých šmiten. Přesné datum vzniku a nejstarší období činnosti obce mincířů a pregéřů jsou dosud zahaleny temnotou. Emanuel Leminger klade však oprávněně vznik

⁴⁸⁾ Jar. Čelakovský, cit. dílo, str. 379–380.

⁴⁹⁾ Leminger, str. 12. — Korporace přepalovačů stříbra byly i v jiných zemích. O korporaci přepalovačů stříbra na Rusi se zmiňuje B. A. Rybakov, Remeslo drevnej Rusi (1948), str. 683.

této korporace do počátků vlády Karla IV. — mezi léta 1347 a 1354.⁵⁰⁾ Rozsah působnosti této korporace se ustálil až v 15. a na počátku 16. věku, kdy obec minciřů a pregéřů nabyta takových výsad, jakých neměla žádná jiná z feudálních korporací výrobců v našich zemích.⁵¹⁾ Již sama skutečnost, že měla právo se nazývat „obcí“, ukazuje na její zvláštní postavení. K obci náleželi všichni zaměstnanci šmiten i ražebny, jak knapové, tak i robenci. Jejími plnoprávními členy však byli jen knapové, z jejichž středu bývali nejvyšším mincmistrem sazení konšelé — čtyři za minciře a tři za pregéře. Jejich jakýmsi poradním sborem byli (alespoň ve starší době) radní lidé.

Obec se scházela k poradám zpravidla koncem každého týdne a účast na zasedání byla pro členy obce povinná. Příjmy obce plynuly hlavně z příspěvků, jež byly sráženy hromadně ze mzdového úhrnu při výplatě na konci každého týdne. Z nich vydržovala obec dva písaře (minciřského a pregéřského — s registraturou, pečeti a p.), lázeň, kaplany, zřizovala kaple s oltáři atd. V tom se činnost obce vcelku příliš nelišila od činnosti řemeslných cechů v předních královských městech.

Obec minciřů a pregéřů však měla i některé specifické rysy činnosti, jimiž se od cechů podstatně odlišovala. Tak na příklad byly z peněz korporace a „k obecnému užtku“ zakupovány na čas i některé minciřské lůny a pregéřské stolice. Obec se účastnila i dolování a zakupovala v Kutné Hoře i na Kaňku těžarské podíly (kuksy).

Na počátku 16. století se obec minciřů a pregéřů vzmohla tak, že se stala i feudálním vlastníkem půdy a poddaných, z nichž plynula obci feudální renta. Obci patřila ves Poličany, dvůr Kluky a zádušní stateček na Rovni. Podání obce musili slibovat „pánům konšelům věrnost, poddanost a pravé člo- věčenství“.⁵²⁾ V druhé polovině 15. století měla obec i svého rychtáře, jenž skládal přísahu konšelům minciřským a pregéřským — „pánům svým dědičným“.⁵³⁾ Kromě toho měla obec i svého uhlíře, vodáka a služebníka.

To vše ukazuje na ryze feudální charakter této korporace, kterou rozhodně nelze nikterak přirovnávat k novodobým odborovým organizacím dělnickým, jak se to někdy děje.⁵⁴⁾

⁵⁰⁾ Ještě roku 1540 se připomíná, že císař Karel IV. udělil minciřům soudní autonomii. Z konce 16. století máme zprávu, že nejstarší privilegia obce minciřů a pregéřů vzala za své při požárech Kutné Hory v době husitské. — Srov. Leminger, str. 188, 215 a 239.

⁵¹⁾ Nejbližší jim byly korporace báňských zaměstnanců v kutnohorském revíru, jež vznikly nepochybně podle jejich vzoru (pořádky havířský, hašplířský, trejvířský, hutnický a rudokupecký). Obec minciřů a pregéřů však vynikala nad všechny svou organizovaností i rozsahem svých privilegií. O její činnosti viz podrobně u Lemingera, str. 183 a n.; Dodatky, str. 33 a n.

⁵²⁾ Leminger, str. 257.

⁵³⁾ Leminger, Dodatky, str. 34.

⁵⁴⁾ Totéž ovšem platí i o pořádcích havířském, hašplířském, hutnickém a pod., jejichž povaha a třídní poslání bylo obdobné jako u obce minciřů a pregéřů.

Obec minciřů a pregéřů zasahovala významně i do výrobních vztahů v mincovně. Schvalovala všechny vlastnické převody minciřských lůnů a pregéřských stolic; konšelům náležela v této věci i judikatura všech sporných případů. Rovněž na organizaci práce ve šmitnách a v ražebně měla korporace značný podíl.

Konšelé plnili funkci šmitmistrů. Jejich přední povinností bylo dohlížet na pracovní kázeň všeho osazenstva. Měli právo trestat přestupky proti pracovnímu řádu u všech zaměstnanců, a to jak peněžitými pokutami, jež byly sráženy z lůnu, tak po případě — zejména šlo-li o chudé dělníky — i vězením, jež bylo umístěno přímo ve Vlašském dvoře.

Prostřednictvím svých konšelů a svého písaře přijímala obec všechny pracovní úkoly a potřebné suroviny (hlavně stříbro) i pracovní nástroje od správy mincovny.⁵⁵⁾ Konšelé sami rozvrhovali dílčí úkoly jednotlivým šmitnám a razičským stolicím, přidělovali stříbro k zmincování a odváděli opět hromadně správě mincovny hotové výrobky.

Obec přijímala od správy mincovny celkovou výši sumy za vykonané dílo, jež se řídila množstvím zpracovaného kovu i druhem výrobků. Tuto celkovou sumu pak písař obce pod dohledem konšelů rozpočítával na podíly držitelům lůnů a stolic, na mzdu robencům a ostatním dělníkům a na kvotu, jež připadala pokladně korporace.⁵⁶⁾

Ještě roku 1597 slyšíme, že „týž a takový řád od starodávna jest se zachovával a až dosavad se drží, tak že co se vedle váhy a počtu hřiven od mincování konšelům svěřeného stříbra platí, to se na tři díly rozdělí a z toho dva díly na lůny minciřské, třetí pak díl na stolice pregéřské přichází, to opět zase na tři díly se dělí: dva díly na dělníky toho vychází a třetí, již sotva devátý díl toho, což z mince se platí, k obci a společnosti naší zůstává, a z toho mnohá rozličná vydání i na opatrování zádušních věcí se činí“.⁵⁷⁾

Platy za dílo minciřské i razičské byly pevně stanoveny rozhodnutím panovníka a řídily se jednak množstvím zmincovaného stříbra, jednak druhem mince, jež se právě razila, neboť ražba různých druhů mincí vyžadovala nestejně námahy. Kromě toho však neměli zaměstnanci mincovny záruky stálosti a rovnoměrnosti platu, neboť činnost mincovny závisela především na přísunu stříbra, v jehož produkci a opatrování byly nejednou velké výkyvy. Nebylo-li dostatek stříbra, pracovalo se jen 2—3 dny v týdnu, po případě byla práce na čas vůbec přerušena. Jindy opět, zejména bylo-li náhle třeba velkých

⁵⁵⁾ O tom, že pracovní nástroje (kladiva, železa, kolky a j.) nebyly vlastnictvím zaměstnanců ani držitelů lůnů a stolic, nýbrž že byly pořizovány a opravovány na náklad správy mincovny viz doklad v příloze II. na str. 97.

⁵⁶⁾ Z podílu, připadajícího na minciře, byli vypláceni i slevači (gyseři) s jejich tovaryši (barchaníky), jakož i běličí střížků (lorýři); srov. Leminger, str. 28 a 36 a n. — Jako pomůcku pro rozpočítávání platů a pod. razila si obec minciřů a pregéřů i své zvláštní početní groše (tamtéž, str. 193).

⁵⁷⁾ Leminger, str. 238—239.

sum peněz pro královskou komoru, pracovalo se dnem i nocí. Dobu nástupu zaměstnanců do práce určovali konšelé korporace. Rozvázání pracovního poměru kteréhokoliv ze zaměstnanců bylo v druhé polovině 16. století podmíněno čtvrtletní výpovědní lhůtou a záviselo rovněž na souhlasu konšelů.⁵⁸⁾

Podobně jako tovaryšstvo přepalovačů měla i obec minciřů a pregéřů výsadní právo přijímat do práce robenec. Robenec, který se měl teprve zaučovat, byl přijat na čtyřtydenní zkušební lhůtu a musil mít ručitele (nejméně jednoho, někdy však stavěno i pět ručitelů), kteří ručili padesáti kopami gr. č. jednak za robencovu věrnost a poslušnost, jednak za to, že robenec vydrží v pracovním poměru nejméně dva roky a že se všestranně vyučí. Po dobu zaučování v díle (u pregéřů alespoň čtvrt roku) byl robenec povinen odvádět všecken svůj výdělek knapovi, jenž jej zaučoval.

Za robence byli přednostně přijímáni synové minciřských a pregéřských knapů i všichni ostatní, kdož měli „spravedlnost buď na lůních nebo na stolicích“. Kromě nich byli to z valné části synkové ze zámožných měšťanských rodů kutnohorských (někdy i s predikáty), synové řemeslníků obrábějících kovy (zvonářů, konvářů, soustružníků, kovářů, hutníků), ale také učedníci z rodin havířských, soukenických, kramářských, bednářských, krejčovských, kolářských a pod. Rovněž rukojmí, kteří se za robence zaručovali, byli většinou z řad zámožného kutnohorského řemeslnictva i patriciátu.

Celý řád a poslání obce minciřů a pregéřů byly tedy, jak vidno, zaměřeny k tomu, aby účast na výrobě mince byla zajištěna především členům usedlých rodin minciřských a razičských knapů a kutnohorského měšťanstva a aby byly udrženy vztahy patriarchalismu a feudální poslušnosti mezi zaměstnanci. Pokud většina robenců měla jistotu, že se z nich dříve či později stane plnoprávní knapi, mohla obec tuto svou funkci plnit. Přesto však i ve starších dobách docházelo, jak se zdá, mezi knapy a částí robenců ke konfliktům. Zmínka o útěku robenců z Kutné Hory někdy před rokem 1392 i hromadné přijímání šedesáti devíti nových robenců roku 1525 připouštějí možnost, že šlo v obou případech o důsledky rozporů uvnitř minciřské a pregéřské obce.

*

Sklonek 15. a počátek 16. věku je dobou, kdy obec kutnohorských minciřů a pregéřů byla na vrcholu svého působení. Někteří z knapů se vyšinuli mezi přední představitele kutnohorského patriciátu. Zakupují si domy, podílejí se na správě města a účastní se i individuálními těžařskými podíly na dolování. Některé z nich žene touha po ještě větším zisku k tomu, že postupují své lůny dočasně jiným držitelům, staví za sebe robence a odjíždějí na čas za mincováním do ciziny. Z doby jagellovské máme několik dokladů o tom, že

⁵⁸⁾ Instrukce nejvyššího mincmistra konšelům ze 4. února 1581. — Srov. Leminger, str. 186.

čeští minciři byli tehdy hledáni, zejména ve Slezsku a v Uhrách.⁵⁹⁾ Ze „smlouvy tovaryšské o mincování v zemi uherské“ z roku 1524, kterou otiskujeme v příloze, je patrné, že vandrovní konsorcia minciřů zachovávala ještě v první polovině 16. století v podstatě tatáž pravidla o dělení platů za vykonanou práci a pod., jaká jsou obsažena již v privilegii přepalovačů z roku 1343. (Viz v příloze I. na str. 96.)

Od sklonku 15. století nabývalo mincovnictví stále většího významu, neboť silný vzestup zbožní výroby si vynucoval stupňování produkce oběživa. Rozvíjí se horečné úsilí o nalezení nových zdrojů surovin, potřebných pro výrobu mince. Otevírají se nové stříbrné doly, ve starých dolech se sestupuje do značných hloubek, konstruuje se výkonnější těžební stroje a začíná se již i s překopáváním starých odpadových hald na šachtách. Zdokonaluje se technický postup při odstříbřování mědi zcezcováním a později t. zv. šplejsováním či rosetováním (u nás asi od poloviny 16. století).⁶⁰⁾

V polovině 16. století, kdy v produkci stříbra vrcholí těžká krize, dochází k dalším pokusům o zintensivnění báňské produkce nejvýznamnějších dolů a hutí na ušlechtilé kovy koncentrací v rukou královské komory. V padesátých letech ruší Habsburkové soukromý obchod rudou a soustřeďují tavení stříbrných rud ve velkých královských hutích v Kutné Hoře a j., aby zajistili mincovnám stálý přísun základních surovin.

Zvýšená potřeba oběživa stavěla mincovny před nové úkoly a vynutila si v průběhu 16. století některé významné změny jak v technice, tak i ve výrobních vztazích v mincovnictví. Stará grošová soustava již přestala postačovat rozvoji tržních vztahů. Zintensivnění tržních svazků mezi venkovem a městy, růst námezdní práce i stupňující se vyssávání poddaných královskými berněmi — to vše vyvolává potřebu stále větších kvant drobné mince. Zároveň však velké finanční transakce v souvislosti s rozvojem dálkového obchodu, jakož i se vznikem žoldnéřských armád, s diplomatickými akcemi i s renesančním přepychem v sídlech feudálů i městského patriciátu vynucují si již na sklonku 15. a na počátku 16. století v několika evropských zemích (Italie, Tyroly, Sasko a j.) ražbu hodnotných hrubých stříbrných mincí. Od roku 1519 pak nabývá tento druh měny nejvýraznějšího typu v jáchymovských tolařech.

Ražba tolarů vyžadovala si poněkud jiné výrobní techniky než výroba mince drobné a grošové. Při odlévání mincovní hmoty bylo nutno zavést železné kadluby (ingusy) místo tkaninových barchánů, aby bylo možno docílit cánů potřebné tloušťky a šíře. Výrobní náklady při produkci tolarů byly nižší

⁵⁹⁾ Leminger, str. 35; srovnej též jeho dvě starší pojednání: O mincování v Kutné Hoře za krále Ludvíka, Pam. archeol. XII (1882–1884), sl. 445 a n. a Příspěvky k dějinám českého mincovnictví. 1. Minciři kutnohorští v Uhrách, Pam. archeol. XIV (1887–1889), sl. 383 a n.

⁶⁰⁾ Leminger, str. 147.

hlavně proto, že bylo možno pracovat s nižším počtem zaměstnanců. Výkony minciřské i razičské vyžadovaly však mnohem větší námahy.⁶¹⁾

Proto byla pro ražbu hrubé mince a stejně tak i pro ostatní druhy měny, hledána již v 16. století mechanická i strojová zařízení, jež měla výrobu usnadnit a zároveň i zrychlit.⁶²⁾

Bylo to především mechanické protahování cánů mezi válci, jehož se snad užívalo již v první čtvrti 16. století v Uhrách a v Polsku; o jeho zavedení bylo roku 1523 podle Schröttera uvažováno i v Rakousích.⁶³⁾

Dále to bylo částečně mechanisované razidlo, jež spočívalo v tom, že svrchní kolek byl upevněn na jakémsi malém beranidle, jež zdvihal razič mechanickým zařízením, které uváděl v pohyb nohou, našlapováním na třmen; úhozem kladiva na spuštěný svršek pak vyražel minci.⁶⁴⁾ A konečně to byl válcový stroj, v němž na dvou proti sobě se otáčejících válcích, opatřených matricemi mincovních líců a rubů, se mince hromadně lisovaly.⁶⁵⁾

Mechanisování úkonů souvisejících s ražbou mince postupovalo zvolna, neboť záleželo především na rozřešení technického problému pohonné síly.

⁶¹⁾ O námahavosti práce v jáchymovské mincovně se zmiňuje i Jan Mathesius, *Bergpostilla oder Sarepta*, vyd. 1587, fol. 161v.

⁶²⁾ Vývoj výrobních technik v mincovnictví v 16. století nebyl dosud soustavně osvětlen. V numismatické literatuře i v dílech o všeobecném technickém vývoji nacházíme o postupu mechanisace ražby mince nejednou nepřesné i protichůdné údaje. F. Feldhaus se na příklad domnívá, že mechanisovaná ražba mincí je zobrazena již na okenním skle katedrály v Le Mans, jež prý pořídili měšťtí obchodníci roku 1100. Příslušné vyobrazení však svědčí o tom, že výklad i datování obrazu jsou velmi pochybné (*Technik der Antike und des Mittelalters* [1931], str. 264–265, obr. 287). — Ze starší literatury dotýká se otázky zejména pojednání G. v. Ernsta, *Die Kunst des Münzens von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Num. Zeitschrift XII (1880), str. 22–67. F. Schrötter ve *Wörterbuch der Münzkunde* (1930) shrnuje heslovitě výsledky novějšího bádání, avšak jeho údaje jsou značně povrchní a nepřesné. — Některé starší francouzské práce, dotýkající se tematu, mi byly nedostupné. Je to zejména P. de Vaissière, *La découverte à Augsbourg des instruments mécaniques du monnayage moderne* (1892), pojednávající o vynálezu augšpurského zlatníka Marca Schwaba, dále dvě pojednání F. Mazerolla, *La frappe des monnaies au balancier* (1551) v *Bulletin de la Soc. des Antiq. fr.* (1892) a *Note sur l'inventeur des procédés mécaniques monétaires sous Henri II* (*Congrès Num.* 1900). — Srov. též Leminger, str. 268.

⁶³⁾ Schrötter, cit. dílo, str. 553; tu je zmínka i o užívání tažného mechanického zařízení v Uhrách a v Polsku, aniž je však uvedeno, o jaké doklady se autor opírá. — Podle laskavého písemného sdělení dr. Mariana Haisiga z Wroclawi nelze tuto věc ověřit z polských písemných pramenů; dr. Haisig však na podkladě zkoumání mincí z doby vlády Zikmunda I. (1506–1548), kdy polská mincovní technika stála na značně vysokém stupni, považuje za velmi pravděpodobné, že bylo již tehdy užíváno nějakého mechanického zařízení pro válcování prutů (cánů).

⁶⁴⁾ Schrötter (cit. d., str. 310) uvádí, že doba vzniku tohoto vynálezu není známa, ale považuje za pravděpodobné, že jím byly raženy již první tolary; zároveň však tvrdí, že bylo tohoto razidla používáno zejména pro ražbu drobné mince.

⁶⁵⁾ Tohoto vynálezu bylo používáno v mincovně v Hallu v Tyrolích již kolem poloviny 16. století. Srov. Schrötter, cit. d., str. 733.

Tento problém byl obtížný zvláště v takových případech, kdy poloha mincovny nedovolovala využití vodní síly k pohonu strojů. Kromě toho pokusy o mechanisaci narážely na tuhý odpor zaměstnanců mincoven, obávajících se ztráty svého zaměstnání. Tak tomu bylo nejen u nás, nýbrž i v jiných evropských zemích.

Zvláště v kutnohorské mincovně hrozily nové výrobní techniky rozrušením starého, po staletí konservativně udržovaného pracovního řádu, založeného na mistrovském ovládání ustálených forem rukodělné práce. Je proto nasnadě, že již samo zavádění tolarové ražby v Kutné Hoře, stejně tak jako všechny ostatní pokusy o změny v organizaci a technice výroby a zejména ve vlastnických vztazích se setkávaly s rozhodným odporem korporace minciřů a pregéřů.

Avšak hospodářské nutnosti hnaly Habsburky k pokusům o zlomení tohoto odporu. Ferdinand I., jenž již roku 1522 likvidoval vídeňskou „Hausgenossenschaft“ a reformoval rakouské mincovnictví, počal záhy po svém nastoupení na český a uherský trůn usilovat o nový pořádek i v mincovnictví českém a uherském.⁶⁶⁾ Po získání jáchymovské mincovny a založení nové královské mincovny v Praze zasáhl i do mincovnictví ve Slezsku, v Kladsku i v Uhrách, sleduje všude tendenci soustředit mincovní regál pevně ve svých rukou.

Nové královské mincovny, jáchymovská a pražská, stejně tak jako i pozdější českobudějovická, pracovaly již podle jiného řádu, než jaký byl odedávna zachováván v kutnohorském Vlašském dvoře. Tu již neslyšíme o vlastnických nárocích knapů k „minciřským lůnům“ a „pregéřským stolicím“ ani o tom, že by kterákoliv kategorie zaměstnanců měla majestáty na dědičnou držbu svých živností a pod. Nevytváří se tu již ani korporace, jež by byla obdobou kutnohorské obce minciřů a pregéřů. Výrobní vztahy a formy vykořisťování jsou tu již podstatně jednodušší a postavení zaměstnanců těchto mincoven podobá se již mnohem více postavení námezdních dělníků v pozdějších manufakturách.⁶⁷⁾

*

Reorganizovat obdobným způsobem i výrobní vztahy v kutnohorské mincovně nebylo ovšem snadným úkolem. Ferdinand I. se o to pokusil ve čtyřicátých letech 16. století, když narazil na odpor obce minciřů a pregéřů proti

⁶⁶⁾ R. Geyer, *Die österreichische Münzordnung v. 1524 u. ihre Vorläufer*, Num. Z. N. F. 21 (1928); *Zur österr. Münzpolitik 1524–1790*, Num. Z., N. F. (1923), str. 73–108.

⁶⁷⁾ I tu se však nepochybně udržely i nadále staré způsoby vyplácení mzdy, kterou od správy mincovny přijímali jen mistři — i za učedníky a pomocné dělníky — jež zaměstnávali ve své režii a na jejichž vykořisťování se podíleli. Tento způsob, že mistři spoluvykořisťovali pomocné dělníky (později zvláště ženy a děti), se ostatně udržel dlouho i v kapitalistických továrnách a byl běžný ještě na příklad v kartounkách ve čtyřicátých letech 19. století.

mincování tolarů, s jejichž ražbou bylo v Kutné Hoře započato roku 1543. Zaměstnanci kutnohorské mincovny se bránili zavádění tolarové ražby nepochybně především proto, že při rukodělné produkci znamenala výroba tohoto druhu mince menší možnost výdělku a větší námahu než ražba grošů a mince drobné. Byli ochotni mincovat tolarý jen za předpokladu, že panovník uzavře s jejich obcí zvláštní smlouvu, v níž měly být nepochybně stanoveny nové platové sazby za tolarovou ražbu.

Byly tu však i jiné pohnutky k odporu. Obec mincířů a pregéřů se vzpírala novému ustanovení, jež bylo v rozporu s jejími dávnými výsadami, že totiž mincíři a pregéři si měli na svůj náklad opatřovat pracovní nástroje, nádobí, tygle, razidla a pod. Rovněž tak odmítala obec mincířů a pregéřů mincovat tolarý ze stříbra, které bylo dodáváno ze zcezozen mědi, asi proto, že bylo tvrdší než stříbro důlní a jeho zpracování vyžadovalo při ražbě hrubé mince mnohem větší námahy.

Ferdinand I. se pokusil zlomit tento odpor pohružkou, že dá stříbro zcezené z mědi vozit z Kutné Hory do mincovny v Jáchymově. A když ani potom nepřiměl osazenstvo kutnohorské mincovny k povolnosti, vyslal roku 1545 zvláštní komisaře do Kutné Hory, aby se pokusili vykoupit mincířské lůny a pregéřské stolice pro královskou komoru. Tento pokus však ztroskotal. Ferdinandovi nezbylo než najmout německé mincíře k mincování tolarů ze zcezovaného stříbra přímo v Kutné Hoře.

V tom ovšem spatřovala obec mincířů a pregéřů povážlivý útok na své staré právo, schvalovat přijímání nových zaměstnanců. Němečtí mincíři nebyli vůbec vpuštěni do šmiten a do ražebny a správa mincovny je musela umístit v prenárně.⁶⁸⁾ Konšel obce v protestu, jež podali nejvyššímu mincmistrovi, poukazovali na to, že je to k jejich „škodě i posměchu, aby nějací mincíři Němci cizí --- zde na Horách z toho stříbra, na kteréž my znamenité náklady z našich chudých statků činíme, mincovali“.⁶⁹⁾ Stěžovali si, že jsou odtiskováni od svých dědičných svobod, privilegií a obdarování a zdůrazňovali, že jim náleží právo mincovat stříbra jak ze zcezozeny mědi, tak i z dolů kutnohorských i kaňkovských, neboť mají na těchto dolech své podíly a investují do nich velké peněžní částky. Mincování německých mincířů v prenárně kutnohorské mincovny však nemělo dlouhého trvání.⁷⁰⁾

Od sklonku čtyřicátých let vstoupilo kutnohorské dolování a s ním i raž-

⁶⁸⁾ Paměti Mik. Dačického, vyd. A. Rezek, I (1880), str. 108–109, 138. — Leminger, str. 221, 226; Dodatky, str. 37. Leminger upozorňuje, že snad již na počátku třicátých let 16. století byl učiněn pokus o mincování v Kutné Hoře mimo Vlašský dvůr, jak o tom svědčí zpráva, že Ferdinand I. udělil konsorciu kverků právo překopávat haldy a šlaky na některých kutnohorských dolech „zusamtb ainer munczstet in unserem closter daselbst zum Kutenberg gelegen“. (Ústř. archiv min. vnitra, fond MM, sign. 5/153 — 1531, č. 2 a 5 a 1532, č. 16.)

⁶⁹⁾ Leminger, str. 225.

⁷⁰⁾ Podle Dačického dne 29. listopadu 1545 „...puštěno jest zase mincířům horským tolaruov mincování, však s umenšením práv jejich“ (Paměti, I, str. 138).

ba mince do období mnohaletého těžkého úpadku. Roku 1547 byly ze sedmnácti šmiten v činnosti jen čtyři.⁷¹⁾ V této době, kdy před zaměstnanci kutnohorské mincovny vyvstávaly tak chmurné vyhlídky do budoucnosti, podnikl Ferdinand I. další krok proti jejich obci. Když po ztroskotání protihabsburského odboje byly všechny cechovní korporace nuceny předložit svá privilegia panovníkovi k přezkoumání, bylo toto nařízení vztaženo i na obec kutnohorských mincířů a pregéřů. Ferdinand I. se sice neodvážil ani tehdy výsady obce rázem zrušit, neboť rozmetání tak mohutné organizace by bylo mohlo vážně ohrozit provoz největší královské mincovny, stará privilegia českých králů však už obci vrácena nebyla.⁷²⁾

V druhé polovině 16. století rozrušování starých pracovních řádů v českém mincovnictví pokračovalo. Výroba tolarů pronikla i do šmiten a ražebny kutnohorské mincovny, a protože si vyžadovala většího prostoru, byly některé ze šmiten, v nichž se odedávna pracovalo odděleně, jednoduše probourány a spojeny v t. zv. „šmitnu tolarovou“.⁷³⁾

Od šedesátých let 16. století daly se již pokusy o zavedení mechanických zařízení do českých mincoven.⁷⁴⁾ Roku 1564 navrhovala královská česká komora, aby po vzoru mincovny v Mühlau u Innsbrucku byl zaveden válcový stroj i v mincovně pražské. Návrh však nedošel uskutečnění.⁷⁵⁾ O třináct let později uvažuje se o zmechanisování výroby i v mincovně kutnohorské. Tu již šlo o projekt celého komplexu strojových zařízení na protahování prutů, vykrajování střížků a válcové lisování mincí — s kolostrojem, poháněným třemi vodními koly. Podle navrhovatelova tvrzení (možná však, že přehnaného, jako tomu bývalo v této době často u vynálezců podobných „kunstverků“) bylo by zavedení tohoto zařízení znamenalo podstatné zvýšení výrobnosti mincovny při značném snížení výrobních nákladů, neboť se předpokládalo, že počet zaměstnanců bude možno zredukovat na pouhých deset osob (nepočítaje v to ovšem práce prubířské, přepalovačské, zrnění mědi a administrativu). Mluvílo však proti němu několik závažných důvodů: především odpor obce mincířů a skutečnost, že vykoupení vlastnických práv na mincířské lůny a pregéřské stolice by si bylo vyžádalo kolem 6000 tolarů; dále tu byl těžko řešitelný problém pohonné síly, neboť pro nemožnost použití síly vodní bylo by bývalo třeba při větším provozu mincovny zkonstruovat žentourové zařízení s pohonem koňských sil; rovněž horší kvalita výrobků, zejména nestej-

⁷¹⁾ Sněmy České, str. 237 — Leminger, str. 228.

⁷²⁾ Nejvýznamnějším z nich bylo asi dnes neznámé privilegium Vladislava II. z 8. prosince 1487, jímž byly stvrzeny starší výsady, udělené obci králem Václavem IV. a Jiřím Poděbradským. — Leminger, str. 220, pozn. 6.

⁷³⁾ Leminger, str. 85.

⁷⁴⁾ Je ovšem možné, že některá mechanická zdokonalení výroby byla zavedena již v první polovině 16. století v mincovně jáchymovské, o jejímž zařízení v nejstarším období její činnosti nemáme zpráv.

⁷⁵⁾ Em. Nohejlová, Z příběhů pražské mincovny, str. 22.

nost jejich váhy, svědčily v neprospěch strojové výroby; a konečně padalo v úvahu i to, že rozdíl ve výrobních nákladech se nezdál příliš velký, neboť platy kutnohorských mincířů byly nižší než platy zaměstnanců jiných mincoven. To vše rozhodlo o tom, že se první projekt mechanisace kutnohorské mincovny neuskutečnil.⁷⁶⁾

Císař Rudolf II. se však i později k této myšlence vracel⁷⁷⁾ a v devadesátých letech 16. století se dokonce zabýval plánem soustředit veškerou ražbu mince v jediné ústřední zmechanisované mincovně v sídelním městě Praze. Avšak zkoušky, provedené r. 1593 s dovezeným válcovým strojem neměly ani tentokrát úspěchu.⁷⁸⁾ Zdá se, že i v pražské mincovně, podobně jako v Kutné Hoře, byl kromě odporu mincířů největší překážkou technický problém pohonné síly pro strojová zařízení.

I ostatní pokusy z doby předbělohorské o mechanisování pracovních úkonů v českých mincovnách skončily neúspěchem. Na počátku 17. století pokoušel se opětovně mincmistr Jan Lasanz (původem ze Štýrska) o zavedení tažného stroje v pražské mincovně, avšak i jeho úsilí ztroskotalo. Za jeho konfliktu se zaměstnanci mincovny projevíly se již v malém měřítku zjevy, jež se později, v době hromadného přechodu od rukodělné práce k výrobě strojové, staly typickými. Když kvalifikovaní mincíři se šmitmistrem v čele odmítli u stroje pracovat, vystupuje již Lasanz s bezohledností buržoasního podnikatele a najímá ke stroji dělníky nekvalifikované a pokoutně vyučené. To však vyvolává odpor a solidaritu mincířů i z ostatních českých mincoven. Lasanz obviňuje šmitmistra ze vzdoru a neschopnosti, propouští jej z práce a snaží se jej násilně vystěhovat; nově najatým nekvalifikovaným dělníkům strhuje na původně sjednané mzdě a pod. Konflikty, jež z toho vznikají, ochromují činnost mincovny až do roku 1604, kdy komise znalců rozhoduje ve prospěch rukodělné práce kvalifikovaných mincířů.⁷⁹⁾

*

Nebyl to však jen boj proti strojům, jež vedli zaměstnanci mincoven v druhé polovině 16. a na počátku 17. století. V tomto období vystupuje již do popředí i boj za vyšší mzdy a v Kutné Hoře i boj proti vykořisťování se strany příživnických držitelů bezpracných důchodů v podobě mincířských lůnů a pregéřských stolic.

Tak jako všichni námezdní pracovníci, byli i zaměstnanci mincoven po-

⁷⁶⁾ Leminger, str. 268–270.

⁷⁷⁾ Em. Nohejlová, Z příběhů pražské mincovny, str. 63, pozn. 439.

⁷⁸⁾ Tamtéž, str. 63.

⁷⁹⁾ Tamtéž, str. 71–73; Leminger (str. 270) líčí z nepochopení věc tak, jako by šlo o zavedení tažného stroje v Kutné Hoře. — První válcový stroj v pražské mincovně byl zaveden až na počátku dvacátých let 17. století (Nohejlová, str. 72, pozn. 497), v Kutné Hoře dokonce až na sklonku téhož věku (Leminger, str. 272).

stižení v druhé polovině 16. věku stoupající drahotou, jež na sklonku století vyvrcholila v t. zv. cenové revoluci. Zatím co ceny životních potřeb prudce stoupaly, snažili se zaměstnavatelé udržet mzdy na stále stejné úrovni. Tato tendence se projevovala i v mincovnictví, kde platy za mincovní dílo byly řadu desetiletí pevné a neměnné. V Kutné Hoře udržovaly se platy na stejné výši více než půl století, jak byly „polepšeny“ v době jagellovské — snad již při confirmaci mincířských a pregéřských privilegií králem Vladislavem II. roku 1487.⁸⁰⁾

Ve čtyřicátých letech 16. století byly platy zaměstnanců kutnohorské mincovny sníženy s odůvodněním, že jde jen o přechodné opatření, vynucené dočasným úpadkem dolování. Nová platová úprava však již zůstala natrvalo a nebyla revidována ani v období nového oživení kutnohorského dolování od šedesátých let 16. století. Po celou druhou polovinu 16. věku pracovali kutnohorští mincíři a raziči za horších platových podmínek než zaměstnanci ostatních českých mincoven, kteří — původem většinou Němci a Rakušané, řídící se jinými pracovními řády — dovedli si vybojovat vyšší mzdy, po případě různé příplatky a mimořádné odměny i v naturáliích a pod.

Na zhoršení situace zaměstnanců kutnohorské mincovny měly podstatný vliv i změny ve stavu osazenstva, k nimž tu došlo v druhé polovině 16. století. V době, kdy činnost mincovny byla pro nedostatek stříbra značně ochromena a kdy některé šmitny a razičské stolice čas od času vůbec nepracovaly anebo jen v dlouhých intervalech, byli zaměstnanci mincovny nuceni si hledat jiné způsoby obživy. Mnozí ze zámožných knapů osvojili si výnosnější živnosti (na příklad kroječství suken), pustili se do obchodování, jezdili po trzích a práci v mincovně považovali jen za vedlejší zaměstnání. Někteří z nich svůj lůn nebo stolicí prodali, jiní si je ponechali jen jako zdroje bezpracné renty a na svá místa ve šmitnách a v ražebně postavili námezdné dělníky, ochotné pracovat i za bídne mzdy. Synkové knapů a bohatých kutnohorských řemeslníků přestali se ucházet o málo výnosnou práci v mincovně a do šmiten i do ražebny přicházejí chudí dělníci, odkázáni jen na sílu svých rukou.

Tak se během několika desetiletí podstatně změnila sociální struktura osazenstva Vlašského dvora. V jedné či dvou generacích proměnila se většina privilegovaných zaměstnanců mincovny v pouhé příživníky, kteří bez nejmenší námahy pobírali značné části platů za práci námezdních dělníků. Knapové, jakožto vlastníci lůnů a stolic se podíleli ovšem i dříve na vykořisťování robenců, ale dokud sami společně s robenci pracovali, nebylo toto vykořisťování tak očividné a pobuřující jako nyní, kdy se zmocnili ještě jiných zdrojů příjmů mimo mincovnu a do Vlašského dvora docházeli většinou jen ukrádat část mzdy dělníkům, kteří se za ně dřeli.

V poslední čtvrtině 16. století, kdy činnost kutnohorské mincovny v ně-

⁸⁰⁾ Leminger, str. 220.

kterých letech značně oživila a kdy ceny minciřských lůnů a pregéřských stolic stoupily, zatím co reálné mzdy robenců prudce klesaly, nabylo napětí mezi vlastníky bezpracných rent a robenci nesmiřitelných forem. Konšelé minciřské a pregéřské obce i jednotliví knapové, pokud sami ještě pracovali, snažili se udržet robence v patriarchální poslušnosti. Robenci však již jasně viděli, že obec ani v nejmenším neslouží jejich zájmům, že se nezasazuje o zvýšení jejich mezd, nýbrž že se jen konšelé z výkonu svých funkcí parazitně obohacují na úkor dělnických mezd.⁸¹⁾ Již roku 1580 vyskytuje se v minciřských šmitnách mínění, že by mělo přestat srážení příspěvků obci ze mzdy dělníků a starý dělník tlumočí tento názor lapidárními slovy: „necht ti polštářníci taky dělají, chtějí-li bráti.“⁸²⁾

Zvláště úporný boj proti držitelům bezpracných důchodů vedli raziči (pregéři), mezi nimiž v devadesátých letech již nebylo ani jediného pracujícího knapa. V opětovných suplikách, jež adresovali nejprve konšelům obce, pak správě mincovny a nakonec i králi — v bláhové naději, že se dovolají spravedlnosti — vyjadřovali stále otevřeněji své názory na vlastníky pregéřských stolic i na vedení minciřsko-pregéřské obce. Dokazovali, že majitelé stolic „velikou summu těch nekřesťanských užiteků z práce naší sou vybrali a posavad vůči hledíc nám z rukou našich bráti nepřestávají“, při čemž se ani dost málo nestarají o to, jestliže některý z dělníků se stane pro nemoc nebo stáří neschopným práce; na konkrétních příkladech pak uváděli, že majitelé stolic jim bezohledně odnímají více než polovinu mzdy, jež jim náleží.⁸³⁾

Robenci se proto dožadovali důrazně, aby jim byl vyplácen všecken plat, poněvadž oni jsou „ti praví pregýři a ne někdo jiný, tu nic nedělají“ a aby nebyli povinni „takovou neslušnou robotou držitelům stolic pregýřských...“, „...kteříž mzdu dělníkům těžce pracujícím nespravedlivě odnímají a zdržují...“.

Poukazovali také na neoprávněné srážení příspěvků ze mzdy dělníků pro obec minciřů a pregéřů pod záminkou, že se tyto částky obracejí na správu záduší: „Však páni knapi držitelové stolic JMC. --- prve, nežli od nás peněz na záduší bráti sobě zamyslili, měli k tomu před léty své vsi, dvořáky a dvory kmetci a platy pozemské rozličné a odtud z toho na záduší měli nakládati vedle zápisův svých a ne z práce naší. Nyní ---- když sobě vsi zádušní, dvořáky a důchody své potratili a že jich nemají, co nám po tom, my tím

⁸¹⁾ Konkrétní doklad o tom uvádí Dačický k r. 1615: „...umřel --- Jeroným Labuška, minciř, suken kroječ, --- kterýž byv drahně let předtím konšelem minciřským a tu sobě naháněje tím zbohatl a nechtěje té obci minciřské z toho práv býti a počtu pořádného činiti a maje na sebe o to nastupování a vždy toho odkládaje smrti svou toho odbyl.“ (Paměti, II, str. 153).

⁸²⁾ Městský a horní archiv v Kutné Hoře, sbírka archiválií, převzatých z musea Vocela-Leminger, str. 233, pozn. 1.

⁸³⁾ Městský a horní archiv v Kutné Hoře, hor. odd. 3968; odtud jsou i další citáty. --- Srov. Leminger, str. 232 a n.

vinni bejti nemůžeme; však mají ještě zádušních rolí několik mnoho kop záhonův na Rovni a z ní platy vybírají sobě, proč odtud z těch platův, kde se jim líbí, kaplana sobě nechovají a záduší svých nezpravují (ač jestliže kde jaké mají), my kaplana ani záduší žádných nepotřebujem...“

Celých třináct let bojovala hrstka kutnohorských razičů za svou spravedlivou věc. A ačkoliv hned někdy na počátku konfliktu (asi v letech 1586 až 1587) byli uvrženi do vězení a voděni v poutech na práci do ražebny, nedali se ve svém odporu zlomit.⁸⁴⁾ Jejich neohrožený boj však nemohl skončit jinak, než jak končily v době feudální téměř všechny pokusy pracujících mas o setřesení třídního útisku a vykořisťování. Raziči zůstali ve svém boji osamoceni a feudální vládní moc se postavila jednoznačně na stranu vykořisťovatelů. Bohatí knapové i ostatní držitelé lůnů a stolic se snažili konflikt všemožně prodlužovat v naději, že se chudobní raziči útratami dlouhého sporu hmotně vyčerpají. Když však odvolání razičů šla až na nejvyšší místa, napnuli společně síly, aby při vyhráli. Zasáhli tu hlavně příslušníci šlechtického stavu mezi držiteli lůnů a stolic, kteří se dokonce sjeli v Praze k společné poradě o dalším postupu. Z jejich dopisů, jimiž pak intervenovali u nejvyššího mincmistra, vyznívá cynická nadutost příslušníků vykořisťovatelských tříd, žádajících příkladné ztrestání „...těch dělníkův, lidí všetečných a poběhlých, kteříž snad ani práva městského, nad to pak tu na tom právě nic žádných lůnů a stolic zapsaných nemají...“ a „...kteřížto o vyzší stavy tak se votíratí smějí a což od mnoha let i přes sto let stálo, to zrušiti usilují...“⁸⁵⁾

Panovník, resp. feudální stát, jakožto vrchní vlastník mincovny, měl příležitost využít tohoto konfliktu k uskutečnění toho, o co bylo usilováno již za Ferdinanda I. a co se i v prvních letech vlády Rudolfovy jevílo jako jeden z hlavních předpokladů pro zavedení pokročilejších výrobních způsobů v kutnohorské produkci mince: vykoupení lůnů a stolic pro královskou komoru. Této příležitosti však nebylo využito. V dané situaci převládly soukromé zájmy feudálních a patricijských vlastníků rent nad centralisujícím úsilím vládní moci. Feudálové, v jejichž rukách byla královská kancelář, předložili císaři k podpisu rozhodnutí z 5. února 1599, jímž bylo vlastníkům lůnů a stolic potvrzeno jejich právo pobírat i nadále bezpracné důchody, plynoucí z nadpráce námezdných dělníků kutnohorské mincovny. Bylo jim jen uloženo, aby alespoň někteří z nich se nadále účastnili práce v mincovně — zřejmě proto, aby drželi robence na uzdě.⁸⁶⁾

⁸⁴⁾ Roku 1599 připomínají konšelé minciřsko-pregéřské obce, že když se pregéři před třinácti lety spuntovali, byli nejv. mincmistrem Vilémem z Oprštorfu potrestáni vězením atd. (srov. Leminger, str. 242). Vilém z Oprštorfu byl nejv. mincmistrem v letech 1579 až 1587. Možno tedy událost vročit s největší pravděpodobností do let 1586–1587.

⁸⁵⁾ Městský a hor. archiv v Kutné hoře, hor. odd. č. 3983–3984.

⁸⁶⁾ I po prohrání tohoto dlouhého zápasu pokračovali kutnohorští raziči v prvních dvou desetiletích 17. věku v boji za zvýšení mezd i za zrušení povinných srážek ze mzdy ve prospěch vedení minciřsko-pregéřské obce. — Leminger, str. 244.

Po zhroutilí kutnohorského dolování na počátku 17. století a za celkového hospodářského úpadku země v době pobělohorské, ztratila kutnohorská mincovna navždy svůj význam a její činnost byla již pouhým živořením ve srovnání s jejím rozmachem ve třech předchozích stoletích. Tím pozbyly svého významu i staré, v ostatním mincovnictví již dávno opuštěné formy soukromého spolukořštění z práce dělníků státní mincovny soustavou minciřských lůnů a pregéřských stolic, jež se formálně udržely jako typicky feudální zkamenělina až do zrušení kutnohorské mincovny na počátku roku 1727.⁸⁷⁾

*

Máme-li se pokusit shrnout poznatky, k nimž jsme došli, je třeba především znovu připomenout, že vývoj mincovnictví se pro zvláštní povahu a společenskou funkci výrobků mincoven v mnohém ohledu liší od vývoje ostatních výrobních odvětví; bylo by proto nesprávné, kdybychom se pouštěli do závěrů příliš zevšeobecňujících.

Na druhé straně by však bylo neméně pochybené, kdybychom se na produkci mince dívali jako na nějakou raritu, jež se úplně vymyká z celkového vývoje průmyslové výroby a kterou pro její ohraničené možnosti reprodukce není třeba brát při zkoumání výrobních vztahů toho kterého dějinného období příliš v úvahu.

Produkce mince má pro rozvoj zboží výroby a směny základní význam. Znalost vývoje výrobních vztahů v mincovnictví je proto pro podrobnější osvětlení jednotlivých úseků hospodářských dějin nezbytná. Výrobní vztahy v mincovnictví podléhají všeobecným zákonitostem hospodářského vývoje tak, jako jim podléhají výrobní vztahy v kterémkoliv jiném oboru produkce. Zvláštnosti se projevují jen v tom, že ve specifických podmínkách mohou tyto vztahy v jednotlivých časových obdobích buď předbíhat celkový stav hospodářsko-společenských vztahů toho kterého období anebo se za ním opožďovat.

V období od počátku 14. století do poloviny století 16. představovalo české mincovnictví jeden z nejvyspělejších oborů výroby. Možná říci, že v kutnohorské mincovně dosáhl rozvitý feudalismus v českých zemích nejvyššího stupně organizace a dělby práce v oboru průmyslové výroby. Pokusili jsme se ukázat, že s hlediska výrobně-technického měla kutnohorská mincovna již kolem roku 1500 povahu plně rozvinuté centralisované manufaktury, v níž pracovalo asi 150–200 zaměstnanců a s níž byly výrobně spjaty stovky dalších samostatných řemeslníků i námezdných dělníků, vyrábějících pro mincovnu potřebné suroviny, pracovní nástroje a pod.

⁸⁷⁾ Jak již na sklonku 16. století byla instituce lůnů a stolic záhadná i samotným úředníkům mince je patrné z dokladu, uváděného Lemingrem na str. 214–215. Ani německý původ zčeštěného slova „lůn“ nebyl tehdy již znám, jak svědčí německý koncept zprávy úředníků kutnohorské mince pro královskou komoru z r. 1597, kde se mluví o „die Herrn Knappen oder Inhaber der lūny und Pregstül“ — srov. Leminger, str. 231, pozn. 46.

Zároveň jsme však viděli, že tak složitá organizace výroby nebyla v podmínkách hospodářsko-společenského zřízení ve 14. a 15. století zvládnutelná jinak než spletitou soustavou výrobních vztahů, jež měly typicky feudální charakter a projevy se zejména svéráznými formami děleného vlastnictví výrobních prostředků.

V celém tomto komplexu výrobních vztahů se zákonitě projevuje feudální roztržitost. I když samo založení kutnohorské mincovny bylo jedním z prvních pokusů o překonání hospodářské rozdrobenosti, přece povaha výrobních vztahů, jak se tu utvářely ve 14. a 15. století, ukazuje, že feudální partikularismus nebylo tehdy ještě ani zdaleka možno překonat. V počátečním stadiu vývoje kutnohorské mincovny byl tento složitý komplex výrobních vztahů historicky nutným jevem, plnícím tehdy pokrokovou úlohu v celkovém společenském vývoji. Kutnohorská mincovna, podobně jako jiné velké evropské mincovny, ukazovala svou pokročilou organizací a dělbou práce příklad i jiným výrobním odvětvím, zejména hornictví a hutnictví.⁸⁸⁾

Rovněž vyspělá obec zaměstnanců kutnohorské mincovny byla ve 14. až 16. století vzorem při vzniku a organizaci jiných korporací výrobců (i námezdně pracujících) v našich zemích.

V 16. století (a zejména v druhé jeho polovině) přestaly již být staré výrobní vztahy v kutnohorské mincovně v souladu s rozvojem výrobních sil. Pokroky hospodářsko-společenského vývoje, jež si vynucují nové výrobní techniky i novou organizaci mincovnictví, působí zákonitě i na utváření nových výrobních vztahů v tomto oboru produkce. Staré formy vlastnických vztahů k výrobním prostředkům stávají se v Kutné Hoře brzdou dalšího vývoje a hrají v období přechodu k mechanizaci výroby mince retardační úlohu. Vedení obce minciřů a pregéřů, hájící tyto staré výrobní vztahy, se zoufale brání jakékoliv změně a snaží se udržet opakování výrobního procesu v dosavadním rozsahu, na dosavadní základně.⁸⁹⁾

Nevyhnutelná zákonitost společenského vývoje však přetváří v této době sociální strukturu osazenstva tak, že na sklonku 16. století pracují již v kutnohorské mincovně většinou námezdní dělníci. Jejich boj proti vykořisťování se strany držitelů bezpracných rent je pozoruhodnou kapitolou v dějinách třídních bojů v českých zemích v tomto období.

⁸⁸⁾ Podrobnějšího osvětlení by si zasluhovala na příklad otázka vzájemného působení při vzniku institucí těžařských podílů (kuksů, tálů) v hornictví a minciřských lůnů a pregéřských stolic. — Pokud se týče všeobecného technického vývoje měla ražba mincí pravděpodobně vliv na vznik knihtisku (srov. na příklad F. I. Michalevskij, cit. dílo, str. 79, pozn. 1); mechanická zařízení v mincovnách v 16. století dala nepochybně podnět k pozdějším pokrokům v řadě jiných průmyslových oborů (válcování plechu, potiskování kartounů, rotační tisk, slévárnictví a j.).

⁸⁹⁾ V. I. Lenin ukázal, že „opakování výrobního procesu v dosavadním rozsahu, na dosavadní základně“ je zákonitou tendencí předkapitalistických výrobních způsobů (srov. Vývoj kapitalismu v Rusku, český překlad, Spisy, 3. svazek [1952], str. 55).

Příloha I.

Smlouva tovaryšská o mincování v zemi uherské ze 17. srpna 1524.⁹⁰⁾

(*Městský a horní archiv v Kutné Hoře, městské odd. č. 338.*)

My Jakub Klaud, Jan Fiolka, Jiří Popelka, Bohuslav Porybný, Jan Kačerovský, Šimon Zvoník a Martin, Klauduov bratr, známo činíme tímto listem všem vuobec kdežkoli čten nebo čtúci slyšán bude, že jsme učinili smlúvu tovaříšskou, dobrovolnú, mezi sebou a to takovú, kdež jsme sobě zjednali mincování v zemi uherské u pana Jana Gropffa a u pana Baltazara Mehle, abychom my nadepsaní cožkoli užítu nám z toho mincování přicházeti a dostávati se bude, buď pomoci aneb od diela, věrně a právě se dělili na rovné díly, jeden před druhým nic napřed v tom nemaje. Avšak napřed dělníkuom, kteříž u nás dělati budou slušně zaplatit a a jestliže bychom sobě víc díla kde jinde přijednali, buď jeden který z nás aneb jich více, že toho všeho jednostejně a společně užívati máme a nijakž jedni od druhých v tom se oddělovati nemáme. A jestliže by pán buoh na kterého z nás nemoc dopustiti ráčil, v tom jeho opouštěti nemáme, ale jemu plný díel dávati tak, jakž sami bráti budeme. A toto jsme se také mezi sebou svolili, že jsme sobě volili z nás nadepsaných dva šmitmajstry, Jakuba Klauda a Jana Fiolku,

⁹⁰⁾ Tento dokument nebyl dosud otištěn; zmiňuje se však o něm Leminger v uvedeném pojednání O mincování v Kutné Hoře za krále Ludvíka (sl. 450) a po něm i G. Toužil v diletantské práci Mincverk na Horách Kutných (1895), str. 23. — Dva z členů konsorcia, kteří se v dokumentu uvádějí, Bohuslav Porybný a Jiří Popelka, vyskytují se několikrát ve dvacátých letech i později v seznamech minciřských konšelů v Kutné Hoře (Leminger, str. 410 a n.). — O Jiříkovi Popelkovi je kromě toho záznam v „Knize minciřův a pregéřův“ (v městském a horním archivu v Kutné Hoře), že roku 1524 prodal „s povolením pánův konšelův Dvoru Vlaskeho --- dva díly lůnu svého minciřského svobodná a nezávadná Petrovi Vačkáři --- a při tom tato výminka stala se jest s povolením pánův konšelův i všech pánův knapův --- jestli by pán bůh Jiříkovi Popelkovi pomohl se zase z Uher vrátiti, tehdy bude jmíti plnú moc, ty dva díly lůnu minciřského od téhož Petra Vačkáře neb dědicův jeho --- vyplatiti --- a v ty dva díly lůnu minciřského nadepsaného se zase uvázati bez překážky všech lidí...“ fol. A 7v (Leminger, str. 197). Z tohoto zápisu je zřejmé, že bylo možno lůn prodat i s výhradou, že jej bude moci jeho předešlý vlastník po čase opět vyplatiti. — Jiný člen konsorcia, Šimon Zvoník, je, tuším, totožný se Šimonem minciřem, na něhož se vztahuje neméně pozoruhodný zápis v téže knize k roku 1527, fol. A 15 (u Lemingera, str. 198—199). Šimon minciř žádá tu pány konšely a pány knapy, „aby jemu výjezdu z země přiti ráčili pro jeho pilnú potřebu, a že dělníka na lůnu svém dostatečného postavil“. Sliboval, že se do příštích velikonoce, t. j. za necelý rok vrátí. Jeho žádosti bylo vyhověno s výhradou, jestliže by se ve stanovené lhůtě nevrátil, „tehdy páni konšelé moc jmíti budú se pány poručníky téhož Šimona minciře, totiž se panem Janem Štollarem z Chocemic a panem Janem písařem mince, lůn jeho minciřský prodati a to tomu, ktožby toho díla minciřského rukú dověsti uměl, bez překážky téhož Šimona i jiných všech lidí odporu všelikterakého. Pakliby ten lůn po vyjiti toho času prodán nebyl, tehdy páni konšelé aby moc jměli, s téhož lůnu užitek bráti a kamžby se jim koli zdálo, buďto na kaplu anebo na světlo obracet podtud, pokudžby ten lůn prodán nebyl“. Tento doklad svědčí o tom, že obec v této době ještě dbala na to, aby lůny byly v rukách skutečných minciřů.

ti aby dílo to řídili a zpravovali však tak, aby před námi nic napřed užítu nebrali než rovný díl s námi aby jměli tak, jakž se svrchu píše. A kdyby jaká potřeba neb jaké jednání a rovnání mezi tovaříši nastalo aneb cožkoli mezi námi potřebného bylo, aby oni nadepsaní šmitmajstři s radou a volí naší to všecko řídili a jednali. Což se pak Bohuslava Porybného dotýče, o tom jsme takto zuostali: poněvadž on na tento čas se z příčin hodných s námi vypraviti nemůže, že jsme jemu toho povolili, aby své věci zřídě za námi přijel jmenovitě v desíti nedělích od smlúvy této pořad sběhlých. A když v tom času přijede a dělati s námi bude, že díl rovný, jakž se svrchu píše, mezi námi jmíti má a jej v to beze všeho odporu pustiti máme jakožto spolutovaříše svého. A to všecko, což se v této smlúvě píše, my všickni nadepsaní slibili jsme sobě to věrně a právě zdržeti, beze všeho fortele vymyšleného, jako dobří lidé. Na svědomí toho všeho požádali jsme urozených vladyk pana Mikuláše z Práchnan, pana Martina Vrabce z Nedvojovic a pana Jana Susa z Ježova, spoluhorníkuov na Horách Kutných, že jsú pečeti své dali přitisknutí k této smlúvě mezi námi učiněné, sobě však beze škody. Dálo se léta božieho tisíceho pětistého čtrmescetmeho, tu středu po nanebevzetí panny Marie, matky pána našeho Ježíše Krista.

(*Přitištěny tři pečeti svědků.*)

Příloha II.

Stížnost pregéřských dělníků na vykořisťování ze 24. února 1596.⁹¹⁾

(*Městský a horní archiv v Kutné Hoře, horní odd., č. 3968/II.*)

... A to nikda nemůžeme toho věděti, z jakých slušně příčin taková věc nám se činí, že jiní nedělají tu tak toho díla jako my, však což bychme my měli jako za práci svou míti, oni z též práce naší bohatnou a mnohdykrát na některé minci a zvláště na tolařích a bílejších penězích nám daleko více přes polovici vejdečku našeho sobě snímají, naší práce těžce zasloužené a mozoľův našich někdy s ourazem krvavých lehce užívají a za nic zбоha zdarma peníze naše berou...

Avšak ani tím, že tu na těch stolicích sedíce pregovali, šadla tu jejich nikda sou nesloula, nebo týž prekhauz s tím se vším i s dělníky pregýři, to jest rázubitci, rovně jako i jiný pokojové na Dvoře vlaském jakožto v zámku J. M. C. jich milostí císařův římských a králův českých vlastně vždyckny sloul a byl a jest až posavad, a ne jinejch lidí, kterýžby jej sobě snad nyní i dělníky pregýři [recte: pregýře?] před pány ouředníky víceji osvobozovati [recte: osobo-

⁹¹⁾ Konvolut spisů č. 3968/II v horním oddělení kutnohorského archivu obsahuje několik pozoruhodných suplik, v nichž dělníci kutnohorské ražebny rozhořčeně protestují proti bezohlednému vykořisťování se strany držitelů pregéřských stolic. Některé z těchto stížností jsou vlastnoručně podepsány deseti dělníky. Suplika ze 24. února 1596, z níž otiskujeme několik úryvků, osvětlujících výrobní vztahy, je dochována v nepodepsaném opisu, jež dělníci znovu předložili konšelům a knapům obce minciřů a pregéřů, když jejich původní podání zůstalo bez odpovědi. Některé jiné věty z téhož dokumentu cituje Leminger, str. 233—234.

vati?] chtěli. A také tím slovem německým pregýři, aby se někdo toho nedomníval, že by dělníci překýřtí ven ze Dvora vlaského cizí a nětčí jiní slouti měli, ale rázubitci mince J. M. C. sou vždycky slouli a slovou až posavad. A také ti, kteříž se držitelové těch stolic býti praví, jich, nám plat berouce, nitčímž neopravují, nýbrž to všecko, chcem-li co opraveno míti, z mince J. M. C. se kupuje a nakládá, buďto kladiva, železa a jiný všelijaký potřeby páni ouředlníci z mince to opatřovati a jednatí ráčí...

A poněvadž kdežkoliv v tomoto království českém v pravdě jistě buďto v Praze, v Budějovicích, v Jochmstale aneb při kteréžkoliv minci J. M. C. jinde nikdež takových pregýřův dělníkův nešatnejch, jenž zde na to dílo živi souce, se touž již oznámenou příčinou mizerně a pracně sobě ani náležitejš šatův nikda spraviti nemůžeme, nám podobným v tom se nena-chází, aby tak jinde na mnohé minci více nežli odpola darmo dělati měli, jakož se nám zde na Horách Kutnách od držitelův těch někdy jakéjchsi stolic pregýřských to činí, že se nám věrná robota naše a práce těžká z krvavých našich mozolův vůči hledíc z rukou berou...

JIRÍ MAJER

K POČÁTKŮM ORGANISACE SPISOVNY PRAŽSKÉ MINCOVNY

Nové habsburské dynastii připadl v okamžiku jejího vstupu do českého království dvojí závažný úkol: obnovit oslabené politické posice a zlepšit nevalný stav fiskálního hospodářství.¹⁾ Rychlého zásahu bylo třeba zejména v otázce obnovení regálních práv, z nichž — s hlediska fisku — byly nejdůležitější regály horní a mincovní, úzce spolu souvisící. K posílení mincovního regálu bylo především třeba zrevidovat všechny předpoklady, které postupně způsobily zmenšení královských příjmů z horního regálu. Účelem bylo posílit proud cenných kovů, který — plně využit — by působil na kvalitu oběživa a tím i na konvenující rozpětí cenové hladiny. Tento úkol byl svěřen nově zřízenému královskému úřadu — české komoře, která v tomto směru vyvinula značné úsilí.

Již první instrukce pro českou komoru z let 1527 a 1530 se dotýkají problému revise dosavadního stavu horního hospodářství a jeho posílení odborným aparátem,²⁾ jakož i nutnosti revise dosavadních horních svobod. Vyslovují důrazně zásadu, že způsob postupu v horních otázkách nadále určuje král.³⁾ Tu byla již jasně naznačena cesta, kterou se bude bráti nová fiskální královská politika, t. j. k očištění pojmu královského regálu od nánosů stavovských zvyklostí. Ukázalo se však, že užívání oslabených regálních práv bylo příliš vžito a i organizačně (českou dvorskou kanceláří) podepřeno,⁴⁾ než aby se královský pokus o regeneraci neudál bez střetnutí. První pokus o zvládnutí horního regálu končí již r. 1534 narovnáním se stavy o hory a kovy, které

¹⁾ Tato studie vznikla na okraj připravované rozsáhlejší práce z dějin hospodářských převratů v 15. a 16. stol. Jejím účelem je zachytit v přehledu počátky účetní organizace pražské mincovny, která i při použití starého kamerálního slohu byla na svou dobu velmi dokonalá. Byla-li celé práci ponechána forma převážně statická, je to proto, že má být jen příspěvkem k moderní diplomacie, úzce souvisejícím a doplňujícím čtené práce Em. Nohejlové-Prátové z bohatého archivu pražské mincovny.

²⁾ SAMV III, Praha 1930, str. 297/8.

³⁾ Ibid. str. 70.

⁴⁾ Četné frystunky, vystavené v l. 1530—1534 českou dvorskou kanceláří, ukazují, že nebylo možno okamžitě provést do důsledku novou fiskální politiku. Ibid. str. 195.

znamená stlačení regálních práv na starých podnicích (vyjma královské urbury) jen na formální dozor. Na nových horních podnicích si však královská politika dobyla svrchovaného rozhodování. Nařízením užívání jáchymovského řádu pro nové doly byla pak položena linie mezi staré horní podnikání a nové, které se již podvoluje obnovovaným regálním zásadám.

Zkušenosti české komory z tohoto pokusu o obnovení plného pojmu horního regálu nebyly zbytečné. Ukázaly jasněji problematiku hospodářské situace, s níž bude nutno nadále počítat. Nebylo-li možno v prvním náporu plně uplatnit zásadu královského horního regálu, bylo třeba věnovat pozornost otázce zvýšení produkce cenných kovů jak z nových, tak i ze starých dolů, aby jejich zesílený výnos, zachycený královskými mincovnami, bránil vznikání schodků královské pokladny. Byl to především problém organizační, neboť cenné kovy unikaly do šlechtických mincoven a zejména pak za hranice státu.

S tohoto hlediska je nutno chápat královu ochotu k zakládání nových mincoven vedle dosavadní mincovny kutnohorské a jáchymovské (na počátku vlády Ferdinanda I. ještě šlikovské), ukazující se již na sněmu r. 1527. Zdá se, že již během r. 1533 krystalisoval ve Ferdinandovi I. požadavek zřízení mincovny v Praze, aby tu, v místě nově zřízené české komory, bylo možno účinnou koordinací úřední agendy zajistit pevný dozor nad jejím provozem. Již v narovnání o hory a kovy r. 1534 projevuje král jasněji svůj zájem na zřízení mincovny v Praze.⁵⁾ Měla být střediskem, do kterého by se shromažďoval cenný kov za předpokladu, že by jednotlivé horní podniky nemohly zásobovat královské mincovny při nich zřizované.⁶⁾ Král doufal, že zvýšené úsilí, věnované otázkám podpory horního podnikání, přinese zjevný výsledek na zvýšeném množství nově ražených peněz. V případě, že by se tak nestalo, měla mincovna na Pražském hradě mít funkci snad jakési ústřední mincovny. Tu byla již pevně naznačena zásada plných horních i mincovních regálních práv.

Než přistoupíme k vlastnímu tematiku, bude třeba si stručně všimnout vrůstání pražské mincovny, jakožto nového královského úřadu, do současné politické i hospodářské struktury, aby bylo možno učiniti si jasnější obraz o vzniku a organizaci její vnitřní práce.

Při vzniku myšlenky na založení královské mincovny v Praze působila řada závažných motivů. Lze předpokládat, že nejdůležitější z nich byla potřeba koordinace snah o nápravu špatné mince a nutnost podchycení výnosu především z horních podniků středočeských a jihočeských. Stříbrné doly v této části státního území (zejména Knín, Jílové, Příbram, Ratibořice a Budějovice) zásobovaly tradičně mincovnu v Kutné Hoře. Jestliže však se Kutná Hora řídila vlastním horním právem, středočeské a jihočeské podniky již během počátku vlády Ferdinanda I. postupně přijímaly jáchymovský horní řád.

⁵⁾ Sněmy české, sv. I, Praha 1877, str. 393; Em. Nohejlová, Počátky pražské mincovny za Ferdinanda I., NČČsl V, Praha 1929, str. 82.

⁶⁾ SČ I, 393.

Zdá se, že toto byla jedna z významných okolností, spolupůsobících na úmysl zřízení nové mincovny, jejíž organizace i provoz by vyhovovaly pružnějšímu vedení regální politiky.⁷⁾

Dalším motivem byla snaha o nápravu mince. V názoru na nutnost radikálního řešení této otázky se s králem shodovali i stavové.⁸⁾ Úprava měla být vedena několika směry: 1. účinným zamezením vyvážení cenných kovů (pagamentu a domácí mince) ze země, 2. revisí dosavadního stavu cizího lehkého oběživa a jeho vynětím z oběhu, 3. zvýšením výnosu z dolů a 4. ražením dobré mince. K uskutečnění všech těchto snah bylo především nutno zjistit kapacitu horní produkce a stanovit předpoklady jejího zvýšení.⁹⁾ Vynořující se myšlenka na zřízení mincovny pod pevnou kontrolou české komory nabývala pod zorným úhlem tohoto programu na konkrétnosti. Objevení stříbra v blízkosti Prahy (u Stříbrné Skalice) dodaly jí dosud chybějící motivace. Skutečnost tohoto výskytu byla proto Ferdinandem I. radostně přijata a použita pro jasnou proklamaci královských regálních práv.¹⁰⁾

Od zásadního králova svolení k uskutečnění nové mincovny bylo ještě třeba, aby česká komora odstranila nedůvěru stavů, kteří chápali politickou závažnost zřízení pražské mincovny. Není pochyby o tom, že její zřízení bylo vykládáno jako politický tah, mající za účel posílení královských regálních zájmů.¹¹⁾ A tak zřizující královský akt přichází až v září r. 1538 po předchozím zjištění, že existují skutečné předpoklady pro zajištění provozu mincovny cenným kovem.¹²⁾

Odpor proti mincovně narůstal. Bylo třeba opatrného postupu české komory, aby plán jejího zřízení realizovala, neboť zřízení pražské mincovny a vytváření životních podmínek pro ni zasahovalo přímo kořeny dosavadních

⁷⁾ Ovšem králův názor na potřebu zřízení mincovny v Praze nevznikl okamžitě. Ještě r. 1532 uděluje právo mincovny Joštu a Petrovi z Rožmberka na dobu 15 let. Mincovna však nevyvstala, jak se zdá, žádnou zvláštní činnost, pakliže razila vůbec. Srov. Fr. Mareš, Rožmberské mincovnictví, Pam. arch. XV, Praha 1880, str. 283/4.

⁸⁾ Sněmovní usnesení z r. 1527 (SČ I, 264), z r. 1529 (SČ I, 315), z r. 1532 (SČ I, 360, 365), z r. 1534 (SČ I, 385); odpověď krále na žádost stavů ve věci nápravy mince z r. 1537 (SČ I, 406), a sněmovní usnesení z r. 1538 (SČ I, 455).

⁹⁾ Předloha královská na sněm z r. 1527 (SČ I, 257–259), narovnání o hory a kovy z r. 1534 (SČ I, 387–95, 396–97, 445).

¹⁰⁾ Nohejlová, NČČsl V, str. 83; Köpl, Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlung des Allerhöchsten Kaiserhauses, roč. VII, sv. X, 1888, č. 5987.

¹¹⁾ J. Smolík, Pražské groše, Praha 1894, str. 55; týž, O zaražení mincovny v Praze za Ferdinanda I., Pam. arch. XV, str. 302; Köpl, l. c. č. 5991, 6002, 6011, 6020, 6022. — Jestliže stavové žádali na sněmu r. 1538 zřízení nové mincovny, někteří z nich odporovali jejímu zřízení argumenty, že je proti potřebě i řádu země a vyžadovali její zrušení. Také kutnohorská mincovna protestovala proti zřízení pražské mincovny, poukazující na zápis desk zemských, který stanovil, že nemá býti nikde jinde v království Českém mincováno kromě Kutné Hory. — Nohejlová, NČČsl V, str. 87/8.

¹²⁾ Jandorfovo dobrozdání z 9. XI. 1538, srov. Nohejlová, l. c. str. 85/6.

zvyklostí v mincovnictví, především pravomoc nejvyššího mincmistra. Zejména s této strany byly kladeny závažné překážky, které oslabovaly provoz mincovny, zahajující někdy v druhé polovině r. 1539 práce, ač jí dosud nebyly dány ani řádné instrukce ani mincovní řád. Teprve 27. ledna 1540 byl pro ni vypracován, čímž byla splněna právní podmínka jejího založení.¹³⁾

Podmínky jejího vzniku byly těžké; postavení a kompetence (vzhledem k dodávkám stříbra a zlata z hor) byly více méně provisorní.¹⁴⁾ Nebylo tudíž divu, že již po několika letech, r. 1542, končí pražská mincovna vysokým deficitem své první ražebné údobí.¹⁵⁾ Trvalá likvidace pražské mincovny však nebyla královským zájmům žádoucí a ani se na ni nepomýšlelo. Další údobí do nového zahájení prací r. 1557 lze proto považovat za přechodné, neboť obnovení provozu bylo jen odloženo na příhodnou dobu. Lze tak soudit z různého odmítnutí návrhu urbureře Hanse Poxdorfa na zřízení královské mincovny v Příbrami, kterého se mu dostalo rozhodnutím arciknížete Ferdinanda ze dne 10. listopadu 1551 poukazem na povinnost svážení příbramského i všeho ostatního stříbra do Prahy,¹⁶⁾ ačkoliv tehdy ještě pražská mincovna nepracovala. Byla tu se zřejmým úmyslem opomenuta skutečnost, že podmínky pro zřízení královské mincovny v Příbrami byly velmi příhodné. Především poloha města uprostřed středočeské rudní oblasti slibovala lepší předpoklady k podchycení unikajícího cenného kovu i jeho ztrát při dovozu ze vzdálených jihočeských dolů do kutnohorské mincovny. Poxdorf předpokládal, že by příbramská mincovna pro začátek mohla zpracovávat stříbra z Budějovic, Nalžova a Velhartic. Odmítnutí tohoto reálného řešení ukazovalo na velkou důležitost, kterou král přisuzoval pražské mincovně jako příštím významnému faktoru fiskální politiky.

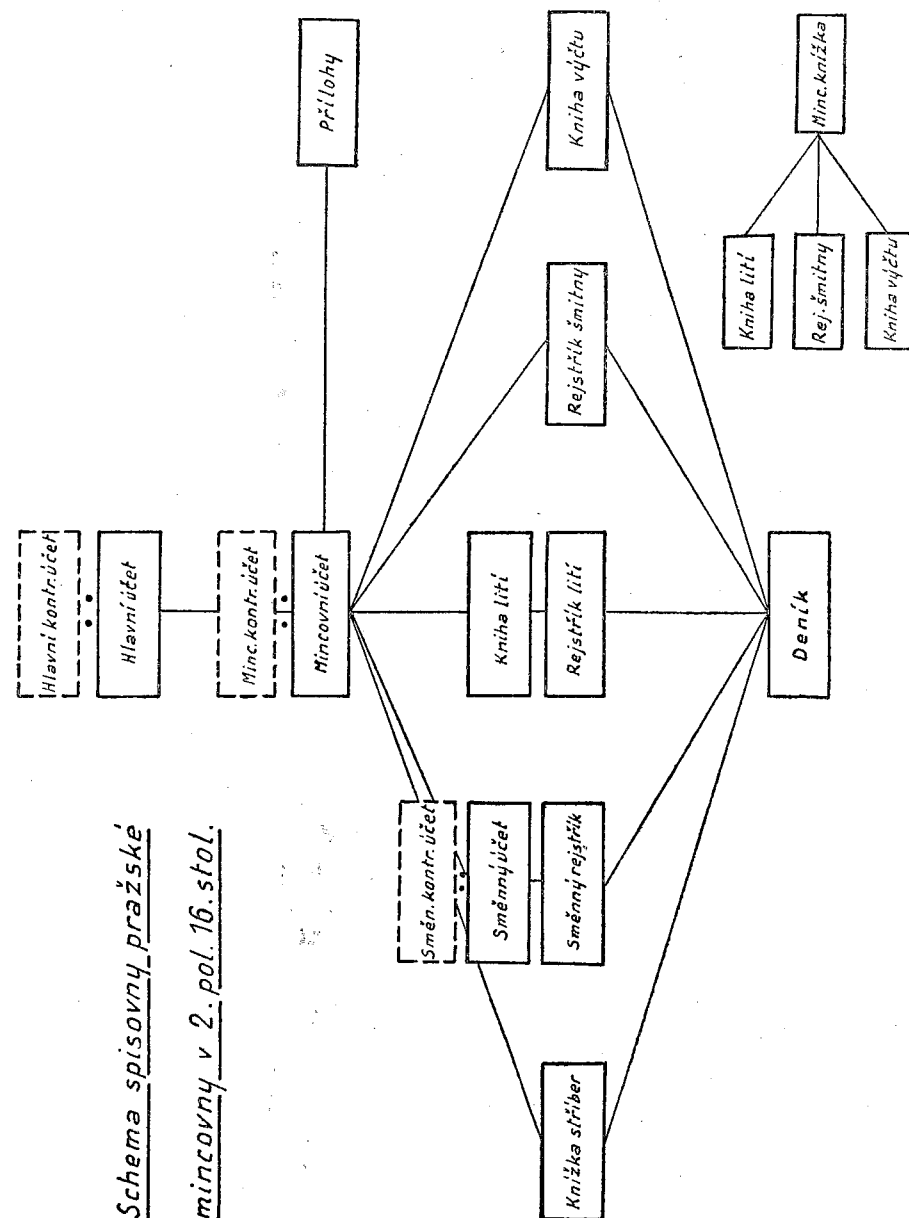
Celkem lze říci, že pro trvalé udržení provozu pražské mincovny na samém začátku vlády Ferdinanda I. nebylo dosti podmínek. Pevné stavovské držení části královských regálních práv (horního i mincovních) odolalo prvnímu královu pokusu o jejich získání v plném rozsahu. Teprve komplikující se vnitřní hospodářská situace (zejména vysoké válečné náklady, vzrůstající drahota, vzniklá mimo jiné i znehodnocováním domácího stříbra, vyvolaným přílivem amerického stříbra do Evropy a s tím úzce souvisící úpadek českých dolů, obtížnost účinné regulace množství cizího lehkého oběživa a řada jiných

¹³⁾ Nohejlová, I. c. str. 91.

¹⁴⁾ V předmluvě svého účtu pro l. 1538–42, adresovaného české komoře, shrnuje mincmistr Sauermann řadu předpokladů, které se mu jako současníku jevily jako hlavní zábrany řádného provozu mincovny. Archiv země České, odd. archiv pražské mincovny, fasc. 1; též Nohejlová, NČČsl V, str. 98; též, Z příběhů pražské mincovny, Praha 1929, str. 11.

¹⁵⁾ Arch. pr. minc., fasc. 1; též Nohejlová, NČČsl V, str. 91.

¹⁶⁾ Archiv min. vnitra, mont., podle opisu v archivu báňského ředitelství v Příbrami. K myšlence obnovení prací v pražské mincovně přispěl snad i nový říšský mincovní řád z 28. VII. 1551, i když na území českého státu nenabyl platnosti. Srov. Nohejlová, Z příběhů pražské mincovny, str. 12.

Obr. 1. Schema spisovny pražské mincovny v 2. pol. 16. století.

okolností), jak se zdá, vytvořila přesvědčující argumenty pro nutnost obnovení prací v pražské mincovně a její organizaci jako samostatného královského úřadu.

Uvedli jsme již, že první ražební údobí pražské mincovny bylo povahy spíše provisorní vzhledem k zvyklostem, které se v době předhabsburské vytvořily. Skutečnost dodatečného právního zajištění mincovny až během zahájeného provozu, výkyvy v dodávkách kovů, její celkově těžká pozice jakožto nově vyrůstajícího podniku, i množství jiných okolností vyvolávaly často problémy obtížně řešitelné. Zdá se proto samozřejmé, že toto údobí z let 1538 až 1542 nemohlo dáti předpoklady k rozvinutí spisovny, tím méně, že pravděpodobně nebyly pro její organizaci vydány žádné podrobnější normy. Organizační nejasnost, neustálenost kompetence — obvyklé zjevy tohoto údobí správy státu — nedovolovaly vzniknout z počátku pevným správním předpisům v hlavních i podřízených úřadech. Teprve postupným formováním kompetence české komory během čtyřicátých let 16. stol. vznikaly nové předpoklady i u úřadů jí podřízených.

Nové ražební údobí pražské mincovny spadá již do doby, kdy česká komora, jako ústřední královský úřad, byla pevněji organizována instrukcí z r. 1548. Lze předpokládat, že pevnější uspořádání struktury české komory mělo vliv i na administrativní zvyklosti, které se vžily v pražské mincovně od r. 1557. Především byla přijata metoda vlašského účetního systému, která znamenala při sestavování účtů nahrazení jednoduchého rejstříkového formátu formátem foliovým.¹⁷⁾ Tento obrat od staré účetní zvyklosti byl charakterisován i novým důležitým faktorem — německou úřední řečí. V účtech převládl systém rámečkový, čímž byla zlepšena přehlednost položek. Co bývalo dříve shrnuto v jediném mincovním rejstříku, rozepisovalo se do řady nových výkazů a účetních knih. Zpřehlednění účtů vyhovovalo i hlediskům pravidelné kontroly a přímého dozoru, která jsou výrazem probíhajícího procesu byrokratisace státního aparátu.

Z prvního ražebního údobí se nezachovalo dostatek písemného materiálu, z něž by bylo možno rekonstruovati administrativní způsob. Jediným dokladem tu zůstalo jen celkové mincovní vyúčtování (Münzraitung) mincmistra Sauermanna za léta 1538—1542, k němuž nebyly připojeny žádné podrobnější přílohy. Teprve druhé období provozu pražské mincovny poskytuje větší množství písemností, ze kterých lze zhruba zjistiti stav spisových zvyklostí.

Povaha agendy byla určena funkcí pražské mincovny, jakožto více méně výkonného orgánu české komory. Navazovala přímo na komorní účtárnu a tím, že mincovna byla v místě českého ústředního fiskálního úřadu (který koordinoval její činnost přímým stykem), nebyly předpoklady k většímu

¹⁷⁾ V kutnohorské mincovně bylo upuštěno od rejstříkového formátu v r. 1554. Em. Leminger, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912 a 1924, str. 332.

vzrůstu spisovny, jaká na příklad vznikla při české komoře. Protože pražská mincovna neměla vlastních přímých styků s jinými úřady, zůstala její agenda omezena jen na záležitosti finanční. Odpadá tu tudíž z největší části pravidelná a důležitá součást všech spisoven, totiž vlastní korespondence.

Odesílaná korespondence se během celého 16. století neuchovala (dokonce ani stopy po konceptech nebo kopiích) a lze soudit, že vzhledem k tomu, že všechen styk se dál prostřednictvím české komory, nebyla samostatně vedena.

Došlá korespondence, přímo vydaná králem nebo arciknížetem či českou komorou, měla charakter finančních příkazů. Pro svou povahu nebyla samostatně uchovávána, ale přičleňována jako priora k účetním přílohám (Probationen, Probationzettel), které byly jako doklady předkládány ke kontrole české komoře. Je pravděpodobné, že tyto finanční příkazy nebývaly pravidelně mincovně postupovány, často jen dány na vědomí ve formě finančních příkazek a originál ponechán v české komoře.¹⁸⁾ Má tedy agenda pražské mincovny povahu zcela účetní.

Vlastní účetní materiál měl dvojí charakter, způsobený funkcí dvou hlavních úředníků mincovny — mincmistra a vardajna. Je tudíž třeba rozeznávat písemnosti: 1. vzešlé činností mincmistra jako vedoucího odpovědného úředníka a 2. účetní písemnosti kontrolní, vzniklé z funkce kontrolního písaře (Münzgegenschreiber), jehož práci vykonával od počátku druhého ražebního údobí v pražské mincovně vardajn. Oba úředníci, mincmistr i vardajn, předkládali pravidelně koncem roku své účetní elaboráty účtárně české komory ke kontrole. Revisi prováděl puchhalter nebo jemu přidělený komorní písař, jenž účty i přílohy signoval poznámkou o provedené kontrole, byly-li shledány správné¹⁹⁾ a vracel zpět mincovně. Dvojího kontrolního systému (jakousi první kontrolou byly vardajnovy účty) bylo třeba již vzhledem k hodnotám, které mincovnou procházely, jakož i vzhledem k tomu, že kompetence obou hlavních mincovních úředníků se do značné míry prolínala.²⁰⁾ Požadavek spolehlivého byrokratického aparátu se jen zvolna uplatňoval a zejména v mincovnictví nebyl ještě zdaleka proveden. Bylo třeba proto pevného úředního dozoru a trestných sankcí jako následek za neodpovědné provádění svěřených úkolů. Případná vyšetřování vedla pak účtárna české komory.²¹⁾

¹⁸⁾ Lze tak soudit z poznámky na fol. 31 směnného účtu z r. 1562, u položky příjmu peněz na císařský rozkaz. Jako doklad přiložen opis, o originálu se děje zmínka, že je uložen v puchhalterii. (Arch. pr. minc. fasc. 1, 1562.)

¹⁹⁾ Jako důkaz vidování se používalo poznámky „Abprobiert“, nebo podrobněji: u knížky stříber: „Gegen der Hauptraitung abprobiert“, u kráží y lících pr. ci: „Gegen dem Silberbuch abprobiert“, u rejstříku šmitny: „Gegen der Raitung abprobiert“ a pod.

²⁰⁾ Vardajn byl zástupcem mincmistra v jeho nepřítomnosti, oba společně spravovali mincovní pokladnu.

²¹⁾ Příklad nesrovnalostí v účtech mincmistra a vardajna uvádí Nohejlová, Z příběhů pražské mincovny, str. 110.

Za správnost účtů ručil mincmistr jako vedoucí úředník všeho provozu, s plnou odpovědností za všechny peníze z mincovny vyšlé. Musil tudíž býti podrobně informován o všech výrobních i finančních akcích, dohlížeti na ně a zapisovati jejich postup. Výsledkem těchto zápisů pomocného charakteru (sestavovaných buď mincmistrem samým nebo jeho písařem, ač je zřídka kdy jmenován) byly pak hlavní účty, skládané zpravidla za dva kvartály. Do nich byly úhrnnou formou zapisovány všechny dodávky kovů, jejich množství i platy za ně, postupy při mincovní práci a v rubrice peněz na hotovosti všechen příjem a vydání.

Kontrolní účty k mincmistrovým účtům sestavoval vardajn, který s mincmistrem sdílel i odpovědnost. I on musil býti při vši práci v mincovně, zejména pak prováděl zkoušky dodané rudy, pagamentu i již hotových peněz a kontrolu ražebních želez. Záznamy zapisoval do vlastních účtů, souběžných s mincmistrovými.

Uvedli jsme, že k vypracování celkových účtů bylo třeba řady pomocných záznamů pro jednotlivé výrobní procesy i jejich finanční efekt. Proto bude třeba si podrobněji všimnout množství všeho písemného materiálu i způsobu prací, jimiž vznikl. Nutno jej posuzovat v celku, neboť vznikl do značné míry koordinovanou činností mincmistra a vardajna, nutnou pro zajištění celkového provozu mincovny.

Jádrem všech administrativních úkonů byla soustavná evidence o denním stavu provozu. K tomu účelu byla pořizována kniha čistě pomocného charakteru pro období jednoho kvartálu, zvaná *Raplaturbuch*.²²⁾ Byl to jakýsi manuál, v moderním slova smyslu deník (žurnál nebo prima nota), jímž musily projít všechny záznamy přejímané do všech dalších účetních knih. Po převzetí údaje byl záznam v této knize mřížován. Zápisy byly vedeny po dnech. Sem se zapisoval příjem na prantu z jednotlivých hor, výdaje na jeho zaplacení (s pomocným vyúčtováním, kolik vyplaceno zálohy a kolik zbývá proplatit), příjem na mincích z oběhu stažených, záznamy o zkouškách rud a valvovaných mincích, záznamy o množství přísad v mincovním kovu, hlášení ze šmitny o provedené ražbě, příjem peněz na hotovosti, vydání na mzdách a všechna drobná denní vydání. Není tu celkových kvartálních vyúčtování, která se objevují v knihách pro jednotlivé fáze výroby speciálně sestavovaných. Tuto příruční knihu vedl mincmistr, nebo spíše mincovní písař za jeho dohledu, který glosoval zápisy množstvím aktuálních pomocných poznámek (odkazy, drobná vyúčtování a pod.).

Některé pomocné záznamy byly vedeny mimo rámec této knihy, která

²²⁾ Po prvé je zachována k r. 1578, ale zdá se, že byla již dříve v nějaké formě vedena. Po převzetí zápisů do dalších účtů ztrácela svůj význam a tudíž ji nebylo třeba uchovávat. O jejím čistě příručním charakteru svědčí i kursivní písmo. Nemá závěrečného vyúčtování, nenese žádný podpis úředníka a folia nejsou číslována. (Arch. pr. minc., fasc. 6, 1578.) — Termín *Raplaturbuch* je odvozen od *rapulare* — *rapulář*, výmazník.

z nich sama zápisy přejímala. Tohoto druhu byly vardajnovy listky o provedených zkouškách a zrnění mincovního kovu (*Probierzettel* a *Kürnzettel*). Většího významu nabyly pro provoz kvartálně vedené stručné knížечky o provedených zkouškách (*Probation- und Haltbüchel*), které se přikládaly jako příloha k probačním listkům (*Probationen*, *Probationszetteln*) ke kontrole české komoře. Obsahovaly zápisy dvojího druhu: 1. záznamy o zkouškách přijatého stříbra a zlata (*Probation- und Haltbüchel über die einkumenden Silber, goldige Silber und Golder*) a 2. záznamy o zkouškách mincovního kovu v tyglech a zkušebních grošů (*Probation- und Haltbüchel über die Tigl und Probroschen*, nebo též odděleně: *Probation- und Haltbüchel über die Tigl Proben*).²³⁾ Všechny tyto záznamy sestavoval vardajn a jimi se provádělo porovnání zápisů o kvalitě rudy v knížce stříber (*Silberbüchel*), případně v knížce lití (*Giessbüchel*).²⁴⁾ O ostatních pomocných výkazech bude ještě zmínka v oddílu příloh. Lze tedy říci, že t. zv. *Raplaturbuch*, kniha prvních zápisů, stojí na počátku spisového plánu pražské mincovny. Na zápisech z ní přejatých byly převážně sestavovány údaje ve všech ostatních provozních i účetních knihách.

Pro počáteční provozní práce byly nejvýznamnější dvě knihy: knížka stříbra, sepisovaná mincmistrem za aktivní účasti vardajna, a směnný rejstřík.

Knížka stříbra (*Silberbüchlein*) měla vzhledem k hlavním účtům pomocný charakter, byla však pečlivě uchována, protože poskytovala podrobný přehled o množství a provenienci cenných kovů do mincovny přijatých a spolu s mincmistrovými účty a kontrolními účty vardajnovými bývala předkládána k revisi účtárně české komory.²⁵⁾ Jako všechny ostatní druhy byla i ona vedena v rozpětí jednoho čtvrtletí. Zachycovala všechnen příjem stříbra a zlata se záznamy o dodávkách, dodavatelích a jakosti kovů, ať byly dodány z horních podniků v podobě prantu, zkoušeného či nezkoušeného zlata a stříbra s obsahem zlata, pagamentu, nebo ve formě mincí z oběhu stahovaných. Jednotlivé položky byly uváděny datem přijetí dodávek a jejich zaplacení dodavatelům. Závěrem je vyčísleno úhrnné množství přijatého stříbra a zlata za celý kvartál a sumární částka, která byla za ně vyplacena. Je tu tedy provedeno porovnání příjmu a vydání, jaké se pak jeví ve všech ostatních druzích účetních knih. Správnost vyúčtování, jakož i správnost zapsaných položek zpravidla stvrzoval vardajn svým podpisem na konci knihy. Z knížky stříbra přecházely údaje do rejstříku a knihy licích prací, z celkových účtů do mincovního účtu, hlavního účtu a jejich kontrolních účtů. Část údajů přijímal směnný rejstřík, z něho směnný účet a kontrolní směnný účet.

²³⁾ Arch. pr. minc., fasc. 7, 1579.

²⁴⁾ Lze tak soudit z přípisu komorního písaře na titulním listu *Probation- und Haltbüchel* z r. 1579: „Ist gegen Münsmeisters Silberbüchel recht befinden“. (sic; Arch. pr. minc., fasc. 7, 1579.)

²⁵⁾ První se zachovala k r. 1574 (Arch. pr. minc., fasc. 4, 1574).

Výměna cizího lehkého oběživa a jeho přemincování na domácí kvalitní mince byl úkol, který královské mincovny v 16. stol. již plně zastávají. Tento úkol bylo třeba zvládnout i administrativně. Směnné rejstříky (Wexlregister) se tu uplatnily jako první souhrny záznamů o výměně mincí z oběhu vzatých. Jejich funkce byla pomocná vzhledem k směnnému účtu (Wexlraitung), který byl z nich sestavován, stejně jako vůči vardajnovu směnnému kontrolnímu účtu (Gegenschreibung und Raitung der Wexlhandel).²⁶⁾ Směnné rejstříky zachycovaly jednak příjem peněz na hotovosti (na příklad půjčky z české komory) s podrobným vyúčtováním, jak této částky bylo na směnu dodaného oběživa použito proplacením dodavatelů, jednak podávaly přehled o množství tohoto oběživa v detailech i sumárním souhrnem. Rejstříky byly nesporně povahy zcela pomocné; byly vedeny v nepravidelných časových intervalech, jak si potřeba směny vyžádala (od 1 týdne až do několika měsíců).²⁷⁾ Správnost položek i úhrnného součtu ve směnném rejstříku stvrzoval mincmistr svým podpisem.

Rejstřík byl předlohou k mincmistrovu směnnému účtu (Wexlraitung), sestavovanému zpravidla půlletně, ale i pro více kvartálů,²⁸⁾ který přejímal veškeré údaje rejstříku. Byla to účetní kniha, která souhrnně poskytovala podrobný přehled o celém směnném procesu. Byla též předkládána ke kontrole komorní účtárně a proto při jednotlivých položkách bývalo zpravidla uváděno, z kterých pomocných knih byly přejaty. Příjem v ní sestavoval mincovní písař podle směnného rejstříku, dále podle vardajnových lístků o zkouškách rudy a pagamentu, podle rejstříku licích prací, rejstříku šmitny a knihy výčtu. Údaje pro tavbu pagamentu se přijímaly z výtahů hutních rejstříků, obvykle kutnohorských. (Pagament z Prahy se někdy zasílal k tavbě na prant do Kutné Hory.) Pro sepisování vydání sloužily jako základ vyúčto-

vané finanční příkazy krále, arciknížete nebo komory a kvitance, jako svědectví o proplacených částkách. Ve zvláštním oddílu byla samostatně vedena drobná vydání (za náradí, řemeslné práce, mzdy kočím, cestovní účty mincmistra a vardajna a pod.), souvisící s provozem, neboť vydáním směnného účtu musila projít všechna mincovní vydání. Uzávěrka na konci knihy stanovila čistý zůstatek po porovnání příjmu a vydání a byla stvrzena podpisem a pečeti mincmistra.

K směnnému účtu sestavoval vardajn svůj kontrolní směnný účet (Gegenschreibung und Raitung der Wexlhandel). Schematem se celkem neliší od mincovního účtu, takže jeho hlavními oddíly jsou: 1. příjem na stříbrech a zlatu do mince (kolik z nich zmincováno a na jaké mince), 2. příjem v mincovní pokladně na hotovosti (k níž počítán i dosud nezmincovaný kov a odpadky při ražbě, které se zpracovávaly při dalším výrobním procesu); dále za 3. vydání na směnu a 4. vydání na přímý příkaz (komorním radům, vrácení půjček na příklad rentmistrovskému úřadu a j., mzdy horním i mincovním úředníkům, platy do Kutné Hory za tavbu a pod.).²⁹⁾ Tento kontrolní účet sestavoval vardajn podle stejných pomocných knih a dokladů, z nichž vznikl směnný účet, tedy podle knížky stříber, směnného rejstříku, rejstříku licích prací, rejstříku šmitny, knihy výčtu a podle kvitancí a partikulářů, takže konečný součet měl naprosto souhlasit v celku i v detailech s mincmistrovskou kalkulací, což často nebývalo a vedlo k vleklým vyšetřováním.

Lze-li směnný rejstřík s účtem a knihu stříbra pokládat za účetní knihy, rejstřík licích prací, knihu lití a rejstřík šmitny nutno charakterisovat jako knihy provozní povahy. Vzhledem k postupu pracovního procesu stojí na prvním místě rejstřík licích prací (Giessregister) a kniha licích prací (Giessbüchel). Mají téměř doslovně zápisy stejné povahy i textu a v mincovní registratuře je nacházíme pravidelně vedle sebe. Zdá se, že podle analogie směnného rejstříku a směnného účtu i tu byl rejstřík licích prací podkladem pro vypracování knížky licích prací. Obě knížky podávají přehled o horní provenienci dodaných kovů a jejich kvality (záznamy přejaty z knížky stříbra), údaje o poměru směsi v mincovním kovu pro jednotlivé druhy mincí, údaje o zpracování stříbra na cány, s datem jednotlivých zpracovaných dávek i vyčíslením odpadového materiálu. Jako předchozí knihy i tyto byly vedeny po kvartálech a závěrem uvádějí celkový úhrn zpracovaného mincovního materiálu. Byly podepisovány buď mincmistrem nebo vardajnem, neboť oba měli býti při lití cánu přítomni.³⁰⁾ Knížky licích

²⁶⁾ První zmínka o směnných rejstřících se děje ve směnném účtu mincmistra Hanse Hardera z r. 1562 a v kontrolním směnném účtu vardajna Caspara Freunda (Arch. pr. minc., fasc. 1, 1562), ale lze předpokládat, že již od počátku druhého ražebního období byly v pražské mincovně podle potřeby vedeny, ačli nebyl zaveden právě rok předtím pro potřebu směny stažených mincí podle řádu z r. 1561.

²⁷⁾ Na konci r. 1562 a na počátku 1563 byly vedeny celkem 4 rejstříky, a to v intervalech: rejstřík čís. 1 od 2. XI.—10. XI. 1562, čís. 2 od 12. XI.—30. XI. 1562, čís. 3 od 31. XII. 1562 do 12. I. 1563 a čís. 4 od 26. I.—27. III. 1563. (Arch. pr. minc., fasc. 1, podle zmínky a záznamů ve směnném účtu. Tyto rejstříky se nezachovaly.) — Mezery v údobích, pro něž nebyly vedeny, svědčí o tom, že mincovna určovala termíny pro příjem stahovaných mincí. — Číslování u prvních dvou rejstřících bylo provedeno chybně: rejstřík č. 2 byl mincovním písařem omylem číslován jako čís. 1, ač obsahuje údaje časově mladší. (V této poznámce bylo již číslování opraveno.) — Rejstříky v jednom účetním údobí se číslovaly průběžně a jejich čísla se zpravidla připojovala k jednotlivým položkám mincmistrova směnného účtu. — Rejstřík z r. 1573 shrnuje údaje pro 3 měsíce, a to od 2. X.—31. XII. 1573 (Arch. pr. minc., fasc. 3, 1573).

²⁸⁾ Na příklad směnný účet v r. 1562 byl vypracován pro 3 kvartály, Reminiscere, Trinitatis a Crucis (Arch. pr. minc., fasc. 1, 1562). Je zároveň prvním dochovaným směnným účtem ve spisovně pražské mincovny.

²⁹⁾ Podle kontrolního směnného účtu v r. 1562 po prvé se objevujícího. (Arch. pr. minc. fasc. 1, 1562.)

³⁰⁾ Knížku licích prací z r. 1564 podepisoval mincmistr, rejstřík z r. 1565 vardajn (Arch. pr. minc., fasc. 1, 1564, 1565), rejstřík z r. 1578 mincmistr (Arch. pr. minc., fasc. 6, 1578), knížku lití z r. 1579 (kvartál Reminiscere) podepisoval mincmistr, pro další dva kvartály 1579 (Crucis a Lucie) však vardajn. Na knížce licích prací z r. 1580 je opět podpis mincmistrův a pod. (Arch. pr. minc., fasc. 7, 1579—80.)

prací byly předkládány pravidelně s knížkami stříbra ke kontrole české komoře.

Další záznamy o zpracování cánů vedl za dozoru mincmistra (který k uzávěrce připojoval svůj podpis a pečeť) šmitmistr v rejstříku šmitny (Schmittenregister, též Schmittenbuch).³¹⁾ Jeho úkolem bylo zaznamenávat s daty příjem cánů (přejato z knížky licích prací), vypsát údaje, kolik z nich bylo vytaženo plátů a zjistit čistou váhu mincovního kovu (po odečtení všech ztrát při pracích ve šmitně), použitého pro ražbu. Tyto provozní záznamy ukončoval celkový výčet zhotovených cánů pro jednotlivé druhy mincí. Mimo tyto údaje se sem zapisovaly i výdaje na mzdách, které za práce zapsané v rejstříku šmitny náležely šmitmistru, mincířům a jejich tovaryšům.

Kvantum, druh a kvalitu nové ražby vyčíslovala kniha výčtu (Auszahlbuch, též Auszahlung alles neugemüntzten und aufgenommenen Gelds).³²⁾ Tato kniha podávala přehled příjmu nově ražených mincí, který byl pak sumárně přejímán do mincovního účtu, do oddílu peněz na hotovosti. Do výčetní knihy byl zapisován příjem z ražby jednotlivých verků, s datem jejich převzetí do mincovní pokladny a udáním množství zpracovaného kovu, jeho kvality i kvanta ztrát při pracovním procesu vzniklých, dále počet zkažených mincí a zkušebních grošů, jejichž kvalitu ještě zkoumal vardajn a výsledek zapsal do svých výkazů o zkouškách (Probation und Haltbüchel über die Tigl und Probroschen). Závěrečné vyčíslení a podpis vardajnu uzavíral tuto knihu, sestavovanou zpravidla v kvartálních nebo půlletních intervalech.

Snad spíše pro potřeby kontroly, než pro potřebu vlastní, byla vypracovávána kvartální mincovní kniha (Münzbuch),³³⁾ která v sobě shrnovala záznamy z knížky licích prací, rejstříku šmitny a knihy výčtu. Byla přidávána k mincovnímu účtu a jako hlavní příloha spolu s knížkou stříbra předkládána ke kontrole české komoře. Byla pravděpodobně sestavována mincovním písařem nebo vardajnem, jenž ji podpisoval.

Všechny dosud jmenované provozní i účetní knihy měly charakter pomocný vzhledem k mincmistrovu mincovnímu účtu (Müntzraitung, Ambtsraitung), který z nich zápisy přejímal a podával souhrnný přehled o celém mincovním hospodaření. Mincovní účet lze nejspíše přirovnat k hlavní knize rozvah moderního účetního systému. V oddílu příjmu podával přehled o přebytku zlata a stříbra z minulého účetního údobí (i množství odpadu a šrotu během ražby), přehled všech dodávek cenných kovů z jednotlivých hor-

³¹⁾ R. 1565 je nazýván Schmittenregister (Arch. pr. minc., fasc. 1, 1565), r. 1573 Schmittenbüchel (Arch. pr. minc., fasc. 3, 1573), v r. 1574 shodně (Arch. pr. minc., fasc. 4, 1574) atd. Obsah i forma u obou je zcela táž. Lze tudíž soudit, že pro jediný druh knihy byly již v této době dva původně snad rozdílné termíny.

³²⁾ První kniha výčtu se zachovala z r. 1579 (Arch. pr. minc., fasc. 7, 1579).

³³⁾ Arch. pr. minc., fasc. 5, 1577. Po prvé se v registratuře mincovny objevuje v r. 1577. Zda byla vedena již dříve, není možno pro nedostatek pramenů určit.

ních podniků, koupeného stříbra, zlata, zlato obsahujícího stříbra a pagamentu, se záznamy, jak byl tento cenný kov připraven k ražbě. V oddílu hotovosti v mincovní pokladně byl zapsán jednak příjem externí, jednak vzniklý vlastní produkcí (ražbou). Jednotlivé položky byly vypisovány z knihy stříbra, též z inventáře (byl-li sestavován), ze směnného účtu, knížky licích prací, z rejstříku šmitny a knihy výčtu. Druhá část účtu shrnovala všechna mincovní vydání, vzniklá jednak zaplacením cenných kovů horním podnikům, jednak proplácením královských a komorních finančních příkazů (na příklad půjčky důlním podnikatelům, cupusní příspěvky, královské příspěvky na podporu těžby a pod.), nebo pohledávek (na příklad vrácení půjčky rentmistrovskému úřadu) a konečně výdaje vzniklé směnou stahovaného oběživa. Do celkového vydání přecházela i t. zv. řádná vydání (mzdy mincovním a horním úředníkům), a různá drobná provozní vydání (platy za provozní materiál, tygry, nářadí, řemeslné práce, mzdy mincířům, cestovné kočím, spopitné a pod.). Při sepisování tohoto celkového mincovního vydání sloužily jako podklad opět knížky licích prací a rejstříky šmitny, pro drobná a řádná vydání kvitance, certifikace a proplacené partikuláře.³⁴⁾ Vedení mincovních účtů bylo povinností mincmistrovou, který se pod uzávěrku podepisoval a přitiskoval svou pečeť. Mincovní účty byly zpravidla vedeny půlletně, často souhrnně i pro více kvartálů. Po zjištění celkového zůstatku byly na konec knihy ještě přičiňovány pomocné zápisy o přebytcích různého druhu, které vznikly v době sestavování účtu a nebyly do celkového vyúčtování pojaty. Byly přejímány do nového účtu a do ostatních pomocných knih jako součást přenosu z uplynulého účetního údobí.

Tyto pomocné záznamy se objevují i ve vardajnově kontrolním mincovním účtu (Gegenschreibung der Müntzraitung, Müntzgegenhandlers Ambtsraitung), jehož rozsah byl určován rozpětím časového intervalu účtu mincmistrova. Obvykle býval sepsán pro dva kvartály, někdy i pro více. Při sestavování kontrolního mincovního účtu musil písař (vardajn) použít všech účetních i provozních knih, které byly i základem mincovního účtu; proto schema obou knih je v podstatě stejné. Kontrolní mincovní účet podává přehled všeho příjmu na cenných kovech, hotovosti i všeho vydání a ztrát při provozu vzniklých. Spolu s mincmistrovým účtem byl pravidelně předkládán účtárně české komory k revisi.³⁵⁾ Uzavíral jej vardajnův podpis.

Kromě mincovních účtů a kontrolních účtů byly ještě sestavovány hlavní účty (Haubtraitung), jakási bilance, k nimž vardajn vypracovával svůj hlavní kontrolní účet (Haubtgegenraitung);³⁶⁾ oba hlavní účty podávaly

³⁴⁾ Schema mincovního účtu bylo sestaveno podle účtu z r. 1562 (Arch. pr. minc., fasc. 1, 1562) a z r. 1566 (ibid., fasc. 2, 1566). Během celého 16. stol. se nemění.

³⁵⁾ V materiálu spisovny pražské mincovny se objevuje již od r. 1564, odtud pravidelně zachován. (Arch. pr. minc., fasc. 1, 1564).

³⁶⁾ Oba účty najdeme po prvé k r. 1574, odtud jsou vedeny soustavně.

úhrnně stručnou formou výkaz o stavu mincovního hospodářství za uplynulého půl roku. Jejich schema je vcelku stejné jako u mincovního účtu a kontrolního mincovního účtu. V první části celkově shrnují všechny příjem, v druhé pak všechna vydání. Stručnost průvodního textu u jednotlivých sumárně vyčíslených položek charakterizuje úlohu těchto jakýchsi hlavních uzávěrek účtů. Obě knihy nesou podpis i pečeť úředníka, jehož byly dílem (t. j. hlavní účet podepisoval mincmistr, hlavní kontrolní účet varďajn). Byly vedeny pravidelně a ve stanovených termínech předkládány k revisi do účtárny české komory.

Celkem lze tedy říci, že pomocné účetní a provozní knihy byly vedeny čtvrtletně, na konci kvartálu byly uzavírány a prováděn přenos do nových kvartálních knih. Hlavní mincovní knihy (mincovní účty a hlavní účty) byly sestavovány převážně pro půl roku (někdy i pro více než dva kvartály). Revisnímu orgánu — účtárně české komory — se předkládaly na konci celého účetního období (zpravidla na konci roku).

Nejspíše pro potřeby české komory byly ještě navíc připravovány výtahy z jednotlivých oddílů mincovních účtů, zejména soupis vydání vzniklých proplácením finančních příkazů krále, arciknížete a české komory (Ausgaben auf Befehl), a soupis drobných provozních vydání (Allerlei gemeine Ausgaben). Byly číslovány jako přílohy a měly pravděpodobně komorní účtárně usnadnit provádění uzávěrek celého fiskálního hospodářství.

Ke knihám, v nichž se revise prováděla, byly přikládány účetní doklady, t. zv. probační listky (Probationes, Raitungprobationen). Byly především přílohami pro jednotlivé položky ve vydání směnného účtu (kterým musila projít všechna vydání), a tím i pro vydání v mincovním účtu, který z něj záznamy přejímal. Povahou jsou tyto doklady převážně kvitance (Quittung), tedy listiny, jimiž příjemce potvrzoval příjem peněz z pokladny pražské mincovny jakožto veřejného úřadu, a proplacené partikuláře (Partikularauszüge), převážně vyúčtování služebních cest. Jako priora se k nim přikládala i došlá korespondence finanční povahy (jíž byl dán charakter účetních dokladů), a to císařské, arciknížecí a komorní příkazy, dále různé dopisy české komory v záležitostech finančních,³⁷⁾ supliky mincovních i jiných osob a hutní listky (Hüttenzettel) z jednotlivých hor, s vyčíslením pohledávky za tavbu provedenou na příkaz pražské mincovny. Probační listky byly řazeny čtvrtletně nebo půlletně, podle časového rozpětí knih, k nimž se jako doklady přikládaly. Zpravidla byly řazeny podle dat proplacení, byly průběžně číslovány (u regestu na rubu listiny) a jejich čísla obvykle uváděna ve směnné knize u jednotlivých položek vydání.³⁸⁾

³⁷⁾ Obálka s probačními listky pro kvartál Reminiscere 1580 nese titul: „Befehlurkund und Quittung auf das Quartal Reminiscere Jahres 1580. (Arch. pr. minc., fasc. 7, 1580.)

³⁸⁾ Při proplácení se kladl důraz na důležitost pohledávky. Přednostně byly placeny došlé stříbra a zlata z hor (při řazení dokladů nesou vždy nejvyšší dokladová čísla).

K probačním listkům býval připojován též inventář (Inventarium), který byl obvykle sestavován na konci účetního období, ovšem i v některých mimořádných případech (na příklad při nastoupení nového mincmistra nebo podle potřeby revisních účelů). Inventář byl soupis všech hodnot v mincovně, provedený k jistému datu. Podával průřez současným stavem finančních rezerv na hotovosti, zprávy o současné zásobě cenných kovů (ať v podobě dosud nezpracovaného mincovního kovu nebo odpadků a mincí určených ke zkoušce); kromě toho obsahoval podrobný popis všeho zařízení mincovny (náradí, nábytku a pod.). Byl sepsován v přítomnosti mincmistra,³⁹⁾ varďajna a úředníka účtárny české komory (zpravidla knihvedoucího), jenž měl být zárukou za správně provedený soupis všeho majetku. Mincmistrův podpis uzavíral inventář, z něhož se podle potřeby přejímaly některé údaje do mincovního účtu a jeho kontrolního účtu.

Inventář ukončuje řadu písemného materiálu, který vznikl administrativní činností mincovny v jednotlivých účetních obdobích. Po provedení revise se všechny účty i doklady komore předložené vracely zpět do mincovny a zde ukládány v chronologickém pořádku (podle kvartálů).

Zbývá si ještě zběžně všimnout vlastní povahy písemností. Pro všechny práce administrativní se užívalo papíru, skládaného do složek, které byly vázány do tuhých desek (šlo-li o vlastní mincovní účty, knihy výčtu a všechny kontrolní účty) nebo do desek polotuhých (knížky stříbra, knížky licích prací, rejstříky šmitny, inventáře), někdy nesvazovány vůbec a složky jen prošity konopným provázkem (Probation- und Haltbüchel). Přesně stanovených zvyklostí tu nebylo. Vazba se prováděla až po skončení písemných prací (po provedení čistopisu a očíslování folií). Složky popsaného papíru byly nejprve vzájemně prošity a pevně svázané do tlačené kůže (bílá nebo hnědá) nebo do pergamenových listů nepoužívaných misálů, starých tisků a pod. Počet složek u důležitějších knih (jimž byly dávány tuhé desky) kolísal podle rozsahu údajů od dvou do čtyř složek, zpravidla po 10 až 14 listech. Pomocné knihy účetní a provozní obsahovaly jen jednu složku o nestejném počtu listů (od 14 do 18). Velikosti knih bývaly zpravidla stejných rozměrů, a to 21×33 centimetrů. Poloviční formát měly varďajnovy zápisy o provedených zkouškách (Probation- und Haltbüchel), později však i ony byly psány na plné listy a prošívány ve složkách. Rejstříkovou formu (překládání listů po délce) si uchovaly hutní výkazy, jež byly do sebe jen vkládány a neprošity. Vlastní přílohy (probační listky) se volně řadily za sebou a byly vkládány do papírového obalu. Po skončení vazby písař na knihy nalepil štítek s titulem knihy, nebo titul vepsal přímo na pergamen či na kůži vazby. Pro psaní všech písemností se používalo dobrého inkoustu, jenž dosud neztratil na výraznosti. Zápisy jsou vedeny jen v úřední řeči — německé (sporadicky se objevují kvi-

³⁹⁾ Při výměně mincmistra byl přítomen mincmistr starý i nový; viz inventář z r. 1578. (Arch. pr. minc., fasc. 6, 1578.)

tance v českém jazyku) a jsou provedeny pečlivým čistopisným písmem. Jen písmo knihy prvních zápisů (Raplaturbuch) má kursivní charakter. Pod uzávěrkami účtů bývá zpravidla podpis mincmistra nebo vardajna (podle povahy knihy) a drobná soukromá pečeť pod papírovým krytem. Podpis mincovního písaře se neobjevuje.

Pokusili jsme se podat stručný popis písemností, které vznikly v prvních desetiletích druhé poloviny 16. stol. činností pražské mincovny jako královského úřadu. Zbývá jen dodat, že již na počátku druhého ražebního údobí pražské mincovny musila vzniknout pevná organizace vnitřní úřední práce, aby mincovna mohla administrativně i technicky zvládnout všechny úkoly, které na ni kladly probíhající změny v současné hospodářské struktuře. Mincovna se během druhé poloviny 16. stol. pevně začlenila do celkového hospodářského procesu a navíc — svým provozem i administrativní praxí — se stala významným exponentem v královské fiskální politice.

MIROSLAV MICHÁLEK

MEDAILLE Z POČÁTKŮ DĚLNICKÉHO HNUTÍ

1868–1. 5. 1890

(Tab. IV–IX)

Účelem této studie je zachytit numismatické památky z prvního období dělnického hnutí v Čechách a na Moravě, to znamená od sedmdesátých let minulého století. Jak známo, počátkem druhé poloviny 19. století ještě neexistovalo organizované hnutí dělnické. Vyvíjí se teprve postupně s rozvojem průmyslové a strojové výroby, k němuž u nás dochází až kolem r. 1850, oproti jiným zemím se značným zpožděním. Teprve vydání zákonů o právu spolčovacím a shromažďovacím v roce 1867, které je jedním z projevů vnitřní rakouské krise po porážce Rakouska ve válce s Francií a Sardinii v r. 1859 a po prohrané válce rakousko-pruské, vede, po první opět od r. 1848, k hromadným vystoupením lidu v českém životě politickém a k zakládání prvních dělnických spolků. Politický boj českého lidu se ovšem v té době — a ostatně ještě dlouho potom — soustřeďuje především na požadavky národního charakteru. České dělnictvo, které se ho aktivně účastní, dospívá k jasnému třídnímu stanovisku teprve postupně. Třídně uvědomělé dělnické hnutí se tedy u nás vyvíjí z mohutného lidového hnutí národního. V letech sedmdesátých se pak dostává definitivně do styku s marxismem.

S prvními numismatickými doklady tohoto dění se z uvedených důvodů setkáváme teprve po roce 1867. Jsou to medaile, většinou cínové, jakých byly vydávány v té době spousty při nejrozličnějších příležitostech a které sloužily za slavnostní a spolkové odznaky jednotlivých událostí. Byly významným prostředkem propagačním. Proto mají mnohé z nich ve svých opisech bojovná hesla, případně i program události, k níž byly vydány. V neposlední řadě pak byly prostředkem, jehož prodej získával mezi sympatisujícími osobami peníze pro dělnickou věc. Z této nejstarší doby se zachovala řada medailí na četné tábory lidu a národní slavnosti. Tyto medaile jsou zpravidla anonymní a neuvádějí většinou nic o tom, kdo byl pořadatelem té které události. Při tom jsou mnohdy jedinou památkou tábora nebo slavnosti, o kterých se nezachoval žádný jiný doklad. Další skupinu tvoří medaile dělnických spolků svépomocných, vzdělávacích a konsumních a konečně spolků odborových, které vznikají s postupně rostoucím třídním uvědoměním dělnictva. Sem patří i me-

daile různých řemeslnických besed, pokud tyto spolky nemají charakter řemeslnicko-živnostenský. Třetí skupinou jsou medaile na podniky, pořádané dělnickými spolky, jakož i slavnosti národní, pokud měly převážně dělnický charakter.

Samostatnou složkou numismatických památek z počátků dělnického hnutí jsou známky dělnických konsumů, stravoven, nocleháren a p. Ty se ovšem provedením i účelem od medailí naprosto liší. Jsou vlastně určitým druhem náhradních platidel a vyžadují proto zvláštní samostatné studie.

Pátrání po medailích z počátků dělnického hnutí nebylo snadné. Tento materiál nebyl dosud určen a soustředěn a uchování jednotlivých exemplářů bylo více méně náhodné. Zájem soudobých sběratelů o tyto prosté, výtvarně nepříliš zajímavé ražby byl pochopitelně nepatrný a naopak, dělníci vlastnící se s těmito památkami, uschovávanými s risikem pronásledování, zřídka loučili. Poněvadž šlo velmi často o medaile na podniky policejně zakázané nebo dodatečně stíhané, kde medaile byla důkazem trestného činu a její vlastnictví se stávalo i součástí obžaloby, byly jistě mnohé z nich zničeny a ztraceny při policejních prohlídkách. Proto se s nimi jen ojediněle setkáváme ve větších numismatických celcích, na příklad ve sbírce Donebauerově.¹⁾

Při určování se mi stalo vodítkem několik typických motivů, které se buď do podrobností nebo jen s malou obměnou opakují na celé řadě těchto medailí. Zmíním se alespoň o nejdůležitějších z nich. Nejčastější jsou spojené ruce v kruhu, v trojúhelníku nebo ve věnci. Je to symbol prastarý. „Značí již v antické symbolice slib věrnosti a objevují se již na římských mincích jako symbol míru, jako znamení jednoty mezi vládci a lidem.“²⁾ Obraz spojených rukou se stává později i symbolem všech charitativních sdružení a spolků.³⁾ Je proto přirozené, že tento symbol přejímá i mladé dělnické hnutí jako výraz soudružství a vzájemné solidarity.

„Podali jsme si ruce, abychom si navzájem pomáhali. Myslím proto, abychom toto spojení vyjádřili také na našem praporu tím, že na jeho rudou stranu dáme vyšít dvě spojené ruce na důkaz toho, že toto naše spojení a sjednocení chceme dále udržovat a rozšiřovat... A pod spojené ruce, vroubené věncem z listů naší slovanské lípy, navrhuji nápis: Rovnost — Volnost — Bratrství.“⁴⁾

Motiv spojených rukou s kladivem se nakonec stává symbolem přívrženců I. internacionály. V Museu počátků dělnického hnutí v Praze-Břevnově jsem zjistil fotokopii litografovaného oběžníku vídeňského ministerstva vnitra

2980
č. M I., ze dne 23. 6. 1872, adresovaného moravskému místodržícímu Zik-

¹⁾ Srov. Ed. Fiala, Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer, Praha 1888.

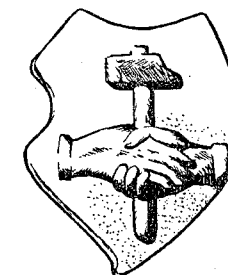
²⁾ V. Katz, Medaile na přátelství a příbuzné památky, Praha 1938, str. 15.

³⁾ Tamtéž, str. 17.

⁴⁾ A. Zápotocký, Vstanou noví bojovníci, Praha 1948, str. 173.

mundu hraběti Thunovi a podepsaného rakouským ministrem vnitra Josefem Lasserem z Zollheimu. Podobný oběžník dostal též pražský místodržící Alexandr Koller. (PM 1871-80, 8/1/1/1, č. j. 4979-1872). V oběžníku se praví m. j.:

„Podle předloženého mi udání byly zjištěny u členů Dělnického spolku a také individuů stojících mimo něj špendlíky, které mají být odznakem Internacionály, nebo alespoň dělnického sbratření. Tyto špendlíky mají pole z bílé smaltovaného kovu ve tvaru starodávné sekyry a na tomto štítě jsou ze žlutého kovu dvě spojující se ruce, které drží kladivo, směřující vzhůru. Tyto odznaky jsou pozorovány částečně na čepicích, částečně na klopách, částečně

Odznaky I. internacionály.

na vnitřní straně kabátu a jejich prodej prý zprostředkuje známý dělnický agitátor Most. Mimo to jsou pozorovány také černé kožené čepice se štítky, rudé vázanky, modré bluzy a malé rudé kokardy jako dělnické odznaky...”

V břevnovském museu je uložena také fotokopie kresby neznámého původu, představující český odznak I. internacionály. Je týž, jak jej popisuje oběžník, avšak štít je věnčen vavřínovými ratolestmi, spojenými stuhou a nad horním okrajem štítu je položena stuha, jejíž konce po obou stranách splývají, opatřená vodorovným nápisem Rovnost Volnost Bratrství. V našem souboru nacházíme spojené ruce s kladivem na ještědské medaili ze 7. srpna 1870 a na následujícím odznaku (č. 33 a 34), který je tedy zatím jediným známým exemplářem odznaku I. internacionály. Motiv spojených rukou známe i ze současného politického života: je odznakem Jednotné socialistické strany Německa. Dalším oblíbeným motivem je včelí úl, rovněž symbol společného úsilí. Jiným rozšířeným symbolem je pero a kladivo. Ten ovšem přebírají po r. 1890 za svůj odznak tak zvaní „národní dělníci“. Vřelý vztah k nejslavnější době českých dějin, k období husitskému, se projevuje na medailích z počátků dělnického hnutí portréty Jana Žižky a Mistra Jana Husi, dále

obrazem husitských zbraní a kalicha. Boj za historické české státní právo vede konečně k hromadnému rozšíření dalších dvou symbolů, české koruny a českého lva, případně znaků Čech, Moravy a Slezska. Všecky tyto motivy přejímal jeden rytec od druhého, veden do značné míry jistě přáním dělnických zákazníků, a doporučoval i rozšiřoval je dále.

Při své práci jsem se opíral především o bohaté sbírky a deposita Národního musea v Praze, dále o dílo, popisující ve své době největší soukromou sbírku českých ražeb, popis sbírky Maxe Donebauera od Ed. Fialy,⁵⁾ o katalog „Medaile v zemích českých“ (Praha 1924), sbírky některých dalších muzeí a o sbírky některých členů Numismatické společnosti československé. Významně mi pomohl i soupis sbírky neznámého, asi pražského, sběratele z let devadesátých, nazvaný „Medaile, mince, známky a odznaky měst a míst českých“, který se mi podařilo získat během práce. Tento seznam stručně popisuje téměř 1200 nejdrobnějších numismatických památek, z nichž mnohé se v originále nezachovaly.

Svou studii jsem časově vymezil obdobím od r. 1867, t. j. od vydání zákonů o právu spolčovacím a shromažďovacím, prozatím do 1. máje 1890. Toto datum jsem volil pro závěr první části své studie především proto, že je historickým rozhraním v dějinách našeho dělnického hnutí. Ve dnech 14. až 20. července 1889 se konal v Paříži socialistický sjezd, jehož se účastnili z deseti rakouských delegátů tři zástupci českých zemí: Josef Hybeš, Vilém Körber a Jiří Habrovský. Pařížský sjezd položil základy II. internacionály a usnesl se, že 1. máje 1890 bude uspořádána mezinárodní dělnická manifestace za osmihodinovou dobu pracovní. Podle tohoto usnesení došlo i u nás k první oslavě Svátku práce. Den 1. května 1890 se tak stal dnem, kdy české dělnické hnutí vystoupilo po prvé v dějinách na veřejnost jako neoddělitelná složka dělnického hnutí mezinárodního.

Materiál, který se mi podařilo pro tuto studii shromáždit, jsem rozdělil na dvě skupiny: medaile táborů lidu v období, v němž ještě převládá boj za národní práva nad otázkami sociálními, a na památky dělnických a řemeslnických spolků a událostí z dělnického hnutí. Závěrem připojuji soupis a popis ražeb, které jsem měl k dispozici. V popisu událostí z dějin dělnického hnutí se omezují pouze na nejstručnější údaje, pokud mají vztah k numismatickému materiálu, o kterém pojednávám, případně pokud dokazují jeho dělnický charakter nebo slouží k ukázání historických souvislostí.⁶⁾

⁵⁾ Viz poznámku č. 1.

⁶⁾ Při této příležitosti děkuji všem, kdo mi ochotně a se zájmem byli při mé práci jakýmkoliv způsobem nápomocni. Děkuji zejména pí doc. Dr. Em. Nohejlové-Prátové, která mi umožnila prozkoumat bohaté sbírky Národního musea v Praze, všem dalším pracovníkům numismatického oddělení NM, pracovníkům muzeí, osvětových referátů národních výborů a ostatních institucí, jejichž informace mi posloužily při mé práci. Znalci a pamětníku počátků našeho dělnického hnutí soudruhu Karlu Kreibichovi děkuji za soudružský zájem, věnovaný mé práci.

1. Medaile na tábory lidu

Vydání shromažďovacího a spolčovacího zákona ze dne 15. listopadu 1867 vedlo k celkovému oživení politické činnosti v našich zemích. Znamenalo jistý rozvoj politického života dělnického ve Vídni a umožnilo položit také základy organisované činnosti dělnické v Čechách. V Praze mimo jiné vychází 1. prosince 1867 první číslo čtrnáctideníku „Dělník“, redigovaného samozvaným vůdcem českého dělnictva, Dr. Františkem Ladislavem Chleborádem. V listě je uveřejněna výzva k zakládání „podnikatelských tovaryštev“ — konsumních spolků podle zásad německého reakčního publicisty Schulze-Delitsche. Zásady, hlásané Chleborádem, pak až do roku 1869 téměř úplně ovládají naše dělnické hnutí.

Císařská propaganda oslavuje oba zmíněné zákony jako vysoce pokrokový čin osvíceného mocnáře. K této události byla také v roce 1868 vydána pamětní medaile, která je dílem významného českého rytce Václava Seidana (1817—1870).⁷⁾ Ve skutečnosti však je vydání těchto zákonů jenom dalším důsledkem zahraniční i vnitropolitické krise, která v témže roce vedla k rozdělení rakousko-uherské říše. Ostatně se i za této situace brzy ukazuje, že heslo, ražené na Seidanově medaili, „Gleiches Recht für Alle“ (Stejné právo všem), zůstává jenom na papíře.

Česká buržoasie přikročila v šedesátých letech minulého století, po porážce bachovského absolutismu, k pokračování národnostně-politického boje, přerušeno porážkou revoluce v roce 1848. Pokračuje v něm ovšem za podmínek změněných, v období, kdy prudký rozvoj průmyslové a strojové výroby zavádí tento boj především na pole hospodářské. Začíná boj českého a německého kapitálu. Buržoasní nacionalismus je v něm důležitou zbraní. Osvědčuje se skutečnost, kterou vyjádřil později J. V. Stalin thesí „Trh je první škola, kde se buržoasie učí nacionalismu.“⁸⁾ S tím souvisí i metody politického boje buržoasie: bojovné projevy v zemském sněmu, na slavnostech a v tisku a současně zákulisní politikaření se samozřejmými kompromisy.

Na druhé straně se rozvíjí široké lidové hnutí. Bojuje sice z počátku především za požadavky národní a je zatím často ovlivněno zájmy české buržoasie, která mnohdy proniká v čelo jeho jednotlivých složek. Přece však se v něm již jeví silné rysy sociální. Rozvoj průmyslu, zejména v pohraničních oblastech, je doprovázen soustavnou germanisací. Český lid posuzuje rovněž daňový tlak, jímž je postiženo zvláště zemědělství, především jako projev zvrle nepřátelské Vídne. Lidové vrstvy proto spojují boj proti útlaču národnostnímu s úsilím o zmírnění útisku sociálního, jemuž je vydán ve stále rostoucí míře průmyslový proletariát i drobný lid zemědělský.

⁷⁾ J. Mareš, Václav Seidan a jeho dílo, Numismatický časopis československý (dále: NČČsl), X, 1934, str. 133.

⁸⁾ J. V. Stalin, Spisy, sv. 2, Praha 1949, str. 289.

Nejtypičtějším projevem tohoto lidového politického dění jsou v sedmdesátých letech lidová shromáždění, nazvaná v duchu slavné tradice husitské „tábory lidu“. Je typické, že naši buržoasní historikové (s výjimkou díla Jakuba Arbese, které však nutno rovněž posuzovat s výhradami), toto rozsáhlé lidové hnutí a především jeho sociální ráz přehlíželi a zamlčovali. A přece i numismatický materiál nám ukazuje, jak velkého nabylo rozsahu.

Všechny tábory lidu z let sedmdesátých neměly ovšem už od roku 1867 charakter výlučně dělnický. Účastní se jich příslušníci všech lidových vrstev, dělníci, řemeslníci i zemědělci, utiskovaní daněmi, exekucemi a exekucemi oddílů vojska. Řečníky jsou zde často mladočeští politikové. Proto v programu táborů převládají otázky boje proti útlaku národnostnímu a teprve na dalším místě přichází otázka spolčování a sebevzdělávání a konečně dosud neuvědomělé, většinou pouze protestní hnutí proti nelidským podmínkám v továrnách a daňovému vykořisťování v zemědělství. Přesto však mají tábory lidu v letech sedmdesátých charakter bojovný a svým významem pro sjednocování i růst třídního uvědomění lidu, jakož i aktivní účastí dělnictva, jsou důležitou součástí vyvíjejícího se dělnického hnutí. Jejich program se postupně stává zvláště v krajích s vyspělým průmyslem stále radikálnějším a třídně vyhraněnějším. Sovětská vědecká pracovnice N. D. Ratnerová o tom píše:⁹⁾

„Na podzim roku 1868 se konalo několik výlučně dělnických táborů, na nichž byly pronášeny hněvivé řeči o těžkém postavení dělnické třídy a vyhlašován požadavek volebního práva pro proletariát. Tato dělnická vystoupení vyvrcholila srážkami s vojskem a četnictvem. Revoluční duch dělnické třídy proměnil dosavadní mírné protesty v aktivní boj. Rakouská vláda odpověděla vyhlášením stavu obležení a masovými represáliemi. V průběhu těchto událostí se zvláště výmluvně projevila zbabělost české buržoasie, včetně mladočechů, která se rychle isolovala od lidu a otevřeně odsoudila tyto „excesy“, t. j. aktivní národní hnutí.“

V průmyslových krajích s dělnictvem českým i německým, zvláště na severu Čech, dochází na táborech lidu nejednou k společnému vystoupení dělnictva obou národností, které vidí v kapitalistovi společného nepřítele. Dělnictvo německé se staví kladně rovněž za národně politické požadavky svých českých soudruhů.

Jak se jeví tábory lidu z uvedené doby v numismatických památkách, které máme k dispozici? Celkem se mně podařilo zjistit přes čtyřicet medailí, ražených při příležitosti různých táborů lidu v Čechách a na Moravě. Skutečný počet těchto medailí byl jistě mnohem vyšší a i tak představoval pouze zlomek všech pořádaných lidových shromáždění, z nichž o většině se nám zachovaly pouze kusé zprávy.

Z roku 1868 jsem jich zjistil šest. Pět z nich má dvojjazyčný text, který

⁹⁾ N. D. Ratnerová, Národnostně politický boj v Čechách v letech vzniku rakousko-uherského dualismu. Sovětská věda-historie, roč. III, č. 4, 1953.

nadsvědčuje tomu, že se těchto táborů účastnili pracující české i německé národnosti. První čtyři jsou zřejmě téhož původu. Je to tábor na Bezdězi, který se konal 21. června, dále tábor na Pravdě u Domoušic v okrese soboteckém 12. července, o týden později tábor na vrchu Levíně u Staré Paky a konečně tábor na Šaldách u Mladé Boleslavi 2. srpna 1868. I když neznáme autora medailí, vidíme na první pohled, že jsou dílem téhož rytce. Obraz líce všech čtyř je stejný: ve věnci ze dvou dubových ratolestí spojené ruce, po stranách věnce růžice. Nad věncem v obloučku EINTRACHT, pod ním SPOLČUJME SE. Rub se liší podle místa, pro něž je ta která medaile určena. Na první je zobrazen Bezděz, po stranách růžice. Nahoře čteme v obloučku nápis TÁBOR LIDU NA BEZDĚZI, pod obrazem hradu datum, pod ním v obloučku MEETING AM BÖSIG. Ostatní mají na rubu několikařádkový nápis, který se liší pouze v údaji místa: TÁBOR NA VRCHU LEVIN / U STARÉ PAKY / MEETING A. BERGE / LEVIN / růžice B: ALTPAKA růžice / 18¹⁹68 / FREIHEIT / GLEICHHEIT BRÜDERLICHKEIT / OSVĚTOU A PRACÍ NÁRODU / VZĚIDE SLÁVA VZĚIDE SVOBODA /.

O táboru na Bezdězi víme, že byl po velkém táboru na úpatí Řípu druhým, který se u nás konal. Měl být pořádán již 7. června, avšak žádost občanstva obou národností z okresů bezdězského, dubského a mimoňského byla okresním úřadem v Dubé zamítnuta. Program byl stanoven takto: „1. O poměru obou národností v Čechách a jakým způsobem by se mezi nimi dalo docílití dorozumění. 2. Jakých výhod v politickém, národním i materiálním ohledu poskytovalo by autonomní postavení království Českého obyvatelům jeho obou národností. 3. O povolání a postavení království Českého v Evropě.“ Po zákazu podali důvěrníci okresů bělského, benátského, mladoboleslavského, českodubského, mělnického, mnichovohradištského a soboteckého žádost o povolení tábora pro den 21. června s novým programem: „Dorozumění se obou národností v království Českém.“ Tábor byl povolen, účastnilo se ho asi 10.000 osob, během programu však byl komisařem rozpuštěn a četní účastníci persekvováni.¹⁰⁾

O povolení tábora na Pravdě žádali důvěrníci okresů z okolí Loun. Na programu mělo být: 1. Osvědčení souhlasu s resolucí prvního tábora pod Řípem. 2. Jak lze na venkově vůbec docílití lepšího vychování a potřebám života přiměřenějšího vzdělání mládeže dorůstající, zvláště pro stav rolnický. 3. Úvaha o neblahých následcích roztržek národních v království Českém, pak o prospěšnosti a prostředcích trvalého dorozumění se obyvatelstva českého k vespolečnému podporování a hájení zájmův společných k dosažení společného dobra. Tábora se zúčastnilo, ačkoliv byl zakázán, 12.000 osob,¹¹⁾ mezi nimi i řada Němců z Postoloprte.¹²⁾ Hovořil redaktor Národního pokroku

¹⁰⁾ J. Arbes, Pláč koruny České, Praha 1894, str. 159, 161 a další.

¹¹⁾ Tamtéž, str. 181, 194 a další.

¹²⁾ Svoboda, roč. III, 1869, str. 127.

J. M. Černý. Řečník byl v únoru příštího roku odsouzen do vězení, účastníci tábora pokutováni.

Rovněž tábor na Levíně se konal, ačkoliv byl zakázán, a to za účasti občanů z okresů lomnického, jičínského, semilského, železnobrodského, rokytnického, jilemnického a novopackého. Účastníci byli vyšetřováni krajským soudem v Jičíně na základě anonymního udání. Desítky z nich se soudu samy manifestačně přihlásily. Poslední nastupovali tresty vězení ještě v listopadu 1870. Jen z Jilemnice bylo odsouzeno sedmdesát osob.¹³⁾

Zakázán byl i tábor na Šaldách, protože prý „c. k. okresnímu úřadu [v Ml. Boleslavi] z vlastní zkušenosti povědomo jest, že veřejná shromáždění lidu k politickým demonstracím a výstupkům (!) se zneužívají...“¹⁴⁾ Na místo zakázaného shromáždění se nedostavil nikdo, téměř šest tisíc občanů však uspořádalo manifestaci v nedalekých lázních Boží Voda.¹⁵⁾

Celkové provedení medailí na tyto tábory, zvláště pak charakteristické chyby v českém textu (u Levína VZĚIDE, u Pravdy a Šald VZEIDĚ a PRACI NARODA, u Šald konečně VELIKI TABOR) nasvědčují tomu, že jejich autorem byl Němec, nejspíše z okolí Boru u České Lípy (dnešního Nového Boru), který byl místu prvního tábora, Bezdězi, nejbližší a který měl už tehdy sklářský a rytecký průmysl na značné výši. Dvojazyčný text medailí je odůvodněn zřejmě jediné účasti občanstva obou národností. V letech sedmdesátých je totiž, jak známo, otázka jazyková významnou součástí boje za národní práva a tak se na ostatních medailích z této doby setkáváme vesměs s textem buď pouze českým, nebo pouze německým. Neméně zajímavé je i to, že heslo francouzské revoluce „Volnost, rovnost, bratrství“, v památkách dělnického hnutí velmi rozšířené,¹⁶⁾ je v německém znění uvedeno doslovně, v češtině pak nahrazeno heslem Osvětou a prací národu. K jedinému dosud podrobně zhodnocenému táboru českých a německých pracujících, konanému na Ještědu až o dva roky později, můžeme díky dochovaným medailím připojit čtyři z prvních počátků dělnického hnutí, které jsou dalším dokladem solidarity a společného vystoupení pracujících obou národností.

Další medaile je ze 16. srpna 1868. Je opatřena pouze českým textem a připomíná tábor na Petruškových Vrších u Vysokého v Krkonoších, rovněž zakázaný. Účastnilo se ho na 10.000 osob, z nichž řada byla později odsouzena k těžkým trestům. Mezi nimi byl také Petr Zeman ze Stanového, bratr Antala Staška a strýc Ivana Olbrachta. V březnu 1869 byl spolu s jedním z pořadatelů, jednadvacetiletým Františkem Hájkem odsouzen k těžkému za-

¹³⁾ J. Arbes, Pláč koruny České, str. 205, 210; týž, Persekuce lidu českého, Praha 1896, str. 23, 29, 234 a další; Svoboda, roč. III, 1869, str. 29 a 63.

¹⁴⁾ J. Arbes, Pláč koruny České, str. 205.

¹⁵⁾ Tamtéž, str. 218.

¹⁶⁾ Viz poznámku č. 4.

láři na jeden rok, zostřenému posty.¹⁷⁾ Úřední zpráva, zasláná o tomto táboru ze Semil časopisu „Prager Zeitung“, se zmiňuje i o medaili k této příležitosti: „Po čas tábora prodávaly se jak na Vrších tak i ve Vysokém památní penízky ražené z kovu lesklého s hesly: „Nedejme se!“ a „Společujme se!“ Bezpochyby byly peníze ty v Praze raženy.“¹⁸⁾

Poslední medaile z roku 1868 připomíná tábor na vrchu Džbán u Rakovníka. Má text dvojazyčný, s chybami v německém znění (METTING, AKERBAU), z něhož se dovídáme, že tábor byl svolán na 16. srpna s programem: „Jak by se docílilo lepšího vychování a vzdělání mládeže pro stav rolnický.“ Také tento tábor měl podobný osud jako předchozí. Když bylo zakázáno shromáždění na Džbánu, ohlášené na den 9. července, oznámili důvěrníci nový tábor ke zmíněnému datu. Okresní hejtmanství ve Slaném zakázalo i ten. Přece však se zde v uvedený den sešlo asi 10.000 lidí s prapory a hudebními sbory, pravděpodobně obou národností. Podle účasti krajského hejtmána ze Žatce lze usuzovat i na přítomnost pracujících ze Žatecka, Postoloprta i odjinud, podobně jako na táboru na Pravdě. Účastníci hlukem znemožnili krajskému hejtmanu přečíst zákaz a výzvu k rozchodu. O dalším průběhu podrobnosti neznáme, víme jen, že zemědělec Drtina z Loun byl v říjnu téhož roku vzat do vyšetřování, protože pro tento tábor opatřil tisk programu.¹⁹⁾ Je ovšem nejvýš podobno pravdě, že účastníci tábora demonstrovali proti daňovému útisku, který byl nejpálčivější zemědělskou otázkou té doby.

V příštím roce 1869 se v našem souboru objevuje první medaile teprve s datem 25. dubna. Značná časová mezera je lehce vysvětlitelná. Mohutnost lidového hnutí přiměla rakouskou vládu k tomu, že pověřila správce místodržitelství a pozdějšího místodržícího v Čechách barona Alexandra Kollera, aby k potlačení demonstrací použil vojenské moci. Kollerem vyhlášený výjimečný stav trval s místními přestávkami od 10. října 1868 do 11. května 1870 a později od 26. listopadu 1872 do 14. června 1874. Tím si lze také vysvětlit, že první medaile na tábor lidu, s níž se setkáváme po této přestávce, zdůrazňuje, že jde o „První povolený [proloženo mnou] tábor omladiny hořické a královéhradecké na vrchu Gotthardském u Hořic 25. 4. 1869“. Na tomto táboru promluvilo za účasti asi 6000 osob celkem osm řečníků. Jejich projevy byly přijaty „vřele, místy nadšeně“. Pořádek byl vzorný, přece však byli pro přestupky proti zákonu o právu shromažďovacím stíháni alespoň redaktori, kteří otiskli provolání k tomuto táboru: Jakub Arbes a bývalý redaktor časopisu „Pokrok“ A. Palák. Prvý byl uznán nevinným, druhý odsouzen k pokutě 20 zl.²⁰⁾

¹⁷⁾ Svoboda, roč. III, 1869, str. 125, 190 a další.

¹⁸⁾ J. Arbes, Pláč koruny České, str. 233.

¹⁹⁾ Tamtéž, str. 233, 236, 331 a další.

²⁰⁾ J. Arbes, Persekuce lidu českého, str. 62, 135 a 136.

O tři neděle později se konal další tábor omladiny, tentokrát v Praze na Letné. Zatím, co pořadatelé předchozího použili za svůj symbol orla s pochodní v zobáku, mládež na Letné má na líci své medaile českého lva s nápisem „OSVĚTOU — K SVOBODĚ“. Tábor byl svolán s programem „Jak má omladina působit mezi lidem k šíření osvěty, která jest jediným základem blahobytu a rozkvětu státu?“ Řečníky byli: Miroslav Tyrš, Karel Sabina, (?) Marek a Ed. Grégr. Účastníci přijali resoluci o zřízení spolku omladiny slovanské s ústředním výborem v Praze, s působností „po veškerých vlastech koruny Svatováclavské“. Pražská posádka měla týž den pohotovost, zvláště pak pluky ubytované nejbližší Letné, pluk arcivévody Karla a arcivévody Salvátora.²¹⁾

Týden nato, 23. května 1869 se sešel na Letné další tábor lidu, který možno označit za první velké vystoupení dělnictva v Praze. Souvisel bezprostředně s činností Chleborádovou a se spolkem „Oul“, z jeho popudu založeným. Proto má medaile k této příležitosti na líci včelí úl ve vavřínovém věnci. Tohoto prvního dělnického tábora v Praze se účastnilo 30.000 osob — na tehdejší dobu množství obrovské. Hovořil zde vedle jiných řečníků také Chleborád, který opět líčil konsumní spolky jako cestu k dělnickému blahobytu. Naproti tomu dělník Šolar žádal ve svém projevu omezení pracovní doby a zákaz práce dětí.²²⁾ Tomuto táboru připisoval známý pražský numismatik Karel Chaura²³⁾ i další medaili, na jejímž líci je český znak s opisem „Mužně vpřed k dávné slávě“, na rubu český lev s nápisem „Svorně a silně“. Důvod a místo vydání nejsou na medaili uvedeny, avšak podle provedení a právě pro její naprostou anonymitu lze Chaurův údaj pokládat za věrohodný.

Z téhož roku se dochovaly i medaile na tyto další tábory lidu: u Kyšic mezi Plzní a Rokycany 27. června 1869, dále — jako první v tomto souboru — moravský tábor, konaný v Hranicích 4. července, nejspíše k Husově oslavě, shromáždění na Mužském u Mnichova Hradiště z 11. července a konečně tábor, svolaný o čtrnáct dnů později na lounské náměstí. Stojí za zmínku, že se na líci této medailky po prvé objevuje později častý motiv, zkřížené husitské zbraně s kalichem a mečem a heslo „Svornou silou k svobodě“. Tato skutečnost je tím zajímavější, že ještě před rokem, 6. července 1868, bylo v Čechách přímo zakázáno oslavovat Husovu památku²⁴⁾ a i později úřady pod všemožnými záminkami pronásledovaly hlasatele revolučních husitských tradic.

Poslední čtvrtina roku 1869 a rok 1870 je již ve znamení dělnického hnutí, ovlivněného učením Marxovým. V roce 1869 dělnická činnost ve Vídni

i v Čechách zesiluje a vrcholí řadou stávek. V Praze bojují v létě typografové za zkrácení pracovní doby a po nich následují akce dělníků z četných dalších průmyslových odvětví. V časopise „Dělník“ se objevují články Josefa Bole-slava Pecky, prvního pražského propagátora marxismu. Ve Vídni demonstruje dělnictvo 13. prosince před sněmovnou za všeobecné rovné hlasovací právo. Důsledkem je zostřená persekuce a prohlášení sociální demokracie za společnost státu nebezpečnou. V první polovině roku 1870 vrcholí stávkové a demonstrační hnutí v Čechách a zejména v hlavním ohnisku socialistického hnutí, na Liberecku. Dne 16. ledna 1870 založilo liberecké dělnictvo sociálně demokratický spolek. Dne 18. ledna způsobily rakouské úřady v Liberci krveprolití při dělnických demonstracích. Dne 31. března je dovršeno utlačování a vykořisťování dělníků Liebigovy továrny ve Svárově střílením do demonstrantů. V průmyslových oblastech Čech dochází k dalším bouřlivým táborům lidu. Jen dochované medaile jich připomínají sedmáct. Z nich nejzávažnější je českoněmecký tábor na Ještědu, konaný 7. srpna 1870, který patří k nejvýznamnějším událostem v počátcích našeho dělnického hnutí.

Cínová medailka, ražená k této příležitosti, má na líci obraz spojených rukou a za nimi kladiva, ve věnci z dubových ratolestí. V opise je heslo „Eintracht macht stark, Sjednocenost sílí“. Na rubu je český nápis „Tábor dělníků českoněmeckých na pohori ještědském“ a německý „Meeting der deutsch-böhmischen Arbeiter auf d. Gebirge d. Jeschken“. Dochovaný plakát²⁵⁾ oznamuje, že na programu byly tyto tři body: 1. Jak by se nejlépe bratrské spojení obou národností v Čechách docíliti dalo? 2. Čeho jest dělnictvu zapotřebí, aby v mezích zákona duševního i hmotného blahobytu se domohlo, by rovněž ostatním třídám vlasti prospěšné býti mohlo? 3. Význam a účel spolků dělnických?

O táboru víme, že o jeho povolení zažádal turnovského okresního hejtmána liberecký pláteník Hugo Schmidt se skupinou dalších německých dělníků z Liberce. Táboru se účastnilo 30.000 dělníků obou národností, mezi nimi i přední dělničtí pracovníci z Prahy, typograf Jan Bavorský, jeden z představitelů oposice proti Chleborádovi a Antonín Pellant. K prvnímu bodu programu hovořili liberečtí dělníci Appelt, J. Schiller a Witt, kteří se vesměs vyslovili kladně k národnostním požadavkům českého lidu a útočili na německé továrníky a novináře. Další řečník, Kutil, hovořil za socialisty vídeňské a žádal svobodu tisku a shromažďování. K druhému bodu programu promluvil, podle všech známek velmi radikálně, Dr Otto Walster z Drážďan. Shromáždění přijalo jednohlasně resoluci o spolupráci Čechů a Němců v království Českém.²⁶⁾

V numismatických sbírkách Národního musea v Praze je uložena další památka, kterou připisují rovněž tomuto táboru lidu. Je to odznak ve tvaru

²¹⁾ Svoboda, roč. III, 1869, str. 293, 294 a 318.

²²⁾ A. Klíma, Počátky českého dělnického hnutí, Praha 1948, str. 45.

²³⁾ *4. 11. 1869, †5. 5. 1945. Veškerá odvolání na Chauru jsou čerpána, pokud výslovně neuvádím jinak, z jeho údajů, napsaných k některým mincím a medailím, jež jsou dnes i s Chaurovým popisem ve sbírkách Národního musea v Praze.

²⁴⁾ Čenka Paclta cesty po světě, Ml. Boleslav 1891, str. 387.

²⁵⁾ V Severočeském museu v Liberci.

²⁶⁾ Z. Šolle, Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, Praha 1953, str. 62—65.

erbu z bílé, na červeno zbarvené umělé hmoty. Na štítku je připevněn z mosazi vyražený symbol dělnické solidarity, spojené ruce s kladivem, stejně jako na zmíněné medaili. Odznak, opatřený jehlicí, byl pravděpodobně zhotoven pro některou ze severočeských skupin, které se tábora účastnily a je ojedinělým zjevem v letech sedmdesátých, kdy funkci odznaku mají ještě vesměs jen medaile s ouškem a zpravidla stužkou.

Naskytá se otázka, co přimělo turnovského okresního hejtmána, aby dal souhlas k pořádání ještědského tábora. Možnost odpovědět na tuto otázku nám dává další medaile, kterou máme k dispozici. Je ozdobena husitskými symboly a z jejího nápisu se dovídáme, že se v den ještědského tábora sešli i železnobrodští pracující „na Radecku“, t. j. v Račicích u Železného Brodu. Pražský místodržitel ve své zprávě ministerstvu vnitra ze dne 1. srpna 1870 připomíná, že v době podání žádosti libereckých bylo již lidové shromáždění v Račicích povoleno semilským hejtmanstvím. Hrozilo proto nebezpečí, že v případě zákazu ještědského tábora bude demonstrativně posílena návštěva tábora račického. Proto byl dán souhlas také k shromáždění na Ještědu, ovšem za účasti policejního komisaře a s pohotovostí policie i četnictva.²⁷⁾

Medaile dokumentují i řadu dalších shromáždění, z nichž mnohá předcházela zmíněným dvěma. Jedna připomíná tábor na výšině u města Bělé pod Bezdězem, pořádaný 26. května 1870 a další, bez data, buď tutéž událost, nebo ještě spíše jiné shromáždění českých a německých pracujících z Bělé a okolí. Jejich autor je podle všeho týž, jako u medailí z roku 1868, pravděpodobně některý německý rytec z Boru. Dřívější heslo „Eintracht — Spolčujeme se“ je rozšířeno na obou medailích na „Eintracht macht stark — Svornou silou k svobodě“. Z téhož razidla je i líc medaile bez udání místa a letopočtu. Je bez opisu, s motivem spojených rukou ve věnci z lipových ratolestí na lici, na rubu je obraz poprsí Jana Žižky vpravo s půlkruhovým opisem JAN ŽIŽKA Z TROCNNOVA mezi dvěma hvězdami. Provedením patří mezi dělnické medaile z r. 1870. Chaurovo zařazení do r. 1868 proto nepovažuji za správné.

Lze předpokládat, že některý z bělských táborů souvisí s ustavením dělnického podpůrného spolku „Berla“ v Dubé, o němž se zmiňuje jednatel dělnického podpůrného spolku „Ressel“ v Chrudimi ve své jednatele zprávě, přednesené při patnáctém výročí založení spolku v roce 1885.²⁸⁾ O velkém množství táborů v okolí Bělé a o nelibosti, s jakou se setkávaly u úřadů, svědčí zpráva, otištěná v časopise Svoboda dne 25. září 1869. Podle ní oznámil mnichovohradištský okresní hejtmán Květ při své návštěvě v Bělé starostovi a

²⁷⁾ Tamtéž, str. 63.

²⁸⁾ Archiv města Chrudimě, zpráva jednatele J. Šternberka. — Je pravděpodobné, že se měl dubský dělnický spolek původně jmenovat „Berka“, avšak nejspíše po zásahu úřadů byl název pozmeněn tak, aby připomínal podpůrný charakter spolku.

radním, že již nepovolí žádný tábor u Bělé a že vloží do města vojsko, jestliže ještě o nějaký tábor zadají.²⁹⁾

Oslava památky Prokopa Holého se stala podnětem k další veliké lidové manifestaci. Po několika žádostech, zamítnutých v předchozích letech, konal se tábor u Lipan 29. května 1870. Na tuto událost známe dvě cínové medaile, z nichž jednu se známým motivem husitských zbraní, druhou s obrazem hlavy Prokopa Holého vpravo. Není vyloučeno, že k téže příležitosti, nebo k některému z předchozích lipanských táborů byla ražena i mosazná medaile s obrazem hlavy Prokopa Holého vlevo na líci a kalichu, palčátu a meče na rubu, popsaná ve sbírce Donebauerově pod č. 3663. Poněvadž se mi však tuto okolnost nepodařilo prokázat, nezahrnuji tuto ražbu, odlišnou materiálem (s jinými, než cínovými medailemi se při dělnických událostech setkáváme jen ojediněle) do tohoto soupisu.

Další tábor se sešel 19. června 1870 u Jilemnice. Medaile, ražená k této příležitosti, je bez ouška, není tedy určena k nošení a je v nápisu na rubu označena výslovně jako „památní peníz tábora lidu“. Znění nápisu je uvedeno v obou jazycích.

O deset dnů později se konal tábor u Lysé nad Labem. Medaile nasvědčuje tomu, že mezi jeho pořadateli převládala buržoasie. Je opatřena na líci krotkým příslovím „Kde se kdo zrodí, tam se nejlip hodí“ a uvnitř opisu je věž s branou, cimbuřím a erbem.

Dvě pamětní ražby připomínají tábor na Vysoké u Kutné Hory, pořádaný 3. července 1870. První zobrazuje na líci pahorek se stromy, nejspíše, jako v případě Bezdězu, místo manifestace. Druhá má na líci obraz českého lva s heslem „Svorně a silně“. Tábor na Vysoké se měl konat již 12. června, místo něho se tu však ve stanovený den sešlo třicet četníků a další četnická posila čekala v kutnohorských kasárnách.³⁰⁾

Díků numismatickému materiálu máme možnost zjistit četná zajímavá fakta z této doby, o nichž se nám pravděpodobně nezachovaly téměř žádné jiné doklady. Medaile ukazují na příklad, že na 10. července 1870 bylo svoláno současně několik táborů do různých míst. U Čisté v okrese královickém se sešli nejspíše čeští i německí pracující. Medaile je pravděpodobně dílem téhož rytce, jako ražby na tábory u Bělé. Z téhož dne jsou dvě medaile tábora u Dušníku, které vznikly pravděpodobně v téže dílně, jako ražby z Vysoké. Tento tábor lze uvádět v souvislost se vznikem podpůrného spolku „Bratrstvo Svornost“, o kterém víme, že 9. srpna 1891 v Dušních slavnostně světil spolkový prapor.³¹⁾ Časové rozpětí mezi těmito dvěma událostmi nemusí překvapovat. Úřady všemožně protahovaly vyřizování žádostí dělnických spolků. Na příklad spolku „Ressel“ v Chrudimi, založenému v roce 1870, ozná-

²⁹⁾ Svoboda, roč. III, 1869, str. 550.

³⁰⁾ J. Arbes, Persekce lidu českého, str. 199 a 201.

³¹⁾ Medaile, známky a odznaky měst a míst českých. Rukopisný seznam v mém majetku.

milo c. k. okresní hejtmanství v Chrudimi císařský souhlas k použití českého zemského znaku na spolkovém praporu až 14. října 1887.³²⁾

Dne 10. července se po prvé sešli také občané poděbradští. Nápis na rubu jejich medaile připomíná husitského krále, na lici vidíme českého lva se známým nápisem „Svorně a silně“.

O čtrnáct dnů později došlo k táboru na pláni u Šedivce v okresu žamberském. Pořadatelé dali k této události razit medaili, která je dílem téhož autora, jako medaile na tábor dušnický, a to jednak cínovou, jednak mosaznou. Shromáždění bylo mohutnou manifestací proti persekuci a sociálnímu útisku. Účastnilo se ho občanstvo z Kyšperka, v jehož průvodu napočteno 8000 osob, z Orlice, Žamberka, Týniště a Vamberka. V Kyšperku byly vyzdobeny všechny domy, i nejchudší chaloupky. Zemědělci z Orlice měli na jednom z vyzdobených vozů heslo „Tábor dozná, že daň hrozná“. Tábor jednal o otázkách vzdělávacích a o národohospodářských nesnázích tohoto horského kraje. Za předsednictví Josefa Stöhra, obchodníka z Vamberka, zahájil tábor pan Albert ze Žamberka.³³⁾ O první otázce hovořil studující medicíny z Orlice, Josef Mikyska, o druhé notářský koncipient Zuman ze Žamberka a mlynář z Týniště, J. S. Vilímeck.³⁴⁾

Dne 31. července 1870 se konal tábor na Těhuli u Slaného. Byl původně ohlášen na 29. června, byl však zakázán okresním hejtmanstvím ve Slaném a v uvedený den zde tábořilo 65 četníků.³⁵⁾ Tábor se sešel teprve za měsíc za tisícové účasti. Promluvil na něm učitel Ant. Ptáček, redaktor Slovana Seidl, A. Švagrovský a Karel Sabina.³⁶⁾ Na medaili k této příležitosti se po prvé setkáváme s motivem české koruny (oblíbeným symbolem tohoto období boje za tak zvané historické státní české právo), který je charakteristický pro díla Václava Kříže (*1830, †1887 v Praze). Podle K. Chaury je tato medaile, stejně jako řada dalších s tímž námětem, jeho dílem. Křížovi připisuje K. Chaura také autorství medailí s obrazem husitských zbraní a opisem „Právo a pravda zvítězí“. Jedna z nich je památkou na další tábor lidu, pořádaný na Holém Vrchu u Březnice 14. srpna 1870. Z téhož dne je i medaile tábora u Ledče nad Sázavou, s obrazem českého lva a opisem „Svorně a silně“. Pro řeč na tomto táboru, pořádaném u „Kamenného stáda“, byl 9. prosince téhož roku odsouzen posluchač filosofie Josef Tvrdý ze Sychrova, obviněný ze zločinu rušení veřejného pokoje a z dalších dvou přečinů. Byl uznán vinným přečinem tupení armády a odsouzen na šest neděl do vězení.³⁷⁾

³²⁾ Archiv města Chrudimě.

³³⁾ Nejspíše příslušník rodiny známého lékaře-vlastence Eduarda Alberta.

³⁴⁾ Zpráva osvětového referátu MNV v Šedivci, pramen neudán, nejspíše obecní kronika.

³⁵⁾ J. Arbes, Persekuce lidu českého, str. 205.

³⁶⁾ Archiv města Slaného.

³⁷⁾ J. Arbes, Persekuce lidu českého, str. 244.

Křížovým dílem jsou i další medaile táborů lidu u České Třebové 28. srpna, u Košetice 18. září a u Milevska 25. září, vesměs s obrazem české koruny. Jimi končí náš numismatický materiál, týkající se táborů lidu v roce 1870. Události, k nimž byly medaile vydány, však mají namnoze dohru o řadu měsíců později. Na příklad pro poslední z těchto táborů, konaný v Březném u Milevska, byly účastníkům vyměřeny pokuty až v lednu 1871.³⁸⁾ V tomto roce pokračuje u nás persekuce stále rostoucí měrou. Mnohé z trestů, již dříve vyměřených, jsou zvyšovány a úřady pronásledují obzvláště pracovníky dělnické. Strach a nenávisť, které ve vládnoucích kruzích evropských států vzbudila Pařížská komuna, se projevují i v Čechách. To jsou pravděpodobné důvody, proč se nám z této doby zachovalo velmi málo numismatického materiálu o táborech lidu v Čechách, zatím co se na poměrně umírněnější Moravě odbývá táborů několik. Proti deseti ražbám na tábory moravské známe z tohoto roku zatím jen dvě české. První z nich je na tábor u Hořovic 29. května 1871. Obraz jejího lince je obdobný, jako na medaili tábora lidu na Holém Vrchu: zkřížené husitské zbraně s kalichem. Druhá je vydána k významné dělnické události, táboru československých dělníků u Pankráce 3. září. Medaile pankrácká má na lici český znak — obraz lva ve štítě pod korunou, ozdobený vavřínovými ratolestmi. Pod ním je stuha s nápisem NA ZDAR. Na rubu je pětiřádkový nápis. Dělnický tábor u Pankráce bezprostředně souvisí s rozmachem sociálně demokratického hnutí, povzbuzeného příkladem komunardů. Dělnické hnutí v Čechách se postupně vyrovnává s chleborádovským směrem. Jednou z posic, kterou si však „svěpomocníci“ (t. j. stoupenci Chleborádových a Kampelíkových zásad) přechodně udrželi, je časopis „Dělník“. Po jejich vítězství vystupuje z redakce J. B. Pecka a nedlouho potom přestává list vycházet.

Po Peckově odchodu z „Dělníka“ vystává před pražskými sociálními demokraty potřeba vydávat vlastní dělnický list. Tato otázka byla hlavním bodem pankráckého tábora, na kterém se jednalo rovněž o všeobecném právu hlasovacím.³⁹⁾ Shromáždění dělníci se usnesli vydávat čtrnáctideník „Dělnické listy“. Už za tři měsíce po táboru vyšlo první číslo „Listů“, které však ještě po přechodnou dobu vedl mladočeský redaktor Josef Barák.⁴⁰⁾ Vydávání listu umožnili dělníci sbírkami a výtěžky z různých podniků. Význam listu pochopily i spolky venkovské. Již 10. října 1871 zaznamenává „Svoboda“, vedle darů zednického spolku z Prahy, dělnictva vagonky v Bubnech a pražských dělníků čalounických a lakýrnických, také ohlášenou zábavu dělnického spolku „Ressel“ v Chrudimi, jejíž výtěžek je určen ve prospěch listu.⁴¹⁾ Z téže zprávy se dovídáme, že se plní rovněž druhý bod pankrácké resoluce.

³⁸⁾ Tamtéž, str. 251.

³⁹⁾ Svoboda, roč. V, 1871, str. 402.

⁴⁰⁾ Z. Šolle, Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, str. 72 a 73.

⁴¹⁾ Svoboda, roč. V, 1871, str. 455.

Dělnický výbor podal ohledně všeobecného práva volebního zvláštní petici sněmu.

Na moravské tábory z července 1871 se nám dochovaly medaile shromáždění, konaného 9. července na Kopečku sv. Trojice u Rosic a dvě na tábor na Bílé Hoře u Brna 30. července. První má na líci obraz moravské orlice, stejně jako rosická. Druhá medaile z Bílé Hory je zajímavá tím, že je signována. Na líci, pod korunou v paprscích je ve vavřínovém věnci český, moravský a slezský znak, které se vzájemně překrývají. Pod českým znakem je drobně vyryto jméno rytce Kříž. Téhož provedení i původu je medaile na tábor, pořádaný na Nosálovských polích u Vyškova 20. srpna, další na tábor u Kyjova (v nápisu uvedeno u Kyjeva) 27. srpna a u Jevišovic 17. září. Podobná je i medaile na tábor, pořádaný v Příboře 27. srpna. Je však větší, o průměru 30 mm oproti 27 mm předchozích a není signována. Z téhož dne je medaile tábora na Čebince u Tišnova. Originál se mně nepodařilo zjistit, znám ji pouze ze soupisu „Medaile... měst a míst českých“. Podle něho je cínová s nápisem „Tábor na Čebince blíže Tišnova 27. srpna 1871“. Bližší údaje chybí. Poslední z moravských medailí táborů lidu je ražena k manifestaci, pořádané 10. září na vrchu Spravedlnosti u Velké Bíteše. Je stejného typu jako hořovická, t. j. s husitskými zbraněmi a kalichem.

Od tohoto data se v materiálu, který jsem měl k dispozici, medaile na tábory lidu neobjevují. Je to pravděpodobně tím, že rozsáhlé hnutí lidové, postarádající vedení, vlivem persekuce postupně ochabuje. Dělnické hnutí se zbavuje kolísavých živlů, přitom však pracuje za podmínek, v nichž každý sebemenší doklad o jeho činnosti znamená zostřené pronásledování. Proto numismatický materiál nedokumentuje ani břevnovský sjezd z r. 1878, na němž byla ustavena československá sociální demokracie, ani brněnský celorakouský sjezd z r. 1882, nebo další závažné události. Teprve v době, kdy vlna persekuce opět postupně slábne, v r. 1887, nacházíme další a prozatím poslední medaili tohoto druhu. Připomíná druhý tábor na úpatí Řípu, konaný 19. června 1887. Je současně připomínkou prvního tábora, pořádaného u nás po vydání spolčovacího a shromažďovacího zákona: shromáždění na úpatí Řípu 10. května 1868, kdy se český lid po prvé vyslovil veřejně nejen proti národnostnímu, ale i sociálnímu útisku (daňová břemena), žádal vypsání nových voleb do českého sněmu, po prvé na základě všeobecného práva hlasovacího a vypracování nové ústavy na podkladě starých českých práv.

První řípský tábor znamená i počátek pronásledování účastníků všech lidových shromáždění, jak jsme ukázali na několika příkladech. Občané, kteří se ho účastnili, byli u nás rovněž mezi prvními, kdo vystihli význam lidového hnutí v národně politickém boji:

„V protivných nám novinách lze se, jako by oposice naše byla dělaná jen od žurnalistiky české a snad od nějaké hrstky agitátorův. Nuže, dnes dááme těmto lhářům odpověď významnou. Ejhle tento zástup náš nepřehled-

ný! My všichni jsme důkazem, že oposice národa jest přirozená, podstatná a vážná,“ prohlásil tehdy tajemník okresního zastupitelstva mělnického František Vinkler.⁴²⁾ Nikoliv političtí řečníci, ale lid hrál rozhodující roli v národně politickém boji. Protože „síla národního hnutí je určována stupněm účasti širokých vrstev národa, proletariátu a rolnictva, v tomto hnutí“.⁴³⁾

Tábory lidu, jejichž význam a rozsah dokumentují i medaile, které jsme popsali, měly nadto další důležitou úlohu. Předcházely většinou ustavování prvních dělnických spolků a přispěly nemálo k tomu, že vyvíjející se dělnické hnutí počalo u nás v letech sedmdesátých dostávat první pevnější organizační formy.

2. Dělnické spolky a události kolem nich

V sedmdesátých letech vzniká na území Čech a Moravy celá řada dělnických spolků. Dělnictvo si začíná stále více uvědomovat význam spolčování, propagovaného ostatně téměř na každém táboru lidu. Rozvoj průmyslu a s ním související rostoucí vykořisťování vede dělnictvo ke snaze organizovat se především odborově, protože, jak napsaly „Dělnické listy“, „...odborný spolek je spolek dělníků sobě rovných, ve kterém se členové jednoho nebo více spřízněných oborů k vzájemné obraně a hájení svých zájmů spojí“.⁴⁴⁾ Odborové spolky hájí zájmy svých členů v otázkách pracovní doby, mzdy, boje proti nezaměstnanosti a jsou i prvními organizátory stávek, této nejsilnější dělnické zbraně. Jsou také hlavní základnou sociálně demokratického hnutí v Čechách a na Moravě. K nim patří i dělnické spolky, které se navenek, pro úřady, maskují pouze vzdělávacím či svépomocným programem. Z nich nutno jmenovat především Dělnický vzdělávací spolek ve Vídni, založený 1. prosince 1867, který byl prvním sociálně demokratickým spolkem v Rakousku. V jeho řadách bylo mnoho českých dělníků, mezi nimi i Josef Hybeš, jeden z nejvýznamnějších představitelů sociální demokracie u nás. A konečně aktivní činnost staročecha Dr. Fr. L. Chleboráda mezi dělnictvem vede v téže době k zakládání „tovaryštev podnikatelských“, svépomocných konsumních a potravních spolků, kterými Dr. Chleborád odvádí na přechodnou dobu pozornost značné části dělnictva od politického boje.

Také na tyto spolky a události, které s nimi souvisí, se nám zachovala řada medailí. Uvedu nejprve čtyři exempláře bez letopočtu. První z nich je cínová medailka o průměru 23 mm. Na líci má obraz zkříženého pera a kladiva, na rubu třířádkový nápis SPOLEK / SVORNOST / V BROUMECHE. Jde zřejmě o dělnický podpůrný spolek, jako u řady spolků téhož jména, které známe z jiných míst (Děblice a p.). Dalším exemplářem je jednostranný

⁴²⁾ J. Arbes, Pláč koruny České, str. 151 a další.

⁴³⁾ J. V. Stalin, Spisy, sv. 2, Praha 1949, str. 290.

⁴⁴⁾ A. Klíma, Počátky českého dělnického hnutí, str. 55 a 56.

mosazný odznak s jehlicí, rytý a ciselovaný, propletený monogram SD, který překrývá stuha s nápisem RESSEL. Je to odznak Spolku vzájemně se podporujících dělníků „Ressel“ v Chrudimi. Podrobnosti o jeho vzniku, jak se nám dochovaly ve zprávě, kterou přednesl jednatel spolku, knihtiskařský dělník Josef Šternberk u příležitosti 15. výročí spolku na valné hromadě v roce 1885, jsou typickou ukázkou, jak se u nás v sedmdesátých letech počalo dělnické hnutí organisovat. Ve zprávě se praví:⁴⁵⁾

„...Když roku 1867 vstoupil do života zákon spolčovací, ...tu i dělnictvo vstupovalo do spolků, v něž ukládalo mozolnou rukou vydělaný halěr, by pojišťovalo si jím podporu v dobách choroby...⁴⁶⁾ V Chrudimi myšlenka taková vznikla již v roce 1869, u veřejnost přišla však teprve v roce 1870, kdy sestoupilo se zvláštní družstvo dělnické, jež chtělo podobný spolek zde zřídit, pořádalo nejprve společný výlet, k němuž seznáno bylo veškeré dělnictvo chrudimské a při němž mělo být o úmyslech pořadatelů promluveno. Výlet ten konal se 27. srpna 1870... i byl při něm mezi příjemnou zábavou dělnictva vysvětlen pravý účel jeho, totiž sbratření a spojení veškerého dělnictva chrudimského v jeden celek, jenž by se vzděláváním a podporováním stal užitečným pro třídu pracující. Rozjaření účastníci souhlasili úplně s návrhem tím a tak se sešli pořadatelé ještě téhož večera, když výletníci s hudbou do města dorazili, v hostinci p. Bartonička a porokovavše o věci té, usnesli se spolek dělnický v život přivést, uloživše prvou částku 37 zl., již pořádaný výlet s věcnou loterií vynesl, pro pokladnu spolkovou.“

Podobného druhu jako odznak chrudimský je i mosazný monogram Řemeslnické besedy v Ml. Boleslavi, zaznamenaný v seznamu „Medaile... měst a míst českých“. Pozdější památkou dělnického spolku je opět odznak bez letopočtu, pravděpodobně z let osmdesátých. Je ražen ve tvaru štítu z bílého kovu. Podle nápisu jej vydala JEDNOTA K PODPOROVÁNÍ KAMNÁŘŮ PRAŽSKÝCH. V dolní části erbu je ve stuze opět heslo, propagující spolčování, BRATRSTVEM K CÍLY.

Z první doby po vydání zákonů o právu spolčovacím a shromažďovacím třeba se zmínit také o několika národních slavnostech, při kterých hrálo dělnictvo důležitou úlohu. Protože jde o podniky, které se svým účelem liší od táborů lidu, zařazují medaile na ně do této části své studie. Z nejstarší doby sem patří medaile k uctění Husovy památky na Kaňkovských vrších u Kutné Hory 5. července 1868. Ačkoliv slavnost byla zakázána, účastnilo se jí více než 4000 osob. Mohyla Kalvarie byla ověncena a na jejím vrcholu vlál černý prapor s bílým kalichem.⁴⁷⁾ Ve zprávě o tom, že c. k. vrchní soud zotřil některým účastníkům tresty, vyměřené krajským soudem v Kutné Hoře, nachá-

⁴⁵⁾ Archiv města Chrudimě.

⁴⁶⁾ Zákon o nemocenském pojištění byl v Rakousku vydán teprve 30. února 1888, byl však prakticky bezcenný.

⁴⁷⁾ J. Arbes, Pláč koruny České, str. 184.

zíme také zajímavý důkaz toho, že zakoupení a nošení (a tedy zřejmě i pozdější přechovávání) medaile zakázaného podniku vystupovalo v obžalobách jako doklad trestného činu a bylo považováno za přitěžující okolnost. Zpráva uvádí mimo jiné:

„Důvody zvýšení [rozuměj: trestu] udal c. k. vrchní soud tyto: p. Slavi-bor Breuer činil ve srozumění s hajným K. Ungerem přípravy k slavnosti, potřebné věci na místo shromáždění dodával a ještě před polednem 5. července, tedy již po zákazu stvrzením Jana Muchy byl činným a když c. k. okresní přednosta lid k rozejití napomínal, přítomen byl a sebe penízem Husovým ozdobil.“ A dále: „Pp. K. Homolkovi a Fr. Heinrichovi záповěď známa byla, oni na blízku pomníku dleli, p. Heinrich peníz Husův nosil a na telegram 10 kr. přispěl.“⁴⁸⁾ Ze slavnosti byl totiž odeslán pozdravný telegram poutníkům do Kostnice. Zpráva hovoří dále o dělnictvu, které i se ženami p. Fiala otec v čas shromáždění pohostil vědrem piva a které se tedy podle všeho hromadně účastnilo slavnosti.

Lze dnes těžko přesně zjistit, které z Husových medailí se týká zmínka v odůvodnění vrchního soudu. Pokládám za pravdě nejpodobnější, že jde o medaili, kterou uvádí Donebauer jako č. 3463, případně i druhou, č. 3464. Pro podniky, u nichž byla předpokládána tisícová účast, se nejednou razily dvě medaile, jedna s ouškem k nošení na oděvu jako odznak, druhá bez ouška jako „pamětní peníz“, jak tomu bylo na příklad při táboru na Vysoké u Kutné Hory. Ze zmíněných Husových medailí má prvá na líci celou Husovu postavu s heslem „Milovníkům pravdy Boží nikdo uškoditi nemůže“, na rubu podobu Žižkovu, jako medaile, popsáná v souvislosti s táborem u Bělé. Postrádá sice údaj místa, avšak motivem Hus-Žižka je účastníkům z Kutnohorska a Čáslavska nejbližší. V majetku Numismatické společnosti československé je táž medaile s vyrytým dobovým letopočtem 1869. Oproti Dobenauerovu exempláři má jméno Husovo na líci psáno HVSS. Další, popsáná v Dobenauerově sbírce, má líc stejný, na rubu však typický motiv dělnických medailí spojené ruce ve věnci. Obě medaile ze sbírky Dobenauerovy byly vydány buď k této, nebo některé další Husově slavnosti. Varianta z majetku Numismatické společnosti je zřejmě upomínkou na některou z oslav v roce 1869, které byly vzhledem k pětistému výročí Husova narození zvláště četné. Všechny těchto lidových oslav památky Mistra Jana Husa se početně účastnilo především dělnictvo. „...Na příklad socialističtí dělníci v Čechách každoročně vzpomínali hrdinské smrti Husovy.“⁴⁹⁾ Do našeho souboru patří i dva hranáče, medaile a modře smaltovaný odznak, ražené v r. 1868 pro účastníky pouti do Kostnice (Don. č. 3468-71), jakož i šest dalších Husových medailí, ražených o rok později pro účastníky oslav v Husinci. (Don. 3472-7). Zde již máme o dělnické účasti podrobné zprávy. Oslavy pětistého výročí Husových narozenin byly

⁴⁸⁾ J. Arbes, Pláč koruny České, str. 371, 396 a 397.

⁴⁹⁾ Z. Šolle, Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, str. 96.

zahájeny v Praze na Betlemském náměstí, kde promluvil Karel Sabina. Mezi poutníky, kteří se příštího dne vydali do Husince, byly desítky dělnických spolků. Jmenujeme alespoň pražský „Oul“, spolek strojníků, dělnické spolky karlínský a smíchovský, strakonickou „Včelu“, deputaci „Oulu“ dolnobežkovického a zástupce dělnictva ze smíchovské Benkeho továrny. V soudobé zprávě je také zmínka o loňské pouti do Kostnice. Nasvědčuje tomu, že i tehdy mezi účastníky převládalo dělnictvo.⁵⁰⁾ Husových medailí z let 1868–69 bylo jistě vydáno ještě více. Na příklad ve „Svobodě“ z 25. září 1869 (str. 446) je otištěna zpráva o subskripci na Husův medailon od Bohuslava Schnircha, jehož vydání zamýšlí Umělecká beseda. Podle této zprávy mělo být vydáno několik set exemplářů a cena za kus byla stanovena na 1 zlatý. Pravděpodobně šlo o zmenšeninu medailonu, který Schnirch zhotovil v té době na dům č. 7 na Betlemském náměstí. Originál medailonu, o kterém hovoří zpráva „Svobody“, jsem dosud nikde nezjistil. Záměr Umělecké besedy se pravděpodobně neuskutečnil.

Z r. 1868 se dochovaly také dvě Seidanovy medaile,⁵¹⁾ které jsou upomínkou na český menšinový život ve Vídni. Obě jsou z 20. července, jedna na oslavu zpěváckého spolku „Pěslav“, druhá na svěcení praporu pěveckého spolku „Slavoj“. Podle zprávy ředitele školského spolku Komenský ve Vídni p. Františka Strnada byl spolek „Slavoj“ založen r. 1868 a existoval až do obsazení Rakouska nacisty. V jeho řadách bylo české dělnictvo, zvláště krejčovští dělníci i mistři. V době po první světové válce, kdy se krajanská spolková činnost ve Vídni silně rozvinula, však již neměl socialistický ráz. Prameny z nejstarší doby jeho činnosti, ani zprávy o spolku „Pěslav“ se nepodařilo zjistit. Doklady byly snad zničeny, nebo uschovány za okupace. Podle informací člena Numismatické společnosti československé, Jaroslava Kunce z Č. Lípy, který žil dlouhá léta ve Vídni, byl „Slavoj“ před první světovou válkou, a tedy pravděpodobně i dříve, spolkem převážně dělnickým. Tomu nasvědčuje i okolnost, že oba spolky byly v Pětidomí, které bylo centrem českého dělnictva ve Vídni. Na příklad v knize Zdeňka Šolla⁵²⁾ nacházíme tuto zprávu o činnosti vídeňského Dělnického vzdělávacího spolku: „Spolek se stal střediskem čilého organizačního života a záhy vznikaly v jednotlivých vídeňských čtvrtích jeho odbočky. V jedné z těchto odboček ve vídeňské čtvrti Pětidomí se shromažďovala většina českých dělníků, takže později, když z odboček vznikaly samostatné spolky, vyrostl v této čtvrti spolek českých dělníků.“

Z medailí, připomínajících spolky odborové, je nejstarší litá mosazná medaile se zednickým náčiním a letopočtem 1868 na líci a s rytým nápisem „Spolek zedníku z Prahy a okolí“ na rubu. Podle Chaurova údaje byla vydána k položení základního kamene Národního divadla. Pražští zedníci vy-

dali medaili téhož typu také s letopočtem 1874. Příležitost, k níž byla zhotovena, nebylo možno zjistit.

Další dvě medaile dělnických spolků jsou z r. 1869. Prvá byla ražena k oslavě prvního výročí vzniku „Oulu“ 17. května uvedeného roku. O „Prvním podnikatelském spolku dělnictva pražského Oul“ víme, že byl ustaven na valné hromadě 1. března 1868 a že 13. března byla otevřena první spolková prodejna.⁵³⁾ Krátce po výroční slavnosti, 1. června 1869, otevřel spolek v Praze „U Klouzarů“ první lidovou jídelnu.⁵⁴⁾ Svěpomocné konsumní hnutí po vzoru „Oulu“ se v Čechách sice značně rozšířilo, rychle však opět pozbyvalo významu. Pražský „Oul“ ohlásil likvidaci 18. června 1875.

Členové „Oulu“ se spolu s dalšími dělnickými spolky účastnili také svěcení praporu Spolku řezníků pražských na Vyšehradě 30. května 1869. Pozvání k této slavnosti připomíná i funkci medaile jako spolkového odznaku: „... Odpoledne je společná zábava na ostrově Velkých Benátkách, ku kteréžto jest jen pro hosty a účastníky průvodu, když se vykáží odznakem nebo legitimací... volný vstup.“⁵⁵⁾ O tomto spolku dále víme, že měl v Praze noclehárnu tovaryšů řeznických a uzenářských. O 30 let později, při jubilejních oslavách 1899, vydal opět medaili, z jejíhož nápisu je již plně zřejmý jeho svěpomocný charakter: „První spolek vzájemně se podporujících řezníků“.

Z r. 1870 jsem zjistil čtyři medaile. První je na svěcení praporu pražských kominíků 8. května. Druhá a třetí je odznakem účastníků národních slavností na oslavu vítězství deklarantů, události, která měla v lidových a zvláště dělnických vrstvách ohlas mimořádně živý. Z četných dokladů uvádím alespoň dva: dne 30. července 1870 bylo pro oslavu volebního vítězství odsouzeno 24 osob z Březnice k pokutám v celkové částce 330 zl.⁵⁶⁾ Dne 13. prosince byl odsouzen k čtrnáctidennímu vězení pražský dělnický předák, typograf Antonín Pellant (známý z ještědského tábora lidu), protože vybízel dělnictvo o zábavě v Malostranské besedě dne 11. prosince, aby vyslovalo souhlas s manifestem českých poslanců. Vítězství deklarantů bylo, jak ukazují medaile, oslaveno 17. července a 8. září 1870. — Poslední medaile z r. 1870 je památkou na svěcení praporu pražských kameníků 4. září. Kamenický spolek se krátce předtím účastnil slavnosti pražských řezníků. Jeho medaile je dílem pražského rytce Václava Kříže.

Dne 18. května 1871 světil prapor pražský Spolek vzájemně se podporujících mlynářských. Rovněž na tuto slavnost byla ražena cínová medaile. Pražští mlynářští měli v té době již bohatou revoluční tradici, zvláště z roku 1848, a také v pozdější době se živě účastnili politického dění. Na příklad dne 8. listopadu 1870 byli po šestiměsíční vazbě propuštěni pražský mlynářský Fr. No-

⁵⁰⁾ Svoboda, roč. III, str. 505 a další.

⁵¹⁾ J. Mareš, Václav Seidan a jeho dílo. NČČsl X, 1934, str. 132 a 133.

⁵²⁾ Z. Šolle, Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, str. 45.

⁵³⁾ A. Zápotocký, Vstanou noví bojovníci, str. 42–44.

⁵⁴⁾ Svoboda, roč. III, str. 349.

⁵⁵⁾ V archivu ministerstva vnitra.

⁵⁶⁾ J. Arbes, Persekuce lidu českého, str. 214.

votný a zámečník Jan Kaňka, kteří byli vyšetřováni pro domnělé členství v tajném spolku „Blaník“.⁵⁷⁾ Prapor pražského spolku mlynářských je uložen v Museu hlavního města Prahy v Karlíně.

Další medaile je upomínkou na významnou událost za hranicemi naší vlasti: na sjezd zahraničních spolků, který byl pořádán v Berlíně 28. a 29. května 1871. V té době v zahraničí vyvíjely činnost zejména tyto krajanské spolky: Českoslovanský spolek v Berlíně (první český spolek v zahraničí, založený r. 1861), „Libuše“ ve Vratislavi, beseda „Vlastimil“ v Drážďanech, Česko-slovanský spolek ve Štuttgartě, Česká beseda v Curychu, Česko-moravská beseda v Paříži, Česká beseda ve Frankfurtě nad Mohanem, Český spolek v Lipsku a Českoslovanský zpěvácký spolek „Hlahol“ v Berlíně.⁵⁸⁾ Pozvání k sjezdu zahraničních spolků je otištěno ve „Svobodě“ z 25. března 1871. V témže listě, v čísle z 10. června je uveřejněna Barákova zpráva o sjezdu. Předsedal mu starosta berlínské besedy J. V. Frič, který byl tehdy v Berlíně v exilu, jeho náměstkem byl Slovák Vausa, zapisovatelem inženýr Pacalt. Sjezd jednal o významu a účelu zahraničních besed a o dělnické otázce. Je ovšem téměř nemyslitelné, že by se byl v souvislosti s dělnickou otázkou nezabýval krvavým potlačením Pařížské komuny, k němuž došlo několik dnů před zahájením sjezdu. O tom však zpráva „Svobody“ z pochopitelných důvodů mlčí.

Další numismatický materiál z téhož roku se týká vesměs praporových slavností různých spolků. Jsou to medaile na dvě slavnosti konané 27. srpna 1871, odhalení praporu Řemeslnické besedy v Kutné Hoře a svěcení praporu Řemeslnické besedy v Sadské, dále na svěcení praporu Řemeslnické jednoty v Pečkách dne 28. září a na svěcení praporu Potravního spolku Včela ve Vranově dne 1. října. Na slavnosti v Sadské hovořil J. Barák o povinnostech a právech českého řemeslníka a dělníka a o důležitosti postavení jeho v životě politickém, národním a sociálním.⁵⁹⁾ Provedením lící strany (v kruhu pero a kladivo, pod ním půlkruhově vavřínový věnec, v horní polovině půlkruhem stuha s nápisem „Svůj k svému“) je medaile ze Sadské jednou z celé série pamětních ražeb stejně provedených a odlišných pouze nápisem na rubu. Všecky jsou dílem Křížovým.

První dělnická medaile našeho souboru v roce 1872 připomíná kladenský „Oul“. Je cínová, většího průměru než většina ostatních medailí dělnických spolků (32,4 mm) a je zajímavá zvláště motivem na rubu. Je na něm v perlovci otevřená kniha a přes ni ležící kladivo. Na lici je známý dělnický motiv — spojené ruce, nad nimi obloučkovitě „Svorně ku předu“ a pod nimi datum

⁵⁷⁾ J. Arbes, Persekuce lidu českého, str. 234.

⁵⁸⁾ Podle oznámení v listě Blaník z 11. prosince 1868. Blaník vydával J. V. Frič v Berlíně a jeho rozšiřování v Rakousku bylo přísně trestáno. Citovaný výtisk je uložen spolu s několika dalšími v archivu ministerstva vnitra v Praze.

⁵⁹⁾ Svoboda, roč. V, 1871, str. 405.

25. 2. 1872. Nevíme, k jakému účelu byla ražena, nejspíše však k výroční slavnosti. O svěcení praporu v tomto případě nejde, protože kladenský „Oul“ svítil prapor již 28. září 1869.⁶⁰⁾ K této slavnosti zaslali pozdravný telegram také členové smíchovské Dělnické besedy a byli pro jeho obsah o měsíc později, 29. října, policejně vyšetřováni.⁶¹⁾

Další dvě medaile vydal pražský spolek „Vltavan“. První je cínová na svěcení spolkového praporu 14. července 1872, druhá, jednostranná měděná bez letopočtu (asi z let osmdesátých) je určena pravděpodobně účastníkům plaveckých závodů na Vltavě. „Vltavan“ vznikl jako vzdělávací a podpůrný spolek podskalských plavců, vorařů a pískařů, prostě všech těch, kteří „dělali u vody“. Vyplácel členům podporu v nemoci a v případě úmrtí člena pohřebné pozůstalým, podobně jako řada ostatních dělnických podpůrných spolků. Spolkových slavností se členové účastnili v rázovitých krojích. Zvláštností „Vltavana“ bylo, že právo na členství měly rovněž manželky dělníků, pracujících v tomto oboru.⁶²⁾ — O čtrnáct dnů později svítila prapor krejčovská jednota v Přelouči. Líc její medaile je týž, jako medailky tábora lidu na Pankráci a medaile „Vltavana“. Dne 15. září svítil rovněž v Přelouči prapor Vzájemné se podporující spolek řeznický. Další medaile z 28. září připomíná svěcení praporu kladenských kovkopů. Všecky tyto medaile jsou podle tvrzení Karla Chaury dílem Křížovým. Poslední z medailí roku 1872 je prvním dokladem činnosti německých dělnických spolků v Čechách. Je ražena v pozlacené mosazi a je jednostranná. V dolní polovině má dvě zkřížené dubové ratolesti, v horní obloučkovitě OBERLEUTENS DORF. Ve středu je pod ozdobami ve dvou řádcích A. B. V./1872 (zkratka Arbeiterbildungsverein). Z Horního Litvínova je i cínová medaile s datem 7. září 1873 na pětadvacáté výročí zrušení roboty. Má na lici poprsí radikálního poslance z roku 1848 Hannse Kudlicha. Lze předpokládat, že tuto oslavu pořádal rovněž zmíněný dělnický spolek. Socialističtí dělníci v Rakousku oslavovali jednotlivá výročí revolučního roku 1848. Z doby pozdější, z roku 1898 známe již dokonce medaili, kterou k padesátému výročí roku 1848 vydala pro své členstvo v celém Rakousku sociálně demokratická strana. Dělnické hnutí v Horním Litvínově bylo velmi živé. Delegáty z Horního Litvínova nacházíme také 5. a 6. srpna 1874 na prvním celorakouském sociálně demokratickém sjezdu, pořádaném tajně v uherském městečku Neudorfel na dolnorakouské hranici.⁶³⁾

Dne 5. července 1873 byl odhalen prapor Řemeslnické besedy „Svato-pluk“ v Brně. O povolení této slavnosti žádala beseda již roku 1870. Tato první žádost však byla 5. dubna zamítnuta moravským místodržitelstvím. V po-

⁶⁰⁾ Svoboda, roč. III, 1869, str. 549.

⁶¹⁾ J. Arbes, Persekuce lidu českého, str. 126.

⁶²⁾ Podle údajů nejstaršího žijícího člena spolku, dvaosmdesátiletého Karla Vaňka z Vyšehradu.

⁶³⁾ Z. Šolle, Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, str. 89.

pisu medaile ve sbírkách Národního musea v Praze nacházíme o spolku tento Chaurův údaj: „Spolek, zprvopočátku Výpomocná pokladnice brněnských řemeslníků, dostal r. 1868 své stanovy a měl v programu vzdělání a zpěv. Prvním sbormistrem byl Jan Nesvadba, pak Mareš a Kučera. Dne 13. února 1873 zvolen Leoš Janáček. U příležitosti svěcení praporu řídil večer Janáček v Besedním domě zpívané sbory.“ Je charakteristické, že se praporová slavnost konala právě v předvečer svátku Mistra Jana Husi. Zvláštní pozornosti si zaslouží činnost Leoše Janáčka mezi dělnictvem, která se pravděpodobně neomezovala pouze na tento spolek.

O den později světili v Praze svůj prapor zlatníci a stříbrníci. Medaili k této příležitosti ryl opět Václav Kříž. Spolkový prapor, uložený v Museu hlavního města Prahy v Karlíně, nám spolek označuje přesněji, než nápis na medaili, totiž plným názvem „Spolek zlatnických a stříbrnických pomocníků pražských“. Se jmény jeho členů se ve zprávách o dělnickém hnutí setkáváme často. Na příklad při velkém protisocialistickém procesu v Praze 22. prosince 1881 nalézáme mezi obžalovanými Matěje Kunze, zlatníka z Karlína, a Norberta Zoulou, stříbrníka z Vídně, který byl jedním z účastníků ustavujícího sjezdu československé sociálně demokratické strany v Břevnově 7. dubna 1878.⁶⁴⁾ Jiný z pražských stříbrníků, Václav Němec, byl již v roce 1869 vyšetřován pro dělnický tábor lidu, uspořádaný na ostrově Rohanském.⁶⁵⁾

Čtyři další medaile, z nich první dvě od Václava Kříže, ostatní od Jana Kvasničky (* 1844 v Praze, † na Vinohradech 1912) jsou raženy k stému výročí narození Josefa Jungmanna. Jungmannovy oslavy v Praze i na venkově se právě zásluhou dělnictva staly mohutnou národní slavností.

„O veliké lásce socialistických dělníků k pokrokovým tradicím národního obrození svědčí nejen první známá báseň J. B. Pecky „Proslov ku oslavě Karla Havlíčka v Borové“, uveřejněná 15. května 1870 v záhlaví časopisu „Dělník“, ale zejména oslava stých narozenin Josefa Jungmanna, buditele národa českého, v červenci 1873, o níž se zmiňuje ve svých vzpomínkách Ladislav Zápotocký. Zásluhou masové účasti socialistického dělnictva nestalo se Jungmannovo jubileum bezduchou formalitou, jak je zamýšleli odbýt buržoasní pořadatelé, ale stalo se skutečně masovou národní slavností, demonstru-

⁶⁴⁾ A. Zápotocký, Vstanou noví bojovníci, str. 68 a další.

⁶⁵⁾ J. Arbes, Persekuce lidu českého, str. 98. — Zlatnické řemeslo bylo v té době u nás značně rozšířeno. O jeho rozvoji i úpadku uveřejnil zajímavou zmínku spisovatel Géza Včelička v článku „Jak vznikla Kavárna na hlavní třídě“, otiskném v 6. čísle časopisu Film a doba z r. 1953:

„...A nebyl-li náš táta ševcovským, byl vyučen zlatnickým chasníkem či pomocníkem, jak znělo tenkrát dobové označení tovaryšů. V zlatnictví devadesátých let zatřpytila se chvílková konjunktura českých granátů, které byly tenkrát zasazovány nejen do stříbra, ale i do zlata. Leč český granát vyšel pro svou nevalnou vzácnost brzo z módy a dále vbrzku přikvačila recidiva kapitalistické lepry, totiž krise zlatnického řemesla. Zlatnických dělníků bylo tehdy mnoho a práce pojednou málo a tak odcházeli do jiných odvětví...“

jící lásku českého lidu k pokrokové národní kultuře a jejímu velikému pracovníku.“⁶⁶⁾

Účast při těchto oslavách počítali členové dělnických spolků k nejvýznamnějším spolkovým událostem. Tak na příklad v jednatelské zprávě k patnáctému výročí spolku „Ressel“ v Chrudimi čteme v přehledu událostí z roku 1873: „Súčastnil se slavnosti stoletých narozenin nezapomenutelného křísitele národa českého, „tichého genia“ Josefa Jungmanna a věnoval národnímu divadlu 2 zl.“⁶⁷⁾

Medaile k Jungmannovým oslavám jsou popsány ve sbírce Donebauerové pod č. 3482–3485. Poslední medaile z roku 1873 konečně připomíná svěcení praporu spolku pražských drvoštěpů „Javor“. Je opět dílem rytce Václava Kříže.

Medaile na slavnosti spolků, sdružujících dělnictvo jednotlivých pracovních odvětví, ukazují jednu důležitou skutečnost: zatím co tábory lidu u nás začínají hrát roli v politickém životě již 10. května 1868 táborem řípským, odborové spolky dělnické, které se staly základem sociálně demokratického hnutí v naší vlasti, vznikají ve větším počtu až o dva roky později, teprve v roce 1870. Jedinou výjimkou, vedle Typografické besedy, ohlášené jako spolek vzdělávací, je v našem materiálu pražský spolek zednický, který však vznikl již mnohem dříve a za docela jiných podmínek. Ale i jeho členové se v letech sedmdesátých již projevují jako radikální bojovníci za uskutečnění socialistických myšlenek. Nejvýmluvnějším dokladem toho je skutečnost, že v pražském protisocialistickém procesu v r. 1881 byli mezi obžalovanými „zločinci“ souzeni s Ladislavem Zápotockým a J. B. Peckou také čtyři zedníci, Josef Šebek z Pankráce, Josef Pačes z Libně, Antonín Kašpárek z Tejnec a Josef Kratochvíl z Libně.⁶⁸⁾ Důvodem, proč odborové spolky u nás vznikají teprve od r. 1870, je skutečnost, že teprve 7. dubna 1870 byl pod tlakem rostoucího stávkového hnutí dělnictva vydán zákon o t. zv. koaliční svobodě, který umožňoval dělníkům zakládat odborové organizace.⁶⁹⁾

Od r. 1874 množství numismatického materiálu z činnosti dělnických spolků opět klesá. Z tohoto roku jsem zjistil celkem šest medailí. Z nich dvě jsou vydány na svěcení praporu řeznického spolku v Přešticích 28. června. První z nich má líc týž, jako odznak kladenských kovkopů a je tedy také dílem Křížovým. Originál další medaile z tohoto roku neznám. Je ražena na odhalení praporu dělnického vzdělávacího spolku v Děčíně a zjistil jsem ji pouze v seznamu „Medaile... měst a míst českých“. Podle kusého popisu v tomto seznamu je cínová s textem (nejspíše několikařádkovým nápisem) „Fahnenfest des bodenb. Arbeiter-Bildungs-Unterstützungs-Vereines 30. Aug.

⁶⁶⁾ Z. Šolle, Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, str. 97.

⁶⁷⁾ Archiv města Chrudimě.

⁶⁸⁾ Viz poznámku č. 64.

⁶⁹⁾ Tamtéž, str. 48.

1874. "Dalším exemplářem z tohoto roku je pak medaile na svěcení praporu Spolku vzájemně se podporujících řezníků v Kolíně.

Nejvýznamnějším exemplářem z r. 1874 je však dosud neznámá Křížova medaile, kterou v době, kdy tato práce byla již v sazbě, získal člen Numismatiké společnosti inž. J. Hájek. Líc má stejný jako medaile pankráckého tábora lidu. Nápis na rubu pak připomíná, že byla vydána ke společnému výletu dělníků z Kladna, konanému 5. července 1874 v lesíku blíže neurčeném. V tomto případě šlo nejspíše o jednu z četných tajných dělnických schůzí, maskovanou výletem a spojenou pravděpodobně s oslavou Husovy památky. — Poslední medailí z r. 1874 je nám již známý lité odznak spolku zedníků z Prahy a okolí.

Z r. 1875 znám zatím pouze jedinou medaili, která patří do našeho souboru. Je vydána pro praporovou slavnost německého vzdělávacího spolku v Tachově, konanou 8. srpna uvedeného roku. Ačkoliv spolek v nápisu není jasně označen jako dělnický, je tato skutečnost zřejmá z typického včelího úlu a známého nám hesla „Eintracht macht stark“ na líci.

V roce 1877 uspořádala Beseda typografická v Praze výstavu časopisů a rukopisů⁷⁰⁾. K této příležitosti vydala ve stříbře, mědi a cínu medaili, označenou „Členovi výstavního výboru“. Ve sbírkách Národního musea v Praze je zachována též medaile i jako útes ve stříbře a v mědi. O politické činnosti Typografické besedy máme hojné zprávy. Tak na příklad v prosinci 1867 „c. k. policie zakázala, by v „Typografické besedě“ vyučování byli členové jazyku ruskému, ačkoli „vzdělávání členů“ bylo účelem spolku.“⁷¹⁾ V říjnu 1868, kdy úředním zastavením „Národních Novin“, „Hlasu“, „Národního pokroku“ a „Posla z Prahy“ přišla řada sazečů o zaměstnání, poskytl jim výbor Typografické besedy podpory a usnesl se, že propuštěným opatří další zaměstnání. Mzdové boje typografů, ke kterým došlo v druhé polovině příštího roku, vyvrcholily 9. srpna 1869 ve schůzi, na které účastníci jednali o případné stávce, jestliže nebudou splněny jejich spravedlivé požadavky. Policie zatkla řadu osob. Předseda schůze, Jan Bavorský, byl odsouzen do vězení na čtyři neděle a dvanáct dalších typografů k trestům od pěti do osmi dnů. V srpnu 1872 zamítlo místodržitelství žádost, aby bylo povoleno rozšíření činnosti Typografické besedy na celé Čechy.⁷²⁾

Na konci sedmdesátých let nenacházíme téměř žádný numismatický materiál, týkající se činnosti dělnických spolků. Je to pochopitelné, poněvadž zvláště po břevnovském sjezdu dochází v českých zemích k „všeobecnému policejnímu a soudnímu útoku“⁷³⁾ na dělnické pracovníky. Zpráva policejního

⁷⁰⁾ Výstava byla instalována v měsících květnu a červnu v malém sále Městanské besedy.

⁷¹⁾ J. Arbes, Pláč koruny České, str. 94.

⁷²⁾ Tamtéž, str. 343; Persekuce lidu českého, str. 100, 192, 336 a další.

⁷³⁾ J. Hybeš, Tajné spolčování, Brno 1900, str. 18.

presidenta z té doby připomíná, že „agitace sociální demokracie značně vzrostla, že se tak děje jednak tiskem, jednak Dělnickými vzdělávacími besedami a konečně „volenými agitátory“.“⁷⁴⁾ V té době dochází k stovkám procesů pro „tajné spolčování“, k nimž záminkou je třeba i jen koncept stanov zábavného a dělníky podporujícího spolku.⁷⁵⁾ Podle Hybešova odhadu postihuje persekuce dělnictva u nás v osmdesátých letech téměř 2000 osob. Táž léta přinášejí zase poněkud více kovových hmotných památek.

Dne 3. září 1882 byla vydána v bronz a cínu medaile k svěcení praporu Řemeslnické besedy v Novém Bydžově. Roku 1883 uspořádala pražská Beseda knihařská výstavu časopisů. K této příležitosti dala razit bronzovou medaili bez letopočtu „Za zásluhu o pokrok“. Rok vydání 1883 a rytce Václava Kříže jako autora medaile zaznamenává katalog „Medaile v zemích českých“. O Besedě knihařské a jejích členech máme zpráv poměrně málo. Přece však víme o jednom z nich, knihaři Antonínu Vernerovi z Husovy třídy, že byl v dubnu 1872 policejně vyšetřován spolu s nožířem Antonínem Semenecským, strojníkem Janem Haklíkem a truhlářem Josefem Potužilem pro podezření z členství v Mezinárodním sdružení dělnickém (t. j. v I. internacionále),⁷⁶⁾ o jehož haagském sjezdu v témže roce přinesly „Dělnické listy“ článek v 19. a 20. čísle.

Roku 1884 uspořádala Řemeslnická dělnická beseda v Roudnici řemeslnickou výstavu. Rovněž k této výstavě byla ražena bronzová medaile záslužná, která je opět dílem Václava Kříže. Je pravděpodobné, že Řemeslnická dělnická beseda Slavoj v Roudnici vznikla z někdejší dělnické besedy Budišlav, která byla nejspíše koncem sedmdesátých let rozpuštěna. Ze záznamů Jakuba Arbesa víme, že členové této dělnické besedy byli v r. 1872 několikrát policejně vyšetřováni a někteří zatčeni. V jednom případě šlo o dělnickou slavnost, k níž došly spolku telegramy „velezrádného“ obsahu. Jejich odesílatelé, Otakar Fiala a B. Prskavec byli za ně odsouzeni do žaláře, první na rok, druhý na pět měsíců. V dalším případě měl spolek vyšetřování pro „velezrádné“ plakáty. V souvislosti s touto záležitostí byl zatčen předseda Besedy Novák, dále dělník Vocásek a knihař Šťastný. Byli propuštěni teprve po čtyřměsíční vazbě.⁷⁷⁾

Dne 24. srpna 1884 se konala první národní slavnost na Žižkově. Medaile k této příležitosti vydaná má na líci obraz hlavy Jana Žižky s bojovným opisem „Slovem k národu, mečem na vraha“. Žižkov, až do července 1869 součást obce vinohradské, se ve zprávách o našem dělnickém hnutí objevuje poměrně často. Již 28. září 1868 se na hoře Žižkově sešlo 15.000 občanů, převážně dělníků, k nehlášenému táboru lidu. Při této události došlo k střetnutí

⁷⁴⁾ A. Klíma, Počátky českého dělnického hnutí, str. 81.

⁷⁵⁾ J. Hybeš, Tajné spolčování, str. 21 a další.

⁷⁶⁾ J. Arbes, Persekuce lidu českého, str. 308.

⁷⁷⁾ Tamtéž, str. 279, 321 a další.

dělnictva s vojskem. Časté jsou rovněž zprávy o činnosti žižkovské Občanské besedy, která nejspíše patřila mezi pořadatele národní slavnosti proletářského Žižkova. Medaile k této slavnosti je pravděpodobně dílem Ignáce Pilze (nar. v Praze r. 1835) z r. 1899, stejně jako medaile na odhalení Žižkova pomníku v Příbyslavi r. 1874.⁷⁸⁾ Domnívám se, že by i příbyslavská medaile patřila do našeho souboru, poněvadž se mi však dosud nepodařilo získat důkazy o převážně dělnickém charakteru zmíněné slavnosti, ponechávám ji stranou.

Další medaili známe opět pouze ze seznamu „Medaile... měst a míst českých“.⁷⁹⁾ Je v něm zakreslen propletený monogram D a B a zaznamenáno, že jde o cínovou ražbu, kterou vydalo „Dělnické bratrstvo v Klecanech. Na památku 25. 5. 1885“. Z těchto údajů lze usuzovat, že jde o cínovou medaili s monogramem na lici a citovaným nápisem na rubu, raženou nejspíše k patnáctému výročí trvání spolku. Z téhož seznamu známe i další, jinde nepopsanou medaili na svěcení praporu a jednoroční trvání spolku řemeslnické besedy ve Zvolenovsi 28. 9. 1887.

Po roce 1885 persekuce v našich zemích opět postupně polevuje. Tím si lze vysvětlit, že se roku 1888 mohly konat v řadě míst oslavy čtyřicátého výročí zrušení roboty. Medaile, vydané k těmto oslavám, známe z Teplicka, Olomouce a Žatce. Všecky jsou cínové, německé a všechny mají na lici vyobrazeno poprsí autora návrhu na zrušení roboty, poslance Hanse Kudlicha. Na rubu teplické je zobrazen památník, postavený Kudlichovi péčí okresů Teplice, Bílina a Most. Památník byl podle data medaile odhalen 8. září 1888. Týž líc má medaile olomoucká z 19. září, která však nápisem na rubu pouze připomíná výročí zrušení roboty. Pořadatelem oslav v Olomouci byl pravděpodobně olomoucký dělnický spolek, o jehož povolení tamní dělníci ještě v lednu 1872 marně žádali. Olomoučtí dělníci měli nemenší potíže i s vydáváním listu „Laterne“, jemuž kladly úřady rovněž všemožné překážky. Také schůzi, svolanou na 18. února 1872, jim úřady zakázaly. Teprve 17. října téhož roku c. k. místodržitelství schválilo konečně stanovy olomouckého dělnického spolku.⁸⁰⁾ Třetí cínová medaile téhož druhu je původu žateckého. Seznam „Medaile... měst a míst českých“ uvádí pouze její nápis „Zur Erinnerung an die 40jähr. Aufhebung der Robot 1848—1898“, který je obdobný jako u medaile olomoucké. V téže souvislosti je ve zmíněném seznamu zapsána další žatecká medaile, mosazná, označená jako „Kudlichfeier 14. Oktober 1848—1898“.

Poslední dvě medaile, které musíme zařadit do této studie, připomínají jednu z nejslavnějších událostí z počátků českého dělnického hnutí: první oslavy 1. máje v naší vlasti. V prvním případě vděčíme opět seznamu nezná-

⁷⁸⁾ Medaile v zemích českých, Praha 1924, str. 39 a Donebauer, č. 4067—9.

⁷⁹⁾ Originál této medaile jsem dodatečně zjistil v nedávných přírůstcích sbírky inž. J. Hájka.

⁸⁰⁾ J. Arbes, Persekuce lidu českého, str. 283, 288 a 344.

mého sběratele za to, že nám uchoval zmínku o medaili, po jejímž originále jsem zatím bezvysledně pátral.⁸¹⁾ Mezi třemi medaillemi z Úštěka u Litoměřic (něm. Auscha), zaznamenává seznam cínovou medailku májovou. Údaj v seznamu je zřejmě opět zapsán podle znění jejího nápisu: „Zur Erinnerung an den 1ten Mai 1890 seinen werth. Gästen gewid. v. Bohuslav Niklas „Ritter Brauerei“. Ačkoliv chybí podrobnější popis, je účel medaile jasný. Byla ražena zřejmě k slavnostní sociálně demokratické májové schůzi. Bude ovšem zajímavé, podaří-li se v budoucnu zjistit podrobnosti o Bohuslavu Niklasovi (nejspíše sládkovi) a o úloze rytířského nebo Rittrova pivovaru v historii sociálně demokratického dělnického hnutí v Úštěku.

Druhá májová medaile je česká. Na lici má ve vavřínových ratolestech, spojených do věnce, rovnostranný trojúhelník, přes který jsou položeny tisknoucí se ruce. Na rubu je nápis UPOMÍNKA NA 1. MÁJ 1890. Medaile, ražená v postříbřené mosazi, má ouško a sloužila za odznak účastníků pražské májové slavnosti, jejíž průběh podrobně vypisuje kniha Antonína Boučka.⁸²⁾ Kde a za jakých okolností byla tato medaile ražena, nevíme. Její kresbu, s údajem, že jde o pražský májový odznak, otiskuje dělnický novinář Antonín Bouček († r. 1946) rovněž ve zmíněné již knize. Nacházíme o ní zmínku dokonce i v proslulém májovém feuilletonu Jana Nerudy, otištěném v „Národních Listech“ 4. května 1890. Hovoří se tam o „červených odznacích“, jimiž jsou zřejmě míněny medaile na červených stuhách. Proto také, dříve než přikročíme k vlastnímu popisu medailí, uzavírám jejich výčet a vyličení historických událostí, které tvoří jejich pozadí, oním citátem ze slavného Nerudova májového feuilletonu:

„Červené odznaky, červené kravaty — klikatým bleskem projela moz-
kem vzpomínka na Komunu, na rudé prápory anarchistů! Po prvé jsem ji
viděl na lidech, tu temně rudou barvu světového sociálního hnutí: zachvěl
jsem se. Ku podivu — ku podivu! — tytéž barvy: černá na temně rudé půdě,
které vlály nad hlavami Husitů, bojovníků za svobodu náboženskou, tytéž
barvy vlají dnes nad hlavami bojovníků za úplnou rovnost občanskou!“

⁸¹⁾ Originál této medaile objevil později na můj dotaz ve své sbírce člen Numismatické společnosti V. Kotrbatý. Na stopu pravděpodobných pořadatelů májových oslav v Úštěku nás přivádí kniha J. Jarschela: Geschichte der Stadt Auscha (Úštěk 1922), která se mi rovněž dodatečně dostala do rukou. Uvádí, že v r. 1889 byl ve městě založen „pomocnický spolek“ (Gehilfenverein), který světil prapor 15. června 1894. Členy tohoto spolku byli jistě dělníci úštěcké textilní továrny Leitenbergerovy a pravděpodobně i dělníci, pracující na stavbě trati Velké Březno—Vernerice—Úštěk, která se v té době právě dokončovala. (Byla dána do provozu 17. srpna 1890.)

⁸²⁾ A. Bouček, První máj, jeho vznik, historie a význam. Svoboda, 1946.

3. Popis medailí

Popis medailí z počátků dělnického hnutí v Čechách a na Moravě je se-
staven v obdobném pořadí, jakého jsem použil v předchozích částech studie:
nejprve skupina medailí táborů lidu, pak ostatní, oboje v chronologickém se-
řazení. Jenom ražby bez letopočtu zařazují na začátek druhé skupiny, pokud
se mi nepodařilo alespoň přibližně je časově určit. Zkratka NM znamená, že
popsaný exemplář znám ze sbírek Národního musea v Praze, místní údaj, na
příklad Chrastava, značí tamní museum, jména osob pak členy Numismatic-
ké společnosti československé, v jejichž sbírce jsem medaili zjistil. Zkratka S
označuje seznam „Medaile, známky a odznaky měst a míst českých“, Don.
sbírku Donebauerovu, s o. — s ouškem. Vyobrazené kusy jsou označeny
hvězdičkou, i když je reprodukována jen jedna jejich strana.

TÁBORY LIDU

- ✓ * 1. 1868: Bezděz, 21. června.
L: Ve věnci ze dvou dubových ratolestí spojené ruce, po stranách věnce růžice.
Nahoře obloučkovitě: EINTRACHT. Dole obloučkovitě: SPOLČUJME SE.
R: Hrad Bezděz, po stranách růžice. Nad ním obloučkovitě: TÁBOR LIDU
NA BEZDĚZI. Pod hradem letopočet 18²¹68, pod ním obloučkovitě: MEE-
TING AM BÖSIG.
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S.
- ✓✓ * 2. 1868: Pravda u Domoušic, 12. července.
L: Jako předchozí.
R: Devítiřádkový nápis v perličkovém kruhu: TÁBOR LIDU NA PRAVDĚ
U DOMOUŠIC (v paprscích šestipaprskovitá hvězdička) MEETING AN D.
RUINE / PRAVDA B. DOMOUŠIC / ~ 18¹²68 ~ / FREIHEIT / GLEICH-
HEIT / BRÜDERLICHKEIT / OSVĚTOU / A PRACI NARODA / VZEIDĚ
SLÁVA VZEIDĚ SVOBODA /
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S.
- ✓ * 3. 1868: Levín u Staré Paky, 19. července.
L: Jako předchozí.
R: Jedenáctiřádkový nápis: TÁBOR NA VRCHU LEVIN / U STARÉ PAKY
/ MEETING A. BERGE / LEVIN / růžice B: ALPAKA růžice / 18¹⁹68 /
FREIHEIT / GLEICHHEIT BRÜDERLICHKEIT / OSVĚTOU / A
PRACÍ NÁRODU / VZĚIDE SLÁVA VZĚIDE SVOBODA /
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S.
- ✓ * 4. 1868: Šaldy u Mladé Boleslavi, 2. srpna.
L: Jako předchozí.
R: Osmiřádkový nápis v perličkovém kruhu: hvězda VELIKI TÁBOR LIDU
NA SALDACH U M. BOLESLAVI hvězda / MEETING A. BERGE / SALDA
B. JUNGBUNZLAU / ~ 18 2/8 68 ~ / FREIHEIT / GLEICHHEIT BRÜ-
DERLICHKEIT / OSVĚTOU A PRACI NARODA / VZEIDĚ SLÁVA
VZEIDĚ SVOBODA /
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S.

- * 5. 1868: Petruškovy vrchy u Vysokého, 16. srpna.
L: V perličkovém kruhu dubový věnec, v jeho středu A, nad a pod ním oblouč-
kovitě: hvězda SPOLČUJME SE hvězda / NEDEJME SE.
R: Osmiřádkový nápis v perličkovém kruhu: UPOMÍNKA / NA TÁBOR NA /
PETRUŠKOVÝCH / VRŠÍCH / U VYSOKÉHO V / KRKONOŠÍCH /
DNE 16 SRPNA 1868. /
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S, Chrastava.
- * 6. 1868: Džbán, 16. srpna.
L: Pod korunou erb orámovaný hospodářským nářadím, v erbu třířádkový
letopočet 16 / SRPNA / 1868 /. Opis: METTING AM BERGE DŽBÁN /
hvězda TÁBOR NA VRCHU DŽBÁNU hvězda /, vše v perličkovém kruhu.
R: Desetiřádkový nápis v perličkovém kruhu: PROGRAM / JAKBY SE DO-
CÍLO LEP- / ŠÍHO VYCHOVÁNÍ A VZDĚ- / LÁNÍ MLADEŽE PRO
STAV / ROLNICKÝ / ozdoba / WIE / EINE BESSERE ERZIEHUNG /
UND BILDUNG DER JUGEND / BESOND: F. D. AKERBAU: ZU ERL: /
WÄRE /
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S.
- * 7. 1869: Gotthardský vrch u Hořic, 25. dubna.
L: Orel s pochodní v zobáku doprava, pod ním obloučkovitě: SVORNĚ KU
PŘEDU! Po stranách orla růžice.
R: Devítiřádkový nápis: PRVNÍ POVOLENÝ / TÁBOR / OMLADINY /
HOŘICKÉ, A / KRÁLOVÉHRADECKÉ / NA VRCHU / GOTTHARD-
SKÉM / U HOŘIC / 18²⁵69. /
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S.
- M * 8. 1869: Letná, 16. května.
L: V kruhu nahoře a dole otevřeném a ozdobném rámcí český lev ve štítě. Po
stranách obloučkovitě: OSVĚTOU / K SVOBODĚ /.
R: Osmiřádkový nápis: UPOMÍNKA / NA / růžice TÁBOR růžice / OMLA-
DINY / ČESKOSLOVANSKÉ / V PRAZE / NA LETNĚ / 18¹⁶69. /
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S, Don. 4926.
- M 9. 1869: Letná, 23. května.
L: Včelí úl ve vavřínovém věnci. Pod ním začíná opis: SVORNĚ KU PŘEDU!
R: V otevřeném lipovém věnci čtyřiřádkový nápis: TÁBOR / V PRAZE / NA
LETNĚ / 18²³69 /. Opis: -DĚLNÍKU ČESKOSLOVANSKÝCH-.
Cín s o.; ø 32 mm, S, Don. 4925.
- * 10. 1869: Letná, b. l.
L: Český lev ve štítě. Opis: MUŽNĚ VPŘED K DÁVNÉ SLÁVĚ!
R: Pod korunou český lev, pod ním mezi dvěma ozdobami SVORNĚ A SILNĚ.
Chaura určuje tuto medaili jako památku na tábor na Letné.
Cín s o. (odstr.); ø 27 mm, NM.
- ✓ * 11. 1869: Kyšice, 27. června.
L: jako předchozí.
R: Šestiřádkový nápis: UPOMÍNKA / NA TÁBOR / růžice u KYŠIC růžice /
MEZI PLZNÍ / A ROKYCANY / 18²⁷69. /
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
12. 1869: Hranice, 4. července.
Upomínka na tábor lidu u Hranic svolaný 18 4/7 69.
Cín, S (originál neznám)

- * 13. 1869: Mužský u Mnichova Hradiště, 11. července.
L: Kniha s nápisem PRAVDA na pravém listě, položená na meči a ratolestech, na knize kalich. Třířádkový nápis: HÁJIT VLAST / TU DRAHOU MATKU / AŽ DO TĚCH HRDEL A STATKŮ /. Kolem perličkový kruh.
R: V perličkovém kruhu pětiřádkový nápis: TÁBOR LIDU / NA MUŽSKÉM / U / MNICH. HRADIŠTĚ / 18¹¹/₇ 69 /
Cín s o.; ø 27,4 mm, NM, S.
- ✓ * 14. 1869: Louny, 25. července.
L: Zkřížené husitské zbraně, před nimi kalich s mečem, pod ním hvězdička. Mezi dvěma ozdobami opis: SVORNOU SÍLOU K SVOBODĚ!
R: Ve věnci ze dvou vavřínových ratolestí šestiřádkový nápis: TÁBOR / NA NÁMĚŠTÍ / V KR. SVOB. MĚSTĚ / LOUNECH / D. 25. ČERVENCE / 1869 /
Cín s o.; ø 31 mm, NM, S.
- H+ ✓ * 15. 1870: Bělá pod Bezdězem, 26. května.
L: Ve věnci ze dvou vavřínových ratolestí spojené ruce. Opis: RŮŽICE SVORNOU SÍLOU K SVOBODĚ! RŮŽICE EINTRACHT MACHT STARK!
Vnitřní kruh perličkový.
R: Osmiřádkový nápis: TÁBOR / NA / VÝŠINĚ TÁBOROVÉ / U MĚSTA BĚLÉ / hvězda 18²⁶/₅ 70 hvězda / MEETING / BEI DER / STADT WEISSWASSER. /
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S.
- ✓ 16. 1870: Bělá pod Bezdězem, b. l.
L: Ve věnci z lipových ratolestí spojené ruce.
R: V perlovci pětiřádkový nápis: SVORNOU SILOU K SVOBODĚ! / V BĚLÉ / EINTRACHT / MACHT STARK! / WEISSWASSER. /
Cín s o.; ø 30 mm, NM, S.
17. 1870: Táž bronzová. Don. 5264.
18. 1870: Bělá pod Bezdězem, b. l.
L: Jako předchozí (z téhož razidla?).
R: Sedící Jan Žižka doprava, opis: hvězda JAN ŽIŽKA hvězda Z TROCNOVA. Kolem perličkový kruh. Chaura datuje 1868.
Cín s o.; ø 30 mm, NM.
- ✓ * 19. 1870: Lipany, 29. května.
L: Kalich s mečem, za ním křížem sudlice a cep, kolem dvojitý kruh.
R: Pětiřádkový nápis: hvězda TÁBOR U LIPAN hvězda / 18²⁴/₅ 70 / NA / PAMÁTKU / PROKOPA VELKÉHO / Kolem kruh.
Cín s o.; ø 22,5 mm, NM, S, K. Hora.
20. 1870: Táž stříbrná bez o., Don. 4528.
- * 21. 1870: Lipany, téhož data.
L: Hlava Prokopa Holého doprava. Opis: PROKOP HOLÝ
R: Ve věnci ze dvou ratolestí dvouřádkový nápis: LIPANY / 18²⁹/₅ 70 /
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S, Don. 3662.
- * 22. 1870: Jilemnice, 19. června.
L: Spojené ruce mezi dvěma hvězdičkami, nad nimi obloučkovitě JEDNOTOU K SVOBODĚ, pod nimi obloučkovitě protichůdně ve dvou řádcích / DURCH EINIGKEIT ZUR / FREIHEIT / Kolem perličkový kruh.
R: Devítiřádkový nápis: PAMÁTNÍ PENÍZ / TÁBORU LIDU / OD 19. ČERVNA BLÍŽE / JILEMNICE 1870. Protichůdně: GEDENKMÜNZE

- DER / VOLKSVERSAMMLUNG / AM 19. JUNI BEI / STARKENBACH 1870. / Ozdoba.
Cín; ø 32 mm, NM, S, K. Hora.
- ✓ 23. 1870: Lysá nad Labem, 29. června.
L: Věž s cimbuřím, branou a erbem. Opis: hvězda KDE SE KDO ZRODÍ hvězda TAM SE NEJLÍP HODÍ hvězda. Kolem perličkový kruh.
R: V perličkovém kruhu čtyřřádkový nápis: TÁBOR / U LYSÉ DNE / 29. ČERVNA / 1870 /
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S.
- ✓ * 24. 1870: Vysoká u Kutné Hory, 3. července.
L: V perličkovém kruhu pahorek se stromy.
R: V perlovci čtyřřádkový nápis: TÁBOR / NA VYSOKÉ / DNE 3. ČERVENCE / 1870. /
Cín s o.; ø 28 mm, NM, S, K. Hora.
- * 25. 1870: Vysoká u Kutné Hory, téhož data.
L: V celém poli český lev. Opis: SVORNĚ A SILNĚ.
R: V perličkovém kruhu šestiřádkový nápis: TÁBOR NA VYSOKÉ / U / KUTNÉ / HORY / tři růžice / 3. ČERVENCE / 1870. /
Cín; ø 30 mm, NM, S, K. Hora, Don. 4512
26. 1870: Čistá, 10. července.
L: Jako č. 15.
R: Šestiřádkový nápis: TÁBOR / U / MĚSTA ČISTÉ / hvězda 18¹⁰/₇ 70 hvězda / MEETING / BEI DER / STADT ČISTÁ /
Cín s o.; ø 32 mm, NM, S.
- ✓ * 27. 1870: Dušníky, 10. července.
L: V celém poli český lev. Opis: SVORNĚ A SILNĚ Kolem perličkový kruh.
R: Šestiřádkový nápis: TÁBOR / U / DUŠNÍK / DNE / 10 ČERVENCE / 1870. /
Cín; ø 22,5 mm, NM, S, K. Hora.
28. 1870: Dušníky, téhož data.
L: V celém poli český lev v perličkovém kruhu.
R: V perličkovém kruhu pětiřádkový nápis: UPOMÍNKA / NA / TÁBOR / U DUŠNÍK / DNE 10. ČERVENCE 1870. /
Cín s o.; ø 28 mm, NM, K. Hora.
- ✓ 29. 1870: Poděbrady, 10. července.
L: V celém poli český lev. Opis: SVORNĚ A SILNĚ. Kolem perličkový kruh.
R: Sedmiřádkový nápis: PRVNÍ TÁBOR / V / SÍDLE / růžice JIŘÍHO růžice / z PODĚBRAD / 10, ČERVENCE / 1870. /
Cín s o., ø 22,5 mm, NM, S.
- H+ ✓ * 30. 1870: Šedivec, 24. července.
L: Jako č. 28.
R: Čtyřřádkový nápis: UPOMÍNKA / NA TÁBOR / U ŠEDIVCE / 24. ČERVENCE 1870 / Kolem perličkový kruh.
Cín s o.; ø 28 mm, NM, S.
31. 1870: Táž mosazná. NM.
- ✓ * 32. 1870: Slaný, 31. července.
L: Česká koruna v perličkovém kruhu. Opis: PRÁVO A PRAVDA ZVÍTĚZÍ!
Šestipaprskovitá hvězdička, kolem opisu další perličkový kruh.

- R: V perličkovém kruhu pětirádkový nápis: TÁBOR / růžice U růžice / SLA-
NĚHO / ozdobná linka / dne / 31 ČERVENCE 1870. /
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
- * 33. 1870: Ještěd, 7. srpna.
L: Ve věnci z dubových ratolestí spojené ruce, za nimi kladivo. Opis: Hvězda
EINTRACHT MACHT STARK hvězda SJEDNOCENOST SÍLÍ. Kolem
provazcovitý kruh.
R: V provazcovitém kruhu desetiřádkový nápis: hvězda TÁBOR hvězda /
DĚLNÍKU / ČESKONĚMECKÝCH / NA POHORI / JEŠTEDSKÉM / hvěz-
da 18⁷/₈ 70 / MEETING / DER / DEUTSCH-BÖHMISCHEN ARBEITER /
AUF D. GEBIRGE D. JESCHKEN. /
Cín s o.; ø 27 mm, NM, Chrastava.
34. 1870: Ještěd, b. l.
Jednostranný odznak ve tvaru erbu s jehlicí, na něm připevněny z mosazi vyra-
žené spojené ruce s kladivem. Erb z původně bílé umělé hmoty je obarven na
červeně.
Umělá hmota; 15 × 17 mm, NM.
- ✓ * 35. 1870: Radecko u Železného Brodu, 7. srpna.
L: V perlovci kalich s mečem, za ním křížem položeny sudlice a cep. Pod kali-
chem obloučkovitě: NEDEJME SE!
R: V perlovci šestiřádkový nápis: TÁBOR LIDU / NA RADECKU / OKRESU
ŽELEZNO / BRODSKÉHO / 18⁸/₈ 70. /
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
36. 1870: Holý Vrch u Březnice, 14. srpna.
L: V perličkovém kruhu husitské motivy jako u předchozí. Opis: PRÁVO A
PRAVDA ZVÍTĚZÍ!
R: V perličkovém kruhu šestiřádkový nápis: TÁBOR LIDU / NA / HOLÉM
VRCHU / OKRESU / BŘEZNICKÉHO / 18¹⁴/₈ 70. /
- ✓ 37. 1870: Ledeč nad Sázavou, 14. srpna.
L: V perličkovém kruhu český lev. Opis: SVORNĚ A SILNĚ.
R: V perličkovém kruhu pětirádkový nápis: UPOMÍNKA / NA / TÁBOR
U LEDČE / DNE 14. SRPNA / 1870. /
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
- ✓ 38. 1870: Česká Třebová, 28. srpna.
L: V perličkovém kruhu český lev. Opis: TÁBOR NA HORÁCH U ČESKÉ
TŘEBOVÉ, pod lvem 18²⁸/₈ 70.
R: V perličkovém kruhu česká koruna. Opis: PRÁVO A PRAVDA ZVÍTĚZÍ!
Šestipaprskovitá hvězdička. Kolem opisu vnější perličkový kruh.
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
- H + ✓ 39. 1870: Hůra u Košetic, 18. září.
L: V perličkovém kruhu český lev. Opis: TÁBOR NA HŮŘE U KOŠETIC,
pod lvem: 18²⁵/₉ 70.
R: Jako předchozí.
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
- ✓ 40. 1870: Milevsko, 25. září.
L: Čtyřřádkový nápis v perličkovém kruhu: TÁBOR / hvězda U hvězda / MI-
LEVSKA / 18²⁵/₉ 70. /
R: Jako předchozí.
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.

- ✓ 41. 1871: Višňovky u Hořovic, 29. května.
L: Jako u č. 36.
R: V perličkovém kruhu šestiřádkový nápis: TÁBOR / NA / VYŠNOVKÁCH
/ U / HOŘOVIC / 29. KVĚTNA 1871. /
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
- * 42. 1871: Kopeček sv. Trojice u Rosic, 9. července.
L: Moravská orlice v perličkovém a hladkém kruhu.
R: V perličkovém kruhu šestiřádkový nápis: TÁBOR / hvězda NA hvězda /
KOPEČKU SV. TROJICE / U ROSIC / NA MORAVĚ / hvězda 18⁹/₇ 71
hvězda. /
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
- ✓ * 43. 1871: Bílá Hora u Brna, 30. července.
L: Ve vavřínovém věnci znak český, částečně překrývající znaky moravský a
slezský, nad nimi česká koruna v paprscích. Pod znakem drobně: jméno rytce
KŘÍŽ.
R: V perličkovém kruhu šestiřádkový nápis: TÁBOR / hvězda LIDU hvězda /
NA / BÍLÉ HOŘE / U BRNA / 18³⁰/₇ 71. /
Cín; ø 27 mm, NM, S.
44. 1871: Bílá Hora u Brna, téhož data.
L: V perličkovém kruhu moravská orlice.
R: V perličkovém kruhu pětirádkový nápis: TÁBOR / NA / BÍLÉ HOŘE /
U BRNA / 18³⁰/₇ 71. /
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
45. 1871: Nosálovská pole u Vyškova, 20. srpna.
L: Jako u č. 43.
R: Ve vnitřním perličkovém kruhu pětirádkový nápis: U / VYŠKOVA / DNE /
20. SRPNA / 1871 /. Opis: TÁBOR LIDU NA NOSÁLOVSKÝCH POLÍCH
hvězda.
Cín s o.; ø 27 mm, NM.
46. 1871: Čebinka u Tišnova, 27. srpna.
Tábor na Čebince blíže Tišnova. 27. srpna 1871.
S (originál neznám).
- ✓ 47. 1871: Kyjov, 27. srpna.
L: Jako u č. 43.
R: Ve věnci z lipových ratolestí pětirádkový nápis: TÁBOR / LIDU / růžice
U růžice / KYJEVA / 18²⁷/₈ 71. / Mezi ratolestmi nad nápisem hvězda.
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
- ✓ * 48. 1871: Příbor, 27. srpna.
L: V perličkovém a hladkém kruhu pod českou korunou český znak, překrýva-
jící částečně znaky moravský a slezský.
R: V perličkovém kruhu pětirádkový nápis: TÁBOR LIDU / V / PŘÍBOŘE /
DNE 27. SRPNA / 1871. /
Cín s o.; ø 30 mm, NM.
49. 1871: Pankrác, 3. září.
L: V perličkovém kruhu český znak, ozdobený vavřínovými ratolestmi, nad ním
stuha s nápisem NA ZDAR.
R: V perličkovém kruhu pětirádkový nápis: / TÁBOR DĚLNÍKU / ČESKO- /
SLOVANSKÝCH / U PANKRACE / 18³/₉ 71. /
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.

- ✓ * 50. 1871: Spravedlnost u Velké Bíteše, 10. září.
L: Jako u č. 36.
R: Čtyřřádkový nápis: / U VELKÉ / BYTEŠE / NA MORAVĚ / 18¹⁰₉71. /
Opis: TÁBOR NA VRCHU SPRAVEDLNOSTI hvězda. Kolem perličkový kruh.
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
51. 1871: Jevišovice, 17. září.
L: Jako u č. 43.
R: V perličkovém kruhu šestiřádkový nápis: Památka / na / TÁBOR / u / JEVIŠOVIC / 18¹⁷₉71.
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
- ✓ * 52. 1887: Říp, 19. června.
L: V kartuši letopočet: 19. ČERVNA / 1887. /
R: V perličkovém kruhu čtyřřádkový nápis: růžice / DRUHÝ / TÁBOR / NA ÚPATÍ / ŘÍPU. / růžice /
Cín s o.; ø 31 mm, NM, S.

DĚLNICKÉ SPOLKY A UDÁLOSTI KOLEM NICH

- ✓ * 53. Broumy, b. l.
L: V perličkovém kruhu zkřížené kladivo a pero.
R: V perličkovém kruhu třířádkový nápis: SPOLEK / SVORNOST / V BROUMECHECH /
Cín; ø 23 mm, NM, S.
- ✓ 54. Chrudim, b. l.
Propletený monogram SD (spolek dělníků), přes něj stuha s rytým nápisem RESSEL.
Jednostranný mosazný, prořezávaný a ciselovaný odznak chrudimského dělnického spolku, vyrobený kolem r. 1871, s jehlicí.
Mosaz; výška 45 mm, šířka 25 mm, Chrudim.
55. Mladá Boleslav, b. l.
Mosazný monogram Řemeslnické besedy v Mladé Boleslavi.
S (originál neznám).
- * 56. Praha, b. l.
Odznak v bílém kovu ve tvaru štítu. V horní polovině štítu pohár, nad ním nápis JEDNOTA, pod ním ve dvou řádcích K PODPOROVÁNÍ KAMNÁŘŮ / PRAŽSKÝCH / pod tím na stuze BRATRSTVEM K CÍLY.
Bílý kov; výška 46 mm, šířka 31 mm, měl jehlici. NM.
57. 1868: Kaňkovské vrchy?, 6. července.
L: V hornaté krajině, na jejímž pozadí vpravo je vidět hranici, celá Husova postava se zvednutou pravíci a s levicí položenou na bibli. Po stranách, rovnoběžně s opisem JAN / HVS, dole 6. ČERVENCE. Opis: MILOVNÍKŮM PRAVDY BOŽÍ NIKDO UŠKODITI NEMŮŽE hvězda.
R: Jako u č. 18.
Cín s o.; ø 29,5 mm, Don. 3463.
58. 1868: Táž, ale: HVSS.
Cín s o.; ø 29,5 mm, NM.
59. 1868: Táž jako č. 58, s dobovým letopočtem 1869, později vyrytým.
Cín s o.; ø 29,5 mm NSČs.

60. Neznámé místo a datum.
L: Jako u č. 57.
R: Ve věnci dvě spojené ruce.
Cín s o.; ø 29,5 mm, Don. 3464.
61. 1868: Kostnice, 6. července.
L: Poprsí poněkud doprava otočené. Opis: MISTR / JAN HUS. Kolem perličkový kruh.
R: V perličkovém kruhu kalich se dvěma zkříženými palmovými ratolestmi. Nad ním KOSTNICE, pod ním 18⁶₇68.
Stříbrný útes; ø 23×23 mm, NM, Don. 3468.
62. 1868: Týž útes bronzový; 25,5×24 mm, NM, Don. 3469.
63. 1868: Cínová medaile téže ražby; ø 22,5 mm, NM, Don. 3470.
64. 1868: Kostnice, téhož data.
L: Husovo poprsí doprava v modře emailovaném poli.
R: hvězda KOSTNICE hvězda / 1868.
Mosaz s o.; ø 18 mm, NM, Don. 3471.
65. 1868: Pětidomí u Vidně, 20. července.
L: V kruhu korunovaný český lev doprava. Vpravo pod ním: W. Seidan. Na vyvýšeném okraji nápis: PĚVCE DOBRA MILUJŮ BOŽI a dole písmem navenek obráceným: hvězda PĚSLAV hvězda.
R: Na kamení sedí prostovlasý pěvec ve staročeském kroji doleva, s čapkou s perem na zádech zavěšenou, s lyrou v pravici. Vpravo pod úsekem: SEIDAN.
Opis: V PĚTIDOMECH U VIDNĚ DNE 20. ČERVENCE 1868.
Cín; ø 26 mm, NČČsl X, 1934, str. 132.
66. 1868: Pětidomí u Vidně, téhož data.
L: Mezi dvěma lipovými snítkami dole stuhou svázanými šestiřádkový nápis: PAMÁTKA / SVEČENÍ / PRAPORU / ČECHOSLOV. / ZPĚV. SPOLKU / „SLAVOJE“ /. Pod stuhou drobně: ZEJN.
R: Jako předchozí.
Cín; ø 26 mm, NČČsl X, 1934, str. 133.
- * 67. 1868: Praha, bez bližšího data.
L: Zednické náčiní, pod ním 1868.
R: Čtyřřádkový nápis, rytý psacím písmem: Spolek / zedníku / z / Prahy a okolí /
Litá mosaz s o.; ø 35 mm, NM.
68. 1869: Husinec, 6. července.
L: Husovo poprsí doleva, po stranách rovnoběžně s opisem JAN / HUS. Opis: MILOVNÍKŮM PRAVDY BOŽÍ NIKDO UŠKODITI NEMŮŽE.
R: Ve středu Husův rodný dům v Husinci. Nad ním třířádkový nápis: K OSLAVĚ / 500LETÉ PAMATKY / NAROZENÍ HUSOVA / dole třířádkový nápis: RODNÝ DŮM / MISTRA JANA HUSA / V HUSINCI. /
Stříbro s o.; ø 33 mm, NM, Don. 3472.
69. 1869: Táž jako bronzový útes, ø 36×36 mm, Don. 3473.
70. 1869: Táž, cín s o.; ø 33 mm, Don. 3474.
71. 1869: Husinec, téhož data.
L: Poprsí s nepokrytou hlavou ve vavřínovém věnci. Nad poprsím JAN HUS.
R: V ozdobném kruhu Husův rodný dům, nad ním dvouřádkový nápis: K 500 LETÉ / PAMATKY / , dole ve dvou řádcích RODNÍ / DŮM v HUSINCI.
Cín s o.; ø 36 mm, NM, Don. 3475.

72. 1869: Husinec, téhož data.
L: Jako předchozí.
R: V kruhu Husův rodný dům, v pozadí několik dalších domů, pod ním ve dvou řádcích: RODNY / DUM v HUSINCI /.
Cín s o.; ø 36,5 mm, NM, Don. 3476.
73. 1869: Husinec, 6. září.
L: Poprsí v taláru a čapce vpravo, nad ním JAN / HUS, pod ním malé jméno rytce KŘÍŽ.
R: Husův náhrobek v Kostnici, nad ním ve dvou řádcích: PAMÁTKA ZE SLAVNOSTI / V HUSINCI, pod ním DNE 6. ZÁŘÍ / 1869.
Cín s o.; ø 31,5 mm, NM, Don. 3477.
- * 74. 1869: Praha, 17. května.
L: Ve věnci z lipových ratolestí pero a kladivo, svázané stuhou. Nad ním obloučkovitě: RŮŽICE V PRAZE D. 17. KVĚTNA 1869, pod ním SVORNĚ KU PŘEDU! RŮŽICE.
R: Ve věnci z lipové a vavřínové ratolesti včelí úl. Opis: VÝROČNÍ SLAVNOST DĚLNICKÉHO SPOLKU OUL, RŮŽICE.
Cín s o.; ø 32 mm, NM.
75. 1869: Praha, 30. května.
L: Pod korunou český lev. Pod ním půlkruhově mezi dvěma ozdobami po každé straně: SVORNĚ A SILNĚ!
R: Pětirádkový nápis: SVĚCENÍ / PRÁPORU / ŘEZNÍKU / PRAŽSKÝCH / 18³⁰69.
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
- ✓ 76. 1870: Praha, 8. května.
L: Zkřížené kominické škrabky, pod nimi 18⁵70. Opis: hvězda SLAVNOST SVĚCENÍ PRÁPORU KOMINÍKŮ.
R: Ve věnci z palmové a vavřínové ratolesti sv. Florián hasí požár. Pod ním nápis: CHRAŇ NÁS!
Cín s o.; ø 36 mm, NM, S, Don. 4928.
77. 1870: Praha, 17. července.
L: Pod korunou český lev. Opis: SVORNĚ A SILNĚ.
R: Šestirádkový nápis: NÁRODNÍ SLAVNOST / NA / OSLAVU / VÍTĚZSTVÍ / DEKLARANTŮ / 18¹⁷70 /.
Cín s o.; ø 22,5 mm, NM, S, Don. 4932.
- * 78. 1870: Praha, 8. září.
L: Česká koruna, pod ní zkřížené žezlo a meč. Opis: PRÁVO A PRAVDA ZVÍTĚZÍ.
R: Šestirádkový nápis: NÁRODNÍ SLAVNOST / NA / OSLAVU / VÍTĚZSTVÍ / DEKLARANTŮ / 18⁸70./
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.
- ✓ 79. 1870: Praha, 4. září.
L: Česká koruna v perličkovém kruhu. Opis: PRÁVO A PRAVDA ZVÍTĚZÍ, šestipaprskovitá hvězdička. Vnější kruh z perliček.
R: V perličkovém kruhu kamenické nástroje. Opis: SVĚCENÍ PRÁPORU KAMENÍKŮ hvězda 18 4/9 70 hvězda.
Cín; ø 27 mm, NM, Don. 4927.
- * 80. 1871: Praha, 18. května.
L: V perličkovém kruhu monogram SM, propletený v mlynářském náradí, přes

něj nápis V PRAZE. Opis: SPOLEK VZÁJEMNĚ SE PODPORUJÍCÍCH MLYNÁŘSKÝCH.

R: V perličkovém kruhu šestirádkový nápis: PAMÁTKA / NA / SVĚCENÍ / SPOL. / PRÁPORU / 18¹⁸71.

Cín s o.; ø 27 mm, NM, S. Don. 4938.

- * 81. 1871: Berlín, 29. května.
L: Český lev v perličkovém kruhu. Opis: NEODCIZÍME SE TOBĚ VLASTI NAŠE ČESKOMORAVSKÁ.
R: V perličkovém kruhu šestirádkový nápis: NA PAMÁTKU / TŘETÍHO SJEZDU / SPOLKU / ZAHRANIČNÝCH / V BERLÍNĚ / 18²⁹71. /
Cín s o.; ø 27 mm, NM.

- ✓ 82. 1871: Kutná Hora, 27. srpna.
L: V perličkovém kruhu kalich s mečem, za ním křížem sudlice a cep. Opis: PRÁVO A PRAVDA ZVÍTĚZÍ!
R: Dvě zkřížená kladiva v kruhu. Kolem nich ve dvou pruzích opis: hvězda K ODHALENÍ PRÁPORU ŘEMESLNICKÉ BESEDY / V HOŘE KUTNÉ 27. SRPNA 1871 /. Vnější kruh z perliček.
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S, K. Hora.

- ✓ 83. 1871: Sadská, 27. srpna.
L: V kruhu zkřížené pero a kladivo, pod ním půlkruhově vavřínový věnec, v horní polovině půlkruhem stuha s nápisem SVŮJ K SVĚMU! Vnější kruh z perliček.
R: Čtyřřádkový nápis: BESEDY / ŘEMESLNICKÉ / V / SADSKÉ / Opis.: hvězda SVĚCENÍ PRÁPORU hvězda DNE 27. SRPNA 1871. Vnější perličkový kruh.
Cín s o.; ø 27 mm, NM, S.

- ✓ 84. 1871: Pečky, 28. září.
L: V perličkovém kruhu český lev a opis: SVORNOST VOLNOST A BRATRSTVÍ, pod lvem hvězda.
R: V perličkovém kruhu šestirádkový nápis: PAMÁTKA / SVĚCENÍ PRÁPORU / ŘEMESLNICKÉ / JEDNOTY / V PEČKÁCH / 18²⁸71.
Cín s o.: ø 27 mm, NM, S.

- ✓ * 85. 1871: Vranov, 1. října.
L: V perličkovém kruhu včela a opis: hvězda PAMÁTKA NA SVĚCENÍ PRÁPORU 18¹71.
R: Dvouřádkový nápis: NA / ZDAR! / Opis: POTRAVNÍ SPOLEK VČELA hvězda VE VRANOVĚ hvězda. Vnější perličkový kruh.
Cín s o.; ø 30,5 mm, NM, S.

- ✓ 86. 1872: Kladno, 25. února.
L: V perličkovém kruhu spojené ruce, nad nimi obloučkovitě SVORNĚ KU PŘEDU, pod nimi 18²⁵72.
R: V perličkovém kruhu otevřená kniha, na ní leží kladivo, u spodních rohů knihy po hvězdě. Opis: KLADENSKÝ SPOLEK OUL.
Cín; ø 32,4 mm, NM, S.

- ✓ 87. 1872: Praha, 14. července.
L: V perličkovém kruhu pod korunou český znak ozdobený vavřínovými ratolestmi, nad ním stuha s nápisem NA ZDAR.

R: V kruhu kotva s lanem, pod ní 18¹⁴72. Opis: PAMÁTKA SVĚCENÍ PRÁPORU SPOLKU „VLTAVAN“ v PRAZE hvězda.

Cín s o.; ø 27 mm,

NM, S, Don. 4939.

* 88.

Praha, b. l.

L: Člun s rybářskou sítí, pod ním zkřížená vesla a kotva, po stranách stuhu s nápisy: VĚNUJE / VÍTĚZŮM, nad člunem SPOLEK, pod člunem ve třech řádcích „VLTAVAN“ / V / PRAZE.

R: Prázdný.

Měď s o.; ø 34 mm,

NM.

89. 1872: Přelouč, 28. července.

L: Jako u č. 87.

R: Pětirádkový nápis: PAMÁTKA SVĚCENÍ PRÁPORU / JEDNOTY / KREJČOVSKÉ / V PŘELOUČI. / 18²⁸72.

Cín s o.; ø 27 mm,

NM, S.

90. 1872: Přelouč, 15. září.

L: V perlovci český lev. Opis: hvězda UPOMÍNKA NA SVĚCENÍ PRÁPORU.

R: Sedmírádkový nápis: /1 VZÁJEMNĚ / SE / PODPORUJÍCÍHO / ŘEZNÍCKÉHO / SPOLKU / V PŘELOUČI / 18¹⁵72.

Cín s o.; ø 27 mm,

NM, S.

* 91. 1872: Kladno, 28. září.

L: Pod korunou český lev ve štítě.

R: Opis: hvězda PAMÁTKA SVĚCENÍ PRÁPORU hvězda. Čtyřřádkový nápis: KOVKOPŮ / V / Kladně / 18²⁸72/.

Cín s o.; ø 27 mm,

NM.

* 92. 1872: Horní Litvínov, bez bližšího data.

L: Ve třech řádcích: / o mezi dvěma ozdobami / A. B. V. / 1872 /. Pod nápisem dvě zkřížené dubové ratolesti, nad ním v půlkruhu OBERLEUTENS DORF.

R: prázdný.

Pozlacená mosaz s o.; ø 28 mm,

NM, Don. 4574.

* 93. 1873: Brno, 5. července.

L: Zkřížené pero a kladivo, pod ním spojené ruce. Opis: hvězda V BRNĚ DNE 5. ČERVENCE hvězda 1873.

R: Čtyřřádkový nápis: hvězda SLAVNOST ODHALENÍ PRÁPORU / ŘE-MESLNICKÉ / BESEDY / SVATOPLUK / hvězda.

Cín s o.; ø 27 mm,

NM, S.

* 94. 1873: Praha, 6. července.

L: Jako u č. 91.

R: Monogram ZS, pod ním PRAŽSKÝCH. Opis: PAMÁTKA SVĚCENÍ PRÁPORU ZLATNÍKŮ A STŘÍBRNÍKŮ 18⁷73.

Cín s o.; ø 27 mm,

NM, S.

95. 1873: Praha, 16. července.

L: Poprsí poněkud vpravo obrácený. Dole na okraji malé V. KŘÍŽ. Na vyvýšeném okraji opis: JOSEF JUNG MANN NAR. 16. ČERV. 1773. ZEM. 16. LIST. 1847 tři hvězdy.

R: V lipovém věnci pětirádkový nápis: NA / PAMÁTKU / NAROZENÍ / JEHO PŘED / STO LETY, pod ním podlouhlá růžice.

Cín s o.; ø 40,4 mm,

NM, Don. 3482.

96. 1873: Praha, téhož data.

L: Opis jako u předchozího, jen poprsí poněkud vlevo obrácený.

R: V perličkovém kruhu pětirádkový nápis: NA / PAMÁTKU / NAROZENÍ / JEHO PŘED / STOLETY / ozdoba mezi dvěma hvězdami.

Don. 3483.

Cín s o.; ø 27 mm,

97. 1873: Praha, téhož data.

L: V perličkovém kruhu poprsí doprava, pod ním Kvasnička, opis: JOS. JUNG MANN NAR. 16. ČCE. 1773. † 16. LIST. 1847.

R: V perličkovém kruhu pětirádkový nápis: NA PAMÁTKU / Stých / narozenin / JOS. JUNG MANN.

Don. 3484.

Cín; ø 30 mm,

98. 1873: Praha, téhož data.

L: Poprsí doleva, pod ním malým písmem H P.

R: Čtyřřádkový nápis: NAROZ. / 16. ČCE. 1773 / † 16. LISTP. / 1847. Opis: PAMÁTKA STOLETÝCH NAROZENIN *JOS. JUNG MANN šestipaprskovitá hvězda.

Don. 3485.

Cín; ø 26,5 mm,

99. 1873: Praha, 31. srpna.

L: Jako u č. 87 a 89.

R: V provazcovitém kruhu sedmírádkový nápis: PAMÁTKA SVĚCENÍ / PRÁPORU / SPOLKU / DRVOŠTĚPŮ „JAVOR“ / V PRAZE / 18³¹73 /. NM, S.

Cín s o.; ø 27 mm,

* 100. 1873: Horní Litvínov, 7. září.

L: Poprsí Hanse Kudliche. Opis: hvězda DER FREIE MANN ALLEIN KANN FREIHEITSWÄCHTER SEIN hvězda HANNS KUDLICH.

R: Osmírádkový nápis: ZUR / 25JÄHRIGEN / JUBELFEIER / DER / ROBOTAUHEBUNG / OBERLEUTENS- / DORF / 7. SEPT. 1873. Opis: DER KAMPF FÜR DIE DEUTSCHEN DIE FREIHEIT FÜR ALLE růžice.

NM, S. Don. 3541.

Cín s o.; ø 28 mm,

101. 1874: Praha, bez bližšího data.

L: Jako č. 67, jen rok 1874.

R: Čtyřřádkový nápis, rytý psacím písmem: Spolek / zedníku / ze Prahy a okolí.

NM.

Litá mosaz s o.; ø 35 mm,

102. 1874: Přeštice, 28. června.

L: Jako u č. 91.

R: Šestirádkový nápis: Na / PAMÁTKU / SVĚCENÍ PRÁPORU / ŘEZNÍCKÉHO SPOL. / v PŘEŠTICÍCH / 18²⁸74 /. NM.

Cín s o.; ø 27 mm,

103. 1874: L: V perličkovém kruhu štít, na něm lev se sekerou doprava.

R: Pětirádkový nápis: PRVNÍ SPOLEK / ŘEZNÍKŮ / V / PŘEŠTICÍCH / 18²⁸74 /. NM.

Cín s o.; ø 27 mm,

103a. 1874: Kladno, 5. července.

L: Jako u č. 87.

R: V provazcovitém kruhu třířádkový nápis: růžice / Z Kladna / V LESÍKU / 18⁵74. / Opis: SPOLEČNÝ VÝLET DĚLNÍKŮ, hvězda.

Hájek.

Cín s o. / odstr./; ø 27 mm,

104. 1874: Podmokly, 30. srpna.

FAHNENFEST des bodenb. Arbeiter-Bildungs-Unterstützungs-Vereines 30.

Aug. 1874.

S (originál neznám).

Cín,

105. 1874: Kolín, 28. září.
L: Český lev se sekerou vpravo. Opis: NA PAMÁTKU SVĚCENÍ PRÁPORU 18²⁸74.
R: V kruhu mezi dvěma ozdobami třířádkový nápis: ŘEZNÍKU / V / KOLÍ-
NĚ /. Opis: PRVNÍ SPOLEK VZÁJEMNĚ SE PODPORUJÍCÍCH hvězda.
Vnější kruh perličkový.
Cín s o.; ø 27 mm, NM.
- *106. 1875: Tachov, 8. srpna.
L: Včelí úl v dvojitém opisovém kruhu. Opis: ozdoba EINTRACHT
MACHT STARK / ZUR ERINNERUNG AN DAS FAHNFEST tři hvěz-
dičky.
R: V otevřeném věnci ze dvou dubových ratolestí pětirádkový nápis: BIL-
DUNGS- / VEREIN / IN / TACHAU / 18⁸75 /.
Cín o.; ø 27 mm, NM.
107. 1877: Praha, bez bližšího data.
L: Znak typografů. Opis: hvězdička VÝSTAVA ČASOPISŮ A RUKOPISŮ
V PRAZE 1877.
R: V kruhu třířádkový nápis: BESEDA / TYPOGRAFICKÁ / V PRAZE /.
Opis: ČLENOVE VÝSTAVNÍHO VÝBORU hvězdička.
Stříbro; ø 32 mm, NM, Don. 4959.
108. 1877: Táž měděná. NM.
109. 1877: Táž cínová. NM.
- *110. 1877: Táž jako stříbrný útes, 32×32 mm, v rohu malé CHAURA, NM.
111. 1877: Táž jako měděný útes, 36×36 mm, v rohu malé CHAURA, NM.
112. 1882: Nový Bydžov, 3. září.
L: Monogram RB, nad ním NA PAMÁTKU ZA SPOL, pod ním mezi dvěma
ozdobami 3. ZÁŘÍ 1882.
R: Třířádkový nápis: ozdoba V ozdoba / NOVÉM / BYDŽOVĚ ozdoba. /
Opis: SVĚCENÍ PRÁPORU ŘEMESLNICKÉ BESEDY hvězda.
Bronz; ø 30 mm, Don. 4558.
113. 1882: Táž cínová. S.
114. 1883: Praha, bez bližšího data.
L: V kruhu, dole otevřeném, sedící Čechie s levicí na štítě s knihou. V pozadí
knihy. Opis: ZA ZÁSLUHU O POKROK.
R: V perličkovém kruhu ve čtyřech řádcích: BESEDA / KNÍHAŘSKÁ /
ozdoba /* V PRAZE */. Pod nápisem prázdná zdobená kartuše.
Bronz; ø 37,5 mm, Don. 4983.
- *115. 1884: Žižkov, 24. srpna.
L: Hlava Jana Žižky zpredu. Opis: SLOVEM K NÁRODU / MEČEM NA
VRAHA.
R: V ozdobě šestirádkový nápis PRVNÍ / NÁRODNÍ / SLAVNOST / -NA- /
ŽIŽKOVĚ / 18²⁴84 /.
Cín s o.; ø 30 mm, NM, Don. 4068, S.
116. 1884: Táž měděná. NM, Don. 4070.
117. 1884: Táž jako měděný útes 31×31 mm, NM, Don. 4069, S.
118. 1884: Roudnice, bez bližšího data.
L: V kruhu městský znak. Opis: ŘEMESLNICKÁ DĚLNICKÁ BESEDA
„SLAVOJ“ V ROUDNICI hvězda.
R: V ozdobném čtyřúhelníku ve dvou řádcích: ČESTNÁ / ODMĚNA /. Opis:

- hvězda ŘEMESLNICKÁ VÝSTAVA V ROUDNICI hvězda, pod opisem
1884 a malé KŘÍŽ.
Bronz; ø 37 mm, Don. 5102, S.
119. 1885: Klecany, 25. května.
L: V perličkovém kruhu monogram DB, v dalším perličkovém kruhu opis:
ozdoba NA PAMÁTKU ozdoba, 18²⁵85.
R: V dvojitém kruhu (vnějším provazcovitým a vnitřním hladkým) pětirádko-
vý nápis: DĚLNICKÉ BRATRSTVO / →V← / KLECANECH / hvězda-
→A← hvězda / OKOLÍ /.
Cín s o.; ø 27 mm, Hájek, S.
120. 1887: Zvolenoves, 28. září.
Svěcení praporu a jednoroční trvání spolku řemeslnické besedy 28. 9. 1887
Zvolenoves.
Mosaz, S (originál neznám).
121. 1888: Teplice, Most, Bilina, 8. září.
L: V perličkovém kruhu poprsí Hanse Kudlicha a opis: DEUTSCHE! HAL-
TET DEN NACKEN STEIF. - HANS KUDLICH.
R: Památník, kolem ve třech půlkruzích opis: AUS DANKBARKEIT VON
DEN BEZIRKEN TEPLITZ, DUX, BILIN, / AUFHEBUNG DER ROBOT.
WACHHOLDERBERG / 1848 18 8/9 88. /
Cín s o. ø 28 mm, NM, S.
122. 1888: Olomouc, 19. září.
L: Jako u č. 121.
R: Mezi vavřínovou a dubovou ratolestí sedmířádkový nápis: ZUR / ERIN-
NERUNG / AN DIE 40 JAHR. / AUFHEBUNG / DER ROBOT / OLMÜTZ
/ 18 19/9 88. Pod tím malé VOŘ ZINN.
Cín s o.; ø 28 mm, Hájek.
123. 1888: Žatec, 14. října.
Zur Erinnerung an d. 40jähr. Aufheb. der Robot 1848—1888, Saaz.
Cín, S (originál neznám).
124. 1888: Žatec, bez bližšího data.
Kudlichfeier 14. Oktober 1848—1888, Saaz.
Mosaz, S (originál neznám).
125. 1890: Ústěck, 1. května.
L: Celá postava rytíře v brnění, pravíci tiskne přílbu k boku, levíci zvedá po-
hár. Na stuze opis frakturou: Ritter Brauerei Bohuslav Niklas Auscha.
R: Ve vnitřním perličkovém kruhu čtyřřádkový nápis: SEINEN / VEREHR-
TEN / GÄSTEN / GEWIDMET /, opis: růžice, ZUR ERINNERUNG rů-
žice, AN DEN 1. MAI 1890, vnější perličkový kruh.
Cín s o. (odstr.); ø 31 mm, Kotrbatý, S.
- *126. 1890: Praha, 1. května.
L: Dvě vavřínové ratolesti, spojené stuhou, věncí rovnostranný trojúhelník.
Přes něj dvě spojené ruce.
R: Čtyřřádkový nápis: UPOMÍNKA / NA / 1. MÁJ / ozdoba 1890 ozdoba /.
Nápis je rozdělen ozdobným orámováním ve tři části.
Postříbřená mosaz; ø 30 mm, NM, Karlín, K. Hora, Stálá výstava darů Kle-
mentu Gottwaldovi, S.

Prvním májem 1890 ovšem nekončí numismatický materiál, mající vztah k našemu dělnickému hnutí. I v dalších letech se setkáváme s ražbami dělnických a řemeslnických spolků a slavností. Ty však již nemohou být předmětem studie, zabývající se jen medailemi z počátků dělnického hnutí, které logicky uzavírá první oslava Svátku práce. Avšak i z nejstaršího období zůstává v této studii mnohé nedoručeno. Především v ní není zachycen zdaleka všechn materiál, který by sem patřil. Mnohé medaile jsem vynechal úmyslně, i když jsem byl přesvědčen, že by měly být uvedeny v tomto souboru. Vynechal jsem je proto, že jsem důkazy o jejich dělnickém charakteru nepovažoval za dostatečné. Tak tomu bylo vedle četných jiných případů u medailí na oslavy Jana Amose Komenského, pořádané v roce 1871 v desítkách českých a moravských měst, stejně u ražeb na odhalení Žižkova pomníku v Čáslavi roku 1880, i když mám zjištěnu účast dělnických delegací na této slavnosti, nebo konečně v případě medaile na odhalení Havlíčkova pomníku na Borové 15. května 1870, ke kteréžto příležitosti uveřejnil J. B. Pecka oslavnou báseň v časopise „Dělník“. Podrobnosti, skýtající dostatečné důkazy, se mi snad podaří zjistit později. Rovněž z medailí, ražených k oslavám Mistra Jana Husi jsem uvedl jen nejznámější, jednak opět pro nedostatek zpráv, jednak proto, že na díle, věnovaném výhradně Husovým medailím pracuje již po léta plzeňský člen Numismatické společnosti československé p. František Šturma.

Nepodchyceno zůstalo jistě také množství materiálu, který lze pravděpodobně nalézt ještě v jednotlivých museích, v majetku soudruhů-pamětníků a jejich rodin, i porůznu v soukromých sbírkách. V těchto případech by bylo ovšem správné, aby majitelé zapůjčili medaile i s případným dokumentárním materiálem, nebo vypsáním osobních vzpomínek numismatickému oddělení Národního musea v Praze k pořízení snímků a popisu.

Je proto přirozené, že tato práce má daleko do úplnosti. Má být pouze základem, na němž by bylo možno pokračovat v soustřeďování a prozkoumávání tohoto zajímavého a pro naše dějiny cenného materiálu, který dosud většinou nebyl popsán ani využit. Vzbudit zájem naší veřejnosti o tyto památky je proto jejím hlavním účelem.

NÁLEZY

Pavel Radoměřský

MINCE Z ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ V PRAZE I, UNGELTU, Z R. 1951

V r. 1951 podnikalo Museum hlav. města Prahy společně se Státním archeologickým ústavem výzkumné výkopy v Praze I, Ungeltu. Vedoucí výzkumu Dr. Bohuslav Novotný přinesl z nich k určení do numismatického oddělení Národního musea v Praze dvě mince, které byly během výzkumů nalezeny. Byl to jednak rozdrobený a silně oxydovaný český denár Vladislava I. (1109–1118, 1120–1125) typu Fiala, Č. d., tab. XVI, č. 3 z posledního období Vladislavovy vlády (viz Radoměřský, Peníze Kosmova věku, NČČsl 1952, str. 104), jednak tlustý feník bavorský Oty II. (1231–1253), ražený v *Rezně* (viz MBNG 1913, tab. XI, č. 4 a MBNG 1936, tab. XX, č. 65). Obě nalezené mince měly velkou důležitost pro datování odkrytých vrstev terénu.

Vojtech Bukovinský

NÁLEZ DUKÁTŮ V RAJCI U ŽILINY

(Tab. X, č. 1–6)

Na miestach, kde dnes stojí novostavba ONV v Rajci (kraj Žilina), stály ešte v roku 1950 obytné domy. Na nároží pri ceste vedúcej do Prievidze nachádzala sa prízemná budova, v ktorej až do jej zrušenia bol umiestnený hostinec. Ďalej na západ stály vedľa seba dva jednoposchodové obytné domy majúce v prízemí obchodné miestnosti. Napokon približne v strede tejto severnej strany námestia (rýnku) nachádzala sa prízemná budova takzvanej Kamenice, ktorá donedávna slúžila za mestský hostinec a napokon ako škola. Kamenica bola za frontových operácií v druhej svetovej vojne zasiahnutá leteckou bombou a ostala v zvrúcaninách. Spomenuté tri budovy boli v lete r. 1950 zrušané a v jeseni tohože roku prišlo k výkopu základov pre budovu ONV. Pri týchto prácach v mesiaci novembri 1950 v hĺbke asi dvoch metrov a približne v strede pôdorysu dnešnej novostavby (čiže pod Kamenicou, poľažne pod susednou budovou), našiel jeden z robotníkov (Ondrej Ševčík, Fačkov, čd. 208) — ako sám udáva — sedem starých mincí. Nález nehlásil a súc presvedčený, že nájdené mince sú z obyčajného kovu, štyri kusy podaroval svojim susedom, kým ostatné tri kusy dal svojej dcére, ktorá ich však čoskoro stratila. Za tohto stavu vecí som sa o náleze dozvedel. Podľa kúsych zpráv a popisu mincí, ako aj posudku istého vysokoškolsky vzdelaného občana, ktorý nálezcovi uistil, že mince nie sú zo zlata, bol som od prvej chvíle presvedčený, že mince sú celkom určite zlaté a to razené z rýdzeho zlata, ktorého výzor je laikom neznámy. V dôsledku toho požiadal som stanicu SNB vo Fačkove, aby prípad vyšetrila a mince posbierala. Po niekoľkých urgenciách sa to konečne previedlo. Tak bolo sossbierané celkom šesť kusov mincí, nakoľko siedmú, ktorú jeden z obdarovaných preseknul kliešťami, aby sa totiž presvedčil, či

ide o zlato, sa nepodarilo najst', kedže majiteľ odišiel pracovať voľakde do Čiech. Mince boli uložené do trezoru finančného referátu ONV v Rajci.

O rajeckom náleze som informoval našu verejnosť správou uverejnenou v denníku Cieľ (Žilina), číslo 71, ročník V (1951). Nakoľko mi však zpravu redaktor skomolil, požiadal som o uverenie opravy. Tú priniesol Cieľ vo svojom 96 čísle tohože ročníka. Zpráva, ktorú odtlačilo Svobodné Slovo (Praha) v čísle 113, ročník VII (1951, 13. máj), bola zrejme prevzatá z Cieľa.

Popis mincí:

Uhry, Zikmund (1386–1437), *Kremnica*, dukát bez let. typu Rethy 119 A: č. 1, Nohejlová, Košický poklad č. 6 var. v opisu na líci (1); č. 2 = Nohejlová, č. 8 (1); č. 3 = Nohejlová, č. 8 var. v opisu na líci (1); č. 4 = Nohejlová, č. 12 var. v kresbě písmene S s křížkem v poli (srovn. v tomto sborníku popis nálezu v Rakvicích 1952, č. 3), (1); č. 5, se značkou gotické K – L (Nohejlová neuvádí, 1; viz vyobr. tab. X, č. 1–5).

Albrecht (1437–1439), *Kremnica*, dukát, Nohejlová č. 14 (1; viz vyobr. tab. X, č. 6).

Stanislav Veselý

NÁLEZ DROBNÝCH MINCÍ 15. STOL. NEZNÁMÉHO PŮVODU (Z JINDŘICHOHRADSKA)

(Tab. X, č. 7 a 8)

Před časem byl mně odevzdán sběratelem mincí panem Mrkvičkou z Jindřichova Hradce nečistěný zlomek nálezu mincí ze 14. a 15. století. Mince tvořily hrudku pevně spojenou měděnkou a nečistotou, na povrchu nesly stopy násilného odlupování a nepatrný zlomek nádoby. Po dlouhém čištění se mně podařilo mince oddělit a zjistit obsah nálezu. Vyskytla se v nich zajímavá rakouská mince, dosud neznámá. Proto nález popisují, i když jde o malý jeho zlomek a i když ani při sebevětší námaze není možno zjistit, odkud pochází. Podle svého složení odpovídá podobným nálezům z jihovýchodních Čech.

Popis mincí:

Čechy, t. zv. husitské peníze se lvem a čtyřhrázem, Castelin, Heller u. Pf. č. 8 nebo 9 (3). Morava, fenik 15. stol., Nohejlová, NČČsl 1933, č. 7 (2).

Česká Falc, Václav IV., *Auerbach*, fenik, Streber, Böhmisch-pfälzische Silberpfennige, 1844, tab. II, č. 14 (1).

Dolní Rakousy, Albrecht IV., fenik, Luschin č. 164 a (3). — Albrecht V., *poručnictví Vilémovo*, feniky s got. lístky (54); půlfeniky (2); feniky s trojlístky (103); neurčitelné I. (38); půlfeniky (5); *poručnictví Leopoldovo*, fenik L. č. 6 (28); půlfenik (8); fenik L. č. 7 (3); fenik, na němž písmeno poručníkově není čitelné (99); půlfenik (1); — *samostatná vláda Albrechta V.*, Angerfelder, fenik, L. č. 9 (2, jeden ražený na obou stranách týmě razidlem); — Niclas unterm Himmel, fenik L. č. 13 (42); půlfenik (1). — fenik k Luschinově č. 44: v trojpásmu korunovaný habsburský štít mezi zkratkami pro druhou a třetí slabiku jména Albertus, Ber a Tus; Luschin četl z jediného nejasného exempláře z nálezu neznámé lokality písmena G a R a vysvětloval je jako první a poslední písmeno jména Grafenecker. Náš nález, bohužel jen přibližně lokalizovaný, přinesl dvě varianty této ražby: jedna má jasné obě zkratky, velmi příbuzné zkratkám po stranách štítu feniků ze samostatné vlády Albrechtovy (1411–39). Podle tohoto feniku (viz vyobr. na tab. X, č. 7) nutno Luschinovu kresbu feniku doplnit: jeho písmeno G je zřejmě jen spodní díl obvyklé zkratky Tus, jeho písmeno R je nejasné B, nahoře s obloučkem, označujícím celé Ber. Váží 0,291 g a měří 14×15 mm.

Druhá varianta je poněkud nejasná posunutím puncu zkratky Tus. Váží 0,232 g

a měří 12×14 mm. (Viz vyobr. na tab. X, č. 8.) Tato druhá varianta má ráz spíše ražby podle vzoru rakouských, t. zv. „beischlagu“.¹⁾

Štýrsko, Arnošt Železný, fenik L. 4, 17, (6).

Bavorsko, Štěpán II., *Mnichov*, fenik W. č. 145 (16); W. č. 146 (13); 145 nebo 146 (4); *Oettingen*, fenik W. č. 155 (22); — Jan II., Noss, NZ 1920 č. 84 (5); 85 (1); 86 (4); — Arnošt a Vilém, fenik W. č. 161 (3); 164 (1); 166 (2); — Zikmund I., fenik Sirový č. 83? (1 bavorský štít, nad ním S, po stranách 2 výrůstky).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán II., fenik W. č. 3381 (4); 3382 (3); — Štěpán a Ludvík, W. č. 3387–3393 (7); *Wasserburg*, fenik W. č. 3395–3397 (6); — Jindřich IV., *Landshut*, fenik W. č. 3424–3432 (10); *Oettingen*, fenik W. č. 3433–3438 (17);

Augsburg, fenik, Sirový č. 42 (značka lilie, 2).

Karel Dolista

NÁLEZ MINCÍ VE DMÝŠTICÍCH, OKRES MILEVSKO

(Oprava a dodatek)

Pod tímto názvem jsem uveřejnil v NČČsl roč. XIX, 1950, str. 200, zpravu na základě nepřesných informací nálezce, který zbytek nálezu věnoval milevskému museum. Nález byl však publikován již E. Sirovým v témže časopise roč. I, str. 134–135. Přece však zmíněná zpráva nepozbývá tímto zjištěním zcela významu. Jsou v ní totiž podrobně uvedeny rakouské haléře, jichž milevské museum získalo 10 z celkového počtu 14 (E. Sirový je blíže nepopisuje), dále 14 bavorských feniků, které museum získalo všechny (Sirový je rovněž nepopisuje); z 9 hessenských grošů má museum 2, ze 44 sasko-míšenských jen 9 a z 216 českých pouze 8 kusů. Ačkoliv Sirový uvádí kromě jednoho feniku Petra ze Schaumburga také jeden purkrabství norimberského (Fridrich I. Zollernský společně s Janem I. biskupem Würzburgským), má milevské museum dva feniky Petra ze Schaumburga (určoval P. Radoměský). Pod jedním z nich se nepochybně skrývá onen, který Sirový přičetl norimberskému purkrabství. Je tedy nutno obě nálezové zprávy spojit.

Karel Dolista

NÁLEZ V RADEJŠÍNĚ, OKRES SEDLČANY

V NČČsl roč. XIX, 1950, str. 240 je ve zprávě o dvou husitských haléřích z Radejšína, získaných museum v Milevsku, mnou uvedeno, že by mohly tvořit zbytek většího nálezu. Radejšín sice neleží ve sběrné oblasti milevského musea, ale přímým dotazem u nálezce a pak i u řed. školy v. v. Jana Nováka v Petrovicích u Sedlčan podařilo se mně zjistit toto:

Při kopání sklepa na dvoře svého domu v Radejšíně čp. 2 nalezl r. 1937 (nikoliv, jak na citovaném místě uvedeno „asi r. 1935“) František Jindrák v hloubce asi půl metru nádobku tvaru malého, nepolévaného hliněného džbánu, zdobeného na povrchu vpichy, o průměru dna asi 4 cm, v níž bylo asi 130 až 140 mincí. Nádobka asi s pěti nebo šesti mincemi byla zapůjčena Janu Novákovi, řediteli školy v Petrovicích u Sedlčan, který první o nálezu podal zpravu v dětském školním časopise „Ohníčky mládí“ roč. XVI, č. 1, str. 13, ve kterém mince označil jako ražbu Václava II. Podle Novákova článku byla mu nádobka dodána již bez hořejší polovice a ověřené a zašlé lomy mu byly dokladem toho, že nebyla rozbita při kopání,

¹⁾ Obě dosud neznámé mince určila Dr. Nohejlová-Prátová.

nýbrž již neúplná vložena do země. Pod mincemi v nádobce byl nalezen také zbytek plátěného sáčku, do kterého byly před vložením do nádobky mince zabaleny. Nádobka i s oněmi 5 nebo 6 mincemi byla pak uložena ve školní sbírce v Petrovicích, ale za okupace, když ve škole byli ubytováni němečtí uprchlíci, byla ztracena i s mincemi. Kromě těchto zůstala největší část nálezci, který postupně z nich rozdal svým příbuzným, známým a sběratelům více než polovinu. Dnes mu zbývá 57 kusů. V milevském muzeu k původním dvěma byly dodatečně získány ještě další čtyři kusy, takže jest tam uloženo celkem 6 mincí, které spolu s 57 mincemi nálezcovými byly prozkoumány. Jde vesměs o t. zv. husitské peníze 15. stol. bez čtyřrázu, většinou velmi otřelé. Tím opravujeme nesprávné datování Novákovo, který je připisoval Václavu II. Snad se podaří získati aspoň některé mince do musea v Sedlčanech, v jehož sběrné oblasti Radejším leží.

Lubomír Nemeškal

NÁLEZ VE STŘÍŽOVICÍCH

Asi roku 1940 — nálezové okolnosti nejsou blíže známy — byly ve Střížovicích na zahradě domu č. p. 23 nalezeny v sáčku mince. Nález odevzdal Em. Rozporka Okresnímu muzeu v Jindřichově Hradci, které jej v červenci 1953 poslalo numismatickému oddělení Národního musea k bližšímu určení.

Jde o 57 mincí, povětšinou českých kruhových peněz se lvem, t. zv. husitských peněz z poloviny 15. století (Castelin, Heller und Pfennig, č. 18: 10 kusů, č. 19: 38 kusů, č. 19 s dvojrázem 3 kusy a 4 otřelé mince téhož druhu). Zbývající mince náležejí Jihlavě (městský kruhový peníz z 15. století, Nohejlová, ČNM, č. 27) a Kladsku (1 kruhový peníz se lvem, Nohejlová č. 2).

Peníze byly ukryty do země pravděpodobně na počátku druhé poloviny 15. století.

Josef Petřtyl

NÁLEZ V CHOTÝŠI U ČESKÉHO BRODU

Okresní Podlipanské museum v Českém Brodě mělo ve svých sbírkách nečištěný nález drobných mincí z druhé poloviny 15. století, který byl objeven ve třicátých letech na zahradě p. Březiny v Chotýši za blíže neznámých nálezových okolností. Naleziště leží jihozápadně od Lipan, nedaleko stezky na Prahu, užívané často v historických dobách.

Jde o tyto ražby:

Čechy, kruhový peníz se lvem bez čtyřrázu, Castelin¹⁾ č. 15 (81), průměrná váha 0,425 g; Cast. č. 16 (35), 0,434 g; Cast. buď č. 15 nebo 16 (12); Cast. č. 18 (72), 0,439 g; Cast. č. 19 (41), 0,548 g; Cast. buď č. 18 nebo 19 (23); Cast. č. 20 (9), 0,461 g; nezřetelné pro určení podle Castelina (49); s dvojrázem (1).

U nálezů byl také uložen bílý peníz Ferdinanda I. s lezoucími lvíčkem, zřejmě jako nahodilá, neorganická pozdější příměs.

Dolní Rakousy, Albrecht V., *poručnictví Vilémovo* (1404—1406), *Videň*, fenik, Luschin²⁾ 5, Sirový³⁾ X, 15 (10), 0,509 g; z nich 6 s gotickými lístky a 4 s trojlístky; *poručnictví Leopoldovo* (1406—1411), *Videň*, fenik, L. 6, Sir. X, 16 (13), 0,551 g, různé tvary gotického A; Albrechtovy feniky z některého poručnictví, nejasné, Sir. X, 15—16 (6); *samostatná vláda Albrechtova* (1411—1439), *Videň*, Gundlach, fenik (okolo 1420), L. 11, Sir. X, 19 (13), 0,497 g, z toho jeden s posunutým dvojrázem; Niclas unterm Himmel (1427—1430, 1433—36), L. str. 275, 13, Sir. X, 20 (231), 0,488 g; fenik po r. 1427 (t. zv. Grosskorn), L. 37, Sir. X, 22 (74), 0,541 g, různá velikost mincovních znamének. Nejasné ražby, buď Sir. č. 20 nebo 22 (4), fenik s nejasnými mincovními znaménky (1). Feniky s orlicí a rakouským štítkem na hrudi, L. 14, Sir. X, 25 (4).⁴⁾ Nečitelné dolnorakouské feniky, z nichž čtyřrát setřel písmena (27), jeden z nich má pouze čtyřrát a pod ním stopy jednoho z oblouků rakouských ražeb.

Štýrsko, Arnošt Železný (1406—1424), feniky, Luschin 17, Sir. X, 18 (1), 0,525 g, gotické E; fenik téhož rázu s obráceným gotickým E (2), 0,593 g. — Fridrich III. (1436 až 1493), fenik asi z let 1436—40, L. 18, Sir. X, 26 (11), 0,480 g, minc. znam. šesticípá hvězda; feniky asi z r. 1456, L. 19a, Sir. X, 27 (7), 0,454 g.

Hals-Leuchtenberg, Jan III. a Jiří I. (1410—1425), fenik s růžicemi v rozích oblouků (13); s gotickými lístky (1); s jetelovými lístky (2); s hroty (1); s kroužkem (7); s plnou tečkou (21); s půlměsícem (12); bez znaménka v rozích (2); s nejasným znaménkem v rozích (173). Prům. váha 0,423 g.

Salzburg, Sede vacante (do r. 1494), jednostranné feniky se znakem, Sir. X, 34 (214), 0,457 g, varianty v kresbě lva a ve velikosti znaku, obvodky hladké nebo provazcovité; dvoustranné feniky, Sir. X, 35; na rubu berla mezi dvěma kroužky (11), 0,468 g, nebo berla mezi dvěma tečkami (6), 0,475 g, nebo berla mezi dvěma hvězdičkami (5), 0,500 g.

Bavory, Arnošt I. a Vilém (1397—1435), *Mnichov*, feniky Wittelsbach⁵⁾ č. 162 (1); W. 160 (121), 0,460 g. — Arnošt a Adolf (1435—1438), feniky W. 168 (2); W. 169 (45), 0,447 g. — Albert III. (1441—1460), feniky W. 172 (78), 0,438 g, W. 173 se znam. růžice (8), 0,428 g; W. 173 se znam. hvězdy (2), W. 176 (5), 0,423 g. *Mnichovské* feniky s nečitelnými iniciálkami (49).

Bavory-Landshut, Jan II. (1375—1397), *Oettingen*, fenik podle mincovního řádu z r. 1391, W. 155 (1). — Jindřich IV. (1393—1450), W. 3433 (59), W. 3434 (1); W. 3435: perlový obodek (14); hladký obodek (43); nejasný obodek (5), W. 3437 (2); nejasná znaménka v iniciálkách (7); W. 3426 (72), prům. váha 0,455 g; W. 3427 (9), 0,364 g, W. 3428 (46), 0,452 g, W. 3430 (8), 0,473 g; nejasná znaménka u písmena (11). — Landshut, feniky W. 3444 (1), W. 3443 (6), 0,470 g. — Ludvík IX. (1450—1479), *Oettingen* (1450 až 1460), fenik W. 3449 (2), W. 3451 s routovým obvodkem (46), 0,486 g; s hladkým obvodkem (2); nejasné iniciálky na rubu (8).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán III. se synem Ludvíkem VII. (1402—1414), *Ingolstadt*, feniky W. 3387 (2), W. 3392 (1); nejasné znaménko pod iniciálkami SL (5).

Bavorský fenik nejasný (1).

Nejasné rakouské nebo bavorské feniky (2).

Augsburg, biskupství, společné ražby biskupů a města, Burkhard z Ellerbachu (1373 až 1404), fenik se znam. lilie, Noss⁶⁾ č. 2 (1). — Eberhard z Kirchbergu (1404—1413),

⁴⁾ K tomu Em. Nohejlová, Moravská mincovna markraběte Jošta. NČČsl IX, 1933, str. 63, č. 11, srov. i str. 68. — Em. Nohejlová-Prátová, Nález v Kyjově r. 1942 (mince s IO). Příspěvek k moravskému mincovnictví 15. století. NČČsl XIX, 1950, str. 103. — F. Dworschak, Zum böhmischen und mährischen Geldwesen des Mittelalters, Mitt. Num. Ges. Wien, XVI, 1934, str. 260.

⁵⁾ J. P. Beierlein, Die Medaillen u. Münzen des Gesamtthauses Wittelsbach I, Mnichov 1897.

⁶⁾ A. Noss, Blätter für Münzfreunde XV, tab. 224.

feník se znam. kotvy, N. 8 (1). — Petr ze Schaumburgu (1424–1469), feník minc-mistra Fr. Basingera (1434–1444) s velkým B, N. 6 (36), prům. váha 0,381 g; podobná ražba s malým B, N. 18 (6), 0,245 g; feníky s nejasným minc. znamením (4); prázdné a otřelé střížky (8).

Falc-Neuburg, Jan II. Hornofalcký (1404–1410–1448) se synovcem Ludvíkem IV., Amberg, feníky s gotickými písmeny LH nad znakem (5), 0,452 g. — Jan II. s bratrem Otou I. z Neumarkt-Mosbachu, Amberg, feníky s IO nad štítem, Kull, Repert. str. 169, 437 a 507 (9), 0,313 g. — Kryštof (1448), feníky se znakem na lici a s gotickým *chri* na rubu (15), 0,438 g; feníky podobné ražby, s *ch* nad znaky (58), 0,464 g; feník bez *chri* nad znakem (6), 0,438 g; nejasné falcké feníky (9).

Sasko-Míšeň, Bedřich II. a Vilém III. (1440–1445), groš (3). — Bedřich II. (1445 až 1464), groš (7). — Vilém III. (†1482), groš (1).

Hessensko, Ludvík (1458–1471), groš (1).

Celkem je v nálezů 2037 mincí. Jejich přehled je tento:

Čechy	325 kusů	Bavory-Landshut	341 kusů
Dolní Rakousy	383 „	Bavory-Ingolstadt	11 „
Štýrsko	21 „	Augsburg	52 „
Hals-Leuchtenburg	242 „	Falc-Neuburg	103 „
Salzburg	236 „	Míšeň	11 „
Bavory-Mnichov	311 „	Hessensko	1 „

Časově je tomuto souboru mincí blízký nálezy z D. Vlkýše (asi z r. 1460), který však, kromě jediného haléře se lvem bez čtyřrázu, nemá žádnou českou ražbu, zato rakouské, salzburské a bavorské feníky a ve větším počtu míšeňské a hessenské groše. Také nálezy z Plzeňska z r. 1460⁷⁾ má pouze feníky rakouské a bavorské a pak české haléře bez čtyřrázu. O něco mladší jsou pak další nálezy, dobře charakterisující prosakování cizí horší mince do českého oběhiva, jako byly nálezy ze Znosím (NČČsl XIX, 490–3), z Jarotic (NČČsl XIX, 200–1) a j. Většina těchto nálezu má však širší rámec zachovaných mincí. V našem nálezů na příklad není ani jediný kladský haléř, které byly vybijeny Jiřím z Poděbrad a jeho syny od 1454 do 1501 a jež se svou jakostí (0,188) úplně vyrovnaly domácím ražbám. Dále se v nálezů neobjevil ani jeden zhořelecký haléř, špatný svým zrnem i střížím a tak častý v soudobých nálezech (Znosím, N. Bednarec, Hlohovčice, Desná, Veselá a j.). V nálezů ve Kbelnici z r. 1932 (NČČsl IX, 91–2) bylo jich dokonce 400 kusů proti 200 kusům všech cizích feníků. Také nejsou v našem nálezů moravské ražby s orlicí. Zato poměr českých a cizích ražeb mluví docela jasně. Proti 325 českým stojí 1712 cizích ražeb, tedy asi 1/5:4/5. Ze soudobých nálezu, které měly také takovou pestrost v ražbách za kritické situace české měny, je podobného rázu nálezy z Hlohovčic, z N. Bednarce, z D. Vlkýše, z Jarotic a j. Zcela opačného charakteru byl na příklad nálezy z Doubravice z r. 1917 (asi z r. 1465), který je zase typicky skoro výhradně českým nálezů, pokud jde o jeho obsah: má proti 4500 českým ražbám pouze asi 15 cizích.

Chotýšský nálezy lze tedy charakterisovat jako nálezy se značnou cizí obsahovou částí, jež je však rozsahově omezena na nejběžnější jihozápadní sousední území. Celou třetinu všech ražeb tvoří feníky bavorských oblastí a mincoven. Lze tedy předpokládat, že tento nálezy svým jádrem pochází z období neuváženého politicko-peněžního dojednání Jiřím z Poděbrad po r. 1460. Na začátku r. 1458 sice ještě král ostře vystoupil proti cizím ražbám horší jakosti, když však za svou pomoc císaři Bedřichovi dostal značnou částku vyplacenou v drobné minci, ote-

vřel české území přímo násilnému vpádu horší rakouské a jihoněmecké mince, jež pak vyvolala u nás krizi, tolikrát komentovanou soudobými kronikáři.⁸⁾

Protože v chotýšském nálezů nejsou žádné feníky Mik. Teschlara z r. 1460, lze předpokládat, že nálezy byl uložen do země asi r. 1460, nejvýše v prvních letech sedmého desetiletí 15. století.

Nálezy patří celkem k běžným ukázkám oběhiva v českých zemích krátce po nastoupení Jiřím z Poděbrad. Z českých ražeb má pouze kruhové peníze bez čtyřrázu, jinak převahu cizí drobné mince, z větších nominálů pouze míšeňské groše a jeden hessenský; pražských grošů v nálezů není. České peníze se lvem jsou všechny kruhové, bez čtyřrázu. Potvrzuje se tím, že v té době byly již starší peníze se čtyřrázem staženy, aspoň z velké části.⁹⁾ Protože nálezy z Chotýše lze pokládat za jakýsi peněžní podíl, nepatrný ovšem, z veliké částky drobných mincí, jež se dostaly do Čech po r. 1458, doplněný českými penězi se lvem, chápeme, že tento soubor českých ražeb nemá vůbec starších čtyřrázových mincí. Na všech střížcích je vidět, jak byly vyráženy ze stříbrného plechu kruhovým průbojníkem; mají ohnuté okraje.¹⁰⁾ Pokud jde o ražební varianty a emise, jde celkem o běžný obsah (Castelin č. 15, 16, 18, 19, 20). Největším počtem jsou zastoupena čísla: 15 (81), 18 (72), nejméně č. 20 (9), které je však váhově nejlepším (prům. váha 0,461 g). K těmto ražbám stojí ještě za zmínku, že v nedalekém Českém Brodě byly objeveny v r. 1940 padělané haléře se lvem a husitské flůtky (jakosti 1/1000).¹¹⁾

V nálezů není jediný pražský groš. Od r. 1423 nebyly pražské groše vůbec raženy, proto byly pak celkem řídkou příměsí běžných českých nálezu v padesátých a šedesátých letech, jejichž obsah je prosycen cizí drobnou mincí a které kromě míšeňských grošů nemávají hrubých českých ražeb (na příklad nálezy v N. Bednarci, Hlohovčicích, D. Vlkýši, Jaroticích, Znosím a j.). V českých zemích už v té době neměl pražský groš dávno své jedinečné postavení. Byl zatlačován míšeňskými grošovými ražbami. Tyto cizí hrubé ražby pronikaly do české peněžní soustavy sice stále ještě jako cizí prvek, ale už jako její potřebná a nutná složka. Proto se dostaly v r. 1469 míšeňské groše do zákonného oběhu v českých zemích nejen z politických důvodů a přátelských vztahů Jiřím z Poděbrad k saským knížatům, ale také z docela hmatatelných důvodů měnové potřeby české oblasti.

Velké procento nálezu chotýšského tvoří feníky rakouské a bavorské. I když se jejich záplavě bránily sousední země četnými zákazy, i když ztrácely feníky samy, hlavně vídeňské, své monopolní postavení v středoevropské měnové soustavě 15. století, přece se vyskytují v nálezech v našich zemích dokonce ještě v první polovině 16. věku. (Na příklad nálezy ve Ště-

⁸⁾ Starší letopisové čeští, III, 173: „...by polovice české země bylo vypáleno, nestala by se tak velká škoda, jako od těch peněz černých...“

⁹⁾ Zavedení kruhových střížků v Čechách přidělovala původně Nohejlová-Prátová do čtyřicátých let, po smrti Albrechtově (NČČsl XIX, 1950, 103–4); podobně i B. Augst (Numismat. zprávy č. 2, 1934, 22). Nově přiděluje Nohejlová-Prátová (Numismatické památky doby husitské, Čas. Nár. musea CXX, 1951, 14–33) zahájení ražby na kruhových střížcích do r. 1448 či 1450, s čímž souhlasí i K. Castelin, když dokazuje, že přechod od peněz se čtyřrázem ke kruhovým ražbám se dal v Čechách kolem r. 1450, podle všeho asi po obsazení Prahy a uzavření míru v r. 1450 (O české mincovní reformě roku 1450. Num. listy VI, 1951, 113 a n.). Je ovšem možné, že se místy objevují peníze se čtyřrázem ještě kolem r. 1460. Známe to z většiny nálezu, na příklad v Hlohovčicích (NČČsl VIII, 110–1), Miličíně (t. III, 112–3; t. VI, 142–3), Desné (t. XVI–XVII, 82–4), Veselé (t. XV, 65–7), Kolíně (t. XV, 68–70), Znosím (t. XIX, 190–3), Hostinném (t. XIX, 201–5), Mělníku (t. XIX, 205–11) a j. Většinou jsou však čtyřrázové ražby v nepatrném množství v poměru ke kruhovým mincím, jsou jen jakousi průvodní složkou.

¹⁰⁾ O způsobu vyražení střížků srov. Nohejlová-Prátová, Čas. Nár. musea, I. c., str. 31.

¹¹⁾ NČČsl XVI–XVII, 82.

⁷⁾ J. Ječný, Soupis a rozbor nálezu mincí v jihozápadních Čechách po stránce numismatické, Plzeň 1921, str. 11, č. 44.

pánské ulici v Praze z r. 1936.)¹²⁾ Kurs feniků klesal už od počátku 15. stol.,¹³⁾ protože klesaly rakouské i bavorské feniky ve váze i v jakosti. Naše území i se svou základní grošovou měnou bylo součástí fenikového měnového útvaru, který rakouskými i bavorskými ražbami silně ovlivňoval českou měnu, jež pak podléhala hlubokým krisím. Nástup jejich podmiňovaly u nás ještě další okolnosti, jako byla dočasná obchodní izolovanost českých zemí a nedostatek ražebního kovu. Toho dokladem je právě tento chotýšský nález. Názorně se pak promítá pokles jakosti i hodnoty drobné mince do hospodářsko-sociální struktury obyvatelstva 15. století. Drobné peníze byly vlastně hlavním příjmem pracujících lidových vrstev, které svou mzdu dostávaly v tomto druhu platidel. Jelikož drobná mince pro svou špatnou jakost klesala v kupní síle, pak i drahotu pocítoval vždy nejsilnější drobný lid. A s tohoto hlediska musíme posuzovat i kupní hodnotu chotýšského nálezu, který je časově vymezen asi na léta těsně po r. 1460.

Jan Halačka

NÁLEZ UHERSKÝCH DUKÁTŮ V RAKVICÍCH

Při přestavbě domu čp. 12 v Rakvicích (okr. Břeclav) narazili dělníci dne 12. března 1952 při rozebírání starých základů u rohové zdi na jakousi skryš, z níž se vysypaly staré mince. Většina prý jich byla rozebrána. Na úřední zákrok bylo zajištěno pouze 14 dukátů a jeden dukátový zlomek, které byly přiděleny rozhodnutím ministerstva školství, věd a umění numismatické sbírce Moravského musea v Brně.

Jsou to tyto mince:

Uhry, Zikmund (1386–1437)

1. Kremnica, dukát, značka **H - R**

Líc: V perličkovitém vnitřním kruhu čtvrcený štít (v 1. a 4. poli znak uherský, v 2. a 3. český). Vnější kruh ze sekaných perliček. Opis +SIGISMVNDI · D · G · R · VNGARIE ·

Rub: V hladkém vnitřním kruhu, jenž je jen zčásti znát, korunovaný sv. Ladislav v celé postavě, v plášti, v pravé ruce sekyru, v levici jablko, kolem hlavy svatozář z perliček. Hlava, sekyra a obě nohy dělí opis. Vnější kruh ze sekaných perliček. Po stranách značka. Opis · S · LADISL / AVS · REX

Typ Rethy¹⁾ 119 A; Nohejlová²⁾ —, Kraskovská³⁾ — (1 kus). Průměr 21 mm, váha 3,55 g.

2. Dukát. Jako předchozí, ale značka **H - Š**

Typ Rethy 119 A; Nohejlová 2, Kraskovská — (1 kus). Průměr 21 mm, váha 3,55 g.

3. Dukát. Jako předchozí, ale značka **H - Š**

Typ Rethy 119 A; Nohejlová —, Kraskovská — (1 kus). Průměr 21 mm, váha 3,55 g.

¹²⁾ NČČsl XIX, 213. Tento nález z r. 1550 měl většinou ražby fenikové Albrechta V. (1404–1439), bavorské ražby Štěpána II. (1347–1375) až do Alberta III. (1438–1460), hornofalcké feniky, společné augspurské mince biskupů s městem. Z českých běžných platidel, běžných u nás do r. 1550, je tam pouze 6 kusů (Vladislav Jagel., Ludvík a Ferdinand I.). Jde zřejmě o peněžní zásobu cizince. Ale i tak stojí za zmínku, že se podobné oběživo celkem nehodnotné mohlo tak dlouho udržovat v oběhu.

¹³⁾ K. Schalk, Der Ybbser Münzfund. Numismat. Zeitschrift XXII, 1890, 93, 130.

¹⁾ Rethy L., Corpus nummorum Hungariae, Budapešť 1899–1907 (citují: Rethy).

²⁾ Em. Nohejlová-Prátová, Košický poklad, Praha 1948 (Nohejlová).

³⁾ L. Kraskovská, Nález dukátů v Topolčanech, NČČsl XI a XII, 1935–1936, str. 107 (Kraskovská).

4. Dukát. Jako předchozí, ale značka **H - D**

Typ Rethy 119 A; Nohejlová —, Kraskovská — (2 kusy). Průměr 21 mm, 21 mm, váha 3,50 g, 3,50 g.

5. Dukát. Jako předchozí, ale značka **H - S**

Typ Rethy 119 A; Nohejlová —, Kraskovská — (2 kusy). Průměr 21 mm, 21 mm, váha 3,50 g, 3,60 g.

Albrecht (1437–1439)

6. Kremnica, dukát, značka **H - R**

Líc: V perličkovitém kruhu čtvrcený štít (v 1. poli uherský znak, v 2. český, v 3. rakouský a ve 4. orlice). Opis +ALBERTVS · D · G · R · VNGARIE

Rub: Postava sv. Ladislava jako na Zikmundových dukátech. Po stranách značka. Opis · S · LADISL / AVS · REX

Rethy 132; Nohejlová 16 (1 kus). Průměr 21/21,5 mm, váha 3,55 g.

Ladislav Pohrobek (1453–1457)

7. Kremnica, dukát, značka **H - G**

Líc: V perličkovitém kruhu čtvrcený štít (v 1. poli uherský znak, v 2. český, ve 3. orlice a ve 4. rakouský). Opis +LADISLAVS · D · G · R · VNGARIE

Rub: Postava sv. Ladislava jako na Zikmundových dukátech. Po stranách značka. Opis · S · LADISL / AVS · REX

Typ Rethy 170; Nohejlová 22 (1 kus). Průměr 21/21,5 mm, váha 3,55 g.

8. Dukát. Jako předchozí, ale značka **H - P**

Typ Rethy 170; Nohejlová 21 (1 kus). Průměr 21,5 mm, váha 3,55 g.

9. Dukát. Jako předchozí, ale značka **H - R**

Typ Rethy 170; Nohejlová 26 (1 kus). Průměr 21,5 mm, váha 3,55 g.

10. Dukát, značka **H - G**

Líc: V perličkovitém kruhu čtvrcený štít (v 1. poli uherský znak, v 2. český, v 3. rakouský a ve 4. orlice). Opis +LADISLAVS · D · G · R · VNGARIE

Rub: Postava sv. Ladislava jako na Zikmundových dukátech. Po stranách značka. Opis · S · LADISL / AVS · REX

Typ Rethy 171; Nohejlová — (1 kus). Průměr 21,5 mm, váha 3,55 g.

11. Dukát. Jako předchozí, ale značka **H - R**

Typ Rethy 171; Nohejlová 30 (1 kus). Průměr 20,5 mm, váha 3,55 g.

Benátky, Michael Steno (1400–1414)

12. Dukát bez značky a letopočtu.

Líc: Na úseku sv. Marek v celé postavě, se svatozář z perliček a v řasnatém rouchu podává pravou rukou praporec s dlouhou žerdí klečícímu dožeti. Nahoře podél žerdě D/V/X. Vnější kruh splývá v hladkou čáru. Mezi praporcem a hlavou světcovou je tečka. Opis MICHAEL STEN Š / M / V / E / N / E / T / I

Rub: V mandorle z perliček žehnající Kristus mezi 4 a 5 pětípaprskovitými hvězdami. Vnější kruh splývá v hladkou čáru. Opis · SIT · T · XPE · DAT · QTV / REGIS · ISTE · DV · CAT

Průměr 20 mm, váha 3,40 g (1 kus).

13. Úlomek (asi 1/3) padělaného dukátu uherského rázu.

Líc: V perličkovitém kruhu znatelná spodní část čtverceho štítu, a to pole 3., v němž je lvu podobné zvíře a pole 4. s dvojitým křížem. Z opisu zachováno:

.....Λ · DΘEΛΛ.....

Rub: Z obrazu sv. Ladislava zachována spodní část suknice a nohy, z opisu částečně čitelné: ... RB / M ...

Zlomek váží 1,15 g. Jádru mince je stříbrné a povrch byl silně pozlacen v ohni. Přidělit minci určitému panovníkovi není možno, neboť písmena opisů jsou přeházena a nedávají smyslu. Také obraz ve 3. poli znaku nepřichází na žádném z dosud známých typů uherských dukátů této doby. Celkový ráz mince, jak v kresbě obrazů, tak i ve formě písmen zachovává styl ražeb uherských dukátů z první polovice 15. století.

Dobu uschování tohoto pokladu je těžko stanovit, když podstatná část nálezu byla asi rozebrána. Za předpokladu, že v nálezu nebylo mladších mincí, mohl by přicházet v úvahu rok 1468. Tehdy byly asi mince ukryty před vojsky Matyáše Korvína, která vpadla na Moravu proti Jiřímu z Poděbrad. Dochované zprávy uvádějí, že právě Rakvice těmito uherskými vpády velmi trpěly.⁴⁾

Pozoruhodné na těchto uherských dukátech je množství různých značek. Zvláště na dukátech Zikmundových jich přichází tolik, že bude potřebné jejich přehledné zpracování. Znamé nálezy Zikmundových dukátů u nás v poslední době (Jabloňov,⁵⁾ Topolčany,⁶⁾ Chotěboř⁸⁾ a Košice⁹⁾) přinesly již celkem 29 různých značek, při čemž nález rakvický rozmnožuje tento počet o další čtyři. Je jisté, že ve starší literatuře a v řadě aukčních katalogů najde se ještě řada dalších nových značek.⁷⁾

Úlomek „dukátu“ v nálezu je dokladem, jak dovedným způsobem se již tehdy mince padělaly. Nelze však zodpovědět otázku, proč tento bezcenný úlomek majitel pokladu uschoval mezi dobrými mincemi.

Škoda, že nález nemohl být zachycen pro zpracování celý. Stihl ho osud mnoha jiných. Lesk zlata poškodil tak zájmy vědecké.

Václav Vágner

NÁLEZ DROBNÝCH MINCÍ 15. STOLETÍ NA PŘELOUČSKU

Ve sbírkách Městského musea v Přelouči byla po dlouhou řadu let uložena zelená, měděnkou slepená hrouda mincí, zformovaná podle nádoby, ve které byly mince uschovány, do tvaru půlkoule. O nálezu se nedochovaly žádné zápisy, takže dnes není známo, ve kterém roce a na kterém místě Přeloučska byl objeven.

Nález obsahuje 793 mincí a 46 zlomků. Jsou to:

Čechy, Václav IV. (1378–1419), pražský groš, špatné zachovalosti (2). — 15. století, peníz se lvem v hladkém kruhu, zv. husitský, hřiva lva ze 3 a 4 srpků, Castelin, Drobná mince, str. 232, č. 70 (17); hřiva lva ze 4 a 4 měsíček větších a 4 menších na krku lva, Castelin, str. 212 č. 58 (30); hřiva lva ze 4 a 4 srpků, Castelin, str. 217 č. 62 (338 a 1 zlomek měděný); hřiva lva ze 4 a 4 srpků, první srpek horní řady v přední tlapce lva, Castelin, str. 231 č. 68 (109); peníze se lvem špatně znatelné (226 a 30 zlomků).

⁴⁾ L. Hosák, Vlastivěda moravská, Hustopecký okres, Brno 1931.

⁵⁾ J. F. Svoboda, Nález jablonovský, NČČsl II, 1926, str. 132.

⁶⁾ G. Skalský, Nález dukátů u Chotěboře, NČČsl XI a XII, 1935–1936, str. 107–108.

⁷⁾ Aukční katalog fy Adolf E. Cahn, Frankfurt n/M. (14. VII. 1932) má další čtyři značky.

Morava, 15. století, peníz brněnský se šachovanou orlicí (3, 1 zlomek a 1 zlomek měděný); peníz znojenský, na prsou orlice Z (5 a 2 zlomky); peníz jihlavský, na prsou orlice I (1); peníz s orlicí, na prsou orlice neurčité nebo neznatelné zn. (3 a 5 zlomků).

Město Vratislav, halér se lvem (1 poškozený).

Město Zhořelec, halér s GOR a korunou (1 a 3 zlomky).

Dolní Rakousy, Albrecht V. (1404–1439): poručení Vilémovo (1404–1406), Vídeň, fenik (7); poručení Leopoldovo (1406–1411), Vídeň, fenik (6); samostatná vláda (1411–1439), fenik (10).

Bavory, Štěpán III., Fridrich I. a Jan II. (1375–1392), fenik (1). — Jindřich IV. (1393–1450), fenik (4). — Arnošt s bratrem Vilémem III. (1397–1435), fenik (1). — Štěpán III. se synem Ludvíkem od r. 1402, fenik (1). — Arnošt I. a Adolf I. (1435–1438), fenik (3). — Albert III. (1438–1460), fenik (4); půlfenik (1). — Ludvík IX. Bohatý (1450–1479), fenik (1). — Horní Falc, Ludvík III. s Janem II. (1410–1436), fenik (2).

Sasko-Míšeň, Fridrich II. (1445–1462), groš mečový (2); groš štítový (4, 1 vylomený a 3 zlomky). — Fridrich II. s bratrem Vilémem, groš mečový (1); groš štítový (1 vylomený).

Bamberg, biskupství, Albrecht z Wertheimu (1398–1421), fenik (1 vylomený).

Augsburg, biskupství, Petr ze Schaumburgu (1424–1469), fenik mincmistra Basingera z r. 1441 (1).

Salzburg, arcibiskupství, fenik, Sirový, Nález strážovský, t. X, č. 34 (5).

Nález obsahuje tudíž 722 mincí a 31 zlomků českých, 12 mincí a 9 zlomků moravských, 1 minci slezskou, 1 minci a 3 zlomky hornolužické a 57 mincí a 3 zlomky cizí. Obsah nálezu jest podobný obsahu nálezu strážovského z roku 1920,¹⁾ nálezu staroboleslavského z roku 1911²⁾ a dalším dosti častým nálezům z neklidné doby Jiřího z Poděbrad, ačkoliv jeho groše v nálezu tomto nebyly. Tento přeloučský poklad byl zakopán asi kolem roku 1470. K nálezu patří také několik střípků z nádoby, zdobené na obvodě dvěma řadami vrypů, typické to keramiky 15. století, ze kterých se podařilo sestavit pouze dno průměru 55 mm, s nepatrnou částí bříška. Na jednom střípku jest měděnkou přilepený fenik Albrechta V., který nejde bez poškození odlepit, a i na jiných střípcích jsou nalepeny úlomky rozlámaných mincí.

Pavel Radoměřský

DODATEK K NÁLEZU V HOSTINNÉM

Z nálezu v Hostinném, publikovaném r. 1950 Otakarem Mikšem v NČČsl roč. XIX, str. 201 n., získalo Městské museum v Hostinném dodatečně dalších 40 kusů mincí, jež zaslalo k popisu do numismatického oddělení Národního musea. Dodatek nálezu sestává z těchto mincí:

Čechy, pol. 15. stol., t. zv. husitský peníz se lvem bez čtyřrázu. Cast. Heller u. Pfennig č. 15 (1); týž, Cast. č. 15, avšak první měsíček splývá s přední tlapou lva (1); týž, Cast. č. 18 (9); týž, Cast. č. 18, avšak první měsíček splývá s přední tlapou lva (6); týž, Cast. č. 19 (1); týž, Cast. č. 20 (2); týž, avšak s nejasným počtem dílů hřivy (3).

Jiří Poděbradský (1458–1471), Kutná Hora, pražský groš (1). — Vladislav II.

¹⁾ E. Sirový, Nález strážovský. Věstník num. spol. čsl. IV, 1922, č. 1, str. 160.

²⁾ E. Sirový, Nález mincí ve St. Boleslavi. I. ročenka Okresní Jednoty musejní v Brandýse n. L. 1926, str. 18.

(1471–1516), *Kutná Hora*, pražský groš (nejstaršího typu, navazujícího na ražby Jiřího Poděbradského, 2).

Morava, první polovina 15. stol., peníz jednostr. se čtyřřádem s nešachovanou orlicí s písmenem S nad pravým křídlem (Nohejlová, NČČsl 1933, str. 63, vyobr. č. 10, 1).

Dol. Rakousy, Albrecht V. (1404–1439), *Vídeň*, půlfenik t. zv. královský z l. 1438–1439 (L. č. 14, 1.).

Štýrsko, Fridrich V. (III) (1423–1493), *Št. Hradec*, fenik jednostr. (L. č. 18, 1).

Salzburg, arcibiskupství, fenik z 15. století, jednostranný, se čtyřřádem (Zeller č. 13, 1).

Bamberg, biskupství, Antonín z Rotenhanu (1431–1459), fenik před r. 1457 (M. B. N. G. 1926, 1, IV, č. 115 var. se lvem v hladkém kroužku, 1).

Bavory-Mnichov, Arnošt I. a Vilém III. (1397–1435), *Mnichov*, fenik typu W. 164, avšak oboustranně hladký kruh (1).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), *Landshut*, fenik W. 3428 (1), týž W. 3430 (1).

Falc-Neuburg, Jan Hornofalcký (1404–1410–1443) s Ludvíkem IV., *Amberg*, fenik bez písmen nad štítu (1).

Hals-Leuchtenberg, Jan III. (1407–1443), fenik jednostr. s nečit. značkami v úhlech trojpasu (1).

Sasko-Míšeň, Fridrich II. a Vilém III. (1442–1445), groš Sa. 4376 (1); týž, avšak se značkou cibule (1); týž Sa. 4384, ale se značkou „polovina růžice“ na rubu (1); nečitelný groš s kroužkem u ocasu lva (1); zlomek groše, blíže neurčitelný (1).

Složení tohoto zlomku nálezu nikterak neporušuje určení doby zakopání nálezu, kterou † O. Mikš ve svém zpracování položil na konec 15. stol.

Václav Vágner

NÁLEZ V ČESKÉ TŘEBOVÉ

Roku 1883 nalezl syn Antonína Pětníka, perníkáře v České Třebové, Emil Pětník, na dvoře nově koupeného domu po Pivoňkovi v Riegrově ulici (nyní dům čp. 283) při kopání struhy hrncek peněz. Nádobka byla rozbita. Polovinu nálezu daroval Emil Pětník chlapecké škole, druhou polovinu Městskému museu v České Třebové. Osud části nálezu darovaného chlapecké škole není znám. V Městském museu jest z tohoto nálezu dosud uchováno 105 mincí a 43 zlomků. Jsou to:

Čechy, Václav IV. (1378–1419), pražský groš (17). — 15. století, peníz se lvem v hladkém kruhu, zv. husitský, hřiva lva ze 3 a 4 srpků, Castelin, Drobná mince, str. 232 č. 70 (3); hřiva lva ze 4 a 4 srpků větších a 4 menších na krku lva, Castelin str. 212, č. 58 (1); hřiva lva ze 4 a 4 srpků, Castelin str. 217, č. 62 (11); peníze se lvem nedoražené a špatně znatelné (29 a 15 zlomků). — Jiří z Poděbrad (1458–1471), zlomek měděného pražského groše, současné falsum (1). — Vladislav II. (1471–1516), pražský groš (4); bílý peníz jednostranný (4). — Ludvík I. (1516–1526), bílý peníz jednostranný (4).

Morava, 15. století, peníz *brněnský* se šachovanou orlicí (4 a 2 zlomky); peníz *znojenský*, na prsou orlice Z (3 a 5 zlomků); peníz *jihlavský*, na prsou orlice I (6); peníz s orlicí, na prsou orlice neznatelná zn. (9 a 14 zlomků).

Město Zhořelec, halěr s GOR a korunou (5, 2 zlomky a 1 zlomek měděný).

Dolní Rakousy, Albrecht V., *samostatná vláda* (1411–1439), fenik s rakouským štítem v trojpasu (1 a 2 zlomky).

Sasko-Míšeň, Bedřich II., groš (2).

Hessensko, Ludvík III., groš bez let. (2).

Zlomek neurčitelného feniku (1).

Vzhledem k tomu, že není znám obsah části nálezu, darované chlapecké škole, není možno stanovit dobu zakopání tohoto pokladu. Nejmladšími mincemi nám známé části nálezu jsou bílé peníze Ludvíka I. Jest proto možno pro tuto část nálezu stanovit dobu jejího zakopání koncem vlády tohoto panovníka, přibližně rok 1526, ovšem pouze za toho předpokladu, že v nám neznámé části nálezu nebyly mince mladší těchto, důležité pro datování celého nálezu.

Lubomír Nemeškal

NÁLEZ ZE LŽÍNA U SOBĚSLAVI

(Tab. X, č. 9–16)

Dne 2. dubna 1953 vyorali traktoristé STS ze Soběslavi Josef Coufal a František Kozobud na poli „Za humny“ za bývalým dvorem ve Lžíně nádobu s mincemi. Místo nálezu je přímo v poli na kat. č. 1021/1 a je vzdáleno od pravé cesty za dvorem 92 kroky na sever a 24 kroky na východ od pravé strany alejové cesty. Nález — bohužel — není zachován úplný. Podle zprávy Václava Křisy, správce Okresního musea v Soběslavi, kterému byl nález odevzdán ppor. bezpečnostní služby Vondráčkem po předchozím uložení u ředitele národní školy ve Lžíně Františka Bubníka, 20–25 mincí bylo rozebráno seběhnutými se dětmi. Mince byly uloženy v nepolované nádobě z tmavé hlíny; ačkoliv byla nádoba pluhem rozmačkána, podařilo se ze stěpů sestavit její neúplný tvar. (Zjistitelný rozměr je pouze průměr dna nádoby — 104,5 mm.) Celkem nález obsahoval 1985 mincí a 27 zlomků.*)

Jsou to tyto mince:

České ražby:

Karel IV. (1346–1378), pražský groš (16 k.).

1. Líc: Podobný jako Nohejlová č. 2 (tab. III, č. 23).¹⁾ Koruna má nad okrajovými liliemi po velké perle, které leží na vnitřním perlovém kruhu. Perla je na vrcholu střední lilie protáhla a zasahuje také do perlového kruhu. Koruna má výšku 9,9 mm. Ráz mince je dosti zachovalý, zčásti však obíháním přece jen setřelý. Písmeno S splývá, jakoby svinuté do sebe, písmeno O je uvnitř poněkud zaškrnceno.

Opisy: a) +KAROLVS • PRIMVS

b) + DEI • GRATIA rozděl. znaménko jako Smolík tab. I, č. 12 REX • BOEMIE²⁾.

Výška písma vnitřního opisu je 2,5 mm.

Vnější opis je pod korunou zúžen nepřesným položením svrchního kolku na střížek.

Rub: český lev s hřívou ze tří řad měsíčků (první řada má 3, druhá a třetí řada po 4 měsíčkách). První řada má nejpravější měsíček položen rohy vzhůru. Koruna lva přerušuje vnitřní perlový kruh. Na ocasu lva před rozdělením je položen měsíček.

*) Počet mincí lžinského nálezu byl rozmnožen o 33 mincí (zpráva Okresního musea v Soběslavi, č. j. 238/54), které se dodatečně našly mezi místním obyvatelstvem. Neměl jsem dosud možnost tyto mince prohlédnouti a proto je ve výčtu nezahrnuji. Srov. L. Nemeškal, Kontramarky na pražských groších, Num. listy IX, 1954, str. 102, pozn. 2.

¹⁾ Em. Nohejlová, Neznámé drobné mince Karla IV., Numismatický sborník I, 1953, str. 59.

²⁾ Pouze rozdělovací znaménko mezi GRATIA-REX je odlišné od Nohejlové č. 2 (tab. III, č. 23).

Opis: *+* GROSSI trojlíst bez stopky PRAGENSES

1 kus: 27,3 mm; 3,324 g.

2. Líc: jako č. předch. Koruna má však nad každou ze tří lilií jednu dosti velkou perlu. Obě okrajové perly leží na vnitřním perlovém kruhu, prostřední se nedotýká vnitřního kruhu. Písmeno S a O jako u č. předch.

Rub: jako č. předch. Koruna lva však zasahuje přes vnitřní perlový kruh do opisu a má dvojřáz. Je dosti špatně čitelný. (Podobný Nohejlová č. 2.)

2 kusy: 27,9 mm; 3,162 g. 27,2 mm; 2,901 g.

3. Líc i rub jako u č. předch., ale na rubní straně patní kloub pravé zadní tlapy lva vybíhá v pravidelnou tečku; špatně čitelný.

1 kus: 26,5 mm; 2,283 g.

4. Líc: jako č. 1, ale na prostřední velké perle je položena malá perla, která se dotýká perlového kruhu.

Rub: jako č. 1, ale koruna lva zasahuje přes vnitřní perlový kruh do opisu.

2 kusy: 27,5 mm; 2,720 g. 27,1 mm; 2,799 g (jakost 760/1000).³⁾

5. Líc i rub jako č. 1, ale na lící straně velká perla prostřední lilie koruny leží pod vnitřním perlovým kruhem, je s ním však spojena malou čárkou. Na rubu zasahuje koruna lva přes perlový kruh do opisu. Špatně čitelný.

1 kus: 27,5 mm; 2,709 g.

6. Líc: ráz přibližně jako Nohejlová č. 2 (tab. III, č. 23). Koruna má nad každou ze tří lilií po velké perle. Perly okrajových lilií leží na vnitřním perlovém kruhu; perla prostřední lilie se nedotýká vnitřního kruhu. Písmeno S se dotýká začátečním i koncovým dřikem vlastního těla písmene, ale nesplývá s ním; písmeno O je uvnitř poněkud zaskrceno; na vnější straně písmene na stejné úrovni je výběžek.

Opisy: a) + KAROLVS x PRIMVS

b) +...x GRATIA rozd. znaménko jako Nohejlová č. 2 REX x BOEMIE

Výška písma vnitřního opisu je 2,1 mm.

Vnější opis je pod korunou zúžen nepřesným položením středu svrchního kolku na střížek.

Rub: český lev s hřívou ze tří řad měsíček (první řada 3, druhá a třetí řada má 4 měsíčky). V první řadě je nejpravější měsíček položen rohy vzhůru. Koruna lva přerušuje vnitřní perlový kruh a zasahuje zčásti do opisového pásu. Na ocase lva je před rozvětvením vodorovně položen měsíček.

Opis: *+* GROSSI ..AGENSES

3 kusy: 27,9 mm; 2,913 g. 27,5 mm; 2,859 g. 27,1 mm; 2,753 g.

7. Jako č. předch., ale na rubní straně v opisu je čitelné rozdělovací znaménko mezi GROSSI-PRAGENSES (trojlístek).

2 kusy: 27,1 mm; 2,494 g (jakost 756/1000). 27,5 mm; 3,384 g.

8. Groše (4 k.), které pro otřelost obrazu a rozdělovacích znamének opisů nemůžeme dobře přidělit k žádné skupině.

4 kusy: 26,9 mm; 2,539 g. 27,2 mm; 2,404 g. 25,9 mm; 2,633 g. 27,5 mm; 2,882 g.

Václav IV. (1378–1419), pražské groše (1743 k.).

K nejstarším ražbám Václava IV. jsou počítány zpravidla groše, jejichž typickou známkou je malá výška písma vnitřního opisu na lici. Toto zařazení lze odůvodnit příbuzností kresby lva u posledních grošů Karla IV. s výše zmíněnými groši Václavovými. Je to vždy lev štíhlého a ušlechtilého tvaru, jenž se naprosto liší od lva na posledních groších Václavových s obráceným 2, který je hrubší a zavalitější. Výška písma těchto grošů se pohybuje mezi

³⁾ Děkuji ing. R. Kočímu ze Státního puncovního úřadu za laskavé provedení všech jakostních zkoušek.

2–2,4 mm. V nálezu shledal jsem se i s grošem, který měl výšku písma 1,5 mm (jakost 676/1000, váha 2,731 g). Kresba koruny je v hlavních rysech stejná, ale odlišení se projevuje v položení perly na střední lilii koruny. Pod vnitřním kruhem má perlu 49 grošů; u ostatních kusů se nedalo postavení perly pro značnou otřelost obrazu koruny zjistit. Rozdělovacím znaménkem mezi slovy WENCEZLAUS-TERCIUS ve vnitřním opisovém pruhu bývají buď dva kroužky nad sebou (20 k.) nebo dvě tečky nad sebou položené (10 k.). Převážná většina grošů tohoto typu má písmeno N ve slově WENCEZLAUS ve správné poloze (42 groše). Pouze 6 grošů má II s chybějícím spojovacím dřikem a v jediném exempláři se vyskytl groš, kterému vybíhají z obou postranních dříků písmene N dva dříky šikmo vzhůru, jež se navzájem kříží. Zajímavým je také sledování rozdělovacího znaménka mezi slovy GROSSI-PRAGENSES v rubním opisovém pruhu. Zjistil jsem tyto varianty rozdělovacího znaménka rubního opisu: jako Radoměský č. 1 (1 k.),⁴⁾ Radoměský č. 2 (6 k.), Radoměský č. 3 (2 k.) I, Radoměský č. 4 (3 k.), Radoměský č. 5 (1 k.); jeden exemplář měl dva kroužky vedle sebe, ale pravděpodobně chybí ještě horní část rozdělovacího znaménka.

Mezi nejstaršími a nejmladšími ražbami Václava IV., které můžeme dnes již s velkou pravděpodobností časově stanovit, je celá řada typově odlišných grošů, u nichž bližší chronologické zařazení není ještě možné. Některé z nich se právě na rubní straně kresbou lva blíží typu Václavových grošů smálým písmem, většina však hrubou a zavalitou kresbou lva naznačuje časovou blízkost ke skupině grošů s obráceným 2. Srovnáním výšky písma těchto grošů v nálezů zjistíme, že ze zkoumaných 850 mincí má 74% výšku písma vnitřního opisového kruhu na lici 2,5–2,8 mm, 26% pak 2,9–3 mm (převážně 3 mm). Stejná v hlavních rysech je i kresba koruny, která se liší především položením perly střední lilie. Pod vnitřním kruhem má perlu 325 grošů, u 361 groše leží perla na vnitřním kruhu a v 10 případech se perla kruhu dotýká. Dva kroužky nad sebou jako rozdělovací znaménko písma vnitřního opisového pruhu má 451 groš, u 246 grošů zjistíme dvě tečky nad sebou a jeden exemplář nemá rozdělovacího znaménka mezi slovy WENCEZLAUS-TERCIUS (viz tab. X, č. 9). Písmeno N ve slově WENCEZLAUS se vyskytlo ve 124 případech v postavení správném, 41 grošů mělo II obrácené, písmeno II mělo 79 grošů, 24 groše pak písmeno N v podobě H s rozličně umístěným spojovacím dřikem (viz tab. X, č. 10). Při sledování rozdělovacího znaménka rubního opisu mezi slovy GROSSI-PRAGENSES, setkáváme se se všemi – až na jedinou výjimku – typy, které uvádí Radoměský (č. 2–41 k., č. 3–29 k., č. 4–27 k., č. 5–183 k.). Vedle těchto rozdělovacích znamének jsem zjistil jedno Radoměským neuváděné 2, které se vyskytlo v 61 kuse. Předchozí znaménko, ale křížem položené, má 1 groš. Radoměského č. 4, ale v obrácené poloze, našel jsem jednou.

Charakteristickým znakem nejmladšího typu grošů Václava IV. je především obrácené písmeno 2 ve vnitřním opisu lící strany, dosti často svinuté do sebe, vysokého typu písma (průměrně 3 mm). Kresba lva je naprosto odlišná od nejstaršího typu, vyznačuje se především větší zavalitostí, široce otevřenou tlamou a celkovým hrubším provedením kresby. Korunu, jejíž výška se pohybuje mezi 10,5–12 mm, odlišuje zvláště položení perly střední lilie. Na vnitřním kruhu ležící perla střední lilie vyskytuje se ve 460 případech, u 15 grošů perla se kruhu dotýká a jen 11 grošů má perlu pod vnitřním kruhem. U všech grošů tohoto typu se vyskytuje pouze jediné rozdělovací znaménko mezi slovy WENCEZLAUS-TERCIUS: jsou to dva kroužky nad sebou postavené. Z rozdělovacích znamének rubního opisu převládá 2, které má 252 grošů; pouze ve čtyřech případech jsem se setkal s rozdělovacím znaménkem jako Radoměský č. 4. Jeden groš má mezi slovy GROSSI-PRAGENSES šikmo položený křížek. U jednoho groše tohoto typu byl zjištěn jakostní zkouškou obsah stříbra 520/1000 při váze 2,725 g.

⁴⁾ P. Radoměský, Nález v Kamenu u Tábora, NČČsl XIX, 1950, str. 186. Dále cituji jen Radoměský.

Neurčené mince v počtu 72 kusů jsou všechny groši Václava IV., ale tak otřelými, že bližší určení nebylo naprosto možné. Jeden z těchto grošů má vyražen lící a rubní obraz na obou stranách.

Nález lžinský obsahoval poměrně velký počet pražských grošů Václava IV. s vbitými značkami německých měst (20 k.). Jsou to: *Mnichov* (Katz č. 23)⁵⁾ a *Salzburg* (Katz č. 34) na lici (1 k.); *Amberg* (Katz č. 32—2 k.); *Salzburg* (Katz č. 34—1 k.); *Jihlava* (Katz č. 50—6 k., viz tab. X, č. 11); *Isny* (Katz č. 67) na rubu (viz tab. X, č. 12), *Kostnice* (Katz č. 103) na lici (1 k.); *Řezno* (Katz č. 71—3 k.); *Attendorf*? nebo *Warburg*? (Katz č. 100—1 k.); *Augsburg* (Katz č. 131—4 k.); *Augsburg* var. (viz tab. X, č. 13): po stranách pinie jsou dva kroužky (1 k.).

T. zv. husitský peníz se lvem (asi 1460—1468) v hladkém kruhu. Patří mezi Castelinova č. 66—68,⁶⁾ ale liší se postavením palce levé přední tlapy lva a v horní řadě hřívý dva měsíčky splývají (1 k.; viz tab. X, č. 14).

Město Zhořelec, peníz (feník) 15. století, Mikš č. 87) (1 k.).

Cizí ražby jsou ve lžinském nálezu zastoupeny takto:

Rakousy, Albrecht V. (1404—1439), *poručnictví Vilémovo* (1404—1406), *Videň*, feník Sirový č. 15⁸⁾ (5 k.); *poručnictví Leopoldovo* (1406—1411), feník, Luschin č. 7 (2 k.)⁹⁾, Sirový č. 17, tab. X, č. 16 (3 k.); *samostatná vláda Albrechtova* (1411—1439), feník mincmistra Oldřicha Gundlacha (1420—1423 a 1425), L. č. 11 (1 k.); feniky mincmistra Niclase unterm Himmel (1427—30 a 1433—36), L. č. 13 (19 k.), L. č. 13 (2 k. — přiděluji jen podle tvaru štítku); feník po roce 1427 (t. zv. Grosskorn), L. č. 37 (2 k.), Sirový č. 19, tab. X, č. 18 (3 k.). — Fridrich V. (III. 1424—1493), feník, L. č. 18 (1 k.); feník z r. 1456, L. č. 20 (1 k.). — Albrecht VI. (1457—1463), feník po r. 1459, L. č. 33 dosud neznámá var. (viz tab. X, č. 15): pod korunou je kroužek (1 k.); feník po r. 1460, Hausgenossen, Nikolaus Teschler, L. č. 41 (14 k.). — Ladislav Pohrobek, *poručnictví Fridrichovo* (1440—1452), *Videň*, L. č. 19a (1 k.); *samostatná vláda* (1453—1457), feník, L. č. 16 (24 k.).

Bavory-Mnichov, Štěpán II. (1349—1375), *Mnichov*, feník, Wittelsbach, č. 145¹⁰⁾ (1 k.). — Jan II. (1375—1397), *Mnichov*, feník, W. č. 155 (1 k.). — Arnošt I. (1397—1438) s bratrem Vilémem III. (1402—1435), *Mnichov*, feník, W. č. 160 (1 k.), feník W. č. 161 (1 k.); feník, W. č. 164 (3 k.).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393—1450), *Landshut*, feník, Saurma¹¹⁾ č. 967, tab. XVI, č. 417 var.: h je bez hvězdiček (2 k.).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán III. se synem Ludvíkem VII. (1402—1413), feník, W. č. 3393 (1 k.).

Augsburg, společná ražba města a biskupství z r. 1402, feník Noss č. 168¹²⁾ (1 k.).

Město Curych, plapart (blaphart), 15. století (váha 2,24 g — 1 k.; viz tab. X, č. 16).

Hessensko-Kassel, Ludvík II. (1413—1458), t. zv. Kronichter Groschen, podobný Saurma č. 2232, tab. XXXVI, č. 1099, ale opisy začínají různě a lící opis končí jen LA (1 k.).

Sasko-Míšeň, Fridrich II. (1445—1464), mečový groš jako Saurma č. 4381, tab. LXXVII, č. 2343 var.: na lici v opisu končí LANG a na rubu mezi slovy opisu je rozdělovací

⁵⁾ V. Katz, Kontramarky na pražských groších, Praha 1927.

⁶⁾ K. Castelin, Česká drobná mince doby předhusitské a husitské, Praha 1953.

⁷⁾ O. Mikš, Nález v Mělníku r. 1946, NČČsl XIX, 1950, str. 205 sl.

⁸⁾ E. Sirový, Nález strážovský, Věstník Num. spol. čsl. I—V, 1919—1923, str. 160.

⁹⁾ A. Luschin, Das Münzwesen in Österreich im ausgehenden Mittelalter, Wien 1914.

¹⁰⁾ J. P. Beierlein, Die Medaillen u. Münzen des Gesamtthauses Wittelsbach, München I, 1897; II 1901.

¹¹⁾ Saurma-Jeltsch, Die Saurmasche Münzsammlung, Berlin 1892.

¹²⁾ A. Noss, Der deutsche Anteil am Rabenschwander Fund, str. 85 sl., Num. Zeitschrift, NF 13, 1920.

znaménko: dva kroužky nad sebou (1 k.); štítový groš jako Saurma č. 4377, tab. LXXVII, č. 2340, ale lící opis začíná různě a v opisu místo DI je DEI, rub jako Saurma č. 4376, tab. LXXVII, č. 2339 (4 k.); štítový groš jako předcházející, ale v lícím opisu ve slově LANG je spojeno A a N (1 k.); štítový groš jako předcházející, ale rozdělovacím znaménkem rubního opisu je pětipaprsková hvězda (1 k.). — Fridrich II. s Vilémem III. (1442—1445), štítový groš jako Saurma č. 4376, tab. LXXVII, č. 2339 (4 k.); štítový groš jako předcházející, ale ve slově DEI chybí písmenu E prostřední dílek (1 k.). — Fridrich II. s Markétou (1463 až 1464), štítový groš jako Saurma č. 4383, tab. LXXVII, č. 2345, ale v lícím opisu je LANG, rub pak má dvojnásob (1 k.).

Nález doplňuje 27 zlomků grošů Václava IV., míšeňských a jednoho rakouského feníku.

Obě varianty Karlových grošů lžinského nálezů — rozdělovací znaménko mezi KAROLVS—PRIMVS, první varianta kroužek (naše č. 1—5), druhá varianta dva šikmo nad sebou položené křížky (naše č. 6 a 7) — jsou jistě nejmladšími grošovými ražbami Karla IV.¹³⁾ Stěží lze dnes rozhodnouti, která z obou skupin je mladší. Můžeme spíše usuzovati na přibližně současné časové zařazení. Nasvědčuje tomu také i zjištěná jakost u grošů naší první i druhé skupiny (skupina s kroužkem 760/1000, skupina se dvěma šikmo položenými křížky 756/1000).

Pro Václavovy groše je zajímavé ještě jiné zjištění. Podle mincovního řádu Václava IV. z r. 1407,¹⁴⁾ měly se pražské groše vybijeti tak, že ke stu hřiven stříbra mělo býti přidáno 64 hřiven mědi, což by odpovídalo jakosti 0,610 g. Z této skutečnosti vyplývá, že groše jakosti 510/1000 (naše zjištění u typu s obráceným 2) musely býti raženy po roce 1407. Naproti tomu groše jakosti 676/1000 (naše zjištění u typu „malé písmo“) byly jistě raženy před rokem 1407. Tato zjištění potvrzují správnost chronologického zařazení obou typů.

Pozoruhodnou skutečností nálezů je poměrně vysoký počet kontramarkovaných pražských grošů a dosud největší počet grošů s kontramarkou Jihlavy — „ježka“ v jednom nálezů (viz tab. X, č. 11). Lžinským nálezem se doplňuje okruh nálezů s „ježkem“ kolem Jihlavy a geografické srovnání jednotlivých nálezů by pak připustilo vyslovení domněnky, zda pochod Zikmundův do Čech r. 1421 nesměřoval dvěma proudy: jedním ku Praze,¹⁵⁾ druhým k Táboru, jak by naznačovala čára nálezů Zdešov, Doubravka a nyní nové naleziště lžinského pokladu.

Kontramarka města Isny (viz tab. X, č. 12) má v podkově zvláště zřetelné otvory pro hřeby; Katz ji kreslí bez těchto otvorů, ale byla známa již Lanzovi.¹⁶⁾ Velmi vzácně se vyskytuje kontramarka města Augsburgu (viz tab. X, č. 13) se dvěma kroužky po stranách piniové šišky. Katz ji nemá zobrazenou, ale je mu známa z nálezů westenhausenského.¹⁷⁾

Z rakouských feníků Luschinovi neznámou variantou jeho č. 33 je feník Albrechta VI., který má pod korunou kroužek (viz tab. X, č. 15).

Pro určení doby ukrytí pokladu musíme vzít v úvahu především přítomnost t. zv. hu-

¹³⁾ Karlovy groše s týmiž rozdělovacími znaménky mezi KAROLVS—PRIMVS (obě skupiny) byly i v nálezů z Mraviště u Benešova (Castelin, NČČsl XI—XII, 1935—36, str. 105 sl., který také obsahoval větší množství grošů Václava IV. Srov. Em. Nohejlová, l. c. str. 59 sl.) — Nález z Mraviště u Benešova obsahuje groše Karlovy s převážnou většinou grošů Václavových, jejichž rozdělovacím znaménkem mezi GROSSI—PRAGENSES jsou čtyři kroužky, postavené do tvaru kříže.

¹⁴⁾ Přetiskuje J. Smolík, Pražské groše a jejich díly, str. 21 a 22 z H. Jirečka, Codex Juris Bohemici, tom. II, pars 3, str. 170.

¹⁵⁾ Srov. Em. Nohejlová, Zákonitost nálezů mincí, Num. listy VI, 1951, str. 91 sl. Tam také uveden soupis nálezů grošů s kontramarkou Jihlavy.

¹⁶⁾ O. Lanz, Prager Groschen, Mitt. Bayer. Num. Ges. XLVII, 1929, str. 39 sl., tab. II, č. 5.

¹⁷⁾ V. Katz, l. c. str. 26.

sitského kruhového peníze, jenž je nejmladší mincí a který Castelin klade mezi léta 1460 až 1468 (viz tab. X, č. 14). Myslím však, že dobu zakopání lze určit přesněji. Dne 4. července 1467 strhla se v blízkosti Soběslavi bitva mezi lidem Jana z Rožmberka, stojícího tehdy na straně krále Jiřího, a mezi lidem Jednoty zelenohorské, která měla své středisko v Jindřichově Hradci na statcích Jindřicha z Hradce. Poněvadž Lžín leží mezi Soběslaví a Jindřichovým Hradcem, můžeme ukrytí pokladu datovat v souvislosti s touto událostí.¹⁸⁾

Stanislav Veselý

NÁLEZ V LESE BUDÍNĚ U ŽIROVNICE

V Městském museu v Žirovnici je uložen nález mincí, vykopaný při lesních pracích r. 1924 v lese Budíně, východně od Žirovnice. Mince byly uloženy v nádobě, která byla chráněna větším plochým kamenem. Nádobu se rozbila a ani střepy se nedochovaly. Mince nejsou dosud vyčištěny a měděnka u některých zabraňuje hlavně přesnému určení letopočtů. Část nálezu, kterou dnes není možno zjistit, byla rozebrána, několik kusů mně bylo od nálezců zapůjčeno. Mohl jsem zjistit tyto ražby:

Morava, Olomouc, biskupství, František Dietrichstein (1599–1636), groš 1619 (1).
Opava, Karel Liechtenstein (1614–1627), groš 1616, neč. let. (1).
Slezsko, Lehnice-Břeh, Jan Kristián a Jiří Rudolf (1602–1621), groš 1608 (1);
Rychleby, 3krejcar 1614 (1).
Münsterberg-Olešnice, Karel II. (1587–1617), groš 1612 (1), 1615 (1), 1616 (1).
Štýrsko, Karel (1556–1590), 3krejcar 1582 (1).
Barby, Albrecht Fridrich († 1641), groš 1616 (1).
Braniborsko, Jan Zikmund (1608–1619), groš 1613 (1), 1614 (1).
Město Colmar, 3krejcar bez let. (za Rudolfa II., 1).
Corvey, opatství, Theodor z Beringhausen (1585–1616), groš 1612 (2).
Město Eimbeck, groš 1614 (1).
Falc-Zweibrücken, Jan II. (1604–1635), 3krejcar bez let. (za Matyáše, 2).
Falc-Veldenz, Jiří Gustav (1592–1634), 3krejcar neč. let. (za Rudolfa II., 1).
Falkenstein, Pavel Sixtus Trautson (1615–1620), 3krejcar 1618 (2).
Fulda, opatství, Baltazar z Dernbachu (1570–1606), 3krejcar bez let. (1).
Město Göttingen, groš 1617 (1).
Halberstadt, biskupství, Kristián Brunšvický (1616–1624), groš 1618 (1).
Město Hameln, groš 1616 (1).
Hanau-Lichtenberg, Jan Reinhard (1599–1625), čtvrttolar bez let. (1); 3krejcar bez let. (za Rudolfa II., 2; za Matyáše, 1).
Hanau-Münzenberg, Kateřina Belgická jako poručnice, 3krejcar 1613 (1), neč. let. (1).
Hildesheim, biskupství, Arnošt Bavorský (1573–1612), groš 1605 (1).
Město Hildesheim, groš 1614 (1).
Jülich-Cleve-Berg, Jan Vilém (1592–1609), groš 1602 (1), 1603 (1); před dělením (1609–1624), čtyřstüber b. l. (za Matyáše, 1).
Lippe, Šimon VI. nebo VII. (1563–1613–1627), groš 16?? (1).
Město Magdeburg, groš 1618 (1).
Pasov, biskupství, Leopold Rakouský (1598–1626), čtvrttolar bez let. (1).
Pomořany-Barth, František (1618–1620), groš 1618 (1).

¹⁸⁾ Všechna tato data vypsals pro mne okresní archivář ze Soběslavi Jan Lintner, jemuž srdečně děkuji. Srov. F. Palacký, Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě, IV. díl, 6. vydání, Praha 1906, str. 495.

Pomořany-Wolgast, Filip Julius (1592–1626), groš, neč. let. (1).
Quedlinburg, opatství, Dorota Saská (1610–1617), groš 1617 (1). — Dorota Žofie Saská (1618–1645), groš 1618 (1).
Sasko-albertská linie, Kristián, Jan Jiří a August, groš 1603 (1).
Schaumburg, Arnošt v *Pinnebergu* (1601–1622), groš 1603 (1), 1614 (1).
Solms-Hohen Solms, Filip Reinhard (1613–1636), 3krejcar 1613 (1).
Solms-Lich, Arnošt (1590–1619), 3krejcar neč. let. (1). — Filip v *Horolci* (1590–1631), 3krejcar 1615 (1), 1616 (1), neč. let. (3).
Stolberg-Stolberg, Jindřich a Wolfgang Jiří (1612–1615), groš 1612 (1).
Stolberg-Ortenberg, Ludvík Jiří (1572–1618), 3krejcar (za Rudolfa II., 1); za Matyáše (1).
Štrasburk, biskupství, Karel Lotrinský, čtvrttolar 1605 (2).
Štrasburk, město, 2ass bez let. (1).
Waldeck, Kristián a Volrab (1588–1636), 3krejcar bez let. (za Matyáše, 1).
Württemberg, Fridrich (1593–1608), 3krejcar 1595 (1).
Polsko, Zikmund III. (1587–1632), *Bydhošť*, 3krejcar 1615 (1), 1617 (1); poltorak 1614 (1), 1615 (1), 1616 (4), 1617 (3).
Švýcarsko, Zug, 3krejcar neč. let. (1).
Nizozemí, Brabant, Albert a Alžběta (1599–1621), escalin (2); — Campen, escalin bez let. (za Matyáše, 3). — Zwolle, escalin bez let. (za Rudolfa II., 1).
Nečitelné groše (2).

Nejstarší mincí nálezu je štýrský 3krejcar z roku 1582, většina byla však ražena během prvních dvaceti let 17. století. Nejmladší je groš olomouckého biskupství z r. 1619. Složení nálezu jasně ukazuje, že byl ukryt na začátku třicetileté války, pravděpodobně v r. 1619, jak svědčí zmíněná mince a řada ražeb z let nejbližších předcházejících. Zaráží naprostý nedostatek českých ražeb, který vysvětluje pravděpodobné sdělení, že se nález před uložením do musea dostal do rukou „znalce“. Ten mince ke svému prospěchu asi „vytřídil“. Přece však se nález shoduje s ostatními zakopanými v tomto období a pěkně ukazuje peněžní oběh tohoto období v našem kraji.¹⁾

František Papoušek

NÁLEZ MINCÍ V OPAVĚ

Koncem února 1946 bylo nabídnuto Slezskému museu v Opavě ke koupi několik starých stříbrných mincí. Při zjišťování jejich původu vyšlo najevo, že pocházejí z „pokladu“ mincí, objeveného 27. února 1946 při bourání válkou těžce poškozeného domu v Opavě na Dolním náměstí č. 29 (čp. 324, Opava-město). Tento dům stál na rohu Dolního náměstí a ulice Mezi trhy. Ředitelství musea požádalo MNV, aby nález zajistil. Na místo nálezu byl vyslán zaměstnanec musea, kterému se s pomocí národní bezpečnosti podařilo ještě získat větší počet mincí z tohoto nálezu, ačkoliv si jej již při bourání domu zaměstnaní dělníci mezi sebou rozdělili. Současně zjistil, že mince byly uloženy v hliněné nádobě, která byla zazděna. Při objevení byla rozbита a její střepy se již nepodařilo nalézt. Ještě 28. února 1946 odevzdali museu 24 mince dva dělníci, zaměstnaní při odklízovacích pracích. Celkem bylo z tohoto nálezu zajištěno 153 stříbrných mincí, převážně nižších hodnot (grošů, dvoukrejcarů, půlgrošů, krejcarů a j.).

¹⁾ Děkuji pp. Bohumíru Veselému a Františku Machovi ze Žirovnice za ochotné sdělení náleзовých okolností a umožnění určení mincí.

Dům, v němž byly mince nalezeny, patřil na počátku 17. století lazebníku a chirurgovi Hansu Pelikánovi staršímu, který byl neohroženým zastáncem protestantismu a mluvčím evangelické náboženské obce v boji s opavskou městskou radou. V něm ubytoval se 20. srpna 1626 vévoda Jan Arnošt Výmarský, když v čele vojska vtáhl ratibořskou bránou do Opavy. Po jeho odchodu 26. srpna 1626 za Mansfeldem a do Uher bylo v domě po celou dobu dánské okupace Opavska, Těšínska, severovýchodní Moravy a hornoslezských knížetství (do 30. července 1627) sídlo vojenského velitelství. Pestrý obsah nálezů, obsahující převážně drobné ražby z doby mezi lety 1471–1621 ukazuje, jaké mince byly tehdy u nás v oběhu. Nashromáždil a ukrýl si je pravděpodobně některý z žoldnéřů, neboť v něm není ani jediného z falešných peněz, ražených za dánské okupace našeho kraje v letech 1626–1627 bývalým nájemcem císařských mincoven ve Vídni, Bratislavě, na Moravě a ve Slezsku, Baltazarem Zwirnerem, na Hradci u Opavy. Dánové tehdy přímo obyvatelstvu přikazovali přijímání těchto falešných peněz, ale sami požadovali placení pouze v dobrých penězích. Nejvyšší a také nejmladší hodnotou v něm je jediný tolar Gabriela Bethlena, vévody sedmihradského, z r. 1621, nejstarší pak jsou pražské groše Vladislava II. (1471–1516) a polské půlgroše Kazimíra Jagelonského (1447–1492), třetího typu z let 1479–1492, všechny bez letopočtu.

V nálezů, který je uložen ve Slezském museu v Opavě, jsou ražby těchto zemí a mincovních pánů:

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), pražské groše bez letop. (5). — Ferdinand I. (1526 až 1564), pražské groše bez letop. (1), 1536 (1), 1544 (1). — Maxmilián II. (1564–1576), krejcar nečit. minc. zn. 1570 (1). — Rudolf II. (1586–1612), *Praha*, Gebhart, malý groš 1580 (1); Ercker, malý groš 1584 (1), 1594 (2); *K. Hora*, Šatný, malý groš 1585 (1); *Jáchymov*, Kádnerová, malý groš 1583 (1); Hoffmann, malý groš 1587 (1); *Čes. Budějovice*, Gebhart, malý groš 1581 (2); Mattighofer, malý groš 1596 (1). — Matyáš (1612–1619), *K. Hora*, Hölzl, malý groš 1617 (1).

Slezsko, Ferdinand I. (1526–1564), *Vratislav*, dvoukrejcar 1562 (1); krejcar 1562 (1). — Maxmilián II. (1564–1576), *Vratislav*, krejcar 1567 (2).

Krnovsko, Jiří Bedřich (1543–1603), krejcar 1562 (1), 1563 (1), 1575 (2).

Svidnice, Ludvík II. (1516–1526), půlgroše 1521 (1), 1525 (2), 1526 (1).

Dolní Rakousy, Ferdinand I. (1521–1564), dvoukrejcar 1561 (1), 1562 (1).

Solnohrady, arcibiskupství, Matouš Lang (1519–1540), půlkrejcar 1520 (1), 1521 (1).

Tyroly, Ferdinand I. (1521–1564), *Hall*, krejcar bez letop. (6). — Arcivévoda Ferdinand (1564–1595), krejcar 1567 (1), 1569 (1).

Sedmihradsko, Gabriel Bethlen (1613–1629), tolar 1621 (1).

Polsko, Kazimír Jagelonský (1447–1492), půlgroš kor. bez let., III. typ z let 1479 až 1492 (2). — Jan Albrecht (1492–1501), půlgroš kor. (6). — Alexandr (1501–1506), půlgroš kor. (5). — Zikmund I. (1506–1548), půlgroš kor. 1507 (1), 1508 (1), 1509 (2), 1510 (1), zlomky z r. ? (2). — *gdanské* groše 1535 (1), 1538 (2), 1539 (1). — Štěpán Bathory (1576–1586), třikrejcar města *Rigy* 1586 (1). — Zikmund III. (1587–1632), groš kor. 1606 (1), 1607 (2), 1608 (1), 1610 (1), 1613 (1); třígroš (trojak) kor. 1595 (1), 1596 (2), 1597 (2), 1601 (2), 1618 (1), 1619 (1), 1620 (1), bez let. (1); *litevský* třígroš 1597 (1); třígroš města *Rigy* 1597 (1).

Německo: Bavorsko-Mnichov, Albrecht V. (1540–1584), krejcar bez let. (1).

Brunšvik-Calenberg, Erich II. (1540–1584), mariánský groš 1550 (1).

Brunšvik-Harburg, Vilém I. (1603–1642), dvoušilink 1616 (1).

Brunšvik-Wolfenbüttel, Bedřich Ulrich (1613–1634), groš 1619 (2), bez let. (1); tříkrejcar bez let. (1).

Falc-Neuburg, Otto Jindřich a Filip (1508–1548), dvoukrejcar (půlpac) 1515 (1).

Falc-Simmern, Richard (1569–1598), dvoukrejcar 1584 (1), 1591 (1).

Falc-Veldenz, Jiří Jan (1544–1592), dvoukrejcar 1582 (1), 1588 (2), 1590 (1). — Jiří Gustav (1592–1634), dvoukrejcar 1593 (1).

Hanau-Lichtenberg, Filip IV. (1538–1590), dvoukrejcar 1588; zlomek (1).

Jan Reinhard (1599–1625), groš 1609 (1).

Holštýn-Gottorp, Jan Adolf (1590–1616), dvoušilink 1597 (1). — Bedřich III., dvoušilink 1617 (1), 1619 (1).

Meklenburk-Güstrow, Hans Albrecht (1610–1628), dvoušilink bez let. (1).

Nassau-Weilburg, Albrecht (1559–1593), dvoukrejcar 1590 (1). — Ludvík (1593 až 1625), dvoukrejcar 1595 (1).

Nassau-Wiesbaden, Jan Ludvík (1568–1596), dvoukrejcar 1594 (1), 1595 (1).

Prusko-vévodství, Albert (1525–1568), groš 1533 (1), 1535 (1), 1537 (1), 1539 (1).

Sasko, Bedřich Moudrý (1486–1525), Jan Stálý (1586–1532) a Jiří Bradatý (1500 až 1539), nový groš bez let. (1).

Solms-Lich, Arnošt, Eberhard a Herman Adolf (1562–1590), dvoukrejcar 1589 (1); bez udání minc. pána, dvoukrejcar 1591 (2), 1593 (2).

Waldeck, František, Vilém Arnošt, Kristián a Vollrath (1588–1597), dvoukrejcar 1590 (1), 1591 (1).

Kolín n. R., arcibiskupství, Arnošt Bavorský (1583–1612), dvoušilink 1608 (1).

Ratzeburg, biskupství, Arnošt Brunšvický (1610–1636), dvoušilink 1618 (1).

Štrasburk, biskupství, Jan z Manderscheidu (1568–1592), dvoukrejcar (1579 (1).

Worms, biskupství, Jiří z Schönenbergu (1580–1595), dvoukrejcar 1595 (1).

Corvey, opatství, Kašpar z Hörsell (1547–1555), mariánský groš 1549 (1). — Jindřich z Aschenbrocku (1616–1624), groš 1619 (1).

Hrad Friedberg, Jan Eberhard z Gronbergu (1577–1617), dvoukrejcar 1592 (2).

Města: Göttingen, mariánský groš 1538 (1). — Hannover, mariánský groš 15.. (1). —

Kolmar, čtvrtník bez letop. (1). — Kostnice, krejcar bez letop. (1). — Stade, dvoušilink 1618 (1). — Štrasburk, půlkrejcar bez letop. (9).

Švýcarsko: Freiburg, diken 1608 (1). — Zug, tříkrejcar 1603 (1).

Elsasko Dolní, Hagenau, diken bez letop. (1).

Nizozemí: Deventer, zlatník bez letop. (1). — Zwolle, escalin bez letop. (1).

Krejcar — otřelý, nečitelný (1).

Václav Vágner

K NÁLEZU MINCÍ VE BŘEHÁCH U PŘELOUČE

Dne 3. dubna 1950 bylo nalezeno ve Břehách u Přelouče 221 mincí, převážně pražských grošů Vladislava II. a Ferdinanda I. Nález je popsán v Numismatickém časopise československém, XIX, 1950, str. 218–219.

Při pokračování v pracích na úpravě pozemku bylo vyoráno na témže místě dne 30. března 1953 dalších 42 mincí. Mince byly zajištěny a odevzdány ředitelem národní školy ve Břehách-Výrově Františkem Dlouhým Krajskému museu v Pardubicích. Jsou to:

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), pražský groš (37). — Ferdinand I. (1526–1564), *Kutná Hora*, pražský groš 1535 (1), 1544 (2).

Sasko-Míšeň, Fridrich III., Jan a Jiří (1507–1525), nový groš bez let. (1).

Město Štrasburk, groš bez let., ražený po r. 1615 (1).

Dalších 48 mincí bylo nalezeno při úpravě pozemku dne 14. a 15. listopadu 1953. Jsou to: Čechy, Vladislav II., pražský groš (43). — Ferdinand I., pražský groš bez let. (1), 1536 (1), 1539 (1), 1540 (1).

Sasko-Míšeň, Fridrich III., Jan a Jiří, nový groš bez let. (1).

Obsahuje tudíž nález z Břehů celkem 311 mincí. Doba zakopání tohoto pokladu se nemění ani těmito dodatečnými nálezy a možno ji i nadále klásti do počátku dvacátých let 17. století, jak již bylo uvedeno při popisu první části nálezu z r. 1950.

Jan Halačka

NÁLEZ V MALHOSTOVICÍCH U BRNA

Rolník Josef Částek v Malhostovicích čp. 20 vykopával dne 17. března 1952 na své zahradě pařez. Při kopání narazil na malou nádobku, která se rozbila a z ní se vysypaly staré peníze. Několik střepů nádobky (nahore tmavohnědě a uvnitř zeleně polévané) a 51 mincí, které hrníček obsahoval, odevzdal předseda MNV Moravskému museu v Brně. Byl jsem požádán, abych mince určil. Zjistil jsem tyto ražby z let 1471–1631:

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), pražský groš (2). — Ferdinand II. (1620–1637), Praha, Hübner, groš 1626 (2), 1628 (1), 1629 (1), 1630 (1), nečitelný letopočet (1); Kutná Hora, Hölzl, groš 1624 (1), 1627 (1), 1630 (1); Jáchymov, Steinmüller, groš 1624 (1). — Jindřich Šlik († 1650), Norimberk, Putzer z Putzenau (zn. tři klasy), groš 1629 (1); Jiří Gebhart (zn. zkřížené háky), groš 1630 (1). — Albrecht z Valdštejna († 1634), Jičín, Jiří Reick, groš 1627 (1), 1629 (1).

Morava, Ferdinand II., Brno, Wansiedler, groš 1624 (1); Olomouc, Fritsch, groš 1630 (1). Slezsko, Ferdinand II., Vratislav, Riedel, groš 1626 (2), 1627 (1), 1628 (3), 1630 (3), 1631 (3); minc. značka neznatelná, groš 1630 (1).

Kladsko, Ferdinand III. (1627–1637), Petr Hema, groš 1630 (2), 1631 (2).

Dolní Rakousy, Matyáš (1612–1619), Viedeň, Jessenský, groš 1618 (1). — Ferdinand II. (1619–1637), Viedeň, Fellner, groš 1624 (4), 1625 (2).

Korutany, Ferdinand II., Sv. Vít, Matz, groš 1624 (1), 1625 (1); Sv. Vít, bez minc. zn. groš 1629 (1).

Štýrsko, Ferdinand II., Štýrský Hradec, groš 1626 (1).

Tyroly, arcivév. Leopold (duch. 1619–1625), Hall, groš bez letop. (1).

Polsko, Zikmund III. (1587–1632), groš 1623 (1).

Falc-Simmern, Richard (1569–1604), půlpacnéf 1593 (1).

Nizozemí-Geldry, tolar 1598 (1), 1621 (1).

Nejmladší mince nálezu jsou z roku 1631. Téhož roku, nejspíše roku příštího byl poklad zakopán. Jde o majetek, který byl svěcen zemi v pohnutých dobách třicetileté války.

Karel Dolista

NÁLEZ MINCÍ V MILEVSKU R. 1910

Při kopání sklepa pro novostavbu domu čp. 168 v tehdejší Klášterské, dnešní Masarykově ulici v Milevsku našel r. 1910 František Vácha z Něžovic v místech pod podlahou zbořeného domu menší, hliněný džbánec s ouškem, přikrytý hliněnou pokličkou. Byl uložen v hloubce asi 1 m a obložen kameny na způsob jakéhosi maličkého sklípku. Podle sdělení nálezce, který dosud žije, byl jen částečně naplněn mincemi, jichž bylo asi 150. Mince si rozebrali ostatní na stavbě zaměstnaní a prodali je hodináři Frant. Macháčkovi a řezníkovi Samuelu Weinerovi v Milevsku. Vlastnímu nálezci zůstalo pouze šest mincí, které brzo po nálezce daroval majiteli domu čp. 168, Václavovi Dvořákovi. Tento je věnoval nedávno milevskému museu, takže teprve po více než 40 letech může být podána o nálezce zpráva.

Zachovaly se tyto mince:

Čechy, Jiří z Poděbrad (1458–1471), pražský groš (1). — Vladislav II. (1471–1516), pražský groš (1). — Rudolf II. (1576–1612), Praha, Ercker, malý groš 1583 (1); Kutná Hora, Vlk Herolt, malý groš 1593 (1).

Slezsko, Ferdinand II. (1619–1637), trojník 1624 (1).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), Ottingen, feník (1).¹⁾

Z nálezu je tedy zachován nepatrný zlomek. Dobu ukrytí nálezu lze proto určit jen přibližně a to slezským trojníkem z r. 1624: pravděpodobně za třicetileté války.

Josef Petrtyl

NÁLEZ V ČESKÉM BRODĚ

V Okresním Podlipanském museu v Českém Brodě byl uložen nález mincí, jež se našly ve třicátých letech při bourání hradební zdi mezi domy p. Miškovského a Chadrabý za kouřimskou branou zedníkem A. Skálou. Byly prý uloženy ve zbytcích zetlelého sáčku. Podle přiložené stručné zprávy šlo o 82 mincí (dva pětigroše, 19 dvougrošů, 23 grošů, 19 krejcarů a 19 trojníků). V nálezce byly také železné klíčky, postižené jako mince silnou korosí, a listek jakéhosi německo-latinského slovníku. V musejních sbírkách se zachovalo z tohoto nálezu 76 mincí, jež se liší od uvedené zprávy počtem i ražebními druhy. Po vyčištění mincí bylo zjištěno, že jde o jeden pětigroš, 13 dvougrošů, o 21 grošů, 12 krejcarů a 27 trojníků.

Popis nálezu:

Čechy, Leopold I. (1657–1705), Praha, Ř. Egerer (1694–1710), groš 1700 (1, Kartotéka českých vládních mincí č. 12), 1701 (1), 1702 (1); Kutná Hora, Krahe (1677–1702), krejcar 1701 (1, Kartotéka č. 6b); B. Wohnsiedler, krejcar 1702 (2, Kartotéka č. 8). — Josef I. (1705–1711), Praha, Ř. Egerer, groš 1707 (1, Kartotéka č. 6).

Slezsko, Leopold I., Vratislav, Sal. Hammerschmidt, šestikrejcar 1674 (1), 1678 (1), 1687 (1); groš 1670 (1); Fr. Nowack, groš 1705 (2, jeden prodírkovaný); Wackerl, krejcar 1698 (1); Břeh, K. Brettschneider, groš 1696 (3, jeden prodírkovaný), 16... (1, konec letopočtu nečitelný); krejcar 1699 (1), 1700 (2); trojník 1669 (2, J. Teisinger, Leopold I. Apfelgröschel der Jahre 1668–1705 u. Varianten, Č. Budějovice 1936, č. 6), 1695 MB (1, Teisinger č. 149), 1696 (2, Teisinger č. 172, druhý kus otřelý), 1696 MB (1), 1697 (2), 1697 MB (1), 16... (4, otřelý), 1704 (1, Teisinger č. 199), 1705 (1), Teisinger č. 207. — Karel VI. (1711–1740), Vratislav, Fr. Nowack, šestikrejcar 1712 (1).

Slezsko, Württemberg-Olešnice, Kristián Oldřich (1664–1704), trojník 1680 (1), 1683 (1); Olešnice, K. Laurentius, zn. LL, trojník 1696 (1), 1701 (1), nečitelný letopočet (1); K. Loh, z. CVL, trojník 1701 (2), 1704 (3), nečitelný letopočet (1). — Sylvius Fridrich (1664–1697), Olešnice, K. Pfahler, šestikrejcar 1674 (1); J. J. Toll, zn. LIT, trojník 1695 (1).

Dolní Rakousy, Josef I. (1705–1711), Viedeň, groš 1708 (1), 1709 (1). — Marie Terezie (1740–1780), Viedeň, šestikrejcar 1743 (1).

Štýrsko, Leopold I., Št. Hradec, groš 1699 (1), 1700 (1). — Karel VI., Št. Hradec, groš 1717 (1); krejcar b. l. (1).

Tyroly, Leopold I., Hall, groš 1672 (1), 1692 (1); krejcar b. l. (2). — Josef I., Hall, šestikrejcar 1707 (1). — Karel VI., groš 1738 (1).

Uhry, Leopold I., Kremnica, zn. K-B, šestikrejcar 1668 (1), 1669 (1), 1670 (1), 1673 (1), 1695 (1), 1699 (1). — Josef I., poltura 1709 (1), 1711 (1). — František Lotrinský, Kremnica, zn. K-B, patnáctník 1748 (1).

¹⁾ Mince určoval Dr P. Radoměřský.

Bavory, Maxmilián II. Eman. (1679—1706 a 1714—1726), groš 1702 (1).

Hessensko, dvoualbus 1693 (1).

Montfort, Arnošt, krejcar 1742 (1).

Ražby se pohybují v časovém rozmezí 1670—1748. Uložení těchto mincí bylo jistě podmíněno válkami o rakouské dědictví. Majetník přišel zřejmě z území slezského, jak tomu svědčí veliký počet vládních slezských mincí (37) a olešnických (13), jež představují 65% všech popsanych ražeb. Z poloviny jde o malé nominály (krejcar a trojníky); dokazuje to zase poměrně malou peněžní sílu majetníka.

Jiří Sejbál

NÁLEZ U PROSTĚJOVIČEK

Podle písemného sdělení ředitelství Krajského musea v Olomouci byla v létě 1953 na vrchu Buchtelka (449 m nad mořem) v katastru obce Prostějoviček, soudní okres Plumlov, nalezena panem Rynešem pěkně zachovalá nádobka (chybí jen ucho, které bylo snad při odkrývání nálezu uraženo). Je protáhlého hruškovitého těla, z hnědavě žluté, jemně plavené hlíny, tvrdě vypálené, s mírně rozevřeným okrajem a rovným dnem. Její rozměry jsou: výška 11, vydutí 8,5, šířka okraje 8,9 a dna 5,2 cm. Hliněná nádobka džbánkovitěho tvaru s pěkně zachovalou polevou uvnitř je zdobena na nízkém hrdle dvěma pravidelnými, málo výraznými mělkými žlábkami. V ní byl zachován zbytek koženého váčku a 368 stříbrných a 1 zlatá mince. Na telefonickou urgenci KNV v Olomouci byl celý nález vyzvednut a odevzdán prostřednictvím Archeologického ústavu ČSAV, odbočky v Brně, správě numismatického oddělení Moravského musea v Brně.

V nálezu byly zastoupeny tyto mince:

Morava: Ferdinand II. (1619—1637), Brno, K. Wonsiedler, krejcar 1624 (5), 1626 (2), 1628? (1); Olomouc, krejcar 1630 (1), 1631 (1); A. Scheffer, krejcar 1638 (1); Mikulov, krejcar 1628 (1). — Olomouc, biskupství, Karel Lotrinský (1695—1710), krejcar 1701 (4), 1704 (2), 1705 (1), 1707 (1); Wolfgang Schrattenbach (1711—1738), šestikrejcar 1712 (1).

Čechy, Leopold I. (1657—1705), Praha, Ř. Egerer, groš 1695 (1), 1698 (1), 1700 (1), 1703 (1); Kutná Hora, Ř. Hackl, krejcar 1660 (1); Kryštof Kroh, krejcar 1695 (1), 1702 (1); B. Wonsiedler, krejcar 1703 (2), 1704 (1), 1705 (1). — Josef I. (1705—1711), Praha, Ř. Egerer, groš 1708 (1); Kutná Hora, B. Wonsiedler, groš 1710 (1), 1711 (1); krejcar 1706 (1), 1707 (1), 1709 (2). — Karel VI. (1711—1740), Praha, I. A. Putz, groš 1712 (1); F. Scharff, šesták 1732 (1), 1733 (1); groš se značkou mincmistra 1722 (2); bez zn. mincmistra, groš 1729 (1), 1731 (1); Kutná Hora, krejcar 1719 (1).

Slezsko, Ferdinand II. (1619—1637), Vratislav, krejcar 1624 (1), 1626 (1); J. Ziesler, krejcar 1632 (1); Nisa, krejcar 1624 (1). — Leopold I. (1657—1705), Vratislav, J. Hübner, patnáctník 1663 (1); krejcar 1661 (1); S. Hammerschmidt, šestikrejcar 1686 (1); krejcar 1665 (1), 1671 (2), 1672 (2); M. M. Wackerl, krejcar 1697 (1), 1698 (7); Opolí, krejcar 1697 (4); trojník 1693 (1), 1694 (1), 1696 (1), 1697 (1), nečitelného letopočtu (1); M. M. Wackerl, groš 1700 (1); krejcar 1698 (2), 1699 (2); Fr. Nowack, krejcar 1699 (12), 1700 (11), 1701 (6), nečitelného letopočtu (1); Břeh, K. Brettschneider, groš 1696 (2), 1700 (1); krejcar 1697 (2), 1698 (5), 1699 (4), 1700 (10), 1702 (1); trojník 1696 (1). — Josef I. (1705—1711), Vratislav, Fr. Nowack, groš 1706 (1); Břeh, K. Brettschneider, šestikrejcar 1708 (1). — Karel VI. (1711—1740), Vratislav, šestikrejcar 1714 (1), 1738 (2). Slezská knížetství, Lehnice-Břeh, Kristian (1639—1673), Břeh, K. Brettschneider, krejcar 1665 (1), 1669 (4), 1668 (3), 1670 (1). — Württemberg-Olešnice, Kristian

Oldřich (1664—1704), krejcar 1682 (1), 1683 (1), 1684 (3), nečitelného letopočtu (1). — Vratislav, biskupství, Fridrich Hessenský (1671—1682), L. P. Haller, krejcar 1681 (3); František Ludvík z Neuburgu (1683—1732), krejcar 1700 (5).

Dolní Rakousy, Ferdinand II. (1619—1637), Vídeň, krejcar nečitelného letopočtu (1). — Leopold I. (1657—1705), Vídeň, A. Cetto, patnáctník 1663 (1), 1664 (1), nečitelného letopočtu (1); F. Faber, krejcar 1666 (1), 1669 (1), 1676 (1); M. Mittermayer, šestikrejcar 1681 (1), 1685 (1), 1686 (1), 1688 (1); bez zn. mincmistra, krejcar 1697 (6), 1698 (1), 1699 (6), 1700 (4), 1701 (3); Augsburg?, J. K. Holeisen, krejcar 1695 (2). — Josef I. (1705—1711), Vídeň, bez zn. mincmistra, krejcar 1706 (2). — Karel VI. (1711—1740), Vídeň, krejcar bez letopočtu (2). — Marie Terezie (1740—1780), Vídeň, krejcar 1742 (1). — František Lotrinský (1745—1765), Vídeň, sedmnáctník 1751 (1); krejcar 1746 (1).

Štýrsko, Ferdinand II. (1619—1637), Št. Hradec, krejcar 1632 (1), 1634 (1). — Leopold I. (1657—1705), Št. Hradec, J. A. Nowack, šesták 1680 (1), 1683 (1), 1689 (1); bez zn. mincmistra, groš 1693 (1); krejcar 1695 (1); J. J. Aigmann, groš 1699 (1). — Josef I. (1705—1711), Št. Hradec, J. J. Aigmann, groš 1706 (1), 1708 (1); krejcar 1708 (1), 1709 (1). — Karel VI. (1711—1740), Št. Hradec, groš 1722 (1); krejcar 1715 (1), 1721 (1), 1724 (1), 1727 (1), 1731 (1), 1733 (2), 1734 (1).

Korutany, Ferdinand III. (1637—1657), Sv. Vít, krejcar 1639 (1). — Karel VI. (1711 až 1740), krejcar nečitelného letopočtu (1).

Tyrol, Ferdinand Karel (1632—1662), Hall, krejcar bez letopočtu (1). — Leopold I. (1657—1705), Hall, groš 1678 (1); krejcar bez letopočtu (11), 1694 (2), nečitelného letopočtu (1). — Josef I. (1705—1711), Hall, krejcar bez letopočtu (2). — Karel VI. (1711—1740), Hall, šesták 1714 (1); groš 1737 (1); krejcar bez letopočtu (16), 1713 (1), 1714 (1). — Marie Terezie (1740—1780), Hall, krejcar 1742 (2), 1750 (1). — František I. Lotrinský (1745—1765), Hall, krejcar 1750 (1), 1751 (1).

Uhry, Leopold I. (1657—1705), Kremnica, patnáctník 1682 (1), 1683 (1), 1686 (1), 1690 (1), 1694 (1); šesták 1667 (1), 1669 (1), 1671 (1), 1672 (3), 1673 (1); Košice, krejcar 1693 (1), 1697 (2); Bratislava, groš 1698 (1), krejcar 1698 (1). — Karel VI. (1711—1740), Kremnica, dukát 1712 (1). — Marie Terezie (1740—1780), Kremnica, zn. PH, poltura 1756 (1). — František I. Lotrinský (1745—1765), Kremnica, krejcar 1756 (1).

Sedmihrady, Leopold I. (1657—1705), Kluž, patnáctník 1674 (1); groš 1675 (1). — Josef I. (1705—1711), Sibiň, J. K. Kropf, krejcar 1710 (2), 1711 (1).

Montfort, Antonín, (1686—1730), krejcar 1732 (1). — Arnošt (1730—1759), krejcar 1741 (4), 1742 (2), 1743 (9), 1744 (2), 1745 (1), 1746 (2), 1748 (9), 1749 (2), 1750 (4), 1751 (9), 1752 (2), 1755 (1).

Salzburg, arcibiskupství, Guidobald (1654—1668), krejcar 1654 (1). — Max. Gandolf (1668—1687), krejcar 1679 (1). — Jan Arnošt (1687—1709), krejcar 1708 (1).

Bavory, Maxmilian (1623—1651), krejcar 1634 (1), 1638 (1). — Karel Albert (1726 až 1745), krejcar 1726 (1).

Branibory-Ansbach, Jiří Fridrich (1692—1703), krejcar 1697 (1). — Vilém Fridrich (1703—1723), zn. IAP, krejcar 1701 (1), 1707 (1), 1709 (1). — Karel Vilém Fridrich (1729—1757), krejcar 1733 (1), 1736 (1), 1742 (1).

Branibory-Bayreuth, Jiří Vilém (1712—1726), Bayreuth, zn. IAF, krejcar 1712 (1), 1715 (1), 1717 (1); zn. SR, krejcar 1718 (2), 1720 (1); zn. ILRI, krejcar 1721 (1), 1723 (1), 1724 (1).

Augsburg, město (1637—1657), krejcar 1640 (1).

Mince nečitelné značky i letopočtu: Ferdinand II., krejcar (1).

Zcela nečitelné: krejcar (1).

Nález, v němž nejstaršími mincemi jsou brněnský a vratislavský krejcar Ferdinanda II.

z r. 1624 a nejmladšími ražbami kremnická poltura Marie Terezie a krejcar Františka Štěpána Lotrinského z roku 1756, je zajímavý tím, že ačkoliv jednotlivé ražby mají dosti značné časové rozmezí a ačkoliv pestrost mincí, které u nás obíhaly zvláště v 17. století, byla vždy velká, jsou cizí mince v poměru k domácím zastoupeny v poměrně malém množství. Zůstal-li nálezc zachován celý — chybí totiž, až na malou výjimku, hrubé mince — je to snad důsledek finanční politiky habsburských panovníků první poloviny 18. století. Pouze uherský dukát představuje vyšší nominály. Nejbohatěji jsou zastoupeny krejcare slezských mincoven a, což je zvláštní v poměru k ostatní cizí minci, ve velkém počtu a pěkně zachovalé montfortské krejcare.

Nález byl ukryt do země asi někdy po r. 1756, z kterého roku je také nejmladší datovaná mince. Domnívám se, že k ukrytí došlo asi kolem r. 1758, v souvislosti s vpádem pruských vojsk na Moravu za sedmileté války. Tehdy pruské vojsko oblehlo Olomouc a obsadilo jednotlivá větší okolní místa. Obava před pruskou jízdou, která v okolí drancovala, byla majiteli patrně pohnutkou k ukrytí nálezu.

Josef Petrtyl

NÁLEZ NĚMECKÝCH MINCÍ V CHRUDIMI

V Okresním muzeu v Chrudimi byl uložen nálezc z r. 1945, kdy podle sdělení prof. J. Růžičky byla nalezena nedaleko silnice, po níž ustupovaly německé jednotky směrem od Vysokého Mýta, kožená taška se stříbrnými německými mincemi z druhé poloviny 19. stol. a z počátku 20. stol. Jde o 8 pětimarek, 62 marek, 14 půlmarek, 2 desetifenyky a 1 pětifenyk. (V závorce je uvedena značka mincovny a počet kusů vyznačeného ročníku.)

Sasko: 5 Mk 1876 (E, 2), 1901 (E, 1).

Prusko: 5 Mk 1898 (A, 1), 1901 (A, 1), 1902 (A, 1), 1904 (A, 1).

Hamburk: 5 Mk 1899 (J, 1).

Německé císařství: 1 Mk 1873 (A, 1), 1874 (A, 1; B, 2; C, 1; D, 2; H, 1, celkem 7), 1875 (A, 7; B, 3; C, 2; D, 1; E, 2; G, 2, celkem 17), 1876 (A, 5; B, 1; C, 1; J, 1, celkem 8), 1878 (E, 1), 1880 (D, 1), 1881 (A, 2; D, 1; H, 1, celkem 4), 1882 (G, 1), 1892 (A, 1), 1896 (A, 1), 1901 (A, 2), 1902 (A, 2), 1904 (A, 1), 1905 (A, 2; D, 1; G, 1, celkem 4), 1907 (A, 1; F, 1, celkem 2), 1908 (A, 1), 1909 (A, 1), 1911 (A, 1), 1912 (A, 2), 1914 (A, 2; J, 1, celkem 3), 1915 (A, 1). — Půlmarek: 1905 (A, 1), 1906 (A, 3; D, 1; J, 2, celkem 6), 1907 (A, 3), 1914 (A, 1), 1916 (A, 2; D, 1, celkem 2), 1917 (A, 1). — Desetifenyk: 1908 (A, 1), neznatelný (1). — Pětifenyk: 1893: (J, 1).

Josef Petrtyl

NÁLEZY MINCÍ NA HLINECKU

Úpravou hranic krajské i okresní lidové správy dostalo se kromě menších hraničních změn okresu hlineckému ještě oblasti Skutečska. Posuzujeme-li tedy nyní nálezcovou strukturu Hlinecka, jejíž některé nálezy byly již registrovány v Numismatickém časopisu čsl.¹⁾ musíme ještě do jejího celku vřadit Skutečsko, výskytovou oblast, jež se prostírá severovýchodně od Hlinska a která měla s Hlineckem historicky hodně souvislosti v době patrimoniální. Většina částí dnešního Hlinecka patřila kdysi panství rychmburskému, okrajové západní části pan-

ství nasavrckému. Teprve vývoj v údobí kapitalismu oddělil výrobními odvětvími od sebe obě pohorské části Hlinecka a Skutečska.

Při uložení mincí rozhodovaly v těchto oblastech především komunikační a hospodářské podmínky, které dávají thesauraci určitý charakter místní či krajový.²⁾ Dnešní silnice přes Holetín, Hlinsko a Chlum udržuje starou linii cesty na Moravu. Při ní se v Hlinsku do r. 1547 vybíralo clo vrchností rychmburskou; pak byla zřízena na této stezce královská pohraniční celnice a teprve v r. 1658 se znovu vrátilo vybírání cla vrchnostenským právům.³⁾ Druhá stezka šla asi ze Skutče směrem na Svratku. Bezpochyby se tím dodržovala starší linie osídlení, kterou známe z archeologických výzkumů na Zkameněném zámku u Karlštejna východně od Svratky.⁴⁾ K těmto stezkám se vázala asi lokální síť pobočných cest, která jistě směřovala k tvrzi v Hlinsku, případně v oblasti Skutečska k centru rychmburského panství. Důsvědčuje to konečně i soubor mincí různých dob i různé peněžní hodnoty v těchto oblastech nalezéné.

Nálezcová struktura v jednotlivých mincovních obdobích vypadá pak asi takto: Nálezy antických mincí vbíhají v Hlinsku hodně jižněji od běžného výskytového pruhu, který se táhne mezi Chrudimskem a Hlineckem směrem od Vysokého Mýta přes Mířetice a Ochoz. (Nález číslo 1, 2, 3.) Denárové ražby jsou zastoupeny jen vzácně ojedinělými nálezy, z nichž nálezc ve Vrbatově Kostelci není přesně popsán ani doložen nálezcovými okolnostmi. (Nálezy č. 4, 5.) Grošové nálezy jsou bohatší a zasahují převážně severovýchod a severozápad hlineckého okresu, tedy oblasti v historických dobách komunikačně přístupné. Ze starší grošové doby známe nálezy č. 6, 7, 8, 9. Na nálezech grošových z doby Václava IV. vidíme, jak mince byla svědkem husitských výprav ve dvacátých letech 15. století proti Rychmburku. Žižka ho dobýval již r. 1421, ale teprve táborské oddíly ho dobyly v r. 1425 a pobořily ho. (Nálezy č. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.) Nálezy z doby tolarové, hlavně z třicetileté války, objevují se většinou podél dobových komunikací směrem k Moravě, tedy v pohorských oblastech kolem Svratky. Je to důsledek častých vpádů cizích vojsk do těchto částí Hlinecka, jinak hospodářsky chudých. Třicetiletá válka poznamenala svými stopami Hlinecko a Skutečsko. Svratka, Skuteč i Hlinsko byly těžce postiženy posádkami císařských oddílů, loupeživých a vysávajících poddaný lid.⁵⁾ Zvláště severněji položená místa Hlinecka byla pochopitelně ještě více vystavena vydírání žoldnéřských skupin, protože byla blíže krajskému městu.⁶⁾ Na příklad v r. 1622 byl v Čáslavi, Chrudimi, Heřmanově Městci a ve Skutči rozložen oddíl 500 jezdců Antonia de Biglia, kteří za vedení Crepiho byli dlouhou dobu těžkým břemenem celému kraji.⁷⁾ A v bývalém historickém kraji chrudimském došlo u Sloupného za Hlinskem k ostrému střetnutí vydíraného lidu se švédskými plenícími tlupami. Ke skupině nálezců, jež charakterisují tuto těžkou dobu, patří větší nálezc v Chlumětině, který je typickým představitelem nálezcového min-

²⁾ K. V. Adámek, O starodávných cestách krajinou hlineckou, chrudimskou a poličskou. I. výr. zpráva Spol. přátel starožitností čes. 1889.

³⁾ K. V. Adámek, Od Letovic vedla stezka k Mýtu a nikoli k Chrudimi. ČSPSČ III, 1895, 84. — Stezka je také naznačena svým směrem na historické mapě přiložené k Sborníku okresu hlineckého II. sv. (Hlinsko 1898), jež uspořádali J. Střítežský, J. Trojan a Fr. Vohralík.

⁴⁾ K. V. Adámek, Hradiště Zkamenělý zámek u Hlinska. Pam. arch. XIX, 1900—1, 27 a n.

⁵⁾ K. V. Adámek, Město Skuč. Pam. arch. XIX, 1901—1, 279 a n. — Týž, Město Svratka. Pam. arch. XX, 1902—3, 51 a n.

⁶⁾ K. V. Adámek, Luže, Košumberk a Chloumek v XVII. a XVIII. věku. Pam. arch. XIX, 1900—1, 393 a n.

⁷⁾ V. Liva, Praměny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu militare archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze. Díl III, 1618—1625. Praha 1951, str. 15.

¹⁾ J. Petrtyl, Nálezy mincí na Chrudimsku. NČČsl XIX, 1950, 116—130.

covního materiálu s celkem značným podílem cizích ražeb, běžných ve třicetileté válce. Podobného rázu je i nález z Dolního Holetína, zachovaný však jen v troskách, a nález ze Štěpánova, jenž však už podle způsobu uložení byl souborem mincí domácího člověka.

Šestnácté až osmnácté století se vyznačovalo na Hlinecku rozkvětem řemeslného zpracování železné rudy v hutích a hamrech. Území Hlinecka bylo protkáno pásmem obcí, které se touto výrobou zabývaly a jehož charakteristiku převzaly do svých místních jmen: Hamry u Hlinska, Svobodné Hamry u Trhové Kamenice, Hamřík, Huť u Chlumětína, Slupník u Hlinska, Milovy, Svratouch, Česká Cikánka u Svratky a jinde. Na příklad k Svobodným

NÁLEZY MINCÍ NA HLINECKU.

Obr. 1. Nálezy mincí na Hlinecku.

Kreslil E. Pochitonov.

Hamrům u Trhové Kamenice docela dobře můžeme přidružit i některé starší grošové nálezy z Trhové Kamenice a z Petrkov, protože počátky zpracování železné rudy v této oblasti jdou až do 15. století. Dokonce v nedaleké Rudě u Čachnova⁸⁾ byly doly na železnou rudu, kterou byly zásobovány okolní hamry. Ještě v první polovině 19. století tam byly zbytky šachet a hald. Toto výrobní odvětví bylo jistě hodně výnosné a lze předpokládat, že některé z dobových thesaurovaných částek mají přirozený původ v této výrobě. Tím spíše tak můžeme soudit, když víme, že i sociální životní podmínky hamerníků byly osobně i výrobně příznivější

⁸⁾ Čechy, díl XIII. Východní Čechy, Praha 1905.

než poddaných nasavreckého nebo rychmburského panství.⁹⁾ Nemůžeme ovšem přímo a bezvýhradně přisoudit některý z nálezů mincí této výrobě, abychom viděli v thesaurované částce podíl výrobního zisku z hamrů, stoup a hutí. Snad příští nálezy na Hlinecku nám ověří tuto pravděpodobnou thesi. Zato jistě můžeme předpokládat se značnou jistotou, že nález ve Vortové z r. 1952 je dobrým dokumentárním obrázkem hospodářského a sociálního stavu z poloviny 19. století, jak na jeho rozvoj působilo manufakturní podnikání v hlineckém okolí. Ze starých hutí se totiž v širokém okolí staly sklárny, papírny, a to zase působilo na hospodářské a sociální poměry domácích lidí, kteří jinak by těžce sháněli obživu. Vždycky bylo jinak na Hlinecku hodně nouze, protože zemědělství, hlavní výrobní forma feudalismu, nestačilo svou výrobou zajistit obyvatelstvu dostatečnou hospodářskou základnu. K zvýšení hospodářské úrovně přispěly manufaktury v 17. a 18. stol. a domácí řemeslná výroba, která ještě donedávna byla na Hlinecku a Skutecku nejen zdrojem obživy, ale i živým pramenem lidové tvořivosti (na příklad hračky).

*

Popis nálezů mincí:

A) Antické ražby:

1. Mířetice. V červnu 1939 byl nalezen pod podlahou stavení č. 33 denár Lucia Aelia Vera, adoptivního syna Hadrianova († 137; Cohen č. 54). Nález je popsán v NČČsl XV, 1940, str. 109. Mince prý byla uložena ve Vlastivědném museu v Chrudimi (podle zprávy v Num. čas. čsl.); ve sbírce se však nezachovala.
2. Hlinsko. Na jaře 1951 kopal hlinecký občan pařeníštv v Olšinkách čp. 431; v hloubce asi 80 cm přišel na „oblázek“, který se při kopnutí rozsypal. Objevilo se 7 antických mincí, které poslal správce musea K. Šrámek do Národního musea v Praze k zjištění. Místo nálezu je asi 300 m od mostu na hlavní silnici Polička—Hlinsko—Havlíčkův Brod. Podle zhodnocení tohoto zajímavého nálezu E. Pochitonovem z Prahy vidíme, že jde o depot zakopaný koncem 6. stol. asi chudším člověkem.¹⁰⁾ K tomu lze podotknouti, že k mířetickému nálezu se může připojit nález neregistrovaného a neurčeného aureu z Ochoze u Nasavrk asi před 15 lety.¹¹⁾ Oba tyto nálezy můžeme uvést v dobrou topografickou souvislost, jelikož jsou zřejmě stopou starého pomocného komunikačního spoje mezi oblastí pozdější stezky haberské a trstenické, který vedl mezi nynější Skutčí, přes Hradiště u Nasavrk, jež je jedním ze starých keltských oppid v Čechách.¹²⁾ Stezka pak pokračovala podél Chrudimky a někde za nynější Sečí vycházela do čáslavské roviny. Tam se také objevuje celá síť nálezů antických mincí, které přecházejí do kolínské oblasti.
3. Vrbatův Kostelec. Při rytí strouhy na Tluchořově louce v r. 1950 bylo prý nalezeno asi 50 „drachem“. V museu byla zpráva o nálezu provázena ukázkou drobné stříbrné

⁹⁾ Mnoho zajímavých pramenných dokladů o hospodářském i sociálním postavení těžařů a zpracovatelů železné rudy a o jejich právních zvyklostech v 16. století z Hamrů u Trhové Kamenice (nynější Svobodné Hamry) cituje K. V. Adámek, Desátá zápisní kniha města Hlinska. Pam. arch. XXIII, 1908—9, str. 179 a n.

¹⁰⁾ Viz Pochitonův popis nálezu v prvním svazku Numismatického sborníku 1953, str. 109.

¹¹⁾ J. Petrtyl, l. c., v pozn. 1, str. 129, č. nálezu 5.

¹²⁾ J. Böhm, Naše nejstarší města. Praha 1946, str. 43.—J. Filip, Pravěk Československo. Praha 1948, str. 274, 277.

mince antické ražby, proto byla prohlášena za drachmu. Šlo zřejmě o hromadný nález pravděpodobně římských mincí, i když podle mínění správce musea je počet mincí značně přehnan. Osud nálezu není znám; pátrá se po obsahu nálezu, který by mohl být velmi zajímavý svým složením.

B) Denárová doba:

4. Hlinsko. Podle zprávy správce hlineckého okresního musea byl nalezen r. 1932 při stavbě domu č. 281 (vedle mostu) denár Břetislava II. Mince se nezachovala.
5. Vrbatův Kostelec. Podle ústní zprávy byly nalezeny asi r. 1944 dva denáry Břetislava II. Nález nebyl ověřen a mince se nezachovaly.

C) Grošová doba:

6. Petrkovy. V musejních sbírkách v Hlinsku je pražský groš Václava II., nalezený r. 1929 na Petrkovech. Bližších nálezových zpráv není.
7. Malinné u Skutče. V r. 1910 našel rolník Karel Malinský pod prahem síně při úpravě domku hrnc s různými mincemi, většinou pražskými groši Václava II. Naleziště bylo svobodnickým gruntem. Obsah celého nálezu je nejistitelný. V Jetmarovu museu ve Skutči je zachyceno podle zprávy v přírůstkové knize 6 kusů. Nelze je však v numismatické musejní sbírce rozpoznat, protože u nich není označena provenience.
8. Cejřov, hrad u Skutče. V r. 1945 při odkryvu žulového lomu bylo nalezeno 7 stříbrných mincí. Byly rozptýleny, pouze jedna se zachovala v numismatické sbírce ve Skutči. Jde o pražský groš Václava II.
9. Skuteč. Na zahradě býv. národní a střední školy ve Skutči bylo nalezeno v prosinci 1926 při kácení stromů několik mincí, z nichž jsou zachovány v musejních sbírkách pražské groše Václava II. (4) a malý groš Rudolfa II. (1), u něhož nelze zjistit ani mincovnu ani letopočet.
10. Dřeveš u Skutče. V r. 1912 bylo nalezeno více pražských grošů za bližší neurčených nálezových okolností. Z nálezu se zachovaly pražské groše Václava II. (6), Karla I. (2), Václava IV. (1) a mnoho neurčitelných zlomků v museu ve Skutči.
11. Dřeveš u Skutče. V r. 1942 vyoral lesní hajný Frant. Matras na parcele č. 20, zvané „Na Americe“, v katastru obce Tisovce, asi tři kopy pražských grošů. Naleziště je blízko původního panského ovčína. Z nálezu se zachovaly v museu ve Skutči tyto mince: Čechy, Karel I., pražský groš (1); Václav IV., pražský groš (115); zlomek pražského groše neurčitelný (1). — Rakousy Dolní, Albrecht V., *poručnictví Vilémovo* (1404 až 1406), feniky s trojlístky (2). Jde o nález snad z počátku 15. století.
12. Hlinsko. V místnosti hlinecké tvrže bylo nalezeno r. 1874 pod schody asi 400 pražských grošů Václava IV. Popis nálezu (s nesprávným přidělením ražeb Václavu III., což pak opravil J. Poslt,¹³⁾ je podán ve Věstníku Chrudimském, příloze Posla z východních Čech (I, 1874, č. 2); v práci K. V. Adámka, Tvrz a radnice v Hlinsku, ČSPSČ IV, 1897, str. 108, kde je nakreslen pláněk tvrže s nálezovou lokalizací, a ve Vlastivědném sborníku východočeském r. IV, str. 140. Mince se nezachovaly, ač měly být podle zprávy v Hlineckém museu.
13. Trhová Kamenice. Podle ústní zprávy se ve dvacátých letech 20. stol. našel neznámý počet pražských grošů Václava IV.

¹³⁾ Posltova oprava je ve Vlastivědném východočeském sborníku r. IV, 1929, str. 140.

14. Skutíčko. Při sázení stromků na zahradě u Mládků bylo nalezeno v nádobce, která byla rozbita, asi 60 pražských grošů Václava IV. Z toho je v museu ve Skutči uloženo pět kusů. Zbytky nádoby jsou také ve skutečském museu: správce musea je konservoval, takže je dobře vidět tvar keramiky z 15. století. Výše nádoby je 8,5 cm, průměr dna 5 cm, průměr horního otvoru 8 cm, průměr vydutí 20 cm, tloušťka stěn 4 mm. Nádobka má ouško těsně nasazené pod hrdlem, pod ním jsou tři rovné pruhy, vytlačené po celé šířce džbáněčku po horní ploše vydutí.
15. Prosetín u Skutče. Dne 5. června 1952 byly nalezeny při odkryvu žulového lomu „Zárubka“ pražské groše Václava IV. (2), jež jsou v úschově ve střední škole v Prosetíně. Zdá se, že jde o část nálezu.
16. Skuteč. Jindřich Havel, kapelník, našel na své zahradě pražský groš Václava IV. (1). Datum nelze udat.
17. Posekanec u Skutče. V r. 1940 nalezeno v lesním lomu na katastru obce Pasek při odkrývání zemin 105 pražských grošů Vladislava Jagelonského. Nález byl uschován v oblé, dvojkonické kouli s uměle formovaným dnem a s úzkým hořejším otvorem. Popsan byl V. Lukášem v NČČsl XVI—XVII, 1941, str. 85—87. Místo nálezu patří sice svou katastrální obcí do Vysokomýtska, ale uvádíme nález proto, že komunikačně sousedí historicky s nynější oblastí Skutečka.
18. Mrákotín. Na poli „Na zbytcích za šachtama“ byly nalezeny pražské groše Vladislava Jagelonského. Doba nálezu není udána. Zmínku o tomto nálezu, z něhož je znám pouze jeden pražský groš, má J. Poslt ve Vlastivědném východočeském sborníku IV, str. 140.
19. Svratka. V neznámé době a za bližší neznámých okolností byly tu nalezeny pražské groše Vladislava Jagelonského.
20. Hlinsko. R. 1940 byla nalezena p. Votroubkem z Hlinska při rytí zahrady nedaleko hlinecké tvrže v hloubce asi 30 cm zlatá mince z Met, ražená v 15. stol. Běží o nález, který se svým charakterem vymyká běžnému nálezovému materiálu celé hlinecké oblasti. Těžko ovšem provádět nějaké sociálně-ekonomické výklady a závěry ojedinelého nálezu zlaté mince s tak vzdálenou ražební i peněžní proveniencí.
21. Skuteč. V budově městského špitálu u kostela nalezeno bylo při přestavbě v minulém století několik stříbrných starých mincí, o nichž je ve špitální knize poznamenáno, že byly již otřelé a jen dvojitý ocas byl patrný. Podle všeho šlo o pražské groše. Nález uvádí K. V. Adámek, Město Skuč. Pam. arch. XIX, 1900—1, str. 295 a n. Blízko tohoto špitálu bylo prý v šedesátých či sedmdesátých letech 19. stol. nalezeno několik dalších mincí, mezi nimiž byla prý i zlatá turecká mince. Uvádí K. V. Adámek, l. c., str. 295.

D) Tolarová doba:

22. Skutíčko. Za neznámých okolností a v neznámé době nalezl p. Vrabec dva malé groše. Mince v musejní sbírce ve Skutči jsou nejistitelné, protože nemají uvedenou provenienci.
23. Štěpánov. Při kopání sklepa v č. 11 našel Josef Sahula v r. 1880 soubor drobných mincí, z nichž je 30 uloženo v Jetmarovu museu ve Skutči. Mince byly uschovány asi v hloubce 1 m v opukovém kameni, v němž byla vyhloubena pro mince zvláštní jamka. Kámen se při nálezu rozpadl. Jde o nález z třicátých let 17. stol.

Popis nálezu:

Čechy, Rudolf II., *Praha*, malý groš 1595 (1), 1596 (1), 1599 (1), 1604 (1); *Kutná Hora*, bílý groš 1584 (1); malý groš 1579 (1), 1580 (1), 15.. (1), 1604 (1); *Jáchymov* 1580 (1), 1594 (1), 1596 (1), 1606 (1). — Matyáš II., *Praha*, malý groš (1).

Slezsko, Lehnicko-Břežsko, Jan Kristián a Jiří Rudolf, groš 1616 (1).

Polsko, Zikmund III., póltorak 1608 (1), 1609 (1).

Braniborsko, Jan Zikmund, dvoukrejcar 1612 (1).

Hanau-Lichtenberg, Jan Reinhard, groš 1606 (1), 1607 (1), 1614 (1), neč. let. (2).

Friedberg, dvoukrejcar 1592 (1), 1593 (1), 159.. (1).

Falc-Zweibrücken, Jan II., groš 1607 (1), neč. let. (1).

Schaffhausen, groš 1597 (1).

Zug, groš 1605 (1).

Celkem 30 kusů, z toho 14 českých. Jde asi o zlomek nálezu uloženého počátkem třicetileté války.

24. Chlumětín. Při úpravě dvora v č. 31 byla r. 1925 nalezena nádoba s asi 350 mincemi. Z toho bylo asi 30 mincí zlatých. Jde o nález podobné struktury, jakou známe z Dolního Holetína. Nejstarší mincí byly polské půlgroše Kazimíra IV. (1445–1492) a pražské groše Vladislava II. (1471–1516). Nejmladší mincí je anhaltský dukát Bedřicha Alberta a Kristiána z r. 1627. V nálezu není vůbec zastoupena mince Ferdinanda II. a ražby kiprové. Podle 30 dukátových ražeb můžeme soudit, že šlo o celkem větší thesaurovanou částku, která byla — jak svědčí pestrý soubor mincí z různých krajů — asi majetkem nějakého cizince, podle všeho vojáka, jehož oddíl zašel tak daleko do Českomoravské vysočiny. Nález byl popsán G. Skalským v NČČsl II, 1926, str. 134–7 (Nález mincí z počátku války třicetileté v Chlumětíně u Svatky) a J. Poslt ve Vlastivědném východočeském sborníku IV, str. 140 a n.

25. Dolní Holetín. Dne 20. 6. 1929 našel K. Štork z Dolního Holetína při kopání struhy na louce u Babákova džbánku s neznámým počtem mincí. Nádoba se nezachovala a ze souboru mincí bylo dodáno do hlineckého musea celkem 39 mincí.

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), *K. Hora*, pražský groš (8). — Ferdinand I. (1526 až 1564), *Kutná Hora*, pražský groš bez let. (1), 1536 (1). — Maxmilián II. (1564–1576), *Jáchymov*, bílý groš 1574 (2); neurč. let. a nejasného minc. znaménka (5). — Rudolf II. (1576–1612), *Kutná Hora*, bílý groš 1581 (1), 1597 (1), 1599 (1), neurč. let. (5); malý groš 1593 (1), 1595 (1), 1601 (1), neurč. let. (3). — Matyáš (1612–1619), *Praha*, malý groš 1618 (1); *Kutná Hora*, malý groš 1617 (2), 1618 (2). — Stavovské direktorium, *Kutná Hora*, 24 kr. 1619 (1).

Polsko, Zikmund III. (1587–1632), třígroš 1597 (1), 1621 (1), 1624 (1).

Španělsko, Filip II. (1556–1598), půltolar 1573 (1).

Jde zřejmě o část nálezu s časovým rozpětím asi 120 let; většina mincí patří — podle zachovaných mincí — k přelomu století 16. a 17. Kusost ražebních řad jak chronologická, tak i provenienční potvrzuje jen, že jde o celkem malou část patrně většího nálezu, který byl pravděpodobně ukryt v prvním pětiletí třicetileté války. Tento nález se svou strukturou podobá nálezu z Chlumětína jak časovým rozsahem, tak i pravděpodobným složením druhů mincí, jejich nominály i územní proveniencí. O nálezu se zmínil J. Poslt ve Vlastivědném východočeském sborníku IV, 140.

26. Skuteč. Václav Rylich našel 27. května 1936 při sázení stromů u č. 359 slezský groš Leopolda I. z r. 1670, který je uložen v Jetmarově museu ve Skutči.

27. Skuteč. Karel Šindelář našel ve dvacátých letech 20. stol. ve Skutči slezský groš Leopolda I. (1), (letopočet dle sbírky v museu nezjistitelný), a pruský groš Fridricha Viléma z r. 1676, který je dvakrát předěračen.

28. Vortová. Dne 25. července 1952 našel Josef Sodomka, kolář, Vortová č. 45, při přestavbě ve svém domku 51 mincí, většinou tolarových ražeb, které byly schovány v punčoše mezi popelem v podpodlaží. Nález je částečně uložen v okresním museu v Hlinsku.

Popis nálezu:

Čechy, Marie Terezie (1740–1780), *Praha*, Pavel Erdmann ze Schwingerschuh a vardajn Ignác Kendler (1773–1780), dvacetník 1763 (1), 1778 (1), 1779 (2). — František I. (1792–1835), *Praha*, Ignác Werner Kendler (1795–1801), tolar 1796 (6). — Ferdinand V. (1835–1848), *Praha*, Josef Hippmann, dvacetník 1841 (1).

Dolní Rakousy, František I., *Videň*, dvacetník 1806 (1).

Uhry, František I., *Kremnica*, křížový tolar 1793 (1), dvacetník 1833 (1), 1834 (1), 1835 (1).

Sedmíhradsko, Josef II. (1780–1790), *Karlovský Bělehrad*, dvacetník 1785 (1).

Burgavsko, Josef II., *Günzburg*, křížový tolar 1785 (1), 1788 (1). — František I., *Günzburg*, tolar 1795 (1), dvacetník 1802 (1).

Lombardsko, František I., *Milán*, křížový tolar 1793 (1).

Bavorsko, Maxmilián Josef III. (1745–1777), tolar 1753 (1), 1754 (2), 1755 (1), 1756 (1), 1766 (3), 1768 (1), 1769 (1), 1775 (1).

Sasko, Bedřich August III. (1763–1806), tolar 1764 (2), 1768 (2), 1773 (1), 1774 (1), 1775 (1), 1776 (1), 1777 (1), 1782 (2), 1783 (1), 1786 (1), 1787 (1), 1801 (1); výtěžkový tolar 1772 (1, zn. E. D. C.), 1773 (1, zn. E. D. C.), 1786 (1, I. E. C.).

Nález celou svou strukturou a nominály celkem ukazuje na bohatšího majitele a dá se předpokládat, že má nespornou souvislost s počátky průmyslové výroby na Hlinecku na začátku 19. století (Hamry). Je zajímavým dokladem sociálně finančních výkyvů, jaké jsou časté i v pozdějších dobách mezi obyvateli Českomoravské vysočiny, když kvetlo některé odvětví obchodního nebo výrobního podnikání, na příklad v polovině 19. stol. nákup a prodej vlasů, síťování, později výroba koberců, kožešnictví a pod. Podle nejmladší ražby z r. 1841 lze soudit, že mince byly thesaurovány v polovině čtyřicátých let 19. století. Je možné, že k jejich uložení došlo až za kritické finanční situace v r. 1848, kdy se tak ztratily všechny stříbrné peníze z oběhu.

Ve srovnání s nálezy z chrudimské oblasti vidíme, že je počet lokalit náleзовých mnohem menší, podobně i celkový počet nálezu. Je to přirozené z důvodů historického vývoje komunikační sítě a osidlování této oblasti Českomoravské vysočiny. Hlineckem neprocházela žádná z trvale hlavních historických obchodních cest; známe jen poboční stezky a pak spoje hodně lokálního charakteru, které s sebou nepřinášely tak významný dokumentární materiál mincovní v nálezech, jako tomu bylo na Chrudimsku. Oblast kolem Chrudimě, krajského města, byla také topograficky příznivější nejen pro obchodní styky, ale i hospodářsky a výrobně, hlavně v zemědělských výrobních podmínkách, jež byly ve feudalismu nejhlavnější. I to se ovšem projevuje v kvantitě a kvalitě nálezu mincí a v jejich lokalitě. Nejvíce nálezu, pokud jde o lokalitu, se objevuje vždycky ve většině krajových náleзовých struktur v ústředním místě okresu, které má poměrně největší historickou tradici a představovalo hospodářsko-politickou jednotku v historickém vývoji. Je tedy přirozené, že hlineckých a pak i skutečských nálezu je nejvíce; je také zajímavé pro růst městského osidlovacího prostoru v Hlinsku, že všechny tamější nálezy se svým rozpětím od antických mincí až po zlatou ražbu z Met z 15. století se objevily v blízkosti bývalé hlinecké tvrze, která sama měla celkem bohatý nález asi 400 pražských grošů. Pečlivá práce při registraci mincovních nálezu ukáže, že i kraj zdánlivě zapomenutý je vybaven poměrně dobrým náleзовým materiálem v oboru hmotných historických památek, které nám pomohou při vlastivědném studiu.

Přehled nálezů:

Místo	An- tika	Denáry	Groše	Tolary						Datum
		stol.								
		11.	14.	15.	16.	17.	18.	19.		
1. Mířetice	x								1939	
2. Hlinsko, 431	x								1951	
3. Vrbatův Kostelec	x								1950	
4. Hlinsko, 281		x							1932	
5. Vrbatův Kostelec		x							?	
6. Petrkovy			x						1929	
7. Malinné u Skutče			x						1910	
8. Cejřov			x						1945	
9. Skuteč			x		x				1926	
10. Dřeveš				x					1912	
11. Dřeveš				x					1942	
12. Hlinsko, tvrz				x					1874	
13. Trhová Kamenice				x					20. léta 20. stol.	
14. Skutíčko				x					1901	
15. Prosetín				x					1952	
16. Skuteč				x					?	
17. Posekanec u Skutče				x	x				1940	
18. Mrákotín				x	x				?	
19. Svratka				x	x				?	
20. Hlinsko				x					1940	
21. Skuteč				?	?	?			19. stol.	
22. Skutíčko					x				?	
23. Štěpánov					x	x			1880	
24. Chlumětín				x	x	x			1925	
25. Dolní Holetín				x	x	x			1929	
26. Skuteč, 359						x			1936	
27. Skuteč						x			20. léta 20. stol.	
28. Vortová								x	1952	

Abecední seznam nalezišť (s pořadovým číslem nálezů):

Cejřov	8	Posekanec	17
Dřeveš	10, 11	Prosetín	15
Hlinsko	2, 4, 12, 20	Skuteč	9, 16, 21, 26, 27
Holetín Dolní	25	Skutíčko	14, 22
Chlumětín	24	Svratka	19
Malinné	7	Štěpánov	23
Mířetice	1	Trhová Kamenice	13
Mrákotín	18	Vortová	28
Petrkovy	6	Vrbatův Kostelec	3, 5

Karel Dolista

NĚKOLIK NÁLEZŮ OJEDINĚLÝCH MINCÍ
Z MILEVSKÉHO OKRESU

(Uloženy v milevském museu)

Milevsko. Při kopání základů budovy spořitelny v Milevsku čp. 6 byl r. 1909 nalezen dvou-
dukát saského Jana Jiřího I. (1615—1656) z r. 1636, velmi dobře zachovalý.

Milevsko. Při kopání základů domu čp. 215 v Riegrově ulici byl nalezen r. 1934 třígroš pol-
ského krále Zikmunda III. (1587—1632) z r. 1599, značka I - F.

Milevsko. Při práci na zahrádce ONV v Milevsku nalezl v červnu 1951 Štěpán Zelenka, za-
městnanec ONV, tyto dvě mince: Polsko, král Alexander (1501—1505), půlgroš a Slez-
sko, Leopold I. (1657—1705), trojník s nečitelným letopočtem.

Milevsko. Při kopání kanálů byly nalezeny: v Sokolovské ulici v červnu 1951 kremnický
krejcar Marie Terezie z r. 1762; na náměstí dr E. Beneše v říjnu 1951 kremnický tří-
krejcar Františka II. z r. 1812 a v ulici Čsl. legií v prosinci 1951 pražský krejcar Josefa II.
(1780—1790) s nečitelným letopočtem.

Kovářov. Na poli „Ve vrších“ nalezla r. 1915 Anna Cvrková tyrolský krejcar bez letopočtu
arcivévody Zikmunda Františka († 1665).

Les Chlum u Sepekova. V oddělení „Pyramida“ byl nalezen r. 1939 nebo nedlouho před-
tím měděný patnáctikrejcar z r. 1807 Františka II. (1792—1835) z mincovny vídeňské
zn. (A).

Hodušín. R. 1938 při kopání základů staré školy, která vyhořela r. 1937, byl nalezen uher-
ský tříkrejcar z r. 1800 Františka II. (I., 1792—1835), z mincovny ve Smolníku (zn. S).
(Srv. NČČsl XIX, 240, o nálezu jiné mince téhož panovníka tamže.)

Předbořice. R. 1951 nalezl na hřbitově Karel Škoch z Předbořic čp. 58 stříbrný trojník
Leopolda I. (1657—1705) z r. 1704 (nečitelné značky).

Tamže. V květnu 1951 nalezl na své louce č. kat. 890 František Uher z Předbořic čp. 17
patnáctník lehnicko-břežského knížete Kristiána z r. 1663, který neopatrností zlomil ve
dva díly.

Tamže. V neznámé době nalezl Karel Škoch z Předbořic čp. 58 na poli „Za žleby“ u Před-
bořic tříkrejcar Františka II. (1792—1835) z r. 1800 se značkou pražské mincovny C.

ZPRÁVY O NÁLEZECH

Po stopách dvou starších nálezů v Předbořicích okr. Milevsko

I. Někdy v osmdesátých nebo devadesátých letech 19. stol. (nejspíše mezilety 1885—90)
nalezní při bourání starého dřevěného srubu na dvoře statku čp. 1 v Předbořicích dva kočí
větší množství zlatých mincí; nález zatajili, mince si rozdělili a pravděpodobně prodali. Když
byly na místě zbořeného srubu kopány r. 1911 základy pro novostavbu hospodářské budovy,
bylo na téměř místě nalezeno dodatečně ještě šest zlatých mincí. Z toho tři získal během první
světové války P. Egon Mauer, farář v Sepekově u Milevska. Po jeho smrti — zemřel 25. června
1950 v Broumově — jsou nezvěstné. Zbývající tři rozdělil majitel statku Čeněk Hroch mezi své
tři syny (Josef, Pavel a František). Laskavostí p. Josefa Hrocha v Předbořicích čp. 1 bylo mi
umožněno prohlédnouti si mince, která je v jeho majetku. Je to utrechtský dukát z r. 1630
(srv. Em. Nohejlová-Prátová, Košický poklad, č. 1515), velmi pěkně zachovaný. Bohužel,
je to jediný dnes zjištělý zbytek pokladu, který podle vyprávění starých pamětníků z Před-
bořic byl dosti značný, takže prý starší z obou kočí-nálezců si mohl koupiti domek v jisté ves-
nici. Podle jediné mince možno říci pouze, že byl nález ukryt někdy v 17. stol., po r. 1630.

2. Druhý větší nález v Předbořicích byl učiněn kolem roku 1925. Tehdy při orání zahrady u domu čp. 29 (katastrální číslo 71/5) vyoral Čeněk Holan v hloubce 20–25 cm mince, uložené ve dvou hliněných nádobkách (patrně jedna tvořila jakousi pokličku druhé). Nádobky, podle popisu nálezcova u dna i kolem hrdla úzké, uprostřed širší, byly prý ucpány hadrem. Spíše to mohly býti ztrouchnivělé zbytky sáčku, do něhož byly mince před vložením do nádoby zabaleny. Kolik mincí bylo a kteří lidé si je rozebrali, nálezce nedovede dnes po více než dvaceti letech říci. Od sl. Kálalové, tehdy učitelky v Předbořicích, získalo milevské museum čtyři kusy, popsané v Num. čas. čl. roč. XIX, str. 240. R. 1951 daroval museum p. Karel Škoch z Předbořic čp. 58 ještě tyto tři kusy:

Dolní Rakousy, Albrecht V., 1411–1439, *Videň*, Niclas unterm Himmel, fenik (2 kusy).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán a Ludvík (společná vláda od r. 1402), *Ingolstadt*, fenik (1 kus).

R. 1954 získalo milevské museum od Josefa Dolisty z Prahy z téhož nálezu ještě tyto tři mince:

Bavory-Mnichov, Arnošt I. s Vilémem (1402–1435), *Mnichov*, fenik (1); Jan II. (1375–1397), *Oettingen*, fenik ražený po obou stranách: na hornofalckém feniku je na druhé straně oettingenský pes (1).

Falc, Ruprecht III. (1398–1410), *Amberg*, fenik (1).

Podle všech těchto uvedených deseti mincí, které z celého nálezu jsou dnes známy, může doba ukrytí nálezu býti stanovena jen velmi přibližně, totiž středem 15. století.

Karel Dolista

Nález byzantského solidu v Přepěřích u Turnova

Podle zprávy archeologického pracovníka říd. uč. Hrdiny v časopise Od Ještěda k Troskám, roč. V, str. 256, vykopal v roce asi 1921 p. Hübner při práci na poli u Přepěří, mezi silnicí od Pyrámu k Podolí a tratí dráhy do Prahy, byzantský solidus Justiniána I. (527–565). Zpráva udává, že se mince ztratila. Šel jsem po stopách nálezu a zjistil, že tento solidus je v majetku soukromého sběratele.

Karel Peukert

Nález pražských grošů v Kaškovicích u Turnova

V roce 1916 našel rolník J. Vlček v Kaškovicích č. 1 na zahradě blízko domu, při kopání krechtu, pěknou hliněnou nádobku se stříbrnými mincemi. Nádobka byla rozbita a střepy pohozeny. Mince, kterých bylo asi 90 kusů, byly vesměs krásně zachovalé. Prohlédla je pí uč. Arnoldová z Turnova a zjistila pražské groše Václava II., Jana a Karla I. Některé groše získala jmenovaná, zbytek byly nálezcem rozdány.

Karel Peukert

Nález v Parníku u České Třebové, okres Ústí nad Labem

Na pozemku p. Šimona v Parníku byl r. 1875 nalezen hrneček s pokličkou, který obsahoval několik kop pražských grošů. Nález byl rozebrán místními občany. Do Městského muzea v České Třebové byly darovány z tohoto nálezu dva pražské groše Jiřího z Poděbrad.

Václav Vágner

Nález tolaru pod hradem Bousovem, okres Litovel

Při orání asi na počátku října r. 1952 byl pod hradem Bousovem nalezen p. Val. Novákem z Obectova, okres Litovel na Moravě, tolar Františka II. (1792–1835), z r. 1794, z mincovny v Miláně. Je radlicí poškozen.

E. N.

SEZNAM VYOBRAZENÍ

K článku P. Radoměrského, Bavorský fenik na českém jihozápadě ve 13. století:

Obr. 1. Diagram vahových četností 5. typu řezenských feniků z nálezu ve Stříbře	str. 35
Obr. 2. Diagram vahových četností 6. typu řezenských feniků z nálezu ve Stříbře	str. 36
Obr. 3. Diagram vahových četností 7. typu řezenských feniků z nálezu ve Stříbře	str. 37
Obr. 4. Diagram vahových četností 8. typu řezenských feniků z nálezu ve Stříbře	str. 38
Obr. 5. Tabulka nálezu řezenských feniků z 13. století, sestavená podle obsahu stříbrského nálezu	str. 43
Obr. 6. Mapa nálezu řezenských feniků z 13. století, které obsahoval stříbrský nález	str. 49

K článku V. Husy, Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. století:

Schema č. 1. Výrobní postup v mincovně v Kutné Hoře kolem r. 1500	str. 65
Schema č. 2. Suroviny, pracovní nástroje, pomocný materiál a výrobky kutnohorské mincovny v době kolem r. 1500	str. 73

K článku J. Majera, K počátkům organizace spisovny pražské mincovny:

Obr. 1. Schema spisovny pražské mincovny v 2. pol. 16. století	str. 103
--	----------

K popisu nálezů J. Petrtyla, Nálezy mincí na Hlinecku:

Obr. 1. Nálezy mincí na Hlinecku	str. 186
----------------------------------	----------

Přílohy:

Tabulka I–X.

Густав Скальский: Значение денег Славниковичей. Что Собеслав из рода Славниковичей, владения которых во второй половине X столетия охватывали всю восточную и южную Чехию и Кладский край, чеканил монету, это ныне твердо установлено. Однако остаются не выясненными основания, смысл и экономическое и политическое значение этой чеканки. Автор пытается решить этот вопрос путем изучения и классификации внешних признаков его денег, исследованием их метрологических основ, содержания, объема, продолжительности их выпуска, нахождения собеславовских денаров в заграничных и отечественных кладах, наконец, объяснением смысла чеканки изображения св. Войтеха, брата Собеслава, епископа пражского.

По их типу автор делит собеславовские деньги на две группы, которые можно датировать приблизительно 985—995 гг., когда кончилось правление Славниковичей. Первая группа, старшая и численно гораздо большая, придерживается англосаксонского образца, как принятого современной монетой Пршемысловичей, вторая, младшая, отличается разнообразием изображений, из которых некоторые появляются в Чехии впервые и напоминают и иконографически и способом чеканки современные польские деньги. По весу и качеству славниковские денары равны пршемысловским деньгам, так что ясно, что они хотели конкурировать с последними в участии в обширной тогдашней чешской внутренней и внешней торговле. Однако численность их в найденных кладах показывает, что это им не удалось, несмотря даже на то, что главные пути к рынкам на Балтийском море проходили по славниковской территории. Объем славниковской чеканки значительно уступал современной пршемысловской чеканке. Экономическое значение славниковской чеканки было, таким образом, не велико.

В последние годы своего правления Собеслав бил монету совершенно иного характера, отличавшуюся большим разнообразием орнаментальных мотивов, которые не могли служить торговому и, вообще, экономическому назначению, а были, скорее, выразителями культурной и политической программы, нацеленной против Пршемысловичей в стремлении к самостоятельности в союзе с польским королем Болеславом Храбрым. Это подтверждается денаром, который Собеслав выпустил в честь своего брата Войтеха, епископа пражского, где Войтех олицетворяет эту политическую линию Славниковичей, отдавая свою исключительную индивидуальность и свои выдающиеся дарования на служение идее Болеслава Храброго о церковном и политическом объединении западного славянства. (Стр. 5—26, табл. I.)

Павел Радомерский: Баварский пфенниг на чешском Юго-Западе в XIII в. (Клад в г. Стржибро.) Автор пишет о кладе, найденном в мае 1953 г. при проведении шоссе в г. Стржибро у Пильзени. Клад состоял из 1510 монет XIII столетия, из которых 1507 были толстые регенсбургские пфенниги, две юрнбергские монеты и одна венская.

Состав регенсбургских монет в кладе:

1 монета.....типа	Buchenau	Beratzhausen	№ 9
4 монеты.....типа	Buchenau	Beratzhausen	№ 10
5 монет.....типа	Buchenau	Beratzhausen	№ 11
1 монета.....типа	Buchenau	Beratzhausen	№ 13
378 монет.....типа	Buchenau	Beratzhausen	№ 15
177 монет.....типа	Buchenau	Beratzhausen	№ 14
482 монеты.....типа	Habich	Hirschau	№ 1
380 монет.....типа	Habich	Hirschau	№ 2
44 монеты.....типа	Habich	Hirschau	№ 4
17 монет.....типа	Habich	Riedenburg	№ 4
17 монет.....типа	Habich	Riedenburg	№ 3

Две нюрнбергские монеты принадлежали к типу Habich, Hirschau № 3, венский же пфенниг — к типу Luschin VI. 73.

Автор подробно останавливается на хронологии отдельных типов монет, сопоставляя их со всеми известными находками монет этих типов, и приходит к выводам, в значительной степени сходным с точкой зрения немецких исследователей, с тем лишь, однако, различием, что тип Hirschau № 4 (с поясным изображением короля на лицевой стороне и орлом на оборотной) он относит к числу монет регенсбургской чеканки, не соглашаясь с приурочением этого типа к Нюрнбергу, куда его относил г. Бухенау. Тип Hirschau № 4 в кладе сопровождается только серией регенсбургских герцогско-епископских монет чекана 1255—1277 гг., и связь его с ними не подлежит никакому сомнению. Равным образом и по весу и качеству металла он относится к регенсбургскому монетному двору и никоим образом не к нюрнбергскому.

Нумизматической новинкой в стршибрском кладе являются четыре пфенниговские полушки типа Habich, Riedenburg № 4 (H. DVX). Полупфенниги этого типа, как будто, до сих пор не были известны.

Монеты типа «H. DVX» (Habich, Riedenburg № 4) и параллельные им монеты епископской чеканки являются в стршибрском кладе самыми молодыми. Ввиду того, что стршибрский клад содержит только первые эмиссии этих самых молодых типов, автор полагает, что стршибрский клад был зарыт в землю в то время, когда чеканка этих типов только еще начиналась. А так как монеты типа «H. DVX», как показали уже Buchenau и Geyer, стали чеканиться, приблизительно, в 1277 г., то, значит, стршибрский клад был зарыт в какое-то очень близкое к этой дате время, — вернее всего, в 1278 г. Это год знаменательный в истории чешского государства, и зарытие стршибрского клада очень вяжется с бурными событиями 1278 г., когда поражение Пршемысла II на Моравском поле сулило чешскому государству годы смуты и имущественной необеспеченности.

Установление даты зарытия стршибрского клада является для автора отправным пунктом для суждения о 20 чешских брактеатах, найденных неподалеку от места находки пфеннигов. Это брактеаты типа Фисала XX 21 и XXII 28. Их относили до сих пор к последнему десятилетию XIII столетия, как чеканенные королем Вацлавом II. Автор обращает наше внимание на некоторые находки с брактеатами обоих типов, которые датируются регенсбургскими пфеннигами и приводит доказательства того, что появление брактеатов названных типов надо отнести ко времени до 1278 г., ко второй половине правления короля Пршемысла II.

Все монеты стршибрского клада были подробно обследованы в метрологическом отношении, были взвешены (см. прилагаемый список их веса) и на основании статистики

частот их весов был вычислен их средний вес и дисперсия. Точная проверка качества отдельных монетных типов была произведена путем титрования роданистым аммонием. Титрование показало во всех случаях, что качество регенсбургских монет во второй половине XIII столетия не выходит из границ 700—800/1000 и что новейшие типы монет клада, чеканенные в конце 70-ых годов XIII столетия, — гораздо более высокого качества, чем монеты предшествующих типов 1255—1277 гг. Автор полагает, что регенсбургская монета была предпочитаемым платежным средством на территории чешского государства именно благодаря своему постоянному качеству и что она была непобедимым конкурентом отечественных убогих брактеатов. (Стр. 27—56, табл. I и II.)

Вацлав Гуса: Производственные отношения в чешском монетном деле в XV и XVI столетиях. Автор занимается вопросом о социально-экономической природе чешских монетных дворов в конце XV века и в XVI столетии. В Чехии, где в эпоху расцвета феодализма были открыты самые богатые в Европе залежи серебра, производство звонкой монеты достигло широких размеров и высокого технического уровня. Развитие товарного производства потребовало уже на рубеже XIII и XIV столетия сосредоточения чеканки монеты на одном кутногорском королевском монетном дворе, куда и были перемещены все небольшие монетные дворы, разбросанные до этого приблизительно в 17 городах Чешского государства. Так в Кутной Горе возникло промышленное предприятие, по своему масштабу и по организации труда не имевшее в свое время подобного во всей центральной Европе. Здесь очень рано создались более сложные формы производственного процесса, которые уже выходили из рамок цехового ремесленного мелко-товарного производства.

Путем рассмотрения отдельных фазисов производства автор приходит к заключению, что на кутногорском монетном дворе существовала сложная и продуманная кооперация и разделение труда, каких в таком масштабе мы не находим ни в какой другой тогдашней промышленной отрасли. В течение целого XVI столетия технологический процесс происходил еще вручную при помощи разных специальных инструментов; только для гранулирования меди уже с конца XV столетия пользовались механическим приспособлением на подобие быстро вращающегося вальца, соединенного с системой колес, которые приводились в движение человеческой силой (шаганием внутри большого колеса).

О громадном значении кутногорского монетного двора свидетельствует и количество служащих, которое, по предположению автора, составляло в конце XV и начале XVI столетия около 150—200 человек. Кроме того, необходимо принять во внимание, что с деятельностью монетного двора были связаны сотни еще других наёмных рабочих и самостоятельных ремесленников-рудокопов, металлургов, угольщиков, гончаров, кузнецов, котельщиков, литейщиков колоколов и др., которые все время подрабатывали, поставляя монетному двору необходимое сырьё и рабочий инструмент.

Таким образом, с точки зрения производственной техники и организации трудового процесса, кутногорский монетный двор имел характер централизованной мануфактуры. То же самое можно сказать и о монетных дворах, появившихся в XVI столетии в Яхимове, Праге, Чешских Бudeёвицах. Что же касается собственных отношений и положения рабочего, то здесь, конечно, имеется много специфических особенностей, которыми феодальные монетные дворы сильно отличаются от капиталистических мануфактур.

Из характера звонкой монеты, как мерила цен, устанавливаемого правящей властью, вытекало, что чеканка монеты составляла монополию государства. В XV—XVI столетиях монетная регалия приобретает уже характер государственной монополии. В XV и начале XVI столетия, в период упадка королевской власти, право бить монету захватили (хотя и временно) некоторые города и феодальные роды, но после вступле-

ния Габсбургов на чешский престол последние скоро прибрали к своим рукам монополию чеканки монеты (а вместе с тем и большую часть добычи и выплавки драгоценных металлов). Отсюда вытекает совершенно другой характер монетных дворов по сравнению с позднейшими мануфактурами частных капиталистических предпринимателей. На монетных дворах прибавочная стоимость, накапливавшаяся из эксплуатации рабочих, не оказывала влияния на переход к расширению капиталистического воспроизводства.

Далее, автор рассматривает положение отдельных категорий рабочих на производстве, обращая особенное внимание на некоторые характерные привилегии, которыми пользовались служащие кутногорского монетного двора. Эти привилегии носили типично-феодальный характер и частично удержались на кутногорском монетном дворе до самого его конца (1727 г.). Эти привилегии ограничивали число мастеров в некоторых мастерских и давали корпорации право принимать новых рабочих, наблюдать за их дисциплиной и т. д. Корпорация имела свое имущество, земельные участки и даже своих крепостных в деревне. Типично феодальным институтом было и наследственное право на места мастеров в некоторых мастерских монетного двора. Это право, начало которого восходит, вероятно, к самому возникновению монетного двора, со временем перестало относиться только к действительному работнику, — оно могло быть продано и лицам, которые сами на монетном дворе не работали. В XV и XVI столетиях оно стало источником нетрудовых прибылей многих членов кутногорского патрициата и низшего дворянства, которые вместо себя ставили на работу на монетном дворе наёмных рабочих, из коих большая часть уже не имела надежды стать когда-нибудь мастерами. Привилегии служащих кутногорского монетного двора были совсем иного характера, чем привилегии так называемых „Hausgenossenschaften“ в Германии, которые были товариществами самостоятельных предпринимателей.

В XVI столетии привилегии служащих кутногорского монетного двора являются уже явным тормозом дальнейшего развития дела. Корпорация упорно сопротивлялась введению машин (особенно вальцовых) на монетном дворе и отстаивала ручное производство. В конце XVI столетия, когда весьма обострились классовые противоречия, у представителей корпорации (из наиболее зажиточных мастеров) происходили частые конфликты с наёмными рабочими. (Стр. 57—98.)

Иржи Майер: К началу организации регистратуры пражского монетного двора. В конце XV и начале XVI столетия в добыче ценных металлов начинают появляться признаки упадка. Новая габсбургская династия, стремившаяся к абсолютизму, видела в усилении королевских интересов в горной и монетной регалиях одно из главных условий устранения возникающих экономических затруднений. С ослаблением королевской власти Ягеллонов упрочился (конечно, постепенно) принцип сословного решения не только целого ряда важных политических, но и экономических вопросов. Так как линия королевской политики, особенно в делах фиска, встретила отпор, то Фердинанд I поставил перед своей вновь учреждаемой камеральной канцелярией — Чешской Палатой, в качестве главной, задачу, — произвести регистрацию горно-рудных предприятий, обеспечить королевские монетные дворы ценным металлом и поднять качество ходячей металлической монеты.

В поддержку этой программы, кроме введения общего яхимовского горного права для новых чешских рудников, в Праге был основан королевский монетный двор. Условия ведения дела в нем были в начале весьма тяжелые. Недостаточно обеспеченный подвоз серебра, сопротивление сословий и только медленно стабилизовавшаяся компетенция Чешской Палаты были главными препонами развитию Пражского монетного двора.

И хотя первый период чеканки монеты (кончившийся высоким дефицитом) продолжался лишь с 1539 г. по 1542-ой, мысль о создании монетного двора под надежным контролем Чешской Палаты не была оставлена. Только ухудшающееся внутреннее

экономическое положение в начале второй половины XVI столетия, особенно, расширение налоговой повинности и дороговизна, вызванная обесценением чешского серебра и ускоришая в конце концов упадок его добычи в Чехии, — создали, наконец, подходящие условия для возобновления работ по чеканке монеты. В начале нового периода чеканки денег (в 1557 г.) был произведен целый ряд организационных перемен, целью которых было установление строгой регистрации и контроля всей продукции монетного двора.

Прежде всего был принят принцип итальянской бухгалтерии — замена реестров книгами фолио и наглядность счетоводства. Все делопроизводство приобрело двойной характер — оперативное, веденное, главным образом, минцистером, и контрольное — лежащее на контролёре («вардайн») монетного двора. Корреспонденция, как входящая, так и исходящая, получила по преимуществу характер оправдательных документов к счетам. Материал монетного двора и все этапы его работы подвергались неоднократно проверке. Статьи прихода (металлом и наличными) должны были быть сперва занесены в мануаль, который на пражском монетном дворе, в XVI столетии, называли «вымазник» (Raplaturbuch). Для приема серебра из рудников был заведен новый род книг — книги серебра, которые, вместе с отчетами о произведенной пробе металла, служили главным доказательством актива монетного двора.

Стремясь сохранить монету в хорошем состоянии, пражский монетный двор прибег к перечеканке чужой обесцененной монеты, ведя строгую запись о ее обмене в соответствующих деталях реестрах и общих счетах по обмену. С своей стороны, вардайн изготовлял свой контрольный подсчет, и поэтому итоги счетов обоих видов должны были совпадать. Ответность о ходе самого производства тоже была поставлена в более строгие рамки. Реестры и книги литейных работ, реестры кузницы и книги расчетов стали главными оправдательными документами производственных процессов.

Из всего этого письменного материала минцистер составлял, обычно с полугодовыми интервалами, так называемый счет монетного двора, дававший общую картину всего хозяйствования монетного двора, как о поступлениях, так и о расходах. Ревизуя документы по этому счету, вардайн составлял контрольный счет монетного двора и заключительный контрольный баланс, который должен был сходиться с данными баланса минцистера, называвшийся главным счетом.

В конце отчетного года большая часть всего счетоводства передавалась Чешской Палате для ревизии со всеми сюда относящимися приложениями, носившими общее название «пробационных листов». Под этим понимались все документы о поступлениях и расходах, как, например, квитанции, «партикуляры», а, наконец, и приказы самой Чешской Палаты и других учреждений о производстве выплат. Характер документа имел и инвентарь всего оборудования монетного двора и список запасов металла для монет, дававший картину положения финансовых резервов в данный момент.

Приведение всех дел в порядок происходило на пражском монетном дворе периодически по кварталам, после чего дела тщательно укладывались; несмотря на известные пробелы в старейшем материале, они в общем дают очень наглядную картину о работе этого королевского учреждения.

С учреждением монетного двора в Праге окрепло королевское правомочие в области регалий, и, более того, благодаря своему включению в общую хозяйственную жизнь, монетный двор стал влиятельным фактором при защите фискальных интересов короля. (Стр. 99—114.)

Мирослав Михалец: Медали начала рабочего движения. Задача этой работы — отметить нумизматические памятники первого периода организованного рабочего движения в Чехии и Моравии, т. е. — с 70-ых годов прошлого столетия. Развитие промышленного и машинного производства, начавшееся в Чехии, Моравии и Силезии лишь после

1850 г., сопровождалось усилением эксплуатации и ростом промышленного пролетариата. В это же время чешская буржуазия возобновляет национально-политическую борьбу, прерванную поражением революции 1848 г. Однако теперь эта борьба сосредоточивается, главным образом, в области экономики. Буржуазный национализм является здесь серьезным оружием. Впрочем, одновременно с деятельностью официальных буржуазных политиков развивается и широкое народное движение, усиленно выдвигающее, наряду с национальными требованиями, также и социальные. Поэтому в 1867 г., после издания закона о союзах и собраниях, в Чехии и Моравии происходят десятки народных собраний под открытым небом, названных в духе славной гуситской традиции «народными таборами». Воспоминанием об этих собраниях являются десятки медалей, большей частью оловянных, которые служили значками того или другого торжественного собрания. Программа этих народных собраний имела в виду прежде всего борьбу с национальным угнетением, пропаганду объединения в союзы, самообразование и выражение народного протеста против бесчеловечных условий на фабриках и непомерно высоких налогов в земледелии. С течением времени эти «таборы» стали приобретать социальный, рабочий характер. Было много случаев, когда в них сходились чешские и немецкие трудящиеся, чтобы сообща бороться за выполнение народных пожеланий. Об этих «таборах» говорит более 50 медалей, которые нередко являются единственным воспоминанием о них. В описываемой коллекции имеется шесть медалей самого раннего времени — воспоминание о народных «таборах» 1868 г. Все эти «таборы» были запрещены полицией, и из-за них не раз происходили столкновения народа с войсками и жандармами. Из значительных рабочих «таборов» в коллекции представлено собрание, происходившее в мае 1869 г. в Праге на Летной, где мы встречаемся уже с требованием ограничения рабочего времени и запрещения детского труда; затем собрание чешских и немецких рабочих на горе Ештеде у Либерца, и «табор» у Панкраца, где в сентябре 1871 г. пражские социал-демократы постановили издавать газету «Дельничке листы» и обсуждали вопрос о всеобщем избирательном праве.

Народные «таборы» были крупным и типичным проявлением политической жизни народных масс в Чехии, Моравии и Силезии. Они содействовали развитию самосознания трудового народа и созданию многочисленных рабочих союзов. Медалям в память рабочих союзов и событий в жизни союзов посвящена вторая часть работы. Нумизматический материал говорит о союзах самопомощи и самообразования, о «предпринимательских товариществах», т. е. о рабочих потребительских обществах и, наконец, о профессиональных союзах, ставших главным базисом социал-демократического движения в Чехии и Моравии. Большинство этих медалей чеканились как значки в память освящения знамени того или другого союза, годовых собраний и др. Медали документируют и другие события, в которых рабочий класс играл ведущую роль: чествование памяти магистра Яна Гуса, закладка Национального театра, чествование Иозефа Юнгмана и многие другие. Коллекцию составляют две медали, выбитые в память первого празднования Праздника труда в Чехии, в 1880 г. — Вместе с описанием событий, составляющих исторический фон отдельных медалей, приведены и точно установленные данные о чеканке некоторых из них.

Настоящая работа «Медали начала рабочего движения» должна стать базой, стоя на которой можно было бы продолжать собрание и исследование этого интересного и для нашей истории ценного материала, большая часть которого еще не описана и не использована. (Стр. 115—158, табл. IV—IX.)

Клады и находки (стр. 159).

Русское резюме (стр. 197).

Французское резюме (стр. 203).

С чешского перевел В. Перемиловский.

RÉSUMÉ

Gustav Skalský, L'importance du monnayage de la maison princière tchèque des Slavník. Il est aujourd'hui hors de conteste que Soběslav, membre de la famille princière tchèque des Slavník, dont les possessions s'étendaient, dans la seconde moitié du Xe siècle, sur la partie orientale et méridionale de la Bohême ainsi que sur le pays de Glatz, frappait la monnaie. Cependant, on n'a jusqu'ici éclairci, ni les raisons et le sens de ce monnayage ni son importance économique et politique. L'auteur de la présente étude essaie de résoudre le problème en examinant et en classant les monnaies de Soběslav d'après leur forme extérieure, en étudiant les bases métrologiques de ces monnaies, les types, l'étendue et l'époque de ce monnayage, l'extension des deniers de Soběslav d'après les trouvailles faites dans le pays et à l'étranger, enfin en expliquant le sens de la frappe du frère de Soběslav, l'évêque de Prague saint Vojtěch (Adalbert).

D'après leur types, l'auteur divise les monnaies de Soběslav en deux groupes, datant approximativement des années 985 à 995, l'année où le domaine de la famille des Slavník tomba en la possession du prince de Bohême Boleslas II. Le premier groupe, plus ancien, comprend un nombre plus important de monnaies et s'en tient — comme le font d'ailleurs aussi les frappes contemporaines des Přemyslides — aux modèles anglo-saxons. Le deuxième groupe, plus récent, est caractérisé par une alternance variée des images, dont quelques-unes apparaissent en Bohême pour la première fois et rappellent, du point de vue de l'iconographie et du mode de la frappe, les modèles polonais contemporains. Par leur poids ainsi que par leur qualité les deniers de la famille des Slavník égalent les monnaies des Přemyslides. Si la famille des Slavník battait la monnaie pour son propre compte, c'était — à n'en pas douter — dans le dessein de prendre part au grand commerce tchèque contemporain, qui se développait alors tant à l'intérieur du pays qu'à l'étranger. Toutefois, le petit nombre de leurs monnaies qu'on rencontre dans les trouvailles, démontre que leur dessein échoua, bien que les voies principales vers les marchés de la mer Baltique passassent par leur territoire. L'étendue de la frappe de la famille des Slavník était de beaucoup moindre que celle des frappes contemporaines des Přemyslides et son importance économique n'était pas, par conséquent, bien grande.

Dans les dernières années de son règne, Soběslav battait des monnaies d'un caractère tout à fait différent. Elles étaient caractérisées par l'alternance variée des motifs iconographiques et ne pouvaient être destinées aux fins commerciaux ou économiques en général; elles étaient plutôt destinées à servir le programme culturel et politique de la famille des Slavník, programme dont les efforts, dirigés contre les Přemyslides, tendaient à conquérir — dans l'union avec le souverain polonais Boleslas le Vaillant — l'indépendance de la maison des Slavník. Cette hypothèse est confirmée par le denier que Soběslav frappa pour son frère Vojtěch (Adalbert), évêque de Prague; par l'émission de cette monnaie, Vojtěch embrasse la cause de sa famille et met le poids de sa personne ainsi que ses talents exceptionnels au service des efforts de Boleslas le Vaillant tendant à l'unification ecclésiastique et politique des Slaves occidentaux. (P. 5—26, tab. I.)

Pavel Radoměský, Le phénix bavarois dans le Sud-Ouest de la Bohême au XIIIe siècle (Trouvaille des monnaies à Stříbro). Dans la présente étude, l'auteur s'occupe de la trouvaille des monnaies, faite au mois de mai 1953 lors de la construction d'une route à Stříbro près de Plzeň. La

trouvaille contenait 1510 monnaies du XIIIe siècle dont 1507 gros phennings de Ratisbonne 2 monnaies de Nuremberg et 1 monnaie de Vienne.

La trouvaille comprenait les monnaies de Ratisbonne suivantes:

1 monnaie du type	Buchenau	Beratzhausen	No 9
4 monnaies du type	Buchenau	Beratzhausen	No 10
5 monnaies du type	Buchenau	Beratzhausen	No 11
1 monnaies du type	Buchenau	Beratzhausen	No 13
378 monnaies du type	Buchenau	Beratzhausen	No 15
177 monnaies du type	Buchenau	Beratzhausen	No 14
482 monnaies du type	Habich	Hirschau	No 1
380 monnaies du type	Habich	Hirschau	No 2
44 monnaies du type	Habich	Hirschau	No 4
17 monnaies du type	Habich	Riedenburg	No 4
17 monnaies du type	Habich	Riedenburg	No 3

Les deux monnaies de Nuremberg étaient du type Habich, Hirschau No 3, le phenning de Vienne appartenait au type Luschin VI. 73.

En analysant tous les types de monnaies, trouvés jusqu'ici et identiques aux monnaies de la trouvaille de Střibro, l'auteur s'occupe d'une façon plus approfondie de la chronologie de différents types de la trouvaille. Il arrive aux résultats qui concordent — dans une large mesure — avec les opinions des savants allemands; l'auteur se trouve cependant en désaccord avec eux en classant le type Hirschau No 4 (avec le buste du roi à l'avvers et l'aigle au revers) parmi les monnaies de Ratisbonne, et n'est pas de l'avis de H. Buchenau qui plaçait les monnaies de ce type à Nuremberg. Dans la trouvaille de Střibro, on ne rencontre le type Hirschau No 4 qu'avec la série de monnaies provenant des frappes communes du duc et de l'évêque de Ratisbonne des années 1255 à 1277; entre ces deux types il y a une connexité incontestable. C'est aussi par son poids ainsi que par sa qualité que le type Hirschau No 4 appartient aux ateliers de la Monnaie de Ratisbonne et non pas à ceux de Nuremberg.

Les quatre demi-phennings du type Habich, Riedenburg No 4 (H. DVX) sont une nouveauté numismatique; jusqu'ici, on ne connaissait pas, à ce qu'il semble, des demi-phennings de ce type.

Les monnaies du type „H. DVX“ (Habich, Riedenburg No 4) ainsi que les monnaies à l'effigie de saint Pierre provenant de la frappe contemporaine de l'évêque de Ratisbonne sont les pièces les plus récentes de la trouvaille de Střibro. L'auteur démontre que la trouvaille de Střibro ne contenait que les premières émissions de ces types les plus récents; il en conclut que les monnaies de la trouvaille de Střibro ont été enterrées à l'époque où leur frappe ne faisait que commencer. Etant donné comme l'ont déjà démontré Buchenau et Geyer — que les monnaies du type „H. DVX“ ont commencé à être battues vers 1277, les monnaies de la trouvaille de Střibro ont dû être enterrées bientôt après, probablement en 1278.

Cette année est d'une grande importance dans l'histoire de l'Etat tchèque; on peut très bien mettre en liaison l'enfouissement du trésor de Střibro avec les événements orageux de 1278, où la défaite de Přemysl II à la bataille de Dürnkrut marqua pour l'Etat tchèque le commencement des troubles et de l'insécurité des fortunes.

La fixation de la date de l'enfouissement du trésor de Střibro sert à l'auteur de point de départ dans son examen critique de vingt bractéates tchèques, retrouvés non loin de la trouvaille des phennings. Ce sont des bractéates du type Fiala XX, 21 et XXII, 28 qu'on classait, jusqu'ici, dans la dernière décade du XIIIe siècle comme provenant de la frappe du roi Venceslas II. L'auteur attire l'attention sur quelques trouvailles, datées par les phennings de

Ratisbonne, où se rencontraient aussi des bractéates des deux types, et établit des preuves démontrant que l'origine des bractéates des deux types doit être antérieure à l'année 1278, c'est-à-dire dans la seconde moitié du règne du roi Přemysl II.

Toutes les monnaies de la trouvaille de Střibro ont été examinées, d'une façon détaillée, du point de vue métrologique; elles ont été pesées (voir, en annexe, la liste des poids) et on a établi, en se basant sur la statistique de ces poids, le poids moyen des monnaies ainsi que sa variabilité. Au moyen du titrage par le sulfocyanate d'ammonium, les différents types de monnaies ont été soumis à des essais précis de qualité ayant pour but de déterminer leur titre. Ces essais ont montré dans tous les cas que la qualité des monnaies de Ratisbonne de la seconde moitié du XIIIe siècle n'est pas sortie des limites 700—800/1000 et que la qualité des types les plus récents de la trouvaille, provenant des frappes de la fin des années soixante-dix du XIIIe siècle, dépasse de beaucoup la qualité des monnaies des types plus anciens, provenant des années 1255 à 1277.

L'auteur estime que la monnaie de Ratisbonne était — justement à cause de sa qualité constante — le moyen de paiement préféré sur le territoire de l'Etat tchèque et que les bractéates, provenant des ateliers indigènes, n'étaient presque pas en état de soutenir sa concurrence. (P. 27—56, tab. II et III.)

Václav Husa, *Les rapports de production dans le monnayage tchèque du XVe et du XVIe siècle*. L'auteur de la présente étude s'occupe du caractère social et économique des Monnaies tchèques vers la fin du XVe et au courant du XVIe siècle. Au cours de la période du féodalisme avancé on ouvrit en Bohême des gisements d'argent qui comptaient parmi les plus riches de l'Europe; la frappe des monnaies y prit, par conséquent, des proportions considérables et atteignit un haut niveau technique. A la fin du XIIIe et au commencement du XIVe siècle, le développement de la production marchande rendit nécessaire la concentration de la frappe des monnaies dans la Monnaie royale de Kutná Hora où l'on transféra toutes les petites Monnaies disséminées jusqu'alors dans quelque 17 villes de l'Etat tchèque. C'est ainsi qu'on vit naître à Kutná Hora une entreprise industrielle qui par son étendue et son organisation du travail n'avait pas sa pareille dans l'Europe centrale de l'époque. C'est là qu'on employa de très bonne heure des formes plus complexes des procédés de fabrication qui dépassaient déjà la petite fabrication artisanale des corporations.

C'est en analysant les différentes phases du processus de fabrication que l'auteur conclut qu'on arriva dans la Monnaie de Kutná Hora à une coopération et à une division ingénieuse du travail telles qu'on n'en trouve, à ce degré, dans aucune autre branche industrielle de l'époque. Pendant tout le XVIe siècle, toutes les opérations se faisaient à la main à l'aide de divers instruments spéciaux; il n'y a que la granulation du cuivre pour laquelle on se servait, dès la fin du XVe siècle, d'une installation mécanique consistant en un rouleau à rotation rapide, mû par un engrenage actionné par la force humaine (en marchant sur les rayons d'une grande roue).

La Monnaie de Kutná Hora était particulièrement importante; témoin le nombre de ses employés qui se chiffrait, à la fin du XVe et au début du XVIe siècle, d'après l'évaluation de l'auteur, de 150 à 200. Il faut, en outre, prendre en considération que des centaines d'autres ouvriers salariés et artisans libres étaient intéressés aux travaux de la Monnaie — mineurs, métallurgistes, charbonniers, potiers, forgerons, chaudronniers, fondeurs de cloches etc. Tous gagnaient leur vie en fournissant à la Monnaie les matières premières et les instruments de travail nécessaires.

En raison de sa technique de production ainsi que de son organisation des procédés de fabrication, la Monnaie de Kutná Hora avait un caractère d'une manufacture centralisée; il en était de même dans les Monnaies, créées au XVIe siècle à Jáchymov, à Prague et à České Budějovice. Cependant, pour ce qui est des rapports de propriété et de la condition des manu-

facturiers, on peut constater plusieurs particularités toutes spéciales par lesquelles les Monnaies féodales différaient considérablement des manufactures capitalistes.

Il résultait du rôle de la monnaie comme commune mesure des valeurs de diverses marchandises, fixée par le gouvernement, que la frappe de la monnaie constituait le monopole du souverain. Aux XVe et XVIe siècles, le droit régalien de frapper la monnaie prit déjà le caractère de monopole d'Etat. Il est vrai qu'au XVe siècle et au début du XVIe siècle, c'est-à-dire à l'époque du déclin du pouvoir du souverain, quelques villes ainsi que quelques familles féodales s'emparèrent, temporairement, du droit de frapper la monnaie, mais dès que les Habsbourg furent montés au trône de Bohême, ils ne tardèrent pas à prendre avec fermeté entre leurs mains non seulement le monopole de la frappe des monnaies, mais aussi la majeure partie de l'exploitation des mines de métaux précieux ainsi que de l'industrie métallurgique respective. Le résultat en fut que les Monnaies avaient un caractère essentiellement différent des manufactures postérieures des entrepreneurs capitalistes. La plus-value, accumulée dans les Monnaies par suite de l'exploitation des ouvriers, n'exerça aucune influence sur le passage vers l'extension de la reproduction capitaliste.

L'auteur examine ensuite la condition de différentes catégories d'ouvriers de la fabrication et attire surtout l'attention sur quelques privilèges caractéristiques dont jouissaient les employés de la Monnaie de Kutná Hora. Ces privilèges étaient de nature féodale typique et se conservèrent, en partie, dans la Monnaie de Kutná Hora jusqu'à sa suppression en 1727. Ces privilèges limitaient le nombre de maîtres dans certains ateliers, accordaient à la corporation le droit d'embaucher de nouveaux ouvriers, de contrôler leur conduite etc. La corporation possédait du bien, des terres et même des paysans-serfs à la campagne. Une institution féodale typique prévoyait, dans quelques ateliers de la Monnaie, des places de maître héréditaires. Ce droit, dont les origines remontent probablement aux débuts même de la Monnaie, cessa, entre-temps, d'être réservé aux personnes, employées à la fabrication, et pouvait être vendu même aux personnes qui ne travaillaient pas à la Monnaie. C'est ainsi qu'aux XVe et XVIe siècles, ce privilège devint la source de bénéfices lucratifs de nombreux patriciens de Kutná Hora ainsi que des membres de la petite noblesse qui envoyaient à la Monnaie comme remplaçants des ouvriers salariés dont la plupart n'avaient plus d'espoir de devenir jamais maîtres. Les privilèges des employés de la Monnaie de Kutná Hora différaient, en somme, des privilèges des corporations d'Allemagne, dites Hausgenossenschaften, dans lesquelles s'associaient les entrepreneurs indépendants.

Au XVIe siècle, les privilèges des employés de la Monnaie de Kutná Hora mettaient déjà visiblement un frein au développement de la fabrication. La corporation s'opposait opiniâtrément à l'introduction, à la Monnaie, de machines (surtout des laminaires) et prenait la défense de la fabrication à la main. Vers la fin du XVIe siècle, à l'époque où les différends de classe s'étaient particulièrement accentués, de fréquents conflits éclataient entre les représentants de la corporation (recrutés parmi les plus riches maîtres) et les ouvriers salariés. (P. 57—98.)

Jiří Majer, Les débuts de l'organisation des archives de la Monnaie de Prague. Vers la fin du XVe et au début du XVIe siècle, des signes de déclin commencent à se manifester dans l'extraction des métaux précieux. Une dynastie nouvelle — celle des Habsbourg — est montée au trône de Bohême. Elle avait des tendances marquées à l'absolutisme du souverain et considérait l'affermissement des intérêts du roi dans les réales minière et monétaire comme une des conditions fondamentales nécessaires pour venir à bout des difficultés économiques naissantes. L'affaiblissement du pouvoir du souverain sous la dynastie des Jagellon mena peu à peu à consolider le principe de l'autorité décisive des Etats qui s'exerçait non seulement dans les problèmes politiques importants, mais aussi dans le domaine économique. Comme les mesures prises par le pouvoir royal, notamment en ce qui concerne les affaires fiscales, s'étaient heurtées à une résistance, Ferdinand Ier fixa à la Chambre de Bohême, office caméral nouveau qu'il était

en train de constituer, comme tâche principale de dresser un état des entreprises minières, d'assurer aux Monnaies royales les métaux précieux et d'améliorer l'état médiocre des monnaies en circulation.

Pour réaliser ce programme — en dehors de l'introduction, dans les mines de Bohême nouvellement créées, des règlements du droit minier de Jáchymov — on a fondé la Monnaie de Prague. Au début, les conditions de son exploitation étaient défavorables: les livraisons mal organisées de l'argent en lingots, la résistance des Etats de Bohême ainsi que le fait que l'autorité de la Chambre de Bohême ne s'imposait que lentement — tout cela contribuait à freiner le développement de la Monnaie de Prague.

Bien que la première période de frappe, aboutissant à un très lourd déficit, n'eût duré que de 1539 à 1542, l'idée d'une Monnaie, soumise au contrôle rigoureux de la Chambre de Bohême, n'a pas été abandonnée. Cependant, ce n'est que la situation économique intérieure de plus en plus mauvaise du début de la seconde moitié du XVIe siècle, et surtout l'élargissement de l'obligation de payer les impôts, puis la cherté de vie, provoquée par la dépréciation de l'argent brut indigène, menant — en fin de compte — au déclin de l'extraction de l'argent en Bohême, qui créèrent enfin un état de choses nécessitant la reprise des travaux de la Monnaie. Au début de la nouvelle période de frappe, inaugurée au cours de l'année 1557, on a procédé à plusieurs changements administratifs ayant pour but d'obtenir une vue d'ensemble précise de tous les travaux monétaires ainsi que d'en assurer le contrôle.

On a adopté, en premier lieu, le principe de la comptabilité italienne, remplaçant les registres par des livres in-folio, on s'est ensuite appliqué à rendre la tenue des comptes plus claire. L'activité de la Monnaie fut répartie en deux sphères distinctes: l'exploitation, dirigée surtout par le maître de la Monnaie, et le contrôle, exercé par le garde-contrôleur. La correspondance, reçue et envoyée, prit de plus en plus le caractère des pièces justificatives de la comptabilité. Les matériaux du monnayage ainsi que tous les procédés de frappe ont été soumis à des contrôles de plusieurs sortes. Les rentrées en métal et en numéraire devaient être tout d'abord notées sur un journal qui s'appelait à la Monnaie de Prague au XVIe siècle „Raplaturbuch“. Pour la réception du métal, livré par les mines, on a adopté une autre sorte de livres appelés „livres d'argent“. Ces livres ainsi que les rapports sur les essais de qualité constituaient les pièces d'appui principales de l'actif de la Monnaie.

Par la remonétisation du numéraire étranger déprécié, la Monnaie de Prague contribua à maintenir la bonne valeur de la monnaie. Tous ces changes ont été minutieusement notés sur les registres de change détaillés ainsi que sur les comptes de changes sommaires. De son côté, le garde-contrôleur établissait un compte de change de contrôle; par conséquent, les arrêtés des deux comptes devaient se trouver balancés. On a introduit plus de précision dans les écritures relatives aux procédés de la fabrication. Les registres et livres des travaux de fonte ainsi que les registres de l'atelier principal et les livres du numéraire nouvellement frappé sont devenus des pièces justificatives principales des procédés de la fabrication.

De toutes ces écritures, arrêtées par trimestre, la maître de la Monnaie établissait — par semestre, en principe — un compte de monnayage, donnant un aperçu sommaire de toute l'économie de la Monnaie, c'est-à-dire des recettes d'une part et des frais d'exploitation d'autre part. En procédant à la revision des pièces d'appui, le garde-contrôleur établissait un compte de monnayage de contrôle ainsi que la balance de contrôle finale dont les données devaient s'accorder avec celles de la balance du maître de la Monnaie, nommée compte principal.

A la fin de l'année commerciale, la plupart des écritures de la comptabilité étaient soumises à la revision de la Chambre de Bohême; on y ajoutait toutes les pièces à l'appui, nommées feuilles probantes, c'est-à-dire toutes les pièces justificatives concernant les recettes et les dépenses, comme quittances, notes de frais de voyage et enfin ordres de paiements émanant de la Chambre de Bohême ainsi que des autres autorités. De même était considéré comme

pièce à l'appui l'inventaire des installations de la Monnaie ainsi que des réserves du métal brut de monnayage qui donnait un aperçu de l'état momentané des réserves financières.

Le classement de toutes les écritures de la Monnaie de Prague s'effectuait par ordre chronologique et par trimestre; les actes étaient rangés avec soin. Malgré quelques lacunes dans les plus anciens matériaux, les actes donnent — en somme — un tableau clair de l'exploitation de cet office royal.

L'établissement de la Monnaie de Prague consolida l'autorité royale dans les affaires des régales; de plus, par la place qu'elle occupait dans tout le processus économique, la Monnaie devint un facteur important dans la défense des intérêts fiscaux du roi. (P. 99—114.)

Miroslav Michálek, Les médailles des débuts du mouvement ouvrier. La présente étude a pour but de dresser un inventaire critique des documents numismatiques provenant de la première époque du mouvement ouvrier organisé en Bohême et en Moravie, c'est-à-dire depuis les années soixante-dix du siècle dernier. Le développement de la fabrication industrielle et mécanique qui — dans les pays tchèques — n'eut lieu qu'après 1850, est accompagné de l'exploitation toujours plus grande des ouvriers ainsi que de la croissance du prolétariat industriel. C'est aussi à cette époque que la bourgeoisie tchèque s'apprête à continuer la lutte politique pour les revendications nationales, lutte interrompue par la défaite de la révolution de 1848. Toutefois, c'est avant tout sur le domaine économique que la bourgeoisie concentre ses efforts, et le nationalisme de caractère bourgeois y joue un rôle très important. Bien entendu, un large mouvement populaire se développe en marge de l'activité officielle des hommes politiques bourgeois; outre les revendications nationales, ce mouvement en pose déjà aussi qui poursuivent des buts sociaux. Dès que furent promulguées, en 1867, la loi sur les associations et la loi sur les réunions, des dizaines d'assemblées populaires en plein air eurent lieu en Bohême et en Moravie; en souvenir de la tradition glorieuse des taborites hussites, on donnait à une assemblée pareille le nom de „tábor“. Il nous reste de ces assemblées des médailles, pour la plupart en étain, qui servaient d'insignes de l'assemblée. Ces réunions populaires avaient surtout pour but de lutter contre l'oppression nationale, de propager les associations et l'instruction populaire ainsi que de servir de tribune aux protestations élevées par le peuple contre les conditions de travail inhumaines dans les fabriques et contre l'exploitation fiscale des paysans. Peu à peu, le caractère social et ouvrier de ces assemblées commençait à prévaloir. Les travailleurs tchèques s'y sont souvent réunis avec les travailleurs allemands pour demander en commun la satisfaction des revendications populaires. Plus de cinquante médailles nous rappellent ces assemblées; elles en sont, parfois, le seul souvenir. Parmi les médailles, décrites dans la présente étude, il y a six médailles de l'époque la plus ancienne, souvenirs des assemblées tenues en 1868; ces assemblées furent toutes interdites par la police et plus d'une fois des collisions se sont produites entre le peuple et les soldats ou les gendarmes. L'étude décrit les médailles des principales assemblées ouvrières suivantes: l'assemblée tenue en mai 1869 à Prague-Letná, où l'on a déjà posé la revendication d'une durée de travail limitée ainsi que de l'interdiction du travail des enfants; l'assemblée des ouvriers tchèques et allemands tenue sur le mont Ještěd près de Liberec, enfin l'assemblée de Pankrác près de Prague où les social-démocrates de Prague décidèrent de publier „Dělnické listy“ (Journal ouvrier) et discutaient la question du droit de suffrage universel.

Les assemblées populaires étaient, dans les pays tchèques, des manifestations typiques importantes de la vie politique des masses du peuple. Elles ont aidé le peuple à prendre conscience de lui-même et ont contribué à la fondation de nombreuses associations ouvrières.

La deuxième partie de la présente étude est consacrée aux médailles des associations ouvrières ainsi qu'aux médailles commémorant divers événements qui se sont déroulés au sein de ces associations. Les médailles rappellent les associations de secours mutuel, les associations d'instruction, les „compagnonnats d'entreprise“, c'est-à-dire les coopératives ouvrières

de consommation, enfin les associations syndicales qui formèrent les bases principales du mouvement social-démocrate en Bohême et en Moravie. La plupart de ces médailles étaient frappées pour commémorer les consécration de drapeaux des associations, les assemblées annuelles etc. Elles rappellent aussi quelques autres événements où les ouvriers jouaient un rôle prépondérant: les célébrations de l'anniversaire de la mort de Jean Huss, la pose de la première pierre du Théâtre National, les fêtes commémoratives de Joseph Jungmann et plusieurs autres. L'étude se termine par la description de deux médailles rappelant le souvenir de la première Fête du Travail (Fête du Premier Mai) en Bohême en 1890. Tout en évoquant les faits historiques auxquels on doit les diverses médailles, l'étude décrit aussi les frappes que l'auteur a réussi à identifier. La présente étude doit servir de base au rassemblement et à l'examen d'un matériel qui, bien qu'extrêmement intéressant et d'une grande importance pour notre histoire, n'a été, pour la plupart, ni réuni, jusqu'à présent, ni utilisé. (P. 115—158, tabl. IV—IX.)

Trouvailles (p. 159).

Résumé russe (p. 197).

Résumé français (p. 203).

Traduit par Konstantin Jelinek.

OBSAH

Články:

Gustav Skalský, Význam slavníkovského mincovnictví	5
Pavel Radoměřský, Bavorský fenik na českém jihozápadě ve 13. století (Nález mincí ve Stříbře)	27
Václav Husa, Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. století	57
Jiří Majer, K počátkům organizace spisovny pražské mincovny	99
Miroslav Michálek, Medaile z počátků dělnického hnutí (1868—1. 5. 1890)	115

Nálezy:

Pavel Radoměřský, Mince z archeologických výzkumů v Praze I, Ungeltu, z r. 1951	159
Vojtech Bukovinský, Nález dukátů v Rajci u Žiliny	159
Stanislav Veselý, Nález drobných mincí 15. století neznámého původu (z Jindřichohradecka)	160
Karel Dolista, Nález mincí ve Dmýšticích, okres Milevsko (Oprava a dodatek)	161
Karel Dolista, Nález v Radejšíně, okres Sedlčany	161
Lubomír Nemeškal, Nález ve Střížovicích	162
Josef Petrtyl, Nález v Chotýši u Českého Brodu	162
Jan Halačka, Nález uherských dukátů v Rakvicích	166
Václav Vágner, Nález drobných mincí 15. století na Přeloučsku	168
Pavel Radoměřský, Dodatek k nálezu v Hostinném	169
Václav Vágner, Nález v České Třebové	170
Lubomír Nemeškal, Nález ze Lžina u Soběslavi	171
Stanislav Veselý, Nález v lese Budíně u Žirovnice	176
František Papoušek, Nález mincí v Opavě	177
Václav Vágner, K nálezu mincí ve Břehách u Přelouče	179
Jan Halačka, Nález v Malhostovicích u Brna	180
Karel Dolista, Nález mincí v Milevsku r. 1910	180
Josef Petrtyl, Nález v Českém Brodě	181
Jiří Sejbal, Nález u Prostějoviček	182
Josef Petrtyl, Nález německých mincí v Chrudimi	184
Josef Petrtyl, Nálezy mincí na Hlinecku	184
Karel Dolista, Několik nálezů ojedinělých mincí z milevského okresu	193
Zprávy o nálezech	193
Seznam vyobrazení	195
Русское резюме	197
Résumé	203

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Historický ústav ČSAV — Numismatická komise

NUMISMATICKÝ SBORNÍK

II

Vědecká redaktorka Dr Emanuela Nohejlová-Prátová

Obálku navrhl Jaroslava Hoferová-Běhounková

Graficky upravil Oldřich Dunka

Vydalo Nakladatelství Československé akademie věd

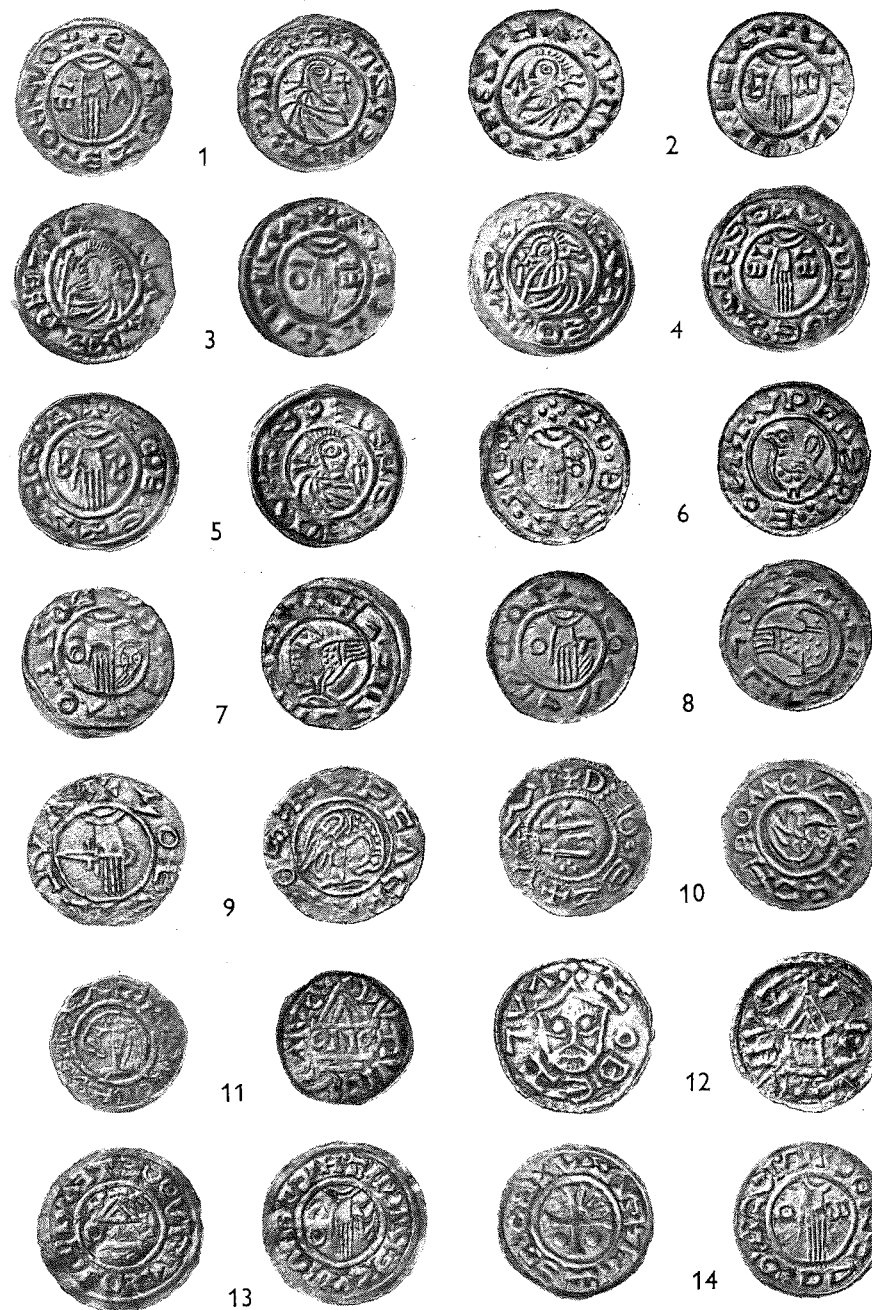
jako svou 302. publikaci

Odpovědná redaktorka Zdeňka Infeldová

Z nové sazby písmem garmond Baskerville vytiskl Orbis 3, n. p.,
závod Jiřího Dimitrova, Praha VII — Formát papíru 70×100 cm
16,55 autorských archů — 16,78 vydavatelských archů —
HSV 105010/54/5608 — D - 02299

Náklad 1000 výtisků — 02/65 — I. vydání

Cena vázaného výtisku 83 Kčs

1a

2a

3a

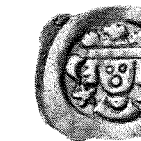
4

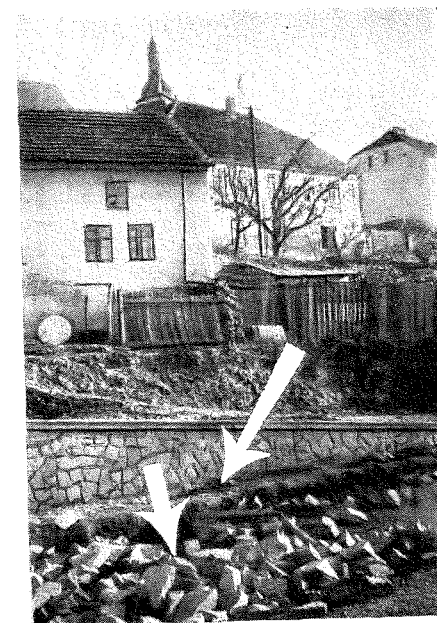
6

7a

9

1b

2b

3b

5

7

8

8

9b

9a

1a

3b

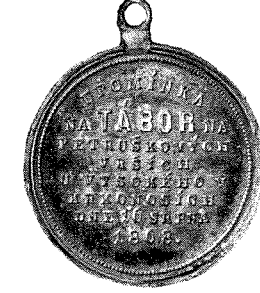
1b

5a

4b

5b

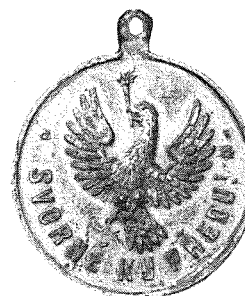
6a

2b

6b

7a

11b

7b

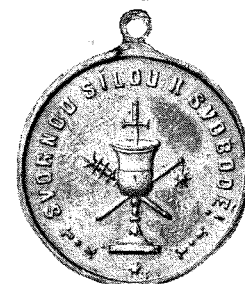
8a

10a

8b

14a

10b

14b

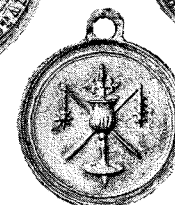
15a

13a

15b

19a

19b

21a

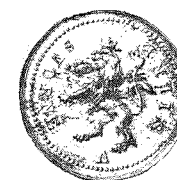
13b

21b

22a

27a

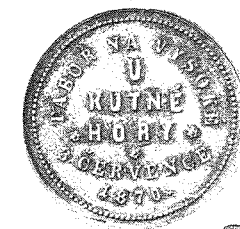
22b

25a

27b

25b

24a

33a

33b

24b

32a

35a

32b

30a

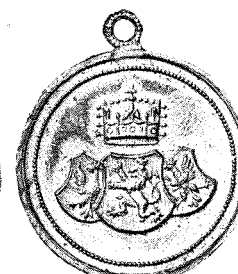
35b

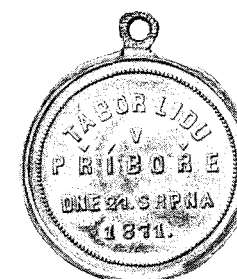
30b

42a

48a

48b

42b

43a

52a

52b

43b

49a

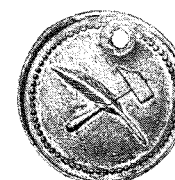
74a

74b

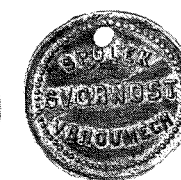
49b

53a

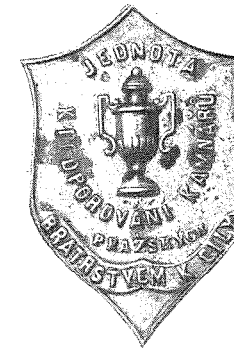
85

53b

67a

56

67b

78a

81a

81b

78b

100a

106a

106b

100b

91a

92a

91b

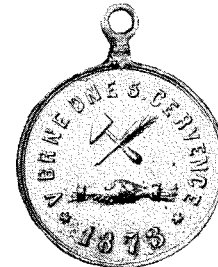
80a

88a

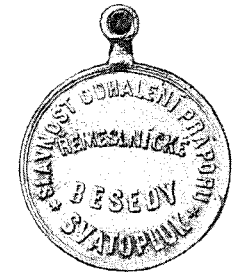
80b

93a

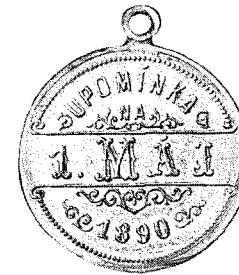
126a

93b

115a

126b

115b

110a

94b

110b

